

T.C. BAŞBAKANLIK GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

**GÜNEYDOĞU
ANADOLU
PROJESİ
BÖLGE
KALKINMA
PLANI**

**ANA
RAPOR**

C İ L T 2

**A N K A R A
2 0 0 2**

“*GAP Bölge Kalkınma Planı*” çalışması, Türkiye Cumhuriyeti ile Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın ortak sürdürülebilir insani gelişme yaklaşımıyla imzalanan ve 18 Mart 1997 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak işlerlik kazanmış olan “GAP Bölgesi'nde Entegre Bölgesel Kalkınmanın Güçlendirilmesi ve Sosyo-Ekonomik Farklılıkların Giderilmesi” başlıklı Program kapsamında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın finansal katkılarıyla yürütülmüştür.

T.C.
BAŞBAKANLIK
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

VİZYON

KÜRESEL DÜŞÜNCE VE
YEREL KOŞULLAR
IŞIĞINDA SÜRDÜRÜLEBİLİR İNSANI
KALKINMA

MİSYON

ÇEVRE VE İNSAN
ODAKLI DEĞER YARATMA

ÖNSÖZ

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, dönemin ekonomik ve kültürel zenginliğinin ve canlılığının merkezi olarak tarihsel önemi olan bir coğrafyadır. Zamanla ticaret yollarının değişmesi, tarımdaki teknolojik gelişmeler ve yaşanan kültürel dönüşümler nedeniyle Bölge eski zenginlik ve önemini yitirmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin gerçekleştirdiği en büyük ve önemli proje olarak kabul edilen Güneydoğu Anadolu Projesi, Bölge'yi yeniden refah ve zenginliğe kavuşturacak, dünya kültür mirasına katkı sağlayacak konuma getirecektir.

GAP, ülkenin kendi öz kaynaklarıyla uygulanmakta olan bir projedir. Tamamlanmasıyla birlikte ekonomik ve sosyal getirisiyle hem Bölge halkı hem Türkiye ekonomisine hem de aynı coğrafya ve tarihi paylaştığımız komşularımızın da kalkınma ve gelişmelerine önemli katkılar sağlayacaktır.

GAP'ın 2010 yılında tamamlanması Bakanlar Kurulu Kararına bağlanmış ve görev GAP Bölge Kalkınma İdaresi'ne verilmiştir. İdare, tüm GAP illerinde, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, yerel yönetimler, çeşitli meslek grubu temsilcileri ve uzmanlardan oluşan bir ekip ile birlikte çalışmış ve bu çalışmaların ışığında yeniden düzenlenen Bölge Kalkınma Planı tamamlanmıştır. Bu kitap, GAP'ın, "sürdürülebilir kalkınma" anlayışıyla 2010 yılında tamamlanması hedeflenerek hazırlanmış olan GAP Bölge Kalkınma Planı'dır. Bu Planın Bölge halkına ve tüm ulusumuza hayırlı olması ve mutluluk getirmesini dilerim.

Saygılarımla,

Prof. Dr. Mehmet KOCABATMAZ
Devlet Bakanı

ÖNSÖZ

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) başlangıçta Fırat ve Dicle havzalarının bir bölümünü kapsayan Yukarı Mezopotamya Ovaları'ndaki su ve toprak kaynaklarının etkin ve verimli bir biçimde kullanmak amacıyla geliştirilmiştir. Proje, daha sonra ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel gelişmeyi içeren entegre bir bölgesel kalkınma programına dönüşmüştür.

1990-2005 dönemini kapsayan 1989 GAP Master Plan'ı özellikle su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesini, iktisadi ve teknik olanakları dikkate alarak, bir takvime başlamış, bu değişimin 2005 yılı itibarıyla ekonomik ve sosyal sektörlerde uyaracağı gelişmeleri öngörmüştür. GAP Master Planı çeşitli kamu kuruluşlarının kalkınma çabalarının koordine edilmesi, alt ölçekte üretilecek plan, program ve projelere rehberlik niteliği taşıması itibarıyla bir yol haritası olmuştur.

Geleneksel yöntemlerle hazırlanan ve kamu kesimi ağırlıklı bir nitelik taşıyan GAP Master Planı özellikle 1990'ların ikinci yarısında derinleşen kamu kesiminin finansal sorunları nedeniyle hedeflerinden önemli ölçüde sapmıştır. Plan'ın uygulanmasında 1990'ların sonlarında marjinalleştirilen terör olaylarının olumsuz etkisi de göz ardı edilmemelidir. Belirtilen sorunlar ve Bölgenin süregelen ekonomik ve sosyal gereksinimleri yeni bir plan ihtiyacını zorunlu kılmış, 4 Haziran 1998 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında alınan karar çerçevesinde, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının da finansal desteğiyle mevcut çalışma hazırlanmıştır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kalkınmasının hızlandırılması amacıyla 1989 yılında hazırlanan GAP Master Planı değişen koşullar, yeni ihtiyaçlar ve yeni kalkınma değerleri ışığında irdelenerek "Katılımcı Planlama" sürecine girilmiştir. Bu süreci tayin eden en belirgin ilke sürdürülebilir insani gelişme yaklaşımı olmuştur. Bu yaklaşım; kamu kaynak ve potansiyelinin, halk katılımının, insani gelişme değerlerinin hareketlenmesi ve etkinleşmesi amaçlanmıştır.

Katılımcı planlama ve kalkınma yaklaşımında, koordinasyon ve işbirliği önem arz ettiğinden GAP-BKİ ortak yönelmeyi sağlamak ve kalkınma potansiyelinin sınırlarını genişletebilmek için sürece taraf olacak, süreci etkileyecek ve süreçten etkilenecek olan kamu, özel ve yerel halk kesimlerinin işbirliğini ve katılımını sağlamak ve planlama sürecine dahil etmek için büyük çaba sarf etmiş ve bu alanda ilk denebilecek başarılar elde edilmiştir.

GAP-BKP'dan etkilenen kesimlerin; bir başka ifadeyle Plan'ın paydaşlarının, plan hazırlama ve uygulama sürecinde etkin rol almaları ve bu rolün giderek güçlendirilmesi; ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirliğin bir bütünlük içerisinde ele alınması plan çalışmalarının temel yaklaşımını oluşturmuştur.

Bu çalışmanın yürütülmesine Türkiye Cumhuriyeti ile Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı arasında imzalanan ve 18 Mart 1997 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak işlerlik kazanmış olan "GAP Bölgesi'nde Entegre Bölgesel Kalkınmanın Güçlendirilmesi ve Sosyo-Ekonomik Farklılıkların Giderilmesi" başlıklı Program'dan finans desteği sağlanmıştır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Türkiye Daimi Temsilcisi Sayın Alfredo Witschi-Cestari'ye yakın ilgi ve desteği için teşekkür ederim.

Ayrıca, GAP Bölge Kalkınma Planı'nın çeşitli aşamalarında yer alan paydaşlarımıza, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, belediyeler, meslek odaları temsilcileri ile raporların yayına hazırlanmasında emeği geçen tüm kişi ve kuruluşlara da teşekkür ederim.

Paydaşların görüşleri doğrultusunda oluşturulan ve temel vizyonu "refahın arttığı ve yaygınlaştığı ve bunun herkese ekonomik faaliyetlere katılma fırsatı vererek sağlandığı; Bölge'nin diğer bölgelerle olan gelişmişlik farklarının azaldığı ve zamanla ortadan kalktığı; Bölgedeki kaynakların etkin kullanıldığı, sürdürülebilir büyüme ve toplumsal istikrarın bir gereği olarak verimlilik ve istihdamın arttığı; güçlü, özgüvenli, donanımlı, eğitilmiş bireylerden oluşan, ulusal ekonomiyle bütünleşmiş, dışa açık ve fırsat eşitliğinin olduğu demokratik bir toplumsal yapının gerçekleştirilmesi" olan GAP Bölge Kalkınma Planı'nın hayırlı olmasını dilerim.

Saygılarımla,

Dr. İ.H. Olcay ÜNVER
GAP İdaresi Başkanı

GAP BKP Çalışmaları Sürecinde Hazırlanan Raporlar

Türü: Delegasyon Raporları

Konu

Arazi Ofisi ve Arazi Edinme Fonu'nun GAP Bölgesi için Uygulanabilirlik Model Etüdü Güneydoğu Anadolu Projesi Kapsamında Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetleri İçin Alternatif Modelleri Araştırma Harran Ovası'nda Sulu Tarım İşletmelerinde Önder Çiftçi Projesi Modelinin Uygulanabilirliği Üzerine Bir Araştırma Modern Tarım Mekanizasyonu

Önder Çiftçi Danışmanlık Modelinin GAP Bölgesinde Uygulanabilirliğini Araştırma Tarım Kredi Kooperatiflerine Ürün, Pazarlamasında Fonksiyonel Görev Verilmesi GAP Bölge Kalkınma Planı Hayvancılık Sektörü Geliştirme Önerileri GAP Bölgesinde Yukarı Havzaların Yönetim Modeli

GAP Bölgesinde Sanayi Atık Tahmini

GAP Bölgesinde Toprak ve Su Kaynaklarının Kirliliğinin Boyutları, Nedenleri ve Çözüm Önerileri

GAP Esnaf ve Sanatkarların Durumları, Sosyal Konumları, Sorunları ve Bu Sorunlara Yönelik Ortaklaşa Çözüm Önerileri Geliştirilmesi ve GAP Kalkınma Planı Süreçlerine Katılım

GAP Bölgesi'nde Hükümet Dışı Kuruluşların Saptanması ve Değerlendirilmesi

GAP Sağlık Raporu

Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kalkınma Planı Veri Seti

Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kalkınma Planı: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Kültür ve Tarih Varlıklarının Korunması, Kurtarılması ve Değerlendirilmesi

Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma Planı Eğitim Planlaması Çalışması

GAP Bilişim Stratejileri Raporu

Hazırlayan

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Vakfı
TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası ve Tarımsal Gelişme, Eğitim Sosyal Danışma Vakfı,
Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi

Tarmakbir Türk Tarım Alet ve Makinaları İmalatçıları Derneği
Türkiye Ziraat Odaları Birliği

Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Genel Müdürlüğü
Türkiye, Süt, Et, Gıda Sanayicileri ve Üreticileri Birliği
TMMOB, Orman Mühendisleri Odası

Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği (TOBB),
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Vakfı

Diyarbakır Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği

Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı ile Diyarbakır Sanatçılar ve Edebiyatçılar Derneği
Diyarbakır, Batman, Siirt Tabipler Odası
Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü

Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği (TOBB)
Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı

Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Türkiye Bilişim Vakfı

Türü: Kuruluş Raporları

Konu

Valilik Brifing Dosyaları

GAP Bölge Kalkınma Planı-Bilgilendirme Toplantısı
Çalışma Raporları (Bölge İlleri)

GAP Bölge Kalkınma Planı: Vizyon, Amaç,
Hedefler ve Politikalar Dokümanı Çalışma Raporları
(Ankara ve Bölge İlleri)

1989 GAP Master Planı Değerlendirme Raporu

GAP Master Plan Çalışmaları

GAP Bölgesi Tarım Master Planı

Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kalkınma Planı
Çalışmalarında Dikkate Alınması Gereken Projeler

GAP Bölgesinde Ormanlar, Ormancılığın İşlev ve
Sorunları

Çevre ve Altyapı Durum Raporları

GAP Bölgesi'nde Özel Sektörün Sorunları ve Çözüm
Önerileri

Sanayi ve Ticaret İl Raporları

GAP Bölgesi'nin Jeolojik Açından Maden ve Enerji
Kaynakları

GAP Bölgesi Madencilik Sektörü

Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kalkınma Planı'na
Yansıtılmak Üzere Tarımsal Destekleme,
Sanayileşme, İmalat Sanayiine ve KOBİ'lere Devlet

Yardım ve Destekleri Konularında Görüşler

GAP Bölgesi'nde Kadının Temel Sorunları

Sosyal Hizmetler 2002-2010 Plan Raporları

GAP Bölgesi Kültürel Değerlerin Sürdürülebilir
Koruma ve Kurtarma Planı'nda Değerlendirilecek
Konular

DSİ Güneydoğu Anadolu Projesi 2002-2010
Uygulama Programı

Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kalkınma Planı 2002-
2010 kapsamında KHGM Planlama ve Proje
Konuları ve Uygulama Programı

Hazırlayan

Adıyaman, Batman, Diyarbakır,
Gaziantep, Mardin, Kilis, Siirt,
Şanlıurfa ve Şırnak Valilikleri

GAP BKİ

GAP BKİ

GAP BKİ

KHGM APK Dairesi Başkanlığı

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı,

Tarımsal Araştırmalar Genel

Müdürlüğü

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı,

Araştırma, Planlama ve Koordinasyon

Kurulu Başkanlığı

Orman Bakanlığı

Batman İl Mahalli İdareler

Müdürlüğü, Diyarbakır, Gaziantep,

Kilis ve Şanlıurfa ve İl Çevre

Müdürlükleri

GAP-Girişimci Destekleme ve

Yönlendirme Merkezleri (GAP-
GİDEM)

Şanlıurfa, Batman ve Adıyaman

Sanayi ve Ticaret İl Müdürlükleri

GAP BKİ

Maden Tetkik ve Arama Genel

Müdürlüğü

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı

GAP BKİ- Çok Amaçlı Toplum
Merkezleri (ÇATOM)

Diyarbakır ve Adıyaman Sosyal
Hizmetler Müdürlüğü

Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini

Araştırma ve Geliştirme Genel

Müdürlüğü

Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü

Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Türü: Uzman Raporları

Konu

GAP Bölgesinde Üretim Deseni Öngörüsü 2010

GAP Bölgesi Ulaşım Planlaması Raporları

GAP Bölgesinde;

1. Türdeş Alanların Belirlenmesi
2. Çeşitli Bitkilerin Yetiştirilebilebileceği Alanların Belirlenmesi
3. GAP Bölgesi Orman Kaynakları Veri Tabanı

Agro Ekolojik Zonlama ve GAP Bölgesi İklim Faktörleri Veri Tabanı

GAP Bölge Kalkınma Planı: Sulama Raporu

1989 GAP Master Planı Tarım ve Kırsal Kalkınma Açısından Değerlendirilmesi

GAP BKP İçeriğinde Finans Modelleri için Araçlar, Mekanizmalar ve İlişkileri Üzerine Bir Araştırma (İngilizce)

GAP Bölgesi'nde İmalat Sanayinin Konumu Ve Gelişme Perspektifleri

GAP'ın Üretim ve İhracat Planlaması Açısından Ortadoğu, Kuzey Afrika, Kafkasya ve Orta Asyanın Tarımsal Ürün İthalat Potansiyeli

GAP Kapsamında Orman Ekosistemiyle Flora, Fauna ve Koruma Alanlarının Projenin Geleceği Bakımından Değerlendirilmesi

GAP'ta Arkeolojik Değerlerin Turizm, Sosyal ve Ekonomik Boyutu

GAP Bölgesi Toprak Kaynakları Sorunları, Çözüm Önerileri

1. Agro Ekolojik Zonlama: GAP Bölgesi Toprak Kaynaklarının Geliştirilmesinde Yapılan Çalışmalar ve Alınması Gereklî Önlemler
2. GAP Bölgesinde Genel Agro Ekolojik Zonlar ve Yağış Haritası
3. GAP Bölgesi Toprak Kaynakları Sorunları ve Çözüm Önerileri
4. GAP Bölgesi Toprak Amenajman Tedbirleri Haritası ve GAP Bölgesi Toprak Yönetimine İlişkin Yaklaşımlar
- 5.

Devlet Su İşleri Sulamalarının Modül ve Su İhtiyaçları Raporu

Agro Ekolojik Zonlama: Tarım Ekosistemlerinde Bitkilerin Ekolojik İstekleri

GAP Bölgesinde Hava Kalitesinin Değerlendirilmesi

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Açısından Güneydoğu Anadolu Projesinin İncelenmesi

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Endüstri Stratejileri (İngilizce)

**T.C.
BAŞBAKANLIK
GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI**

**GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
BÖLGE KALKINMA PLANI**

CİLT 2: ANA RAPOR

ANKARA 2002

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
TABLO LİSTESİ	VI
HARİTA VE ŞEKİLLER LİSTESİ	VII
KISALTMALAR TABLOSU	VIII
I. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DEKİ GELİŞMELER VE GAP BÖLGE KALKINMA PLANI	1
II. BÖLGE'DEKİ GELİŞMELER VE MEVCUT DURUM ANALİZİ	4
II.1. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)	4
II.2. GAP Master Planı	4
II.3. Master Plan'ın Gerçekleşme Düzeyi ve Mevcut Durum	5
II.3.1. Genel Değerlendirme	5
II.4. Mekansal Gelişme	6
II.5. Ekonomik ve Sosyal Yapı	7
II.6. Sanayi	7
II.7. Tarım ve Sulama	8
II.8. Enerji	9
II.9. Sağlık	9
II.10. Eğitim	10
II.11. Kentsel Altyapıdaki Gelişmeler	10
II.12. Sanayi Altyapısındaki Gelişmeler	11
III. GAP BÖLGE KALKINMA PLANI HAZIRLAMA SÜRECİ	12
III.1. Yeni Plan İhtiyacı	12
III.2. Sürdürülebilir İnsani Gelişme	12
III.2.1. İlkeler	12
III.2.2. Hedefler	13
III.3. Katılımcı Planlama ve GAP-BKP'nın Hazırlanma Süreci	13
III.4. Katılımcı Planlamanın Ağ Sistemi	15
IV. BÖLGESEL KALKINMA SEÇENEKLERİ	17
V. PLAN STRATEJİSİ	19
V.1. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kalkınma Planı Vizyon, Amaç, Hedef ve Politikaları	19
V.1.1. Vizyon	20
V.1.2. Temel İlke ve Stratejiler	20
V.1.3. Genel Amaç	20
VI. MAKROEKONOMİK ÇERÇEVE	34
VI.1. Giriş	34
VI.2. Gayrisafi Bölge Hasılası	34
VI.3. Yatırımlar	34
VI.4. Nüfus	36
VI.5. Yatırım Öncelikleri	36
VI.6. Bölge Makro Formu	37
VII. BÖLGE KALKINMA PLANI'NIN FİNANSMANI	38
VII.1. Kamu Finansmanı	38
VII.2. Özel Kesimin Finansmanı	38
VIII. MEKANSAL GELİŞME	44
VIII.1. Bölge Mekansal Organizasyonunun Temel Çerçevesi ve Dayanağı	44
VIII.2. Bölge Mekansal Gelişmesini Etkileyen Etmenler	44
VIII.3. Mevcut Durum ve Kısıtlar	45
VIII.3.1. Batı Kesimi (BK)	45

VIII.3.1.1.	Batı Kesimi Kuzey Albölgesi'nin (BK1'in) Görelî Üstünlükleri ve Kısıtları	45
VIII.3.1.2.	Batı Kesimi Güney Albölgesi'nin (BK2'in) Görelî Üstünlükleri ve Kısıtları	45
VIII.3.2.	Orta Kesimi (OK)	46
VIII.3.2.1.	Orta Kesimi Kuzey Albölgesi'nin (OK1'in) Görelî Üstünlükleri ve Kısıtları	46
VIII.3.2.2.	Orta Kesimi Güney Albölgesi'nin (OK2'in) Görelî Üstünlükleri ve Kısıtları	46
VIII.3.3.	Doğu Kesimi (DK)	47
VIII.3.3.1.	Doğu Kesimi'nin (DK'nın) Görelî Üstünlükleri ve Kısıtları	47
VIII.4	Altbölgelere Göre Farklılaşan Kalkınma Stratejileri	49
VIII.4.1.	Strateji Seti-1 (Geliştirmeci Önlemler): Sulamaya Açılan Altbölgeler (BK2 ve OK2)	49
VIII.4.2.	Strateji Seti-2 (Karma Önlemler): Sulamaya Açılmayan, Konumsal Üstünlüğü Bulunan Altbölgeler (Büyük Ölçüde BK1 ve OK1)	49
VIII.4.3.	Strateji Seti 3 (İyileştirme ve Onarım Önlemleri): Sulamaya Açılmayan, Doğal Kısıtları Fazla ve Konumsal Üstünlüğü Bulunmayan Altbölgeler (Büyük Ölçüde DK ile Kısmen BK1 ve OK1)	49
VIII.5	Öngörülen Bölgesel İstihdam ve Nüfus Dağılımı	52
VIII.3.1.1.	Nüfusun ve İstihdamın İller İtibarıyla Kırsal ve Kentsel Dağılımı	53
VIII.6	Amaç, Hedef ve Politikalar	55
VIII.7	Öngörülen Kentsel Yerleşme Deseni: Mekan Formu	55
VIII.3.1.	Kentsel Gelişme Eksen ve Kutuplarında Alt Ölçekli Planlama	57
VIII.7.2.	Kentsel Gelişme Eksen ve Kutuplarının Etki Alanları	57
VIII.7.3.	Kırsal Kesim Planlanması	57
VIII.7.3.1.	Sulanabilir Kesimlerde Konumlanan Kırsal Yerleşmelere İlişkin Öneriler	57
VIII.7.3.2.	Sulama Dışı Alanlarda Konumlanan Kırsal Yerleşmelere İlişkin Öneriler	58
IX.	SANAYİ	59
IX.1.	Madencilik	59
IX.1.1.	Mevcut Durum ve Sorunlar	59
IX.1.2.	Amaç, Hedef ve Politikalar	59
IX.2.	İmalat Sanayi	60
IX.2.1.	Mevcut Durum ve Sorunlar	60
IX.2.2.	Amaç, Hedef ve Politikalar	61
IX.2.3.	Yasal ve Kurumsal Düzenlemeler	63
IX.3	Enerji	65
IX.3.1.	Mevcut Durum	65
IX.3.2.	Amaç, Hedef ve Politikalar	65
IX.3.3.	Yasal ve Kurumsal Düzenlemeler	65
X.	KIRSAL KALKINMA VE TARIM	67
X.1.	Mevcut Durum ve Sorunlar	67
X.1.1.	Genel Durum	67
X.1.2.	Genel Sorunlar	70
X.2.	Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları	72
X.2.1.	Sürdürülebilir Tarımsal ve Kırsal Kalkınma Yaklaşımı	72
X.2.1.1.	Ekonomik Gelişme Stratejileri	72
X.2.1.2.	Toplumsal Gelişme Stratejileri	73
X.2.1.3.	Ekolojik Gelişme Stratejileri	73
X.3.	Kırsal Alanın Yeniden Yapılanmasına Yönelik Temel Araçlar ve Kamu Yatırım Payları	74
X.3.1.	Agro-Ekolojik Açından Türdeş Alanların Tespiti	74
X.3.2.	Arazi Şeklinin Sınıflandırılması	74
X.3.3.	Toprak Kaynakları Yönetimi	74
X.3.4.	Ürün Deseni Önerisi	74
X.3.5.	Sulama, Tarımsal Altyapı Hizmetleri ve Yukarı Havzalar Programı	74
X.3.6.	Kırsal - Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetleri Programı	76
X.3.7.	Arazi Bilgi Sistemleri (Arazi Edinimine ve Kullanımına Destek) Programları	76
X.3.8.	Kırsal Kalkınma Programları	76
X.3.9.	Kırsal ve Tarımsal Altsektörler Arasında Bütünleşme	76
X.3.10.	Kamu Yatırım Payları	76
X.3.11.	Özel Yatırım Payları	77
X.4.	Bitkisel Üretim	77
X.4.1.	Mevcut Durum ve Sorunlar	77
X.4.2.	Amaç, Hedef ve Politikalar	77

X.4.2.1.	Amaçlar	77
X.4.2.2.	Hedefler	77
X.4.2.3.	Politikalar	78
X.4.3.	Yasal ve Kurumsal Düzenlemeler	80
X.5.	Hayvancılık	80
X.5.1.	Mevcut Durum ve Sorunlar	80
X.5.1.1.	Mevcut Durum	80
X.5.1.2.	Sorunlar	82
X.5.2.	Amaç, Hedef ve Politikalar	83
X.5.2.1.	Amaçlar	83
X.5.2.2.	Hedefler	83
X.5.2.3.	Politikalar	84
X.5.3.	Yasal ve Kurumsal Düzenlemeler	87
X.6.	Su Ürünleri	87
X.6.1.	Mevcut Durum ve Sorunlar	87
X.6.1.1.	Mevcut Durum	87
X.6.1.2.	Sorunlar	88
X.6.2.	Amaç, Hedef ve Politikalar	89
X.6.2.1.	Amaçlar	89
X.6.2.2.	Hedefler	90
X.6.2.3.	Politikalar	90
X.6.3.	Yasal ve Kurumsal Düzenlemeler	91
X.7.	Ormancılık	92
X.7.1.	Mevcut Durum ve Sorunlar	92
X.7.1.1.	Mevcut Durum	92
X.7.1.2.	Sorunlar	93
X.7.2.	Amaç, Hedef ve Politikalar	94
X.7.2.1.	Amaçlar	94
X.7.2.2.	Hedefler	94
X.7.2.3.	Politikalar	94
X.7.3.	Yasal ve Kurumsal Düzenlemeler	94
XI.	SOSYAL YAPI VE SEKTÖRLER	96
XI.1.	Mevcut Durum ve Sorunlar	96
XI.1.1.	Demografik Yapı	96
XI.1.1.1.	Demografik Göstergeler	96
XI.1.1.2.	Nüfus Hareketleri	97
XI.1.2.	Sosyo-Ekonomik Yapı	97
XI.1.2.1.	Geleneksel Yapılar	97
XI.1.2.2.	İşsizlik ve Sosyal Güvenlik	97
XI.1.2.3.	Özgüven ve Gelecek Kaygısı	98
XI.1.2.4.	Eğitim	98
XI.1.2.4.1.	Okulöncesi Eğitim	99
XI.1.2.4.2.	İlköğretim	100
XI.1.2.4.3.	Genel Ortaöğretim	100
XI.1.2.4.4.	Mesleki ve Teknik Ortaöğretim Kurumları	100
XI.1.2.4.5.	Yükseköğretim	101
XI.1.2.4.6.	Yaygın Eğitim	101
XI.1.2.4.7.	Engellilerin Eğitimi ve Rehabilitasyonu	102
XI.1.2.4.8.	Sorunlar	102
XI.1.2.5.	Sağlık	102
XI.1.2.6.	Sosyal Hizmetler	104
XI.1.2.7.	Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadının Durumu	106
XI.1.2.8.	Gençlik	107
XI.1.2.9.	Sivil Toplum Kuruluşları (STK)	108
XI.2.	Amaç, Hedef ve Politikalar	108
XI.2.1.	Amaçlar	108
XI.2.2.	Hedefler ve Politikalar	108
XI.2.2.1.	Nüfus Hareketleri Hedefleri	108
XI.2.2.1.1.	Nüfus ve Nüfus Hareketlerine İlişkin Politikalar	109

XI.2.2.2.	Eğitim Hedefleri.....	109
XI.2.2.2.1.	Eğitim Politikaları.....	109
XI.2.2.3.	Sağlık Hedefleri.....	110
XI.2.2.3.1.	Sağlık Politikaları.....	110
XI.2.2.4.	Sosyal Hizmet Hedefleri.....	111
XI.2.2.4.1.	Sosyal Hizmet Politikaları.....	111
XI.2.2.5.	Esnaf ve Sanatkarlara İlişkin Hedefler.....	112
XI.2.2.5.1.	Esnaf ve Sanatkarlara İlişkin Politikalar.....	112
XI.2.2.6.	Kadına İlişkin Hedefler.....	112
XI.2.2.6.1.	Kadına İlişkin Politikalar.....	112
XI.2.2.7.	Gençliğe İlişkin Hedefler.....	113
XI.2.2.7.1.	Gençliğe İlişkin Politikalar.....	113
XI.2.2.8.	Sivil Toplum Kuruluşları (STK)'na İlişkin Hedefler.....	113
XI.2.2.8.1.	Sivil Toplum Kuruluşları (STK)'na İlişkin Politikalar.....	114
XI.3.	Yasal ve Kurumsal Düzenlemeler.....	115
XI.3.1.	Nüfus ve Göç.....	115
XI.3.2.	Eğitim.....	115
XI.3.3.	Sağlık.....	115
XI.3.4.	Sosyal Hizmetler.....	116
XI.3.5.	Esnaf ve Sanatkarlar.....	116
XI.3.6.	Kadın ve Toplumsal Cinsiyet.....	116
XI.3.7.	Sivil Toplum Kuruluşları (STK).....	116
XII.	KÜLTÜR VARLIKLARI.....	117
XII.1	Mevcut Durum ve Sorunlar.....	117
XII.2	Amaç, Hedef ve Politikalar.....	119
XII.2.1.	Amaçlar.....	119
XII.2.2.	Hedefler.....	119
XII.2.3.	Politikalar.....	120
XII.3	Yasal ve Kurumsal Düzenlemeler.....	121
XIII.	BÖLGESEL ULAŞIM.....	123
XIII.1	Mevcut Durum.....	123
XIII.1.1.	Karayolu.....	123
XIII.1.2.	Köy Yolları.....	123
XIII.1.3.	Demiryolu.....	123
XIII.1.4.	Havayolu.....	123
XIII.1.5.	Boruhatları.....	124
XIII.2	Hedefler.....	124
XIII.2.1.	Karayolu.....	124
XIII.2.2.	Köy Yolları.....	124
XIII.2.3.	Demiryolu.....	125
XIII.2.4.	Havayolu.....	125
XIII.2.5.	Boruhatları.....	125
XIV.	ÇEVRE.....	128
XIV.1	Mevcut Durum ve Sorunlar.....	128
XIV.1.1.	Mevcut Durum.....	128
XIV.1.1.1.	Toprak Kaynakları.....	128
XIV.1.1.2.	Su Kaynakları.....	128
XIV.1.1.3.	Biyolojik Çeşitlilik.....	128
XIV.1.1.4.	Doğayı Koruma Alanları.....	129
XIV.1.2.	Sorunlar.....	129
XIV.1.2.1.	Doğal Kaynaklara Baskı ve Çevre Kirliliği.....	129
XIV.1.2.1.1.	Toprağa İlişkin Sorunlar.....	130
XIV.1.2.1.2.	Su Kirlenmesi.....	130
XIV.1.2.1.3.	Yeraltı Suları Kirlenmesi.....	130
XIV.1.2.2.	Biyolojik Çeşitlilik.....	130
XIV.1.2.3.	Doğayı Koruma Alanları.....	131
XIV.1.2.4.	Hava Kalitesinin Ölçüm ve İzlenmesine Yönelik Sorunlar.....	131

XIV.1.2.5. Katı Atık Yönetimi.....	132
XIV.2 Amaç, Hedef ve Politikalar	132
XIV.2.1. Amaçlar	132
XIV.2.2. Hedefler.....	132
XIV.2.3. Politikalar	133
XIV.3 Yasal ve Kurumsal Düzenlemeler.....	134
XV. KIRSAL VE KENTSEL ALTYAPI	135
XV.1 Mevcut Durum ve Sorunlar.....	135
XV.1.1. Kentsel İçme ve Kullanma Suyu.....	135
XV.1.2. Kentsel Kanalizasyon ve Atıksu Arıtma	135
XV.1.3. Katı Atık.....	135
XV.1.4. Kırsal İçmesuyu	136
XV.1.5. Kırsal Kanalizasyon	136
XV.2 Amaç, Hedef ve Politikalar	136
XV.2.1. Amaçlar	136
XV.2.2. Hedefler.....	136
XV.2.3. Politikalar	139
XV.3 Yasal ve Kurumsal Düzenlemeler.....	140
XVI. KONUT.....	141
XVI.1 Mevcut Durum	141
XVI.2 Konut Sektörüne İlişkin Olarak Öngörülen Politikalar	142
XVI.3 Plan Dönemine İlişkin Gelişmeler ve Öneriler	142
XVII. TURİZM	144
XVII.1 Mevcut Durum ve Sorunlar.....	144
XVII.2 Amaç, Hedef ve Politikalar	144
XVII.2.1. Amaçlar	144
XVII.2.2. Hedefler.....	145
XVII.2.3. Politikalar	146

TABLO LİSTESİ

Tablo II.1: 1989 Master Plan'ı Öngörülleri ve Gerçekleşmeleri	5
Tablo II.2: Harran Ovası'nda Gayrisafı Tarımsal Üretim Değeri (GSÜD) ve Katma Değer	9
Tablo IV.1: Kalkınma Planı Seçeneklerinin Öngörülleri	18
Tablo IV.2: Kalkınma Seçeneklerinde Yatırım ve Sulanacak Alan	18
Tablo VI.1: Gayri Safı Bölge Hasılası (1998 Fiyatlarıyla, Trilyon TL).....	34
Tablo VI.2: Sektörel Kamu Sabit Sermaye Yatırımları	35
Tablo VI.3: Yıllar İtibariyle Toplam Kamu Sabit Sermaye Yatırımları	35
Tablo VI.4: Nüfus	36
Tablo VI.5: Kişi Başına Gelir (Cari ABD Doları)	36
Tablo VII.1: GAP Bölgesi'nde Özel Sektör Yatırımlarının Finansmanı: Bir Değerlendirme	40
Tablo VIII.1: Altbölgeler İtibariyle Nüfus ve İstihdam	53
Tablo VIII.2: Altbölgeler İtibariyle Kırsal ve Kentsel Nüfus Dağılımı	53
Tablo VIII.3: Altbölgeler İtibariyle Kırsal ve Kentsel Nüfus ve Bölge Toplamlarına Oranları.....	53
Tablo VIII.4: İller İtibariyle Nüfus Dağılımı	54
Tablo VIII.5: İller İtibariyle Kentsel ve Kırsal Nüfus Oranları (2010)	54
Tablo VIII.6: İller İtibariyle İstihdamın Dağılımı	55
Tablo VIII.7: Kentsel Gelişme Eksen ve Kutupların Nüfusları ve Bölge Nüfusuna Oranları (2010).....	56
Tablo IX.1: Enerji Yatırımları.....	66
Tablo X.1: Ürün Deseni Öngörüsü (2010).....	74
Tablo X.2: Sulama Programı (2010 Yılı İtibariyle)	75
Tablo X.3: Tarımsal Altyapı Hizmetleri ile Yukarı Havzalar Islah Programı (bin ha) (2002-2010)	76
Tablo X.4: Kırsal Kalkınma ve Tarım Sektörü Kamu Yatırımlarının Dağılımı	77
Tablo X.5: Kırsal Kalkınma ve Tarım Sektörü Özel Yatırım Dağılımı	77
Tablo X.6: Bitkisel Üretim Kamu Yatırımları	79
Tablo X.7: Kurum ve Programlar İtibariyle Bitkisel Üretim Yatırım Programı	79
Tablo X.8: Hayvansal Üretim ve Verimler (1998-2010)	83
Tablo X.9: Hayvancılık Kamu Yatırım Programı	86
Tablo X.10: Su Ürünleri Kamu Yatırım Programı	91
Tablo X.11: Orman Varlığı ve Dağılımı	92
Tablo X.12: Yıllar İtibariyle Kamu Ormancılık Yatırımları	94
Tablo XI.1: Bölge İlleri ve Türkiye İçin 2000 Yılı Temel Demografik Göstergeleri	96
Tablo XI.2: Türkiye'de ve Bölge'de Cinsiyete Göre Okur-Yazarlık Oranları (2000 Yılı, %).....	99
Tablo XI.3: Türkiye'de ve Bölge'de Okullaşma Oranları (2000 Yılı, %).....	99
Tablo XI.4: İlköğretimde cinsiyete göre okullaşma oranları (2000)	100
Tablo XI.5: İller İtibariyle Yataklı Tedavi Kurumlarının Durumu (2000)*	104
Tablo XI.6: İller İtibariyle Sağlık Personeli Başına Düşen Nüfus (2000).....	104
Tablo XI.7: İller İtibariyle Sosyal Hizmet Kuruluşları (2000).....	105
Tablo XI.8: Eğitim Yatırımlarının İllere ve Yıllara Dağılımları	114
Tablo XI.9: Sağlık Yatırımlarının İllere Yıllar İtibariyle Dağılımları.....	115
Tablo XI.10: Diğer Kamu Hizmetleri Yatırımlarının İllere Yıllar İtibariyle Dağılımları	115
Tablo XII.1: Kültürel Mirasın Korunması ve Değerlendirilmesi İçin Kamu Kesimine Ayrılan Finansman İller ve Yıllar İtibariyle Dağılımı	121
Tablo XIII.1: Köy Yolları Durumu	123
Tablo XIII.2: Havaalanlarının Kapasiteleri.....	123
Tablo XIII.3: Ulaştırma Sektörü Yatırımları.....	126
Tablo XIV.1: Bölge'de İller ve Yıllar İtibariyle Çevre Yatırımları	134
Tablo XV.1: Bölge'de Sektörler ve Yıllar İtibariyle Altyapı Yatırımları	137
Tablo XV.2: İller İtibariyle Kırsal ve Kentsel Altyapı Yatırımları	138
Tablo XVI.1: 2000-2010 Nüfus Artışının Ek Konut Gereksinimi (Bin).....	143
Tablo XVII.1: 2002-2010 Dönemi Kamu Kesimi Turizm Sektörü Yatırımlarının İller ve Yatırım Konularına Göre Dağılımı	147

HARİTA VE ŞEKİLLER LİSTESİ

Harita VIII.1: Coğrafi Kavramsallaştırmalar	48
Harita VIII.2: Altbölge Stratejileri	51
Şekil X.1: Kurum ve Programlar İtibariyle Bitkisel Üretim Termin Planı.....	80
Şekil X.2: Hayvancılık Yatırımları Termin Planı	87
Şekil X.3: Kurum ve Programlar İtibariyle Kamu Yatırımları Termin Planı.....	91
Harita XIII.1: Ulaşım Sektörü Yatırım Öngörülerini	127
Harita XVII.1: Turizm Odakları, Öngörülen Yatak Kapasiteleri ve Tur Güzergahları.....	148

KISALTMALAR TABLOSU

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AÇSAP	Ana-Çocuk Sağlığı Programı
AR-GE	Araştırma Geliştirme
BAĞ-KUR	Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu
BK	Batı Kesimi
BK1	Batı Kesimi Kuzey Altbölgesi
BK2	Batı Kesimi Güney Altbölgesi
BM	Birleşmiş Milletler
BYKP	Beş Yıllık Kalkınma Planı
CBS	Coğrafi Bilgi Sistemi
ÇATOM	Çok Amaçlı Toplum Merkezi
ÇED	Çevre Etki Değerlendirmesi
ÇEM	Çıraklık Eğitim Merkezleri
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DK	Doğu Kesimi
DÖSİM	Döner Sermaye İşletmeleri Müdürlüğü
DSİ	Devlet Su İşleri
EBRD	European Bank of Reconstruction and Development
ENH	Enerji Nakil Hattı
ESOB	Esnaf Sanatkarlar Odaları Birliği
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GAP-BKİ	Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi
GAP-GİDEM	Güneydoğu Anadolu Projesi Girişimci Destekleme Merkezi
GAP-BKP	Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma Planı
GSBH	Gayri Safi Bölgesel Hasıla
GSGM	Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü
GSH	Gayri Safi Hasıla
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSÜD	Gayri Safi Üretim Değeri
GTZ	Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (Alman Teknik İşbirliği Kuruluşu)
GWh	Gigawatt-saat
ha	Hektar
HEM	Halk Eğitim Merkezi
HES	Hidroelektrik Santral
IDB	Islamic Development Bank (İslam Kalkınma Bankası)
IFC	International Finance Corporation (Uluslar arası Finans Şirketi)
İİBK	İş ve İşçi Bulma Kurumu
ISO	International Organization for Standardization (Uluslararası Standartlar Örgütü)
KDV	Katma Değer Vergisi
KfW	Kreditonstalt für Winederaufbau
KGM	Karayolları Genel Müdürlüğü
KHGM	Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü
KİK	Kendi İşini Kur
Km ²	Kilometrekare
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme
KOF	Kamu Ortaklığı Fonu
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme Başkanlığı
KSS	Küçük Sanayi Siteleri
KSSGM	Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü
KWh	Kilowatt-saat
M ²	Metrekare
M ³	Metreküp
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MPM	Milli Produktivite Merkezi

MW	Megawatt
NATO	North Atlantic Treaty Organization
NOx	Azotoksitler
OHAL	Olağan Üstü Hal
OK	Orta Kesimi
OK1	Orta Kesimi Kuzey Altbölgesi
OK2	Orta Kesimi Güney Altbölgesi
OSB	Organize Sanayi Bölgesi
PİO	Pansiyonlu İlköğretim Okulu
SHÇEK	Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu
SO ₂	Kükürtdioksit
SSK	Sosyal Sigortalar Kurumu
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
SYDF	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu
SYDV	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
TCDD	Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları
TEDAŞ	Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi
TFV	Toplam Faktör Verimliliği
TİGEM	Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
TKB	Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı
TM	Trafo Merkezi
TOKİ	Toplu Konut İdaresi
TPAO	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TRGM	Tarım Reformu Genel Müdürlüğü
TSE	Türk Standartları Enstitüsü
UBS	Union of Bank's for Settlement
UNDP	United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Gelişme Programı)
UNICEF	United Nations Children's Fund (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu)
UNPF	United Nations Population Fund (Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu)
YAS	Yeraltı Sulamaları
YEKM	Yaygın Eğitim Koordinasyon Merkezi
Yİ	Yap-İşlet
YİD	Yap-İşlet-Devret
YİBO	Yatılı İlköğretim Bölge Okulu

I. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DEKİ GELİŞMELER VE GAP BÖLGE KALKINMA PLANI

1970'lerdeki bunalım sonrasındaki gelişmeler özellikle planlama kuramı ve pratiği açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Bu dönemde yaşanan ekonomik bunalımın üstesinden gelebilmek; üretim, birikim ve bunlara yönelik düzenlemelere ilişkin yeni bir politik ve ekonomik düzeni zorunlu kılmıştır. 1970'ler sonrasında ortaya çıkan yeni üretim örgütlenmesi, yeni teknolojik gelişmeler, ilişki biçimlerinin değişmesi, sermaye birikim rejiminin yeniden şekillenmesi ve bireyin toplum içindeki değişen rolü, geçmiş üretim ve birikim döneminden farklı düzenlemelerin gereğini ortaya çıkarmıştır. Yaşanan mali bunalım sonrasında devletlerin bazı işlevlerini devretmek istemeleri ile üretim ve sermayenin yeni stratejisi çakıştığına "daha az devlet ve devlet müdahalesi, daha az düzenleme ve kurallar" tüm dünyada en güncel söylem haline gelmiştir. Bu yeni düzenin geçmişten en önemli farkı hızlanan bir küreselleşme süreci ve bu sürecin hem bir gereği hem de bir sonucu olarak mevcut yapılanma ve kuralların değiştirilmesidir.

Küreselleşme ve ulus devletin geçmişte ekonomiyi denetlemeye yönelik olarak koyduğu kuralların azalması, öncelikle küresel üretim ağlarının oluşmasını ve ürünlerin giderek daha geniş piyasalara ulaşmasını sağlarken, en önemli değişim bilgi ve enformasyon akımı hızında gerçekleşmiştir. Bilgi ve enformasyon akımının hızlanması ve sermaye hareketlerine yönelik kısıtların azaltılması veya kaldırılması yalnız devletlerin değil, yörelerin, kentlerin ve firmaların birbiri ile doğrudan ve daha sık ilişki kurmasını sağlamıştır.

Bu durum, ulus devletlerin geçmiş dönemdeki bazı işlevlerine son vermeleri ile yeni bir aşamaya gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1970'lerin sonlarına kadar farklı ölçekte mekansal birimlerdeki düzenlemelerden ve özellikle az gelişmiş bölgelere kaynak aktarımından sorumlu olan ulus devletlerin bu çabalarını azaltmaları bölgeleri önemli ölçüde etkilemiştir. Ekonomik bunalım yaşayan ulus devletler azalan kaynaklarıyla bölgesel düzeyde sürdürdükleri politikaları uygulayamaz hale gelmişlerdir. Bu durum, bir anlamda "Ulusal Referanslı Bölge Planlaması"nın eski içeriğini ve önemini yitirmesi anlamına gelmiştir. Yeni oluşan küresel düzende bölgeler ulus devlete referansla değil, uluslararası sistem içindeki konumları ile tanımlanmaya başlamışlar ve ulus devletlerin sınırlamaları ve desteği ortadan kalkınca bazı bölgeler sıçrama yaparken, diğerleri geçmişteki gelişmişlik düzeylerini bile korumada zorlanmışlardır. Bu durum bölgesel/yerel müdahale biçiminin ne olması gerektiği tartışmalarını da beraberinde getirmiştir.

1980'ler ve sonrasında artan küreselleşme bağlamında, bölgesel planlama ve gelişmede yerel kaynaklara dayalı "gelişme modelleri" güncellik kazanmış, ana kavramların yöresel niteliklere göre irdelendiği bir çerçevenin gerektiği ve bunun sadece teknisyenlerin yönlendirebileceği bir süreç olmadığı üzerinde durulmaya başlanmıştır. Bu çerçevede demokratik yapının geliştirilmesi, halkın karar süreçlerine katılımını sağlayacak yönetim yapısının kurulması ve sivil toplum örgütlerinin artan oranda gelişme sürecine katkı ve katılımlarının sağlanması gündemin ana noktalarını oluşturmuştur.

1990'lı yıllara gelindiğinde küreselleşmenin artılarının yanısıra sorunları da gözlenmeye başlanmıştır. Küreselleşen dünyaya özgü yeni düzenlemelerin eksikliği, ürün ve özellikle sermaye akışkanlığının denetlenememesi ülke ekonomilerini sürekli dalgalanmalara açık bir hale getirmiştir. Bu durumun sadece finans piyasalarında değil ülkesel ve bölgesel ekonomilerde mekansal gelişmeden sosyal yapıya kadar çok farklı boyutlarda etkileri

olmuştur. Yeni düzende geçmiş dönemlerden kalan düzenlemeler fazla işe yaramamıştır.

İlk olarak, küreselleşme sürecinin ilk aşamalarında doğru zamanda, doğru yapıda olmanın avantajlarını kullanan üretim birimlerinin yer aldığı mekanların/bölgelerin bu avantajlı konumlarını sürdürmekte zorlandıkları ve kiminin ekonomik açıdan gerileme dönemi içine girdiği görülmüştür. İkinci olarak, özellikle ekonomik ve sosyal kapasiteleri gelişmemiş yörelerin küreselleşme sürecinin getirilerinden yararlanamadıkları, tam tersine dünya ekonomisinden dışlandıkları görülmüştür. Üçüncü olarak ise, küresel gelişmelerin, özellikle mali piyasalardaki gelişmelerin, yerel düzenleme mekanizmalarına karşın tüm dünyayı etkilediği ve ulusal ve yerel kurumların bunları düzenleme konusunda yetersiz kaldığı anlaşılmıştır. Bu üç önemli oluşum tüm gelişme sürecinin yerel dinamiklere ve serbest piyasa koşullarına bırakılamayacağını ve yeni bir düzenleme çerçevesinin geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Devlet müdahalesinin gerekliliği konusunda geriye dönüşler olmasına karşın, günümüzde bölgelerin sadece ülkelerin/ulus devletlerin bir parçası değil, aynı zamanda uluslararası sistemin bir parçası olduğu ve bir bölgenin gelişmesinin, yerel kapasite ve birikimin uluslararası rekabet koşullarında kullanılabilmesine bağlı olduğu ortaya çıkmıştır. Bölgeler ve yerel birimlerin dünya pazarlarında kendilerine özgü nişler yakalayabildikleri ölçüde başarılı olma şansları vardır. Yakalanmış bir başarıyı sürdürebilmeleri öğrenme ve uyum kapasitelerini geliştirebilmelerine bağlıdır. Bunlar; yeni dünya düzeninde devletin bölgesel düzlemdeki yeni ve temel işlevinin insan sermayesini geliştirme, öğrenme ve bilgiyi yaygınlaştırma ve buluşçuluğu geliştirme konularında yoğunlaşma olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Dünya ekonomisinde yaşanan yapısal değişime paralel olarak ulus devletlerin kalkınma hedefleri, amaçları ve söylemleri de farklılaşmış, planlamada gözetilmesi gereken yeni faktör ve değerler ortaya çıkmıştır. 1992 yılında Rio'da yapılan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda çevre ve doğal kaynakların korunması konuları ile sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı kalkınmada ön plana geçmiştir. Kalkınma kavramı artık salt kaynakların geliştirilmesi ya da fiziksel yapıların inşasını içermemektedir. Kalkınmanın odağına insan yerleştirilmiş ve doğal kaynakların korunması birinci derecede önem kazanmıştır. Gündem 21 Dokümanı'nı üreten ve 21'inci yüzyıl planlama anlayışını çizen Rio Zirvesi'ni takiben, başka konularda küresel stratejiler çizilmiştir. 1994'te Kahire Konferansı'nda "Nüfus" 1995'te Pekin Konferansı'nda "Cinsiyet Dengeli Kalkınma", 1995'te Kopenhag Konferansı'nda "Sosyal Kalkınma", 1996'da İstanbul'da Habitat II Kent Zirvesi'nde "Kalkınma ve Kentsel Gelişme", 2000'de Lahey'de Dünya Su Forumu'nda "Kalkınma ve Su Kaynakları" konularında çağdaş yaklaşımlar ortaya konulmuştur. 21'inci yüzyılda, kalkınma; verimlilik, çevre koruma, sosyal kalkınma ve sürdürülebilirlik omurgası üzerinde oluşturulmakta ve kalkınmanın amaç, hedef, strateji ve politikalarının tüm paydaşlarla birlikte katılımcı bir yaklaşımla oluşturulması gereği üzerinde durulmaktadır.

2000'li yıllara girerken büyük bir ivme kazanan küreselleşme, yeni kalkınma yaklaşımları ve uluslararası ilişkiler GAP Bölge Kalkınma Planı'nın (GAP-BKP) arka planını oluşturmaktadır. Bunlar aynı zamanda Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Uzun Vadeli Strateji'nin de arka planını teşkil etmektedir. Küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı olanaklardan azami düzeyde yararlanmak ve olumsuzlukları en düşük düzeyde tutabilmek amacıyla, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, üniter yapı korunarak devletin yeniden yapılandırılması ve ekonomik ve sosyal yapıda dönüşümün gerçekleştirilmesi amacına yönelik olarak toplumun eğitim ve sağlık koşullarının iyileştirilmesi, gelir dağılımının

düzeltilmesi, bilim ve teknoloji geliştirme yeteneğinin güçlendirilmesi, altyapı hizmetlerinde etkinliğin artırılması ve çevrenin korunması; uzun vadeli (2001-2023) gelişmede temel stratejiler olarak öngörülmüştür. Bunların yanında Avrupa Birliği'ne tam üyelik süreci içinde bulunulması, uluslararası norm ve standartlara uyum gibi yükümlülükler getirmesi yanında önemli bazı fırsatlar da sunmaktadır.

II. BÖLGE'DEKİ GELİŞMELER VE MEVCUT DURUM ANALİZİ

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerini kapsar. Bölge'nin yüzölçümü 75 308 km² olup Türkiye yüzölçümünün yüzde 9.7'sini oluşturur.

Türkiye'de ekonomik olarak sulanabilir 8.5 milyon ha arazinin 2.1 milyon ha'sı (yüzde 25'i), Aşağı Fırat ve Dicle Havzası'ndan oluşan bu bölgededir. Fırat ve Dicle nehirlerinin Türkiye sınırları dahilindeki ortalama su potansiyeli yılda 52.9 milyar m³ olup, ülke toplam potansiyelinin yüzde 28'ini oluşturur.

II.1. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)

GAP, Fırat ve Dicle Havzası'nın bir bölümünü kapsayan Yukarı Mezopotamya Ovaları'ndaki su ve toprak kaynaklarını; ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel gelişmeyi içeren sürdürülebilir insani kalkınmaya yönelik olarak geliştirmeyi hedefleyen, entegre bir bölgesel kalkınma projesidir.

Bölge'nin zengin su kaynaklarını (Fırat ve Dicle nehirleri) sulama ve enerji üretimi amacıyla değerlendirmek üzere 13 büyük proje oluşturulmuştur. Bu projelerin 7'si Fırat, 6'sı ise Dicle Havzası'nda yer almaktadır. Projeler tamamlandığında, 22 baraj ve 19 hidroelektrik santral inşa edilmiş olacak, 7 485 MW kurulu güç ile yılda 27 milyar kWh enerji üretilecek ve DSİ tarafından yaklaşık 1.7 milyon hektar brüt alanda sulama yapılacaktır. Su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesine koşut ya da bunun bir sonucu olarak tarım, sanayi, kırsal-kentsel altyapı ile eğitim ve sağlık hizmetleri ve diğer hizmetler gelişecek ya da geliştirilecektir.

Başlangıçta su ve toprak kaynaklarını geliştirme amaçlı olarak tasarlanan GAP, 1989 yılında tamamlanan GAP Master Planı ile çok sektörlü entegre bölgesel kalkınma projesine dönüştürülmüştür. Baraj, hidroelektrik santraller ve sulama yapılarının inşasına koşut olarak, tarımsal ve sınai kalkınma, kırsal-kentsel altyapı, ulaşım, eğitim, sağlık vb. alanlardaki gelişme birbirleriyle ilişkili projeler demeti olarak ele alınmıştır. Bu faaliyetler arasındaki eşgüdümü sağlamak üzere, 1989'da Başbakanlığa bağlı GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı kurulmuştur.

II.2. GAP Master Planı

Bölge kalkınmasının çerçevesini çizen GAP Master Planı, özellikle su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesini, mali ve teknik kapasiteleri dikkate alarak, bir takvime bağlamış, bu değişimin 2005 yılı itibariyle ekonomik ve sosyal sektörlerde uyaracağı gelişmeyi, yaratacağı istihdamı, bunun getireceği nüfus büyüklüğü ile bu nüfusun kent ve kır itibariyle muhtemel dağılımını saptamış, eğitim ve sağlık hizmetleriyle konut ve kentsel altyapı ihtiyaçlarını makro düzeyde belirlemiş ve yıllara göre finans ihtiyacını ortaya koymuştur. GAP Master Planı, çeşitli kamu kuruluşlarının kalkınma çabalarının bütünleştirilmesi ve eşgüdümü kolaylaştıran, Bölge gelişmesinin alması gereken seyri belirleyen ve alt ölçeklerde üretilecek plan, program ve projeler için de bir rehber niteliği taşıyan kamu ağırlıklı bir plan niteliğindedir.

Master Plan'da, temel amaç "Bölge'nin gelişmişlik düzeyini en kısa sürede Ülke'nin genel düzeyine yükseltmek" olarak tanımlanmış, bu amaca ulaşmak üzere ekonomik ve sosyal

hedefler belirlenmiş ve temel strateji olarak Bölge'nin "tarıma dayalı ihracat üssü" haline getirilmesi benimsenmiştir.

Master Plan'da Bölge için sosyo-ekonomik kalkınma projeksiyonları üç ayrı alternatifte göre yapılmıştır. Alternatif A'ya göre 2005 hedef yılına kadar başlangıçta planlanmış olan alanın tümü sulanacaktır. Alternatif B'ye göre öncelikli sulama projeleri bitirilecek, ancak tüm enerji potansiyeli değerlendirilecektir. Alternatif C'de ise bütçe kısıtlarından ötürü yalnızca öncelikli sulama ve enerji yatırımları tamamlanacaktır. Kalkınma alternatifleri, ekonomik büyüme, kamu yatırımları, dış finansman ve sosyal hizmetlerdeki gelişmelere bakılarak değerlendirilmiştir. Master Plan'da ülkenin kamu finansmanı kısıtları gözetilerek C Alternatifi'nin uygulanması tavsiye edilmiştir.

II.3. Master Plan'ın Gerçekleşme Düzeyi ve Mevcut Durum

II.3.1. Genel Değerlendirme

Büyük ölçüde 1990'larda derinleşen kamu finansman krizi nedeniyle, kısmen de 1990'ların sonlarında kontrol altına alınabilen ve marjinalleştirilen terör olaylarının etkisiyle, Master Plan öngörülerini gerçekleştirilememiştir. C Alternatifi'nde hedeflenen büyüme hızları ve 1998 itibarıyla gerçekleştirmeler Tablo II.1'de verilmektedir.

Master Plan'da Gayrisafi Bölgesel Hasıla'nın (GSBH) yılda yüzde 6.8 büyümesi ve ekonomik yapının radikal bir şekilde değişmesi öngörüldükçe; 1990-1998 arasında büyüme hızı sadece yüzde 4.9 olabilmiş, sanayi ve hizmetler öngörülen hızlarda gelişmemiştir. GSBH'nin bileşimi ancak marjinal ölçüde değişebilmiştir.

Bölge'de doğal nüfus artış hızının yüzde 3 dolayında olmasına karşın 1990-2000 arasında nüfus yılda yüzde 2.5 artmış, dışa göç devam etmiştir. Nüfusun yılda yaklaşık yüzde 0.5'lik bir hızla dışa göç etmesi sadece ekonomik nedenlerden değil, özellikle Bölge'nin doğu kesiminde terör olaylarından kaynaklanmıştır. Nüfus 1990'da 5.16 milyondan, 2000'de 6.6 milyona çıkmıştır. Bölge kırsal kesimi birçok yerde nüfus kaybetmiştir. Terör nedeniyle göç eden nüfusun bir kısmı "Köye Dönüş Programı" çerçevesinde kırsal kesimde yeniden iskan edilmektedir.

Tablo II.1: 1989 Master Plan'ı Öngörülerini ve Gerçekleşmeleri

	Master Plan'da Öngörülen Yıllık Büyüme Hızı (%)				Toplam İçindeki Payı (%)	
	Alternatif A	Alternatif B	Alternatif C	Gerçekleşen (1990-1998)	Alternatif-C (2005)	Gerçekleşen (1998)
I) Gayrisafi Hasıla (GSH)	7.7	7.3	6.8	4.9	100.0	100.0
i) Tarım			4.0	6.3	22.9	30.1
ii) Sanayi			9.1	5.0	23.7	15.1
iii) Hizmetler			7.8	4.2	53.4	54.8
II) Nüfus			3.0	2.43	100.0	100.0
i) Kent			4.6	2.83	68.0	64.0
ii) Kır			0.7	-0.66	32.0	36.0
iii) İstihdam			3.7	2.48		

Master Plan'da [C Alternatifi'nde] istihdamın yüzde 3.7'lik bir hızla artmasının öngörülmesine karşın 1990'larda istihdam ancak yaklaşık yüzde 2.5'lik hızla artabilmiştir. Gayrisafi Bölgesel Hasıla'nın, nüfusun ve istihdamın öngörülenin altında artmalarının nedeni Plan'daki temel senaryonun gerçekleştirilememiş olmasıdır. Temel senaryoya göre geniş bir alan, 2005'e kadar yaklaşık 900 bin ha arazi DSİ tarafından sulamaya açılacak, ürün deseni değişecek, tarımsal gelir artacak, tarımdaki ivme tarıma girdi veren ve onun çıktılarını işleyen sanayileri uyaracak, buna koşut olarak hizmetler gelişecek ve Bölge tarıma dayalı bir ihracat üssü haline gelecekti. Bölge'de 2001 yılı sonu itibariyle DSİ tarafından ancak 226 bin hektarı sulamaya açılabilmişinden temel senaryo gerçekleşmemiş; ne gelir, ne nüfus, ne de istihdam öngörülen hızda büyüebilmiştir.

Bölge'de sadece Şanlıurfa iyi bir performans sergilemiştir. 1990-1998 döneminde Şanlıurfa Gayrisafi Hasılası'nın (GSH) büyüme hızı yılda ortalama yüzde 9.15'dir. Atatürk Barajı Hidroelektrik Santrali'nin yarattığı katma değer il hasılasından düşüldüğünde İl'in yakaladığı yıllık büyüme hızı yüzde 6.75 dolayındadır. Bu hız Master Plan'ın C Alternatifi'nde Bölge içinde öngörülen büyüme hızı olan yüzde 6.8'le aynıdır. Şanlıurfa'da bu gelişmeyi sağlayan temel etmen; Şanlıurfa Harran Ovaları'nda 1998 yılı itibariyle devlet tarafından 90 bin ha arazinin sulamaya açılmış olması ve elde sağlıklı veriler olmasa da önemli miktarda bir alanda halk tarafından yeraltı suyundan istifadeyle sulamaya başlanmış olmasıdır. Ayrıca, sulanan alanlarda yüksek katma değerli pamuk tarımına ağırlık verilmesi de bu sonuçta etkili olmuştur.

1990'larda Şanlıurfa'da sadece GSH değil nüfus da büyük bir hızla artmıştır. 1990-2000 döneminde Bölge nüfusu yılda yüzde 2.5'lik bir hızla artarken Şanlıurfa'daki artış hızı yılda yüzde 3.6'dır. Bu; Master Plan'da Bölge için öngörülenden yaklaşık yüzde 25 daha yüksek bir artış hızıdır.

Şanlıurfa'daki gelişmeler Master Plan'ın temel vizyon ve stratejisinin doğru olduğunu göstermektedir. Bölge koşulları ve konumu bağlamında önemli gelişme sağlanabilmesinin ilk ve belki de olmazsa olmaz koşulu sulamadır. Sulama yeterli koşul olmasa da gerekli koşuldur. Bu aynı zamanda yeni Bölge Kalkınma Planı'nın önceliğini belirlemektedir. Bölge kalkınmasındaki kritik etmen sulamadır ve ancak geniş alanların sulamaya açılması ve sulamayı tamamlayıcı önlemlerin alınmasıyla gelişme bir ivme kazanabilecektir.

Ancak büyük ölçekte sulamanın Bölge ekonomisine bir ivme kazandırabileceği ve Bölge'nin nüfus tutma kapasitesini artırabileceğini mevsimlik göç eğilimleri de doğrulamaktadır. 1999 yılında GAP-BKİ tarafından Harran Ovası'nda örnekleme yöntemiyle 450 hanede yaptırılan bir araştırmaya göre görüşülen kişilerin yüzde 70.4'ü Ova sulanmadan önce Çukurova'ya mevsimlik tarım işçiliğine gittiklerini söylerken, sadece yüzde 11.6'sı bu yöre sulamaya açıldıktan sonra da mevsimlik göçe devam ettiklerini beyan etmişlerdir.

II.4. Mekansal Gelişme

1989 Master Plan'ı "Kırık Gelişme Aksı" olarak tanımlanan Gaziantep-Şanlıurfa-Diyarbakır aksını esas gelişme eksenini olarak öngörmüştür. 1990'lardaki gelişmeler Master Plan'ın öngörüsü doğrultusunda olmuştur. 1990-2000 döneminde Bölge'de nüfus yılda yüzde 2.5, kentlerde yılda yüzde 3.7 artarken, Oğuzeli ve Suruç dahil Kırık Gelişme Aksı üzerindeki kentlerde yılda yüzde 3.4, bu aks üzerindeki üç büyük kent; Gaziantep, Şanlıurfa ve Diyarbakır'da yılda yüzde 3.6 artmıştır. Aks üzerindeki kentlerin Bölge nüfusundaki payı 1990'da yüzde 36.6'dan 2000'de yüzde 40.5'e çıkmıştır.

Kırık Gelişme Aksı dışında Master Plan; Adıyaman'ı, Diyarbakır-Batman Aksı'nı, Siirt'i ve Mardin-Kızıltepe-Cizre-Silopi Aksı'nı gelişme potansiyeli yüksek alanlar olarak tesbit etmiştir. Nüfusun potansiyeli yüksek olan yerlerde yoğunlaşacağı görüşünden hareket edilecek olursa, Kırık Gelişme Aksı dışındaki gelişmeler Plan'ın bu tespitlerini de doğrulamıştır.

II.5. Ekonomik ve Sosyal Yapı

Bölge'de tarım kesimi ağırlığını sürdürmektedir. Çalışan nüfusun yaklaşık yüzde 60'ı tarım kesiminde istihdam edilmektedir. Özellikle küçük ve nüfusu 100 binin altında olan orta büyüklükteki kentlerde nüfusun önemli bir bölümü esas geçim ve istihdam kaynağı olarak tarımla iştiğal etmektedir.

1989 Master Planı 2005 yılı itibariyle GSBH'nın yüzde 22.9'unun tarım, yüzde 23.7'sinin sanayi ve yüzde 53.4'ünün hizmetler sektörlerinden kaynaklanmasını öngörmüştür. Oysa 1998'de cari fiyatlarla GSBH'nın yüzde 30.1'i tarımdan, yüzde 15.1'i sanayiden, ve yüzde 54.8'i hizmetlerden kaynaklanmıştır. Bu değerlendirmeleri yaparken 1987 bazlı yeni milli gelir serisinin, 1968 bazlı eski milli gelir serisinden farklılıklarını da gözardı etmemek gerekir.

Türkiye genelinde ve Bölge'deki ekonomik gelişmelere ve kentleşmeye koşut olarak Bölge'nin sosyal yapısında da bir takım gelişmeler gözlenmektedir. Ancak bu gelişmelere rağmen Bölge sosyal yapısında, özellikle kırsal kesimde, geleneksel kurumsal ve örgütsel yapılar hala baskın özelliğini sürdürmektedir. Tarım ve hayvancılıkta geleneksel yapı ve yarı-göçebelik Bölge'nin hala temel özellikleri arasındadır. Öte yandan kökü çok uzun yıllara dayanan geleneksel örgütlenme ve yaşam biçimleri kimi yerde, özellikle büyük kentlerde, değişmiş olmalarına rağmen varlıklarını sürdürmektedir.

Bölge'nin az gelişmiş geleneksel ekonomik ve sosyal yapısı ve yüksek nüfus artış hızı kişi başına gelire yansımaktadır. 1998'de Bölge'deki kişi başına gelir (GSH) Türkiye ortalamasının yüzde 51.95'dir. Öte yandan gelir dağılımı 1994 Yılı Gelir Dağılımı Araştırması'na göre Şırnak hariç Bölge'de ülkenin diğer yörelerine göre daha adil bir görünüm arz etmektedir. Gelir dağılımının bir göstergesi olarak kabul edilen ve yükseldikçe gelir eşitsizliğinin arttığını ifade eden Gini katsayısı Bölge'de 0.38, Doğu Anadolu hariç ülkenin diğer yörelerinde 0.44 ile 0.56 arasındadır. Bu; ekonomisi ağırlıklı olarak tarıma dayanan Bölge'de, kalkınma iktisatçılarının belirttiği gibi beklenen bir durumdur. Ayrıca, kırsal kesimde toprak dağılımının dengesiz olduğu bilinen Bölge'de, büyük mülk sahiplerinin gelirlerini kendi kontrollerindeki birden fazla haneye yaymış olabilecekleri olasılığının da bir sonucudur.

II.6. Sanayi

1989 Master Planı'nda enerji ve madencilik dahil sanayinin Bölge'de yılda yüzde 9.1'lik bir hızla büyümesinin öngörülmesine karşın fiili olarak 1990-1998 döneminde sanayi ancak yılda yüzde 5.0'lık bir hızla büyüebilmiştir. İmalat sanayi altsektörünün Bölge'deki büyüme hızı aynı dönemde yüzde 7.7'dir. 1998 verilerine göre Bölge'de 5 ya da daha fazla kişi istihdam eden 1 711 işletme bulunmaktadır. Bu; Türkiye'de aynı büyüklük kategorisindeki işletmelerin sadece yüzde 3.38'ini teşkil etmektedir. İmalat sanayi işletmelerinin yüzde 57.86'sı Gaziantep'te, yüzde 14.26'sı Şanlıurfa'da ve yüzde 12.22'si Diyarbakır'da olmak üzere yüzde 84.4'ü bu üç büyük kentte yoğunlaşmıştır.

Bölge'deki işletmeler 4 sektörde yoğunlaşmıştır. İşletmelerin 1997 verilerine göre yüzde 41.3'ü tekstil, yüzde 27.1'i gıda, yüzde 11.3'ü kimya ve yüzde 11.2'si madeni eşya sektöründe faaliyet göstermektedir. Oysa Türkiye genelinde bu oranlar sırasıyla yüzde 25.9, yüzde 12.8, yüzde 2.9 ve yüzde 26.0'dır.

1990-1999 arasındaki 10 yıllık dönemde Bölge'de teşvik belgeli yatırım tutarı 1998 fiyatlarıyla 6 709.5 trilyon TL'dir. Teşvik belgeli yatırımlardan yüzde 11.27'si 1999 sonu itibarıyla tamamlanmış, yüzde 14.48'inin belgesi iptal edilmiş, yüzde 74.25'i daha sonraki yıllarda devam etmiştir. Teşviklerin tutarı zaman içinde büyük dalgalanmalar göstermiş ve 1995'ten sonra azalarak 1999'da 1998 fiyatlarıyla 113.50 trilyon TL'ye, 1995'teki düzeyinin yüzde 5.70'ine, düşmüştür. Teşvikler sanayiye Bölge'ye çekmekte fazla etkili olmamıştır.

Bölge'deki işletmelerin büyük çoğunluğu 150'den daha az kişi istihdam eden KOBİ'lerdir. KOBİ'lerin;

- i) Uzman eleman ve personel yöneticisi istihdam edememekten kaynaklanan yönetim ve organizasyon,
- ii) Nitelikli teknik eleman bulamamaktan ve/veya işyerinde elemanlarına gerekli eğitimi verememekten kaynaklanan nitelikli eleman,
- iii) Özkaynak kısıtı ve kredi bulamamaktan kaynaklanan finansman,
- iv) Pazarlama ve ihracat ,
- v) Hammadde tedarikinde pazarlık güçleri bulunmamasından kaynaklanan yüksek girdi maliyeti,
- vi) Düşük standardizasyon ve düşük kalite ile
- vii) Yenilikleri izleyememekten ve AR-GE yapacak nitelikte uzman eleman bulamamaktan kaynaklanan teknoloji sorunları gibi ülke genelinde de gözlenen sorunları bulunmaktadır.

Gaziantep dışındaki illerde bu sorunlar çok daha yoğundur. Irak ve Suriye ile ticari ilişkilerimizin sınırlı olması pazarlama sorunlarını ağırlaştırmaktadır.

Bölge'de KOBİ'lerin karşılaştıkları en büyük sorun finansman sorunudur. Bölge KOBİ'leri devletin sağladığı finansman imkânlarından yeterince yararlanamamasında, bankaların araziye teminat olarak kabul etmemelerinin önemli payı bulunmaktadır.

KOSGEB ve GAP-GİDEM'ler Bölge'deki KOBİ'lere ve girişimcilere bazı alanlarda danışmanlık desteği vermekte ve bunların kendi bünyeleri dahilinde üretmedikleri ya da dışarıdan temin edemedikleri bazı hizmetleri sağlamaya çalışmaktadırlar. KOSGEB'in Gaziantep, Şanlıurfa, ve Diyarbakır'da merkezleri bulunmaktadır. Ancak Gaziantep dışındaki iki ilde verdiği hizmet çok sınırlıdır. GAP-GİDEM'ler Gaziantep, Adıyaman, Şanlıurfa, Diyarbakır ve Mardin'de hizmet vermektedir. Ancak olumlu çalışmalar yapmalarına karşın sınırlı eleman ve finansman imkanları en önemli kısıttır.

II.7. Tarım ve Sulama

Bölge genelinde 2001 yılı sonu itibarıyla kamu kuruluşları (DSİ ve KHGM) tarafından 289.4 bin ha alanın sulamaya açılması öngörülmüştür. DSİ nihai sulama programına göre fiziki gerçekleşme oranı yüzde 12 civarındadır. Şanlıurfa-Harran Ovaları'nda sulamaya açılan alan 130 bin ha'dır. 140 bin ha alanda sulama altyapıları inşaatı devam etmektedir. 1995-2000

döneminde Harran Ovası'ndaki sulamaların Gayrisafi Üretim Değeri (GSÜD) ve katma değerde sağlanan gelişmeler aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo II.2: Harran Ovası'nda Gayrisafi Tarımsal Üretim Değeri (GSÜD) ve Katma Değer

Yıl	Alan (ha)	Gayrisafi Tarımsal Üretim Değeri		Katma Değer	
		Cari Milyon \$	\$/ha	Cari Milyon \$	\$/ha
Sulama öncesi	30 000	31.5	1 050	18.0	600
1995	30 000	65.4	2 180	49.8	1 661
1996	40 000	87.5	2 187	67.4	1 685
1997	60 000	125.8	2 097	100.6	1 667
1998	90 000	178.8	1 987	148.8	1 653
1999	103 000	199.0	1 932	160.1	1 554
2000	111 600	261.9	2 347	172.2	1 543

Kaynak: GAP-BKİ.

Sulamaya açılmış alanlarda önemli bir sorun; drenaj ve tesviye gibi tarla içi hizmetlerin sulama yatırımlarını geriden izlemesi ve bu açılardan eksikliklerin aşırı sulamayla birleşince toprakta yakın bir gelecekte tuzluluk gibi önemli bir soruna yol açma potansiyelidir. Sulanan alanlarda monokültüre doğru bir yönelim vardır. 1989 Master Planı ürün deseninde pamuğun payını yüzde 25 olarak öngörmüş iken, bu oran halen Harran'da yüzde 75-80 dolayındadır. Ürün yoğunluğu da halen yüzde 107.5 dolayında olup, Master Plan'da öngörülen yüzde 134'lük düzeyin hayli gerisindedir. Monokültüre yönelişin ardında pamuğa pazar bulma kolaylığı, nisbi fiyatların pamuk lehine gelişmesi ve su ücretinin gerçek su maliyetinin gerisinde olması gibi nedenler yatmaktadır.

Bölge'de halen 19'u Harran Ovası'nda olmak üzere 29 sulama birliği vardır. Bunlar sulanan alanın 168 bin ha'nını kontrol etmektedir.

II.8. Enerji

Mart 2001 itibariyle 13 baraj tamamlanmış ve 7 hidroelektrik santrali işletmeye açılmıştır. Şanlıurfa HES'in inşaatı devam etmektedir. 5 265 MW kurulu güç işletmeye alınmıştır (planlananın yüzde 70.3'ü). Karakaya, Atatürk, Birecik, Karkamış, Kralkızı ve Dicle barajları elektrik üretmektedir. İnşaatı biten Batman Barajı HES'i 2001 yılında deneme üretimine geçmiştir. Halen Türkiye'de kullanılan hidroelektrik enerjinin yaklaşık yüzde 45'i GAP santrallerinden elde edilmektedir.

II.9. Sağlık

Proje'nin başlatılmasından bu yana sağlık hizmetleri önemli ölçüde yaygınlaşmış olmasına rağmen, Bölge'de sağlık sektörü göstergeleri halen ülke ortalamalarının altındadır. Bebek ve anne ölüm oranları, bazı hastalıkların sıklığı, sağlık tesislerinin durumu, sağlık personeline düşen nüfus, sağlık hizmetlerine ulaşılabilirlik gibi verilere bakıldığında Bölge'deki göstergelerin ülke ortalamasından farklılıklar gösterdiği gözlenmektedir. 2000 yılında Bölge'de 10 bin kişiye düşen yatak sayısı 13.1 ülke genelinde 24.3; bir hekime düşen nüfus Bölge'de 2 110 ülke genelinde 920'dir. Mevcut sağlık tesisleri, personel ve donanım yetersizliği nedeniyle, kapasitelerinin çok altında kullanılmaktadır. Yine 2000 yılında ülke genelinde yatak kullanım oranı yüzde 58 olmasına karşın Bölge'de yüzde 47'dir. Bebek ölüm oranı 1985'te binde 123.6'dan 2000'de binde 60'a, kaba ölüm oranı binde 11.6'dan binde

6.1'e düşmüş, doğu'da yaşam beklentisi 51.7 yıldan 63 yıla çıkmıştır. Bütün bu değerler ülke ortalamalarının gerisindedir. Örneğin bebek ölüm oranı 2000'de Türkiye genelinde binde 35.3'tür. Sağlık Bakanlığı halen Bölge'de sağlık düzeyini yükseltmek ve halkın sağlık hizmetleri konusunda bilinçlenmesini sağlamak amacıyla bir dizi program yürütmektedir. Bunlar; İshalli Hastalıkların Kontrolü Programı, Akut Solunum Yolu Enfeksiyonlarının Kontrolü Programı, GAP İlleri Sıtma Kontrol Projesi, Anne Sütünün Teşviki/Bebek Dostu Hastaneler Programı, Fenilketonüri Taraması, İyot Yetersizliği Hastalıkları ve Tuzun İyotlanması Programı'dır.

Ayrıca, uluslararası kuruluşlarla birlikte Bölge'de; Güvenli Annelik Programı ve Bilgilendirme-Eğitim-İletişim Projesi [Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNPF) ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) desteğinde] ile Aile Sağlığı Hizmetlerinin Geliştirilmesi Projesi [Alman Teknik İşbirliği Kuruluşu (GTZ) desteğinde] yürütülmektedir. Dünya Bankası tarafından finanse edilen ve sağlık düzeyini yükseltmenin yanı sıra sağlık alanında kurumsal gelişmeyi de desteklemek amacıyla yönelik Birinci Sağlık Projesi bitmiş, İkinci Sağlık Projesi uygulaması ise Doğu Anadolu yanında Bölge illerinden Adıyaman, Batman, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak'ta halen devam etmektedir.

II.10. Eğitim

Son yıllarda özellikle kentlerde bir iyileşme görülmesine karşın Bölge'deki tüm eğitim göstergeleri hem mutlak, hem de Türkiye ortalamalarına göre geri durumdadır. Erkek nüfusun yüzde 30'u, kadın nüfusun yaklaşık yüzde 45'i okuma-yazma bilmemektedir. 2000 yılı itibarıyla Türkiye genelinde okullaşma oranları, yüzde olarak okul öncesi eğitimde 9.8, ilköğretimde 97.6, genel ortaöğretimde 36.6, mesleki ve teknik ortaöğretimde 22.8 ve yükseköğretimde 27.8 olmasına karşın bu oranlar, Bölge'de ise sırasıyla 2.12, 82.4, 18.4, 6.82 ve 4.3'dür.

İlköğretimde öğretmen başına düşen öğrenci sayısı ülke genelinde 31, Bölge'de 43'tür. Öğrenciler kalabalık sınıflarda ders görmektedir. Bir derslik başına düşen öğrenci sayısı ülke genelinde 42 iken Bölge'de 58'dir. Öğrenci/öğretmen ve öğrenci/derslik oranları kırsal-kent arasında büyük farklılıklar göstermektedir.

Bölge'deki eğitimin en çarpıcı yanı okullaşma oranlarındaki büyük cinsiyet farklılıklarıdır. Batman olumlu istikamette, Şanlıurfa olumsuz yönde birer istisna olmak üzere kız çocukların okullaşma oranı, batıdan doğuya doğru düşmektedir. Kilis'te ilköğretime devam edenlerin yüzde 55'i erkek yüzde 45'i kız iken, Şırnak'ta yüzde 64'ü erkek yüzde 36'sı kızdır. Okullaşma oranları eğitim basamağı yükseldikçe düşmektedir. Fakülte ve dengi okul mezunlarının toplam kadın okur-yazar içindeki payı 1990'ların ortalarındaki bir tespite göre, yüzde 18.33 iken Bölge'de sadece yüzde 2.15'dir.

II.11. Kentsel Altyapıdaki Gelişmeler

1989 GAP Master Planı'ndan bu yana geçen süre içinde Bölge'de yer alan belediye sayısı hızla artmış ve 1987 yılında 89 olan belediye sayısı 1992'de 161'e, 2000'de 196'ya çıkmıştır. Hizmet verilmesi gereken alan daha da genişlemiştir.

Sorunun üstesinden gelmek için; İller Bankası'nca hazırlanmış olan projeler uygulamaya alınmış, yeni belediyelerin ve nüfusu az olan yerleşimlerin dışında, bütün kentlerde içmesuyu altyapısı, proje ve uygulama bazında ele alınmıştır. İçmesuyu inşaatı tamamlanmış pek çok

belediyede, tahminlerin üzerinde nüfus artışı olmuş ve ihtiyaçlar artmıştır. İller Bankası'na bu durum dikkate alınmış ve yeniden projelendirme yapılarak ihtiyaçlar karşılanmaya çalışılmıştır. 2000 Yılı sonu itibariyle 79 belediyede içme suyu tesisi tamamlanmış; 58 belediyede inşaat devam etmiş ve 14 belediyenin projesi hazırlanmıştır.

Bölge'de mevcut su temini sistemlerinin büyük bir kısmı, finansman ve kalifiye eleman yetersizliği, iyi işletilememe, bakım-onarım hizmetlerinin yeterince verilememesi gibi belediyelerin içinde bulunduğu olumsuz şartlardan etkilenmektedir. Bu sebeple, şebekelerde sık sık arızalar meydana gelmekte ve kesintisiz su sağlanamamaktadır. Su kesintileri aynı zamanda kullanılan suyun kirlenme olasılığını artırmakta ve suyun kalitesi bozulmaktadır. Yetersiz ve sağlıklı su durumu Bölge'nin iklim koşulları altında özellikle yaz aylarında salgın hastalıklara neden olmaktadır.

Bölge'deki yerleşmeler, altyapı eksikliği sebebiyle sağlıklı işleyen katı atık yönetimine sahip değildirler. Ekip ve ekipman yetersizliğinden halen katı atığın önemli bir bölümü günlük olarak toplanamamaktadır. Ayrıca belediyelerin sahip olduğu araçların bir kısmı bu iş için uygun değildir. Söz konusu olumsuz şartlar, özellikle yaz aylarında, çevre ve sağlığın bozulmasına, hastalıkların artmasına sebep olmaktadır. Kısıtlı imkanlar ile toplanan atıklar fenni olmayan depolama sahalarında biriktirilmekte ve düzensiz olarak bertaraf edilmeye çalışılmaktadır. Gaziantep dışında bütün belediyelerde düzensiz depolama yapılmaktadır. Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin ve Siverek kentleri katı atık yönetim sistemlerine ilişkin çalışma 1998 yılında GAP-BKİ'nin yürüttüğü GAP Kentsel Sanitasyon Projesi kapsamında ele alınmış, ancak finansman sıkıntısı yüzünden uygulama fırsatı bulunamamıştır.

II.12. Sanayi Altyapısındaki Gelişmeler

Bölge'de üçü Gaziantep'te, biri Mardin, biri Kilis ve biri de Şanlıurfa'da olmak üzere 6 Organize Sanayi Bölgesi (OSB) tamamlanmıştır. Bu OSB'lerin alan bakımından Türkiye toplamı içindeki payı yüzde 15.3 düzeyindedir. Tamamlanan ve halen inşaatı devam eden OSB'lerde 2001 yılı sonu itibariyle 544 tesis üretime geçmiş bulunmaktadır. Bu OSB'lerde 43.5 bin kişiye istihdam olanağı sağlanmış bulunmaktadır.

Bölge il ve ilçelerinde 1965 yılından 2000 sonuna kadar 5 514 işyerine sahip 18 adet Küçük Sanayi Sitesi (KSS) tamamlanarak küçük sanayicinin hizmetine sunulmuştur; doluluk oranı yüzde 95'tir.

Bölge'de biten KSS'lerin işyeri sayısının Türkiye toplamı içindeki payı yüzde 7.4 düzeyindedir. Halen bu işyerlerinde yaklaşık 33 bin kişi istihdam edilmektedir.

III. GAP BÖLGE KALKINMA PLANI HAZIRLAMA SÜRECİ

III.1. Yeni Plan İhtiyacı

1989 yılında hazırlanan GAP Master Planı'ndan bu yana geçen sürede, Bölge'de, ülkede ve Ortadoğu'daki hızlı gelişmeler nedeniyle, Plan'da öngörülen hedeflerin gerisinde kalınmıştır. Irak ambargosu ve terör, Bölge'de kalkınma faaliyetlerini ve Bölge'nin Ortadoğu ülkeleriyle olan ticaretini olumsuz etkilemiş, Türkiye'nin kamu finansman dengesindeki bozulma, Proje'nin kaynak gereksiniminin yeterli ve zamanlı bir biçimde karşılanamamasına neden olmuştur. Bu arada, uluslararası camiada kalkınma tanımı ve felsefesine yeni boyutlar eklenmiş; Master Plan'da üzerinde yeterince durulmayan, çevre ve sürdürülebilirlik kavramlarıyla Plan hazırlanırken hiç dikkate alınmayan katılımcılık gibi kavramlar ön plana çıkmıştır. Tüm bu gelişmeler ve Bölge'nin kalkınmaya olan artan ihtiyaçları, GAP-BKP'nın yeni bir anlayışla hazırlanmasını gündeme getirmiştir.

III.2. Sürdürülebilir İnsani Gelişme

Sürdürülebilir kalkınma, Brundtland Komisyonu tarafından "Bugünkü kuşakların gereksinimlerini, gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini karşılayabilme olanaklarını kısıtlamaksızın karşılayabilen kalkınma" biçiminde tanımlanmıştır. Bu geniş tanımlama çerçevesinde, göz önüne alınması gereken birçok konu vardır. Toplum, ekonomi, kültür, kalkınmada hakkaniyet, kadın-erkek eşitliği, eğitim, sağlık, fiziksel planlama, tarım ve çevre ile ilgili konular bunlar arasındadır. Bütün bu konuların merkezinde ise, ister bir hedef, ister bir özne, ister her iki konumda birden olsun, insan yer almaktadır. Sürdürülebilir insani gelişme; kişilerin kendi tercih ve potansiyellerini hayata geçirebilecekleri bir ortamın yaratılmasında doğal ve beşeri kaynakların gelecek kuşakların fırsatlarını azaltmadan kullanılmasını ifade etmektedir.

Sürdürülebilir kalkınma kamu sektörünün yanı sıra, özel sektör ve halk katılımından oluşan bir sacayağına dayalı olmak durumundadır. Kamu yatırımları sürdürülebilir kalkınmada gerekli altyapıyı oluşturmaktadır. Sürdürülebilirlik, uluslararası kalkınma konularının gündemine nispeten yeni giren bir kavramdır. Her ülke, özel koşullarından hareketle, kendi sürdürülebilir kalkınma ölçütlerini belirlemek durumundadır. Bu ilkeden hareketle, Türkiye'nin bu alandaki gereksinimlerini belirlemek amacıyla 1995 yılı Mart ayında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve GAP-BKİ tarafından bir seminer düzenlenmiştir. Bölge'nin kalkınma süreciyle ilgili her kesimin katıldığı bu seminerde aşağıdaki ilkeler ve hedefler üzerine görüş birliğine varılmıştır.

III.2.1. İlkeler

- i) Proje tasarım ve uygulamasındaki karar alma sürecine halk katılımı; değişik nüfus kesimlerine eşit ve adil yaklaşım; sürdürülebilir bir nüfus yapısı oluşturulması, eğitim ve sağlık hizmetlerinde insan kaynaklarının geliştirilmesi,
- ii) Herkes için yeterli konut sağlanması; yerleşmelerin yönetiminin iyileştirilmesi; toprak kullanımının sürdürülebilirlik temelinde planlanması; içme suyu, sanitasyon, katı atık boşaltımı gibi alanlarda entegre hizmet verilmesi,
- iii) Kalkınma hedef ve girişimlerine ilişkin insan etkinliklerinin yönlendirilmesi; insan etkinliklerinin çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin denetlenmesi,
- iv) Toprak ve su kaynaklarının, birbirleriyle etkileşim içinde, hatta birbirleriyle rekabet durumunda olabilen çeşitli amaçlar için kullanımında entegre bir yaklaşımla hareket

- edilmesi ve toplumsal ve ekonomik etmenler ile su ve toprak kaynaklarının korunmasının gözetilmesi,
- v) Tarımsal kalkınmada çevreye zararın asgariye indirilmesi; uygun üretim metotları ve teknolojinin kullanılması; bunların sağlanabilmesi için gerekli teşvik sistemi ile yasa ve yönetmeliklerin düzenlenip uygulamaya konulması,
 - vi) Küçük ölçekli teşebbüsleri ve sanayii teşvik için ekonomik araçlardan yararlanılması ve buna yönelik kurumsal mekanizmalarla teşviklerin geliştirilmesi.

III.2.2. Hedefler

- i) Bölge'deki ekonomik koşulları mümkün olan en ileri düzeyde geliştirecek şekilde yatırımların artırılması,
- ii) Sağlık ve eğitim hizmetlerinin, ülke düzeyine ulaşılacak biçimde geliştirilmesi,
- iii) Yeni istihdam olanakları yaratılması,
- iv) Kentlerdeki yaşam kalitesi ve kentsel ve toplumsal altyapının, daha sağlıklı kentsel çevreler yaratılmasına olanak tanıyacak biçimde iyileştirilmesi,
- v) Kırsal altyapının, sulamada sürdürülebilir gelişmeye olanak tanıyacak biçimde geliştirilmesi,
- vi) Bölge içi ve bölgelerarası ulaşılabilirliğin artırılması,
- vii) Mevcut ve yeni kurulacak sanayilerin altyapı gereksinimlerinin karşılanması,
- viii) Suyun, toprağın, havanın ve bunlarla ilişkili eko-sistemlerin öncelikli olarak korunması,
- ix) Karar alınmasında ve proje uygulamasında halk katılımının geliştirilmesi.

GAP-BKP bu ilke ve hedefler bağlamında geliştirilmiş bir plandır. Ana hedefi eşitlik ve hakkaniyet ilkeleri çerçevesinde çevreyi ve kaynakları koruyup geliştirerek geliri ve refahı artırmak, dezavantajlı kesimleri gözetmek ve kalkınmaya entegre etmek, kalkınmanın her aşamasında özel sektör ve halk katılımını ve sürdürülebilirliği sağlamaktır.

III.3. Katılımcı Planlama ve GAP-BKP'nin Hazırlanma Süreci

Yeni Plan'ın hazırlanma sürecinde katılımcılık amacına yönelik olarak;

- i) Bilgilendirme,
- ii) Ortak çalışma,
- iii) Danışma,
- iv) Delegasyon

metotları kullanılmıştır.

Plan çalışmaları GAP-BKİ'nin hazırlamış olduğu İş Tanımı çerçevesinde başlamıştır. İlk taslak iş tanımı GAP-BKİ uzmanları tarafından hazırlanmış ve ilgili kurumların görüşleri alınarak sonuçlandırılmıştır. Daha sonra 24-25 Nisan 2000 tarihinde Şanlıurfa'da yapılan arama toplantısı ile nihai halini almıştır. İki gün süren arama toplantısına 61 kişi katılmıştır. Katılımcıların yüzde 33'ü kamu, yüzde 20'si özel sektör, yüzde 3'ü belediye, yüzde 21'i hükümet dışı kuruluşlar ve yüzde 23'ü üniversite temsilcilerinden oluşmuştur.

İlk taslak çalışma programında 12 iş tanımı bulunurken çalışmalar sonunda iş tanımı sayısı 8'e indirgenmiştir. Planlama ekibi paydaşların onayı ile sonuçlandırılan iş tanımı çerçevesinde çalışmalarını yürütmüştür. Böylece sürecin başında ortak çalışma ile planın hazırlanış şekline paydaşlar ile karar verilmiştir.

Nisan ve Mayıs 2000’de GAP-BKP’nın hazırlık süreci ve izlenecek çalışma yöntemlerinin sunulduğu ve illerin sorunlarına ilişkin görüşlerin alındığı “bilgilendirme ve danışma toplantıları” yapılmış ve toplantılara, paydaşlardan Diyarbakır’da 200, Gaziantep’te 192, Şanlıurfa’da 132, Şırnak’ta 166, Mardin’de 174, Batman’da 131, Siirt’te 245, Kilis’te 118 ve Adıyaman’da 250 kişi katılmıştır

Toplantıların ‘arama konferansı’ olarak adlandırılan görüş alma oturumlarında katılımcılar tarafından çeşitli sorunlar dile getirilmiştir. Katılımcılar genel olarak;

- i) Yerel yönetimlere plan ve proje açısından destek verilmesini,
- ii) Projenin finansmanı için ek mali kaynak sağlanmasını,
- iii) Ağaçlandırma ve erozyon kontrolü faaliyetlerinin artırılmasını,
- iv) Bölge’ye ve KOBİ’lere yönelik teşvik sisteminin yeniden düzenlenmesini,
- v) Sınır ticaretindeki kısıtlamaların kaldırılmasını,
- vi) Tarım sektörünün geliştirilmesini,
- vii) Köye dönüş projelerinin gerçekleştirilmesini,
- viii) Çiftçilerin özellikle sulama konusunda eğitilmesini,
- ix) Sağlık hizmetlerine önem verilmesini,
- x) Altyapı sorunlarının giderilmesini,
- xi) Üniversitelerle işbirliği yapılmasını,
- xii) Kültürel varlıkların ve çevrenin korunmasını,
- xiii) Bölge’deki demiryolu ağının etkinleştirilmesini,
- xiv) Turizm kaynaklarının değerlendirilmesini,
- xv) Kentsel gelişme projeleri hazırlanmasını,
- xvi) Kadının karar alma sürecine katılımının sağlanmasını,
- xvii) Eğitimin iyileştirilmesi, kız çocuklarının okutulması, meslek liseleri açılmasını,
- xviii) Bölge’deki el sanatlarına sahip çıkılmasını, istemişlerdir.

Toplantı sonuçları tüm paydaşlara iletilmiş, ulusal ve yerel yazılı basın ve TV imkanları kullanılarak daha geniş bir kesime ulaşılmaya çalışılmıştır. GAP-BKİ’nin il ve ilçe düzeyinde kurmuş olduğu ÇATOM ve GAP-GİDEM büro ve çalışma mekanları kullanılarak kadınlar, gençler ve özel kesim ile valilik ve kaymakamlık imkanları değerlendirilerek yerel toplum kesimlerine ulaşılmış ve çalışmalara katılım sağlanmıştır. Bu kanalların dışında GAP-BKİ’nin kendi bünyesinde kurduğu bilgisayar sistemi değerlendirilerek BKP için özel web sayfası hazırlanmış, bu kanal ile plan çalışmaları süresince ilgili kesimlerin görüş ve önerilerinin alınması imkanı yaratılmıştır. Ancak web sitesi paydaşlar tarafından yeterince kullanılmamıştır. Güneydoğu Gazeteciler Cemiyeti ile işbirliği yapılarak medya kanallarının daha aktif kullanımı konusunda destek sağlanmıştır.

Bilgilendirme toplantıları devam ederken kamu kurum ve kuruluşlarının merkez ve bölge teşkilatlarından, sivil toplum kuruluşlarından, meslek odalarından, birliklerden ve özel sektör kuruluşlarından plan çalışmalarını yönlendirecek çalışmaları, görüşleri ve önerileri talep edilerek danışma süreci başlatılmıştır. Plan çalışmalarını bu kesimlerden gelen rapor ve öneriler yönlendirmiştir. Plan süresince toplam 120 kuruluşla temasta bulunulmuştur.

Danışma sürecinde ortaya çıkan önemli konular belirlenmiş ve bu konular ortak çalışmalar ile daha derinleştirilmiştir. Biri “Uluslararası Arama Toplantısı” olmak üzere 13 ortak çalışma toplantısı düzenlenmiştir. Bu toplantılardan 2’si hariç diğerleri Bölge’de yapılmıştır. Planlama

ekibi tarafından belirlenen konularda ulusal ve yerel sivil toplum kuruluşlarının, üniversitelerin ve özel sektör kuruluşlarının kendi alanlarındaki sorunları tespit etmeleri, çözüm önerileri ortaya koymaları ve plan çalışmalarını yönlendirmelerine yönelik olarak delegasyon metoduna başvurulmuştur. Kendilerine iş delege edilen kuruluşlar Bölge’de yerinde etüt ve paydaşlarla genel değerlendirme toplantıları yapmışlar ve mevcut durumu ve sorunları irdeleyen ve çözüm önerileri içeren birer rapor sunmuşlardır. Bu raporlar plan çalışmalarında geniş ölçüde kullanılmıştır. Bir bölümü Bölge’de olmak üzere, toplam 17 kuruluşa iş delege edilmiştir.

İş delege edilen kuruluşlar, Bölge’de arama toplantısı ve 38 köyde etüt yapmışlar ve çalışmalarını sırasında 120 kuruluşla temas kurmuşlardır.

III.4. Katılımcı Planlamanın Ağ Sistemi

Plan grubu uluslararası, ulusal ve yerel olmak üzere üç boyutlu bir ağ sistemi ile çalışmıştır;

Uluslararası düzeyde: GAP-BKİ’nin kurduğu uluslararası temaslar ve bu temaslar ile oluşan ağ ilişkilerinden yararlanılmıştır. Çalışmanın bir ortağı olan UNDP’nin yaklaşımları ve stratejileri plan sürecinde irdelenmiş; bunlardan özellikle kalkınma, katılımcılık, dezavantajlı grupların geliştirilmesi ve eşitlik kavramlarından yararlanılmıştır. 1992 yılında Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda kabul edilmiş Gündem 21’in yaklaşımı plan sürecinde dikkate alınmıştır. Bu arada Tokyo Üniversitesi, Third World Centre for Water Management, Hindistan Narmada Sulama Projesi temsilcilerinin de katıldığı uluslararası bir çalışma toplantısı yapılmıştır.

Avrupa Birliği’ne katılım sürecinde dikkate alınması gereken hususlar plan çalışması sırasında ulusal politikalar çerçevesinde incelenmiş ve Avrupa Birliği Türkiye Temsilciliği ile işbirliği yapılmıştır.

Plan’ın hazırlık aşamasında ulusal stratejiler ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dikkate alınmıştır. DPT ilgili sektör uzmanları ve üst yönetimi ile toplantı ve görüşmeler yapılmış, iş tanımı hazırlık sürecinde ilgili diğer kurum ve kuruluşların da katkıları alınmıştır.

Plan’da kullanılan veriler ilgili kurumlardan temin edilmiş ve yerel düzeyde bu bilgiler kontrol edilmiştir. Planlama ekibi, ilgili kurum ve kuruluşlar ile temas kurarak yeni planın genel kalkınma stratejilerine ilişkin önerileri (Taslak Strateji Dokümanı) belirlemiş ve Bölge’de tartışmaya hazır hale getirmiştir. Ayrıca bilgilendirme ve ortak çalışmaların ön hazırlıkları ulusal düzeyde yapılmış, bunun için gerekli olan ağ ilişkileri tesis edilmiştir.

Yerel düzeyde: Ulusal düzeyde yapılan etütlerin paydaşlarla tartışılması, onların görüşlerinin alınması, önceliklerin ve paydaşların kendi sorunlarını nasıl gördüklerinin ve çözüm önerilerinin belirlenmesi yerel düzeyde yapılan çalışmalar ile gerçekleştirilmiştir. Valilikler, il müdürlükleri, sivil toplum kuruluşları, meslek odaları, birlikler, GAP-BKİ’nin bölge teşkilatı ve kurulan merkez ve bürolar ağırlıkla yerel düzeydeki çalışmalara katılmış ve çalışmalarda ortaya çıkan görüş ve öneriler dikkate alınmıştır. Bu düzeydeki çalışmalar GAP-BKİ’nin geçen on yılda Bölge’de oluşturduğu ağ ilişkileri üzerine oturtulmuştur. Arama toplantıları, ortak çalışmalar, hızlı kırsal değerlendirme ve kırsal alan çalışmaları bu düzeyde yapılmış, yerel birikim değerlendirilmiş ve plan çalışmalarına yansıtılmıştır. Örneğin; “Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kalkınma Planı İş Tanımı” Şanlıurfa’da yapılan arama toplantısı ile nihai halini almıştır. Bölge’nin değişik illerinden kademeli rastgele örnekleme yöntemi ile seçilen

22 köyde hızlı kırsal değerlendirme yapılarak çiftçinin talepleri Plan'a aktarılmıştır. Delege edilen konular, her ilde ilgili paydaşların geniş katılımı ile tartışmaya açılmış ve projeden etkilenen kesimlerin kendi sorunlarını tartışma imkanı yaratılmıştır. Bölge çapında toplam 71 adet arama toplantısı yapılmış, her ilde yapılan değerlendirme toplantılarının sonuçları irdelenerek Bölge'nin görüşleri belirlenmiştir.

Planlama ekibince hazırlanan Taslak Strateji Dokümanı ulusal ve yerel düzeyde paydaşların tartışmasına açılmıştır. 13 Eylül 2000'de Ankara'da yapılan arama toplantısı ile ulusal düzeyde, 20 Eylül 2000'de Diyarbakır'da yapılan genel bölge toplantısı ve seçilmiş önder kurum, kuruluş ve kişiler ile yapılan arama toplantısında bölge düzeyinde, 27-29 Eylül 2000 tarihleri arasında Bölge'nin 9 ilinde yapılan toplantılarda da il düzeyinde Strateji Dokümanı hakkında görüşlerle, öneri ve katkılar alınmıştır. Yapılan 11 toplantı sonrasında planlama ekibince bir değerlendirme yapılmış, başta belirlenen 16 amaç, ulusal ve yerel katkılar sonucunda 3 amaca indirgenmiş ve ayrıca öncelikler paydaşların talepleri doğrultusunda değiştirilmiştir. Bu üç temel amaç; "Kalkınma Altyapılarının Geliştirilmesi ve Çevrenin Korunması", "İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi" ve "Bölge İçi Gelişmişlik Farkının Azaltılması"dır. Bu üç temel amaç paydaşların ortak yönelimini göstermektedir. Bu ortak yönelim, planlama ekibi çalışmalarının ana çerçevesini belirlemiştir.

IV. BÖLGESEL KALKINMA SEÇENEKLERİ

Strateji Dokümanı çerçevesinde Bölge için üç farklı kalkınma seçeneği oluşturulmuş ve irdelenmiştir. Bunlar A, B ve C seçenekleridir.

i) Seçenek A:

Son on yıldır Bölge'deki gelişme eğilimlerinin 2010 yılına kadar devam etmesi halinde ortaya çıkacak tabloyu ortaya koymuştur.

ii) Seçenek B:

1989 GAP Master Planı'nda ve daha sonraki çalışmalarda belirlenen yatırımların ve projelerin tümünün 2010 yılı itibarıyla gerçekleşmesini öngören ve yeni Kalkınma Planı'nın çıkış noktalarını oluşturan insan odaklılık, katılımcılık, sürdürülebilirlik, insani gelişme ve toplumsal gelişme gibi ilkeleri ön plana çıkaran seçenektir. Seçenek B bir anlamda yeterli finansman bulunabilmesi ve teknik şartların imkan vermesi halinde oluşabilecek tabloyu ortaya koymaktadır.

iii) Seçenek C:

B seçeneğinin; kamu maliyesi kısıtlarının ve fiziki yatırım projelerinin, özellikle sulama ve enerji projelerinin, teknik olarak gerçekleştirilme sürelerinin, diğer bir deyişle teknolojik kısıtların, belirleyici olduğu daha gerçekçi halidir.

Her üç seçenekte de öngörülen nüfus, istihdam ve GSBH büyüklükleri ve bunların gelişme hızları Tablo IV.1'de verilmektedir.

Seçenek A'nın kamu yatırım gereksinimi 1998 fiyatlarıyla 1.5 katrilyon TL, toplam yatırım gereksinimi 3.07 katrilyon TL, Seçenek B'nin kamu yatırım gereksinimi 6.2 katrilyon TL, toplam yatırım gereksinimi 11.0 katrilyon TL, Seçenek C'nin ise kamu yatırım gereksinimi 3.12 katrilyon TL, toplam yatırım gereksinimi 6.08 katrilyon TL'dir. Planlanan dönemde kamu tarafından sulamaya açılması öngörülen brüt ek alan Seçenek A'da 355.6 bin ha, Seçenek B'de 1 726.3 bin ha ve Seçenek C'de 1 115.8 bin ha'dır (bkz. Tablo IV.2).

Sadece geçmiş eğilimlerin devam edeceğini varsayan ve "Strateji Dokümanı" çerçevesinde bir plan oluşturulması gereğini dışlayan bir seçenek olması nedeniyle Seçenek A üzerinde fazla durulmamıştır. Kamu finansman kısıtları ve özel kesimin yatırım yapma imkanlarının darlığı nedeniyle de Seçenek B'nin gerçekleşmesi güç görülmüş ve Seçenek C üzerinde yoğunlaşmıştır.

Seçenek C'nin uygulanabilme ihtimal ve olanakları daha gerçekçi öngörülerden oluşmaktadır. Seçenek, danışma toplantılarında ortaya çıkan halk beklentilerinin önemli bir kısmını karşılamakta ve uygulamasının daha kolay yapılabilmesinin yanısıra kamuoyunca daha benimsenir özellikler taşımaktadır.

Tablo IV.1: Kalkınma Planı Seçeneklerinin Öngörülleri

	1998*	2010			Yıllık büyüme hızları 1998-2010 (%)		
		Seçenek A	Seçenek B	Seçenek C	Seçenek A	Seçenek B	Seçenek C
I. Nüfus (bin)	6 225.0	8 591.6	9 865.3	8 601.8	2.72	3.91	2.73
i) Kent (bin)	4 026.0	6 674.2	5 893.3	5 754.5	4.30	3.23	3.02
ii) Kırsal (bin)	2 199.0	1 917.4	3 972.0	2 847.3	-1.14	5.05	2.18
II. İstihdam(bin)	2 105.7	2 926.2	4 079.1	3 305.1	2.78	5.66	3.83
i) Tarım	1 295.0	1 770.3	2 550.0	1 929.2	2.64	5.81	3.38
ii) Sanayi	184.0	266.3	378.3	308.8	3.12	6.18	4.40
iii) Hizmetler	626.0	889.6	1 150.8	1 067.1	2.97	5.20	4.54
III. Gayrisafi Hasıla (1998 fiyatları, Trilyon TL)	2 718	3 667	7 682	6 226	2.53	9.04	7.15
i) Tarım	817	1 003	2 387	1 954	1.73	9.35	7.54
ii) Sanayi	408	804	1 420	1 043	5.81	10.94	8.13
iii) Hizmetler	1 493	1 860	3 875	3 229	1.84	8.27	6.64
IV: Kişi Başına Hasıla (1998 fiyatları, Milyon TL)	437	427	779	724	-0.19	4.94	4.30

(*) 1998 yılı Nüfus Değerleri DİE Yıl Ortası nüfus değerleridir.

Seçenek C, bölgelerarası yatırım dağılımını bir ölçüde Bölge lehine çevirmekle birlikte, Seçenek B'de olduğu gibi bunu, özellikle diğer geri kalmış bölge ve yöreler bağlamında, ulusal düzeyde belki de kabul edilemeyecek düzeylere taşımamaktadır. Ayrıca Seçenek C diğer seçeneklere göre ülke kalkınma planı ile daha uyumludur.

Tablo IV.2: Kalkınma Seçeneklerinde Yatırım ve Sulanacak Alan

	Seçenek A	Seçenek B	Seçenek C
I. Toplam Yatırımlar (1998 fiyatları, Trilyon TL)	3 068	11 013	6 082
II. Kamu Yatırımları (1998 fiyatları, Trilyon TL) ⁽¹⁾	1 534	6 205	3 120
- Tarım	331	2 902	1 692
III. Yeni Sulanacak Alan (kamu,brüt bin ha) ⁽²⁾	355.6	1 726.3	1 115.8
IV. Toplam Sulama Alanı (kamu,brüt bin ha) ⁽³⁾	645.0	2 015.7	1 405.3
V. Halk sulamaları (ek brüt bin ha) ⁽⁴⁾	29	29	29
VI. Halk Sulamaları (toplam brüt bin ha)	100	100	100
VII. Toplam sulama alanı (brüt bin ha/ IV+VI)	745.0	2 115.7	1505.3
VIII. Toplam sulama alanı (net bin ha)	633.3	1 798.2	1276.2

Notlar:

- 1) Yerel İdare yatırımları dahil.
- 2) DSİ ve KHGM tarafından sulamaya açılacak yeni alan.
- 3) 2001 yılı sonu itibarıyla kamu kuruluşlarının sulamaya açılması öngörülen 289.4 bin ha dahil.
- 4) Plan döneminde halk tarafından sulanacak yeni alan.

V. PLAN STRATEJİSİ

V.1. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kalkınma Planı Vizyon, Amaç, Hedef ve Politikaları

Bölge'nin kalkınmasının hızlandırılması amacıyla 1989 yılında hazırlanan "GAP Master Planı"; değişen ihtiyaçlar, koşullar ve yeni kalkınma değerleri ışığında irdelenerek yeni bir planlama sürecine girilmiştir. Bu süreci tayin eden en belirgin ilke sürdürülebilir insani kalkınma yaklaşımıdır. Bu yaklaşımla, üç önemli kaynağın hareketlenmesi ve etkenleşmesi beklenmektedir. Bunlar;

- i) Kamu kaynak ve potansiyelinin rasyonel kullanımı,
- ii) Halk katılımının güçlendirilmesi,
- iii) İnsani gelişme hedeflerinin yakalanmasıdır.

Bölge Kalkınma Planı, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile uyumu ve Avrupa Birliği sürecinin gerektirdiği yükümlülüklerimizin karşılanması açısından da değerlendirilmektedir.

1989 GAP Master Planı, geleneksel kabullerle hazırlanmış; kaynak geliştirmeyi ve gelir artışını "büyüme eksenli" bir yaklaşımla sağlayabileceğini varsaymıştır. Hazırlanan Bölge Kalkınma Planı'nda ise kalkınmaya temel olacak tüm kaynakların yerel dinamiklerin katkıları ile etkenleşmesi ve sürdürülebilir kılınması vazgeçilmez bir stratejik hedef olarak görülmekte ve bu nedenle, "sürdürülebilir insani kalkınma"nın katılım boyutu bu programın dinamiği ve ayırt edici bir özelliği olmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Projesi'nden etkilenen kesimlerin plan hazırlama ve uygulama sürecinde etkin rol almaları, başka bir deyişle katılımın sağlanması ve giderek güçlendirilmesi, Plan'ın sürükleyici faktörleridir. Buna koşul olarak, ekonomik, sosyal ve çevresel gelişmenin bir bütünlük içerisinde ele alınması, plan çalışmalarının bir diğer yönünü oluşturmaktadır.

Katılımcı planlama ve kalkınma yaklaşımında, koordinasyon ve işbirliği önem kazanmaktadır. Ortak yönelmeyi sağlamak ve kalkınma potansiyelinin sınırlarını genişletebilmek için bu sürece taraf olacak, süreci etkileyecek ve süreçten etkilenecek olan kamu, özel ve halk kesimlerinin işbirlikleri ve katılımlarıyla sürece dahil edilmeleri, planlamanın temel bir yaklaşımı olarak öne çıkmaktadır.

Bu yaklaşımın vazgeçilmez gereği olarak Plan'daki Amaç ve Strateji Seti kamu, özel kesim temsilcileri ile gönüllü kuruluşların, üniversite ve planlama uzmanlarının katkıları ile geliştirilmiş bulunmaktadır. Özellikle "yerel ihtiyaç ve önceliklerin" belirlenmesi yönünde, Bölge uyarılarına dayalı hazırlanmış bulunan ilk Amaç ve Strateji Taslağı,"paydaşların" görüşlerine yeniden sunulmuş ve konuya ilişkin düşünce ve eğilimlerinin tespitine gidilmiştir.

Bu çerçevede, bir dizi grup çalışması gerçekleştirilmiş, Plan'ın amaç ve stratejileri, paydaşların görüşlerine dayalı olarak belirlenmiştir.

Plan, sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda, "Kalkınma Altyapılarının ve İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi" ile "Bölgelerarası Gelişmişlik Farkının Azaltılması" amaçları çerçevesinde yönlendirilmiştir. Bu çerçevede Plan'ın vizyonu, temel ilke ve stratejileri, amaçları, hedef ve politikaları aşağıdaki gibidir.

V.1.1. Vizyon

Refahın arttığı ve yaygınlaştığı ve bunun herkese ekonomik faaliyetlere katılma fırsatı vererek sağlandığı; Bölge'nin diğer bölgelerle olan gelişmişlik farklarının azaldığı ve zamanla ortadan kalktığı; Bölge'deki kaynakların etkin kullanıldığı, sürdürülebilir büyüme ve toplumsal istikrarın bir gereği olarak verimlilik ve istihdamın arttığı; güçlü, özgüvenli, donanımlı, eğitilmiş bireylerden oluşan, ulusal ekonomiyle bütünleşmiş, dışa açık ve fırsat eşitliğinin olduğu demokratik bir toplumsal yapının gerçekleştirilmesidir.

V.1.2. Temel İlke ve Stratejiler

Birleşmiş Milletler sözleşmeleri ve diğer uluslararası yükümlülükler ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile 2023 Perspektifi'nin temel ilke ve politikaları gözetilecektir.

Bölge'nin kalkınması; ekonomik, sosyal, kültürel, mekansal ve çevre koruma boyutlarıyla entegre bir şekilde ve insani gelişme temelinde, katılımcılık ve sürdürülebilirlik ilkelerine uygun olarak gerçekleştirilecektir.

Bütün kurum ve kurallarıyla rasyonel işleyen bir pazar ekonomisi kurulacaktır. Bölge'de geleneksel olarak var olan pazar alışkanlıklarından hareketle pazarın daha işlevsel hale gelmesi sağlanacak ve Bölge ulusal pazarla bütünleştirilecektir.

Pazarın çözüm üretmediği alanlarda, pazarın etkin işleyişini bozmayacak biçimde kamu inisiyatifi kullanılacaktır.

Bölge mekansal yapısı, yukarıdaki temel strateji ile uyumlu olmak üzere çevre boyutunu ön plana çıkaracak şekilde düzenlenecektir.

Plan'ın kaynak gereksinimi için kamu dışı yerel ve ulusal olanaklar ve uluslararası imkanlardan daha çok yararlanmayı sağlayacak ortam oluşturulacaktır.

Mevcut ve gerçekleştirilmekte olan yatırımların kullanım sürelerini uzatmak, ulusal serveti korumak ve geliştirmek amacıyla beşeri kaynakların ekonomik faaliyete hızlı bir biçimde katılımını sağlayan acil istihdam projelerinden yararlanılacaktır.

Sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi için; yukarıdaki stratejiler çerçevesinde beşeri, doğal ve ekonomik kaynakların uyum içinde ve birbirlerini tamamlayacak şekilde geliştirilmesi, öncelikli hedef grupların desteklenmesi, çağdaş kurumsal yapıların oluşturulması ve güçlendirilmesi amacıyla gerekli düzenlemeler ve yönlendirmeler yapılacaktır.

V.1.3. Genel Amaç

Bölge'de tüm insanlar için yaşam kalitesini yükseltmek ve katılımcılık temelinde bunu sürdürülebilir kılmaktır.

1. AMAÇ : SÜRDÜRÜLEBİLİR İNSANİ KALKINMANIN SOSYAL-EKONOMİK KÜLTÜREL VE ÇEVRESEL ORTAMININ HAZIRLANMASI

Ekonomik ve sosyal göstergelerin, ulusal göstergelere yakınlaştırılması yönünde, öncelikle Bölge'nin verimlilik düzeyi, geliri ve yaşam kalitesi yükseltilecektir.

Bölgesel Kalkınma'nın, rekabet ortamında yardım ve desteklere ihtiyaç duymadan, doğal dengeyi gözeterek, sürdürülebilir insani gelişmeyi sağlayan biçimde gerçekleşmesi için kırsal ve kentsel alanlarda, fiziki ve beşeri altyapıların geliştirilmesi ve güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede kırsal ve kentsel altyapının geliştirilmesine özel önem verilecektir.

Hedef 1.1: Üretim Artırılacak, İktisadi Faaliyetler Çeşitlendirilecek, Bölgesel Gelir Düzeyi Ülke Ortalamasına Yaklaştırılacaktır.

2010 yılında toplam tahmini istihdam 3 305 bin kişi olacak, bunun 1 929 bini tarım kesiminde, 309 bini sanayi kesiminde ve 1 067 bini hizmetler kesiminde çalışacak, özetle Plan neticesinde yaklaşık 1 200 bin kişiye yeni iş olanakları yaratılacaktır. Plan dönemi sonunda 1998 yılı fiyatlarıyla 6 226 trilyon TL hasıla elde edilecek; yaratılan katma değer 1 954 trilyon TL'si tarım sektöründen, 1 043 trilyon TL'si sanayi sektöründen ve 3 229 trilyon TL'si ise hizmetler sektöründen gelecektir. Kişi başına katma değer (gelir, cari dolar olarak) 1998 yılındaki 1 685 dolar düzeyinden 3 563 dolara çıkacak ve 1998 yılı gerçekleştirmelerine göre ülke ortalamasının yüzde 52'si olan Bölge kişi başına geliri 2010 yılında ülke ortalamasının yüzde 62'sine yükselecektir.

Tarım sektöründe 2010 yılında 1998 fiyatlarıyla aşağıdaki üretim değerlerine ulaşılması öngörülmektedir.

Bitkisel üretim değeri	: 1 708 243 milyar TL
Hayvancılık üretim değeri	: 789 256 milyar TL
Su ürünleri üretim değeri	: 43 561 milyar TL
Ormancılık üretim değeri	: 14 541 milyar TL
Toplam	: 2 555 601 milyar TL

Her ilde ürün borsaları kurulacak, özellikle hayvancılık ve su ürünleri sektörlerine yönelik olarak, her ilde soğuk zincir sisteminin oluşturulması özendirilecektir.

Kırsal kalkınma programları ile özellikle sulama dışındaki kırsal nüfusun, turizm, madencilik ve el sanatları gibi tarım dışı faaliyet imkanları artırılacaktır.

Kamu kuruluşları arasında, bitkisel üretim, hayvancılık, su ürünleri, ormancılık, kırsal kalkınma ve havza yönetim faaliyetleri için koordinasyon kurulları oluşturulacaktır.

Havza yönetim programlarına önem verilecek ve 6.6 bin ha'lık alanda bu konuya ilişkin programlar uygulanacaktır.

Plan'da, Bölge'de yer alan tüm illerde en az 1 adet OSB kurulması öngörülmüştür. Plan, yeni yatırım ve yapımı sürenlerle birlikte yaklaşık toplam 4 722 ha ilave OSB'nin 2010 yılında işletmeye alınmasını hedeflemiştir. Öte yandan; Plan, 2002-2010 döneminde Bölge illerindeki KSS'lerde toplam yaklaşık 2 400 yeni ünitenin yer almasını öngörmektedir.

Politikalar :

1.1.1. Tarımda ileri işletmecilik yöntemleri geliştirilecek ve modern teknolojiler ve

sistemler özendirilecektir.

- 1.1.2. Ekolojik tarım sistemi özendirilecektir.
- 1.1.3. Ürün deseni oluşturulmasında teknik etkenleri, bitkisel ve hayvansal üretim dengelerini gözeterek bir nisbi fiyat sisteminden yararlanılacaktır.
- 1.1.4. O.S.B. ve K.S.S.'lerde ulusal politikalar doğrultusunda gelişmeler sağlanacaktır.
- 1.1.5. İhtisaslaşmış sanayi bölgeleri kurulacaktır.
- 1.1.6. Yeni sanayi odakları ile yenilikçi hizmet alanlarının oluşturulması özendirilecektir.
- 1.1.7. Kırsal kesimde tarım dışı sektörlerde de iktisadi faaliyet imkanları geliştirilecektir.
- 1.1.8. Turizm potansiyeli geliştirilerek, turizm faaliyetlerinin yaygınlaştırılması tedbirleri alınacaktır.
- 1.1.9. İktisadi sektörlerde sektörlerarası ve sektör içi yatay ve dikey bütünleşmeyi özendirecek ve geliştirecek tedbirler alınacaktır.
- 1.1.10. Pazar organizasyonu güçlendirilecek, pazarlama kanalları etkinleştirilecektir.
- 1.1.11. AR-GE hizmetlerinin geliştirilmesine özel önem verilecektir.
- 1.1.12. Kamu kesimi yatırım politikaları, projelerin öncelik ve eşgüdüm ilkeleri de gözetilerek mal ve hizmet üretimini hızla arttıracak biçimde yönlendirilecektir.

Hedef 1.2: Gayrisafi Bölge Hasılası'nın (GSBH) Yapısı, Sektörlerarası Tutarlılığın Gerektirdiği Biçimde Değiştirilecektir.

Politikalar :

- 1.2.1. Tarımsal ürünlerin Bölge'de işlenmesi suretiyle imalat sanayi ve hizmetler sektörlerinin katma değerlerinin artırılması için özendirici tedbirler alınacaktır.
- 1.2.2. Pazar imkanları gözetilerek tarımsal sanayi dışındaki imalat sanayiinin de gelişmesi için önlemler alınacaktır.
- 1.2.3. Hizmetler sektöründeki büyüme ve istihdamın tarım ve imalat sanayiindeki gelişmelere koşut olarak gelişimine yönelik politikalar oluşturulacaktır.
- 1.2.4. İşletmelerin rekabet gücünü artıracak bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaştırılması için gerekli ortam hazırlanacaktır.

Hedef 1.3: İşgücü, Sermaye, Kurum, Kuruluş ve Organizasyonların/İşletmelerin Verimliliği Uluslararası Ortamda Rekabet Edebilir Düzeye Getirilecektir.

2010 yılında yaratılacak toplam ilave katma değerin yüzde 31.8'i tarım, yüzde 17.1'i sanayi ve yüzde 51.1'i hizmetler kesiminden elde edilecektir. Bu yapı mevcut duruma yakındır, ancak daha uzak erimli bir perspektifte durum doğal olarak sanayi ve hizmetler lehine değişecektir.

Üretim faktörlerinin daha verimli kullanımını içeren, başka bir ifadeyle dolaylı ve dolaysız tüm üretim ve organizasyonla ilgili öğeleri temsil eden Toplam Faktör Verimliliği (TFV) Plan döneminde yüzde 13.2 düzeyine çıkacaktır. TFV'nin mevcut Türkiye büyümesine katkısı yüzde 15'tir. Ayrıca, sermayenin verimli kullanımının bir diğer göstergesi olan marjinal sermaye/hasıla oranı 6.3'den(eğilim) 2.0'a düşecektir.

Bölge'de sulanan alanlarda ürün deseni pamuk dışındaki avantajlı ürünler lehine değiştirilecek, pamuk oranı yüzde 45 düzeyinde tutulacaktır. Sulama modülü, 0.9-1.002 l/s/ha aralığında uygulanacaktır

Politikalar :

- 1.3.1. İnsanın teknolojiyi algılama ve uygulama gücüne, eğitim düzeyine, sağlıklı yaşam koşullarına ve kurumsal çevresine dayanan toplam faktör verimliliği gerekli çerçeve koşulları hazırlanarak artırılabilecektir.
- 1.3.2. Genç girişimcileri ekonomiye kazandırmak için "Proje Geliştirme Programları" uygulanacaktır.
- 1.3.3. Tarımsal işletmelerde "İyileştirilmiş Girdi Yönetim Sistemleri"nin kurulması desteklenerek yaygınlaştırılacaktır.
- 1.3.4. "Entegre Tarımsal Mücadele Sistemleri" yayım ve eğitim yoluyla tanıtılacak, fiyatlandırma ve benzeri kamu destek programları ile geliştirilerek yaygınlaştırılacaktır.
- 1.3.5. "Su Kaynakları Entegre Yönetim Sistemi" kaynakların görece kıtlıklarını yansıtmak üzere fiyatlandırmayı içerecek şekilde kurulacak ve yaygınlaştırılacaktır.
- 1.3.6. Sermaye kaynaklarının verimli kullanımı için danışmanlık hizmetleri geliştirilerek yaygınlaştırılacaktır.
- 1.3.7. Küçük üretimler ve marjinal kaynaklar, pazar sistemine entegre olacak biçimde ve yerel dinamikler kullanılarak güçlendirilecektir.

Hedef 1.4: Toprak, Su ve Diğer Yeraltı ve Yerüstü Doğal Kaynakları Geliştirilecektir.

Plan döneminde; 1 276 bin ha'lık net alan sulamaya açılacak, 787.8 bin ha'lık alanda tarla içi geliştirme hizmetleri yürütülecek, 895 bin ha'lık alanda toplulaştırma yapılacak, 43 bin ha'lık alanda toprak muhafaza çalışmaları yürütülecek, 265.7 bin ha'lık alanda taşlı alan temizlenecek ve tüm sulama alanlarında eğitim-yayım hizmetleri yaygınlaştırılacaktır.

Politikalar :

- 1.4.1. Tarımsal sulama imkanları artırılacak, su tasarrufuna yönelik tedbirler alınacak, su tasarrufunu özendirilen ve suyun göreceli kıtlığını ve maliyetini yansıtan su fiyatlandırma sistemi etkinlikle uygulanacak ve drenaj sistemleri kurulacaktır.
- 1.4.2. Sulama projeleri, tarımsal altyapı hizmetleri ile birlikte uygulanacaktır.
- 1.4.3. Sulama yönetimine ilişkin eğitim-yayım ve uygulama programları, katılımcı bir yöntemle yaygınlaştırılacaktır.
- 1.4.4. Tarımsal arazi kaynaklarını koruyacak yöntemler geliştirilecek ve arazinin tarım dışı kullanımları için mevcut uygulama kriterleri esas alınacaktır.
- 1.4.5. Taşlı araziler ile çayır ve mer'alar ıslah edilerek etkin kullanıma elverişli duruma getirilecektir.
- 1.4.6. Toprak temelli küçük tarımsal işletmelerin, gönüllülük ilkesine dayalı olarak, arazi edinmelerini kolaylaştırıcı tedbirler alınacak, işletme ve arazi yapılarının korunması için kiracılık ve ortakçılık ilişkilerine yönelik sistemler geliştirilecektir.
- 1.4.7. Maden kaynaklarının etkin ve verimli bir şekilde değerlendirilmesine yönelik önlemler alınacaktır.
- 1.4.8. Doğal kaynaklar, potansiyellerine uygunluk ve sürdürülebilirlik ilkeleri ve özellikle taşıma kapasiteleri gözetilerek yönetilecektir.

Hedef 1.5: Çevre Kirliliği Önlenerek ve Erozyon Kontrol Altına Alınacaktır.

Plan döneminde 217 bin ha'lık alanda ağaçlandırma yapılacak, 19 bin ha'da kavak ve okaliptüs yetiştirilecektir.

Hayvan hastalıkları ile etkin mücadele edilecek, komşu ülkelere sınır illerimizde karantina alanları kurulacaktır.

Plan döneminde, 1998 fiyatları ile, kentlerde 55.9 trilyon TL, kırdaki 7.5 trilyon TL kanalizasyon yatırımı yapılacaktır. Kentlerde yapılacak atıksu arıtma tesisi maliyeti 29.9 trilyon TL, katı atık tesisi maliyeti 25.5 trilyon TL'dir. Plan dönemi sonunda kentsel nüfusun yüzde 61'ine kanalizasyon ve yüzde 55'ine atıksu arıtma tesisi hizmeti götürülmüş olacaktır.

Su ve toprak kaynaklarının kirlenme tehdidi altında olduğu Adıyaman, Şanlıurfa, Diyarbakır, Şırnak ve Gaziantep'te kanalizasyon ve arıtma tesislerinin tamamlanmasına öncelik verilecektir.

Ayrıca, su ve toprak kaynaklarının kirlenmesinin önlenmesi için; Adıyaman, Şanlıurfa, Kilis, Diyarbakır, Batman, Mardin, Siirt ve Şırnak'ta katı atık tesisleri yapılacak, Bölge için bir Tehlikeli Atık Bertaraf Tesisi yapımı planlanacaktır.

Politikalar :

- 1.5.1. Çevre sorunları oluşmadan önce gerekli önlemler alınacaktır.

- 1.5.2. Çevre izleme, değerlendirme ve denetleme sistemi güçlendirilecek, çevre enformasyon ve veri tabanı sistemi kurulacaktır.
- 1.5.3. Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) yapılması gereken her projeye, "Ön ÇED" veya "ÇED" uygulanacaktır.
- 1.5.4. Atık suların sağlığa zarar vermeyecek şekilde mevzuata uygun deşarjı sağlanacak; katı atık, tehlikeli atık, zararlı kimyasallar ve tıbbi atıkların mevzuata uygun olarak bertarafına ve en aza indirilmesine yönelik önlemler alınacaktır.
- 1.5.5. Çevre ile ilgili standardizasyon çalışmalarına önem verilecek ve konuyla ilgili özendirici uygulamalar teşvik edilecektir.
- 1.5.6. Çevre koruması açısından kritik (sıcak) alanlarda, çevre korumaya yönelik yatırımların gerçekleştirilmesine öncelik verilecektir.
- 1.5.7. Erozyon kontrolü için ağaçlandırma ve havza geliştirme uygulamaları özendirilerek yaygınlaştırılacaktır.
- 1.5.8. Tarımsal uygulamalara bağlı çevre sorunlarına ilişkin (taban suyunun yükselmesi, buharlaşma, tuzlanma, sedimantasyon, kimyasal kirlilik, su ve rüzgar erozyonu, salgın hayvan hastalıkları, sulama, drenaj kanallarından kaynaklanan olumsuzluklardan meydana gelebilecek çevre sorunları, vb.) konularda gerekli önlemler alınacaktır.
- 1.5.9. Sulamadan dönen suların yaratabileceği olası sorunları önleyecek yönetim sistemi kurulacaktır.
- 1.5.10. Toprak kirliliği ve mutlak tarım arazilerinin tarım dışı amaçlarla kullanımını önleyecek tedbirlere etkinlik kazandırılacaktır.
- 1.5.11. Doğal kaynakların yönetimi için Stratejik ÇED, ÇED, Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) gibi tekniklerle, fayda/maliyet analizi gibi ekonomik araçlar kullanılacaktır.
- 1.5.12. Çevre dostu teknolojiler özendirilecek ve yenilenebilir enerji kaynakları geliştirilecektir.

Hedef 1.6: Ekolojik Yapı Dikkate Alınarak Biyolojik Çeşitlilik Korunacak ve Geliştirilecektir.

Bölge'deki gen kaynaklarının korunması amacıyla, bitkisel üretim ve hayvancılık alanlarında endemik ürünlere yönelik olarak özellikle üretici temelli, koruma ve nesil iyileştirme programları uygulanacaktır.

Politikalar :

- 1.6.1. Daha fazla ürün türünün tarımsal üretim yelpazesine alınmasını sağlayacak

tedbirler alınacaktır.

- 1.6.2. Biyolojik kaynakların yönetimi bu kaynakları kullananların örgütlenmesi yoluyla sağlanacaktır.
- 1.6.3. Bölge' deki bitkisel ve hayvansal gen kaynakları toplanacak ve geliştirilecektir.
- 1.6.4. Bölge'nin flora ve faunası tespit edilerek, GAP'ın Bölge iklimine etkilerini ve Bölge ekosisteminde meydana gelebilecek değişiklikleri saptayacak mekanizmalar geliştirilecek; sürdürülebilir çevre yönetimi için gerekli önlemler alınacaktır.

Hedef 1.7: Kırsal ve Kentsel Donatılar ve Teknik Altyapılar Geliştirilecektir.

Bölge'de teknik altyapı yatırımları için toplam 321 trilyon TL harcanacaktır. İçmesuyu yatırımlarının toplam teknik altyapı yatırımları içindeki payı yüzde 62.9'dur.

Politikalar :

- 1.7.1. Yerleşmelerin sağlıklı içme ve kullanma suyu ihtiyaçlarına öncelik verilecektir.
- 1.7.2. Kırsal ve kentsel kesimlerde teknik altyapı hizmetleri birbiriyle uyumlu ve eşzamanlı olarak karşılanacak ve bu amaçla yönetim sistemleri geliştirilecektir.
- 1.7.3. Gerekli teknik ve sosyal donatıların yapımı ve tamamlanması için özel kesimin mali ve teknik olanaklarından ve girişimcilik gücünden yararlanmanın koşulları hazırlanacaktır.
- 1.7.4. Kentiçi ve yerleşmeler arası yol standartları yükseltilecek, elektrik dağıtım sistemleri yenilenecek ve enerji iletim hatları ihtiyaçlara göre tevsi edilecektir.
- 1.7.5. Bilgi sistemlerinin yaygınlaştırılması ve etkenleştirilmesi tedbirleri alınacaktır.
- 1.7.6. Sektörlere ilişkin olarak yerel teknolojik gelişme merkezleri, katılımcı bir model içerisinde geliştirilecek ve uygulanacaktır.

Hedef 1.8: Kültürel Varlıklar ve Çevresel Duyarlılığı Yüksek Alanlar Korunacak ve Değerlendirilecektir.

Kültürel miras, insan odaklı kalkınma sürecinde, toplumun kalkınmaya katılımının ana eksenini olarak kullanılacaktır.

Kültürel varlıkların kurtarma, koruma ve değerlendirilmesi amacıyla Genel Bütçe kaynaklarından:

Kültür Bakanlığı'nın 4 660, GAP-BKİ'nin 2 200, İl Özel İdareleri'nin 460, Belediyelerin 530, Bölge üniversitelerinin 150 milyar TL olmak üzere toplam 8 trilyon TL ödenek kullanması öngörülmüştür. Ayrıca Kültür Bakanlığı Döner Sermaye İşletmeleri'nin (DÖSİM) 1 403, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 1 600, özel sektörün 3 715 ve Avrupa Birliği'nin 2 625,

uluslararası vakıfların 932 milyar TL olmak üzere toplam 10 275 milyar TL Konsolide Bütçe dışı kaynak kullanımını olacağı tahmin edilmektedir.

Politikalar :

- 1.8.1. Bölge'nin kültür varlıklarının envanteri çıkarılacak ve bu çerçevede bir "Koruma Eylem Planı" hazırlanacaktır.
- 1.8.2. Doğal ve kültürel varlıklar koruma, geliştirme ve tanıtım yoluyla turizm ve kentsel hizmetler için değerlendirilecektir.
- 1.8.3. Fiziksel varlıklar, yatırımların planlama ve projelendirme aşamalarında dikkate alınacak, değerlendirilecek, korumaya ve kurtarmaya yönelik altyapı projelerinden ve diğer yatırımlardan olumsuz etkilenecek doğal ve kültürel tedbirler geliştirilecektir.
- 1.8.4. Doğal ve kültürel varlıklar konusunda bilgilendirmeyi ve tanıtımı sağlayacak programlar hazırlanacak ve konuya yönelik olarak yerel örgütlenme modellerinin oluşturulmasına destek sağlanacaktır.

2. AMAÇ: İNSAN KAYNAKLARININ VE YEREL KURUMSAL KAPASİTENİN GELİŞTİRİLMESİ SURETİYLE TOPLUMSAL YAPININ GÜÇLENDİRİLMESİ

Beşeri kaynakların güçlendirilmesi yönünde, yaygın ve örgün eğitim ile sağlık ve sosyal yardım hizmetleri iyileştirilecek, yaygınlaştırılacak; öncelikle dezavantajlı gruplar (kadınlar, çocuklar, bedensel engelliler ve yoksullar vb.) olmak üzere tüm toplumsal kesimlerin adil bir şekilde kararlara katılımı ve kaynaklara erişimi kolaylaştırılacak, yerel kurumsal kapasite güçlendirilerek, desteklenecektir.

Hedef 2.1: Örgün ve Yaygın Eğitim Olanakları Geliştirilecektir.

İlköğretimde okullaşma oranı yüzde 100'e çıkarılacak, yaygın eğitimi geliştirmek amacıyla gerekli kurumsal düzenlemeler yapılacaktır.

Politikalar :

- 2.1.1. Mesleki ve teknik eğitim programları yanında, çıraklık eğitimi, okul-sanayi işbirliği, sağlık eğitimi, kırsal ve tarımsal nüfusun eğitimi, girişimciliğin teşviki ve işgücü niteliğinin iyileştirilmesi gibi yaygın eğitim olanakları katılımcı bir model ile çeşitlendirilerek artırılacaktır.
- 2.1.2. Bölge'deki yüksek öğretim kurumlarının araştırma ve öğretim kapasiteleri güçlendirilecek, yörelerinin sosyo-ekonomik sorunlarının çözümüne ilişkin araştırma ve faaliyetlere yönelmeleri özendirilecek ve bu yöndeki çalışmalarının etkinliği, katılımcı bir süreçle artırılacaktır.
- 2.1.3. Örgün ve yaygın eğitim yaygınlaştırılacak ve etkinliği bilişim teknolojisi kullanılarak artırılacaktır.

- 2.1.4. Eğitim faaliyetlerinin etkinliğinin artırılması için kamu kuruluşlarının özel kesim ve sivil toplum kuruluşları ile ortak çalışmalarını sağlayacak programlar geliştirilecektir.
- 2.1.5. Örgün ve yaygın eğitim alanlarında görev yapan eğitimcilerin eğitimine önem verilecektir.
- 2.1.6. Engellilerin eğitim olanaklarının artırılması ve yaygınlaştırılmasına yönelik tedbirler alınacaktır.
- 2.1.7. İşgücünün beceri düzeyi/niteliği yükseltilecektir.
- 2.1.8. Kentsel informel sektördeki işgücüne nitelik kazandırılarak, formel üretim faaliyetlerine katılmalarını sağlamak için eğitim programları uygulanacaktır.

Hedef 2.2: Özellikle Kadın ve Genç Nüfusun Üretim ve İstihdam Olanaklarından Yararlanmalarını Sağlamak İçin Becerileri Geliştirilecektir.

Ağırlıklı olarak çocuk ve kadınlara hizmet veren toplum merkezlerinin/ÇATOM'ların/HEM'lerin sayıları artırılabilecektir. Kadınlara yönelik özel kredi/mikro finans mekanizmaları geliştirilecektir.

Politikalar :

- 2.2.1. Kadınların sosyal etkileşim alanlarını yaygınlaştıracak ve kamusal alanda etkin roller üstlenmelerini özendirerek programlar uygulanacaktır.
- 2.2.2. Kadınlarda ve gençlerde girişimcilik ve örgütlenme bilincinin yaygınlaştırılması yönünde katılımcılığı temel alan programlar geliştirilecektir.
- 2.2.3. Kırsal ve tarımsal eğitim ve yayım programları, kadını ve genç nüfusu da hedef alacak biçimde ailelere yönelik olarak uygulanacaktır.
- 2.2.4. Kadın ve genç nüfusun üretim faaliyetlerine katılımını hızlandıracak ve istihdamını sağlayacak, "Beceri Kazandırma Programları" geliştirilecektir.

Hedef 2.3: Okul Öncesi Eğitim İmkanları Geliştirilecektir.

Okul öncesi eğitimde okullaşma oranı Adıyaman ve Şanlıurfa illerinde yüzde 10'a, Batman, Diyarbakır ve Mardin illerinde yüzde 15'e, Siirt ve Şırnak illerinde yüzde 25'e getirilecektir.

Politikalar :

- 2.3.1. Okul öncesi eğitim yatırım ve programları Bölge koşullarına göre hazırlanacak ve başarılı uygulamalar yaygınlaştırılacaktır.
- 2.3.2. Okul öncesi öğretim-eğitim elemanlarının çok yönlü gelişimini sağlayacak eğitim programları uygulanacaktır.

Hedef 2.4: Öğrenim Çağındaki Kız Çocuklarının Örgün Eğitime Katılmalarını Sağlayacak

Tedbirler Alınacaktır.

Politikalar :

- 2.4.1. Kız çocuklarının okula devamını sağlayacak eğitim altyapısı hazırlanacak ve yöresel ihtiyaçlarla uyumlu eğitim programları belirlenecektir.
- 2.4.2. Kız çocuklarının eğitim ve öğretiminin yaygınlaştırılması için aileler eğitilecek ve desteklenecektir.

Hedef 2.5: Sosyo-Kültürel Etkileşim Alanları Geliştirilecek, Kültürel Hizmetlere Erişim Kolaylaştırılacaktır.

İllerde yeni Gençlik Evi/Gençlik Merkezleri açılacaktır. Kamu kuruluşları, üniversiteler, yerel yönetimler ve STK'ların işbirliğiyle gençlik ve kültür festivalleri düzenlenecektir.

Politikalar :

- 2.5.1. Kalkınma sürecinin etkinliği açısından, yeni değerlerin benimsenmesinde, varolan kültür öğelerinden yararlanılacaktır.
- 2.5.2. Alt bölge bazında, kültürel zenginlikleri tanıtmak için yerel örgütlenmelerin kurulması teşvik edilecek ve bölgelerarası kültürel yaklaşma girişimleri desteklenecektir.
- 2.5.3. Folklorik ve etnografik zenginlikler korunacak, kültür ve sanat etkinlikleri desteklenecek, güçlendirilecek ve yaygınlaştırılacaktır.
- 2.5.4. Bireyi güçlendiren kültürel ve sosyal altyapılar geliştirilecektir.
- 2.5.5. Kültürel varlıkların korunması, kurtarılması ve değerlendirilmesi konusunda bilinç geliştirecek ve toplumsal duyarlılık yaratacak eğitim programları geliştirilecektir.

Hedef 2.6: Halk Sağlığı ve Koruyucu Sağlık Hizmetleri Yaygınlaştırılacaktır.

İl ve ilçe merkezlerinde AÇSAP'lar, halk sağlığı laboratuvarları ve kent tipi sağlık ocakları yapılacak, atıl durumdaki sağlık evi ve sağlık ocakları değerlendirmeye tabi tutularak hizmetine ihtiyaç duyulanlar faaliyete geçirilecektir. Yatak başına nüfus Batman, Diyarbakır, Mardin, Siirt ve Şırnak illerinde 350 kişi dolayına düşürülecektir.

Politikalar :

- 2.6.1. Temel sağlık göstergelerinin ülke ortalamasına yaklaştırılması yönündeki tedbirler artırılacaktır.
- 2.6.2. Mevcut sağlık altyapısı iyileştirilecek ve güçlendirilecektir.
- 2.6.3. Sağlık hizmetlerine erişebilirlik kolaylaştırılacaktır.

- 2.6.4. Halk sağlığı ve koruyucu sağlık hizmetlerinde görevlendirilecek personel sayısı artırılacak ve nitelik olarak iyileştirilecektir.
- 2.6.5. Sağlık sorunlarının aşılanmasında geniş kapsamlı çözüm önlemleri alınacak, özellikle kadın ve çocuklara yönelik sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve etkinliklerinin artırılması amacıyla Bölge koşullarına uygun programlar hazırlanacaktır.
- 2.6.6. Sağlık hizmetleri ve donatılarının yaygınlaştırılmasında kamu, özel kesim ve STK'ların işbirliğinin sağlanmasına yönelik programlar geliştirilecektir.
- Hedef 2.7: Öncelikle Dezavantajlı Gruplar ve Yörelere Olmak Üzere, Toplumsal Kesimlerin Örgütsel Kapasiteleri, Kararlara Katılımları, Kaynaklara Erişimleri ve Sosyal Hizmetlerden Yararlanma İmkanları Artırılacaktır.

Mutlak yoksulluk sınırı belirlenecek ve bu sınır altında geliri olan hanelere yönelik gelir getirici programlar geliştirilecektir. Korunmaya muhtaç çocuklar, çalıştırılan çocuklar, sokak çocukları, engelliler ve sürekli bakım ve rehabilitasyona ihtiyacı olanlara yönelik sosyal hizmet kurumları yaygınlaştırılacaktır.

Politikalar :

- 2.7.1. Sosyal güvenliği artırıcı çalışmalarla, sosyal hizmet uygulamaları yaygınlaştırılacaktır.
- 2.7.2. Her alanda demokratik karar alma süreçlerini güçlendirmeye ve örgütlenmeye yönelik tedbirler alınacaktır.
- 2.7.3. Yoksulluğun azaltılması için özellikle dezavantajlı grup ve yörelerde, entegre gelişme programları katılımcı bir yöntemle uygulanacaktır.
- 2.7.4. Kırsal kalkınma programları katılımcı bir yöntemle yaygınlaştırılacaktır.
- 2.7.5. Kentlerin özellikle yaşam koşulları ve fiziki standartları düşük kesimlerinde çok yönlü iyileştirme programları uygulanacaktır.
- Hedef 2.8: Yerel Girişimler Desteklenecek, Etkinleştirilecek ve Özel Kesimin Ağırlığı Artırılacaktır.

İllerde esnaf ve sanatkarlara yönelik "GAP Esnaf ve Sanatkar Danışma, Bilgilendirme ve Yönlendirme Merkez"leri açılacaktır.

Politikalar :

- 2.8.1. İmalat sanayii altsektörleri ve hizmet alanlarındaki faaliyetlerin özel kesim eliyle çeşitlenerek gelişmesi özendirilecektir.
- 2.8.2. Organize sanayi bölgeleri, küçük sanayi siteleri, teknoloji geliştirme merkezleri ve yerel/bölgesel ürün borsaları işlevsel bütünlük içerisinde kurulacak ve geliştirilecektir.

- 2.8.3. Her temel sektör için eğitim ve danışmanlık hizmetleri geliştirilecek; girişimciliği geliştirici tedbirler, işbirliğini ve ortaklıkları özendirici bir biçimde sürdürülecektir.

Hedef 2.9: Yerel Yönetimlerin, Meslek Kuruluşlarının ve STK'ların Hizmet Sunumuna İlişkin Kurumsal Kapasiteleri Artırılacaktır.

Bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeylerde faaliyet gösteren STK'lar arasındaki iletişimi kolaylaştırmak amacıyla "GAP Bölgesi Sivil Toplum Kuruluşları Rehberi" hazırlanacak, illerde STK'ların kurumsal kapasitelerini geliştirmek için hizmet merkezleri açılacaktır. STK'lar arasında çalışma alanları da dikkate alınarak GAP STK Platformu/Platformlarının oluşturulması özendirilecektir.

Politikalar :

- 2.9.1. Yerel yönetimlerde (özellikle belediyelerde) ve STK'larda, program-bütçe yapılacak alanların belirlenmesi ile program uygulama sistemlerinin geliştirilmesine yönelik destekler sağlanacaktır.
- 2.9.2. Yerel yönetimler, meslek kuruluşları ve STK'ların çalışmalarında, katılımcı planlama ve uygulama konularında destekler sağlanacaktır.
- 2.9.3. Kamusal hizmetlerin gerçekleştirilmesinde, yerel yönetimlerin ve STK'ların katkılarının işbirliği temelinde geliştirilmesine yönelik tedbirler alınacaktır.

3. AMAÇ: ADİL VE DENGELİ BİR KALKINMA İÇİN MEKANSAL DÜZENLEMELERİN ETKİNLEŞTİRİLMESİ

Bölge içi gelişmişlik farkları azaltılacak, bu çerçevede dezavantajlı kesim ve alanların sosyo-ekonomik gelişmesi hızlandırılacak ve mekansal kullanımlarla bütünlüğü sağlanacaktır.

Mekansal kullanımlarda, sosyo-ekonomik ve çevresel yararlar gözetilerek, yerleşmelerin konumsal avantajları ve birikimleri değerlendirilecek, yerleşmeler arasındaki etkileşim en üst düzeye yükseltilecektir.

Hedef 3.1: Bölge İçi Gelişmişlik Farkları Azaltılacak, Dezavantajlı Altbölgelerde Sosyo-Ekonomik Standartlar Yükseltilecektir.

Bölge kişi başına gelirinin ülke kişi başına gelirine yakınlaştırılmasının yanısıra, gelirin Bölge içi dağılımının da iyileştirilmesine çalışılacaktır.

Turizm sektörü kamu kesimi yatırımları illerin turizm potansiyellerine bağlı olmak kaydı ile, görece geri kalmış illerde yoğunlaştırılmıştır. Plan döneminde; toplam Bölge turizm sektörü yatırımının Mardin İli'ne yüzde 19'unun, Adıyaman İli'ne yüzde 12'sinin ve Batman İli'ne de Hasankeyf nedeniyle yüzde 12'sinin tahsisi öngörülmüştür.

Sulama dışı alanlarda, tarım ve tarım dışı faaliyetlerin çeşitlendirilmesi için özendirici tedbirlerden yararlanılacaktır.

Politikalar :

- 3.1.1. İktisadi faaliyetlerin, yüksek katma değer içeren ve rekabet üstünlüğü sağlayan alanlar önceliğine göre gelişmesi yönünde tedbirler alınacaktır.
- 3.1.2. Altbölgelerin özgün avantajlarına göre farklı kalkınma yöntemleri uygulanacaktır.
- 3.1.3. Bölge içindeki altbölgeler arasında iletişim ve etkileşim güçlendirilecektir.
- 3.1.4. Sulama olanaklarından yararlanamayan alanlarda, tarımsal üretim çeşitlendirilecek, özellikle bitkisel üretim dışındaki tarımsal faaliyetlerin (hayvancılık, tavukçuluk, arıcılık, ipekböcekçiliği, su ürünleri, seracılık ve kavakçılık vs.) gelişmesi için özendirici tedbirler alınacaktır.
- 3.1.5. Yukarı havzalar ile mikro havzaların gelişmeleri bütüncül ve katılımcı bir yaklaşımla ele alınacaktır.

Hedef 3.2: Mekansal Kullanımlar İşlevsel Kılınacak, Yerleşmelerin Büyüklük ve Yığılımlarının, Ekonomik, Toplumsal ve Çevresel Yararlarla Uyumu Sağlanacaktır.

Bölge kır ve kent nüfus dağılımında; kentsel kesimin payı artacaktır. 2000 yılı Genel Nüfus Sayımı geçici sonuçlarına göre toplam nüfusun yaklaşık yüzde 63'ünü oluşturan kentsel nüfus oranının, 2010 yılında dört puan artarak yüzde 67'ye yükselmesi beklenmektedir. Kırsal kesim nüfus payı, tarım sektöründe sulamaya koşut olarak ortaya çıkacak yaklaşık 2 milyon kişilik istihdam nedeniyle, ülke ortalamasından yüksek olacaktır. Plan'da kırsal kesimin gerekli donatıya sahip olması öngörülmüştür.

Bölge mekanının “çok eksenli ve kutuplu” bir biçimde yapılanması öngörülmüştür. Gelişme eksen ve kutuplarının farklı altbölgelerde yer alması ve hizmet alanlarının tüm Bölge'yi kapsamı kurgulanmıştır. Bunların, sahip olacakları farklı işlev ve nüfus büyüklüklerine göre donatılması öngörülmüştür.

Gelişme eksen ve kutuplarının nüfusu, Bölge kentsel nüfusunun yüzde 72'sini ve Bölge nüfusunun da yüzde 48'ini oluşturmaktadır. Bu mekansal desenin gerçekleşmesi ile buralarda yoğunlaşmış ve çeşitlenmiş donatı ve altyapıdan en üst düzeyde yararlanılması öngörülmektedir.

Plan'da; anakent niteliği taşıyan ve taşıyacak kentsel yerleşmeler (Gaziantep, Diyarbakır ve Şanlıurfa), Bölge kentsel nüfusunun yüzde 56'sını barındıracaktır. Bu yerleşmelerde kentsel gelişmeyi yönlendirmek üzere, yönetim planları niteliğinde yeni bir planlamanın başlatılması öngörülmektedir.

Bölge'nin turizm potansiyeli yüksek kesimlerinin (Nemrut Dağı, Birecik Barajı, Zeugma ve Yakın Çevresi, Mardin, Midyat ve Şanlıurfa tarihi kent merkezleri ve Harran, Ilisu Barajı, Hasankeyf ve Yakın Çevresi), “Yönetim Planları” kapsamında planlanması ve yatırımların bu çerçevede yapılması öngörülmektedir.

Politikalar :

- 3.2.1. Bölgesel arazi kullanım planı hazırlanacaktır.
- 3.2.2. Çevresel boyut, Bölge arazi kullanım planında yönlendirici olacaktır.
- 3.2.3. Kır ve kent arasında bilgi, mal ve hizmet akımı geliştirilecek ve etkinleştirilecektir.
- 3.2.4. Kırsal ve kentsel yerleşme deseni, insani gelişme temelinde iyileştirilecektir.
- 3.2.5. Kentsel arazi kullanımı, Plan'ın kentlere yüklediği işlevlere göre rasyonalize edilecek ve planlama sürecinin devamlılığı sağlanacaktır.
- 3.2.6. Yerleşmelerin fiziki planlamasında; tüm kentsel hizmet sunumları ile bunu gerçekleştirecek olan; ağ, tesis ve donatılar gözetilecek, planlar çok sektörlü ve bütüncül olarak üretilecektir.
- 3.2.7. Alt ölçekli mekan planlamasına (yerleşmelerin iklim mikro klima özelliklerini dikkate alan geleneksel dokularla uyumlu, kültürel değerlerini ve kimliğini koruyan ve geliştiren) çağdaş yorumlar kazandırılması özendirilecektir.

Hedef 3.3: Kırsal ve Kentsel Konut Sistemi İyileştirilecektir.

Plan kapsamında; salt geleneksel mekansal planlamayı içermeyen, buna ek olarak, ekonomik, çevresel ve kurumsal boyutları da kapsayan ve değişik kesimlere göre farklılaşan yeni bir altölçekli planlama yaklaşımı öngörülmektedir.

Bölge'de, Plan döneminde toplam yaklaşık 320 bin ek konuta gereksinim duyulacaktır. Gereksinimin yaklaşık 263 bin adedi kentsel, kalanı kırsal kesimde ortaya çıkacaktır. Anılan büyüklüğün kentsel ve kırsal kesimlerde; sağlıklı bir ortamda ve yerleşme türüne göre değişmek kaydı ile asgari altyapı ve donatıya sahip olarak karşılanması öngörülmektedir. Plan'da, ödenebilir maliyetli bir stoğun elde edilebilmesi için, farklı konut sunum modelleri önerilmekte, özellikle yerel yönetimlerin arsa ve altyapı üretimine geçmelerinin gerekliliği ortaya konulmaktadır.

Politikalar :

- 3.3.1. Öncelikle dezavantajlı toplumsal kesimlerin konut ihtiyacına yönelik olmak üzere, tüm toplumsal kesimlerin konut arsası ihtiyaçlarını karşılayacak sistemler geliştirilecek ve bu yöndeki uygulamalar özendirilecektir.
- 3.3.2. Konut yapım sürecine destek sağlamak için arazi envanteri ve bilgi sistemi geliştirilecek ve yaygınlaştırılacaktır.
- 3.3.3. Farklı gelir gruplarına yönelik olarak, konut edinmeyi kolaylaştırıcı organizasyonlar desteklenecek ve finansman olanaklarının geliştirilmesi tedbirleri alınacaktır.
- 3.3.4. Özellikle kentlerin yeni gelişme alanları için konut sistemi yönetim modelleri geliştirilecektir.
- 3.3.5. Kırsal ve kentsel yerleşme sisteminin bütünleştirilmesinde eko-sistemin korunmasına önem verilecektir.

VI. MAKROEKONOMİK ÇERÇEVE

VI.1. Giriş

Plan'ın makro çerçevesini 27.06.2000 tarih ve 697 Karar Sayılı Uzun Vadeli Strateji, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BYKP) ve paydaşlarca oluşturulan “Strateji Dokümanı”, Avrupa Birliği’ne tam üyelik doğrultusunda hazırlanan Ulusal Program ve son olarak Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı oluşturmuştur.

GAP-BKP’nın hazırlanması sürecinde Türkiye ekonomisi Kasım 2000 ve Şubat 2001’de iki önemli finansal kriz geçirmiş ve bu krizler Plan hazırlama sürecinde yapılan çalışmaların makroekonomik çerçevesinin yeniden ele alınmasını zorunlu kılmıştır.

Plan çalışmalarında 1998 yılı nisbi fiyat yapısı kabul edilmiştir. Bu; 1998 yılı nisbi fiyatlarının Sekizinci BYKP tarafından da esas alınması ve göreceli fiyat yapısının oturmuş olmasından kaynaklanmıştır. Ulusal Plan’la karşılaştırılabilir olmak GAP-BKP’nın arzulanan bir özelliğidir.

VI.2. Gayrisafi Bölge Hasılası

Bölge’ye, GAP-BKP çerçevesinde kamu tarafından tahsis edilecek 1998 yılı fiyatlarıyla 3.1 katrilyon TL sabit sermaye yatırımı ve buna koşul olarak tahmini 3 katrilyon TL’lık özel kesim yatırımları ile Plan döneminde 3.1 katrilyon TL hasıla (katma değer) yaratılacaktır. Plan döneminde GSBH’nın yıllık ortalama artış hızı yüzde 7.76’dır.

Tablo VI.1: Gayri Safi Bölge Hasılası (1998 Fiyatlarıyla, Trilyon TL)

Sektörler	2001	2010	2001 ve 2010 Arasındaki Fark	İlave Hasıla İçindeki Pay	2002-2010 Büyüme Hızı (%)
Tarım	986.2	1 954.1	967.9	31.8	7.89
Sanayi	520.4	1 042.7	522.3	17.1	8.03
Hizmetler	1 671.7	3 228.7	1 557.0	51.1	7.59
GSBH	3 178.3	6 225.5	3 047.2	100.0	7.76

Plan’ın uygulanmasıyla yaratılacak ilave katma değer yüzde 31.8’i tarım sektöründe, yüzde 17.1’i sanayi kesiminde (yaklaşık yarısı imalat sanayiinde) ve yüzde 51.1’i hizmet sektörlerinde gerçekleşecektir.

Plan dönemi sonunda Bölge’de yaklaşık yarısı tarım kesiminde olmak üzere 1.2 milyon kişiye ilave istihdam olanağı sağlanacaktır.

VI.3. Yatırımlar

Ekonomik konjonktürde 2000 yılı sonu ve 2001 yılı başında yaşanan krizler doğal olarak ekonomik tahminleri değiştirmiştir. GAP-BKP’nda Türkiye GSMH öngörüsü “Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” doğrultusunda alınmıştır. Ulusal ekonomide kamu kesimi Gayrisafi Sabit Sermaye teşekkülünün GSMH’ya oranı da söz konusu program çerçevesinde düşünülmüş ve Bölge’nin toplam kamu kesimi yatırımlarından alacağı pay yıllar itibariyle tedricen artırılmıştır. Toplam kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının (Mahalli İdareler dahil) 2002-2010 dönemi itibariyle yüzde 10.16’sının Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ne yapılması öngörülmüştür. Bir başka ifadeyle, GAP-BKP ile 2002-2010 döneminde 1998 yılı

fiyatlarıyla 3 120 trilyon TL kamu yatırımı yapılması planlanmıştır. Bu miktar, 1998 ortalama ABD doları kuruna göre 12 milyar dolara karşılık gelmektedir.

Bölge’de Plan döneminde yapılacağı tahmin edilen özel kesim sabit sermaye yatırımlarının toplamı aynı fiyat ve kurlarla 11.4 milyar ABD Dolar’ı dolayındadır.

Tablo VI.2: Sektörel Kamu Sabit Sermaye Yatırımları

(1998 Fiyatlarıyla, Trilyon TL)

Sektörler	2002-2010 Toplamı	Pay(%)
Tarım	1 691.5	54.2
Madencilik	40.7	1.3
İmalat	1.4	0.0
Enerji	300.0	9.6
Konut	5.2	0.2
Turizm	3.1	0.1
Ulaştırma	193.6	6.2
Eğitim	253.1	8.1
Sağlık	133.0	4.3
Diğer Hizmetler	498.4	16.0
Toplam	3 120.0	100.0

Bölge’ye sabit sermaye yatırımı olarak tahsis edilecek toplam kamu kesimi kaynaklarının yüzde 54.2’sinin tarım kesimine, yüzde 10.9’unun sanayi kesimine, yüzde 6.2’sinin ulaştırma sektörüne, yüzde 8.1’nin eğitime, yüzde 4.3’ünün sağlık sektörüne ve yüzde 16’sının kentsel altyapı ve diğer hizmetlere tahsisi planlanmaktadır. Tarım yatırımları, özellikle sulama yatırımları Bölge ekonomisine ivme kazandırılması açısından kritiktir.

2002-2010 arasında Bölge’de 1 115.8 bin ha alanın kamu kuruluşları tarafından sulamaya açılması ve toplam sulamanın 1 405.3 bin ha’a ulaşması planlanmıştır.

TabloVI.3: Yıllar İtibariyle Toplam Kamu Sabit Sermaye Yatırımları

(1998 Fiyatlarıyla Trilyon TL)

Yıllar	Toplam Kamu Sabit Sermaye Yatırımları	Kamu Sabit Sermaye Yatırımlarının Yıllara Dağılımı (%)
2002	137.4	4.4
2003	170.5	5.5
2004	230.3	7.4
2005	274.8	8.8
2006	356.6	11.4
2007	378.0	12.1
2008	483.1	15.5
2009	519.5	16.6
2010	569.9	18.3
Toplam	3 120.0	100.0

Plan döneminde tahsis edilecek olan 3 120 trilyon TL kamu sabit sermaye yatırımının yıllara dağılımında da ülke kaynaklarındaki artışa paralel tedrici bir artış olacağı kabul edilmiştir.

Plan’ın ve dolayısıyla kamu kesimi kaynak tahsislerinin birinci amacı Bölge’nin ülkenin geri kalan bölümü ile gelir farklarının azaltılması, ikinci amacı ise Bölge içi gelir farklarının azaltılmasına yönelik olanaklar ölçüsünde tedbir alınmasıdır. Bu bağlamda, toplam yatırımların yüzde 10.7’si Doğu GAP’a; yüzde 35.4’ü Orta GAP’a ve yüzde 53.9’u Batı

GAP'a tahsis edilmiştir. Bu tahsislerde Bölge'nin mevcut doğal kaynak dağılımı önemli ölçüde etkili olmuştur.

VI.4. Nüfus

GAP-BKP'nın baz yılı için 6 764 bin kişi olarak tahmin edilen Bölge nüfusunun 2010 yılında 8 601 bine ulaşacağı öngörülmektedir.

Ülke, Bölge ve Bölge illeri nüfus öngörülere aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo VI.4: Nüfus

İl	2001 (bin)	2010 (bin)	Yıllık Ortalama Artış Hızı (%)
Adıyaman	765.9	854.9	1.23
Batman	434.6	516.4	1.94
Diyarbakır	1 409.1	1 789.3	2.69
Gaziantep	1 219.9	1 716.8	3.87
Kilis	112.4	134.2	1.99
Mardin	703.9	845.1	2.05
Siirt	274.0	334.5	2.24
Şanlıurfa	1 498.8	2 025.1	3.40
Şırnak	345.5	385.5	1.22
Bölge	6 764.1	8 601.8	2.71
Türkiye	66 216.3	74 115.0	1.26

TabloVI.5: Kişi Başına Gelir (Cari ABD Doları)

	1998	2010
Bölge	1 685.0	3 563.1
Türkiye	3 243.5	5 764.0

GAP-BKP'nın uygulanması sonucunda Bölge'de kişi başına gelir Türkiye ortalamasına yaklaşacaktır. 1998 yılında Bölge'de kişi başına gelir Türkiye ortalamasının yüzde 52.0'ı iken Plan dönemi sonunda bu oran yüzde 62.0'a yükselecektir. Bölge illeri arasındaki kişi başına gelir farklılıkları da olanaklar ölçüsünde azalacaktır.

VI.5. Yatırım Öncelikleri

Hem Bölge'nin sosyo-ekonomik yapısının değişim ivmesi kazanabilmesi ve istihdam olanaklarının artırılması, hem de şimdiye kadar yapılmış yatırımların nemasının alınması açısından sulama yatırımlarına önem verilmiştir. Sulama yatırımlarının drenaj çalışmaları ve tarla içi hizmetleriyle birlikte yapılması gerekir. Bunlar; Bölge bağlamında tarımda sürdürülebilirliğin gerekli koşullarıdır.

Yaşam koşullarının iyileştirilmesi bakımından kentsel içme suyu ve kanalizasyon yatırımlarıyla arıtma tesisleri ve köy içme suyu teminine öncelik verilmiştir. Bu yatırımlar halk sağlığı açısından büyük önem taşımaktadır. Kanalizasyon sistemleri ve arıtma tesisleri özellikle orta boy ve büyük kentlerde hem halk sağlığı hem de temiz ve sürdürülebilir bir çevre açısından olmazsa olmaz yatırımlardır.

Toplumsal dönüşüm açısından, eğitim ve sağlık tesisleri büyük önem taşımaktadır. Ancak, bir çok eğitim ve sağlık tesisi donanım ve personel yetersizliği nedeniyle etkin çalışmamaktadır.

Yeni tesislerin yanısıra, mevcutların yeterli donanım teminiyle etkin çalışmalarını sağlanmalıdır.

Turizme yönelik altyapının iyileştirilmesi, kültür varlıklarının kurtarılması, korunması ve restorasyonuna yönelik yatırımlara önem verilmiştir.

VI.6. Bölge Makro Formu

Bölge’de çok eksenli ve çok kutuplu bir mekansal yapılanma öngörülmektedir. Bu eksen ve kutuplar;

- i) Gaziantep - Oğuzeli - Nizip - Kutbu,
- ii) Diyarbakır - Bismil - Batman Ekseni,
- iii) Şanlıurfa Kutbu,
- iv) Adıyaman - Kahta Ekseni,
- v) Mardin - Kızıltepe Ekseni,
- vi) Siirt Kutbu
- vii) Cizre - Silopi Ekseni

Bu desen içerisinde Şırnak ve Kilis il merkezleri mevcut işlevlerini sürdürecektir.

Bu form esas itibarıyla 1989 GAP Master Planı’nda öngörülen ve 1990’lardaki gelişmelerle güçlenen “Kırık Gelişme Aksı” ve bu aksın doğu yönünde devamı ile aksın çeperlerinde yüksek potansiyel gösteren alanlardan oluşmaktadır. Bölge makro formunun tespit ve geliştirilmesindeki temel ilke, gelişmelere karşı koyarak yeni kutuplar yaratmak değil mevcut gelişmeleri güçlendirici önlemlerle yığılma ekonomilerinden ve dışsal ekonomilerden yararlanarak etkinliği artırmak ve Bölge’nin sosyo-ekonomik yapısının değişimine ivme kazandırmaktır.

VII. BÖLGE KALKINMA PLANI'NIN FİNANSMANI

Plan'ın toplam kaynak gereksinimi 1998 fiyatlarıyla 6 082 trilyon TL'dir. Bu yatırımla Bölge'de; 3 047 trilyon TL hasıla artışı sağlanacaktır. Bu zımnen 2 civarında bir sabit sermaye hasıla oranını ifade etmektedir. Sermayenin etkin kullanımını ifade eden bu oran doğal olarak bugüne kadar Bölge'de yapılan ve henüz neması alınamayan baraj, yol, havalimanı vb. altyapı yatırımlarının da bir sonucudur.

VII.1. Kamu Finansmanı

Plan kendi içinde tutarlı ve dinamik bir kaynak yaratma potansiyeline sahiptir. Yapılan tespitlere göre Bölge'de ortalama vergi tahsilatının GSBH'na oranı 0.045'tir. Plan dönemi için hesaplanan asgari vergi geliri (mevcut vergi altyapısı ve tahsilat / tahakkuk oranlarının geçerli olacağı varsayıldığında) 1998 yılı fiyatlarıyla 1 900 trilyon TL'dir. Plan'ın gereksinim gösterdiği 3 120 trilyon TL tutarındaki kamu kesimi sabit sermaye yatırımları için gerekli olan kaynağın plan dönemi içinde sağlanabileceği öngörülmektedir. Ancak, toplam kamu yatırımlarının GSMH'ya oranının yüzde 3.7'lere, konsolide bütçe yatırım tahsislerinin GSMH'ya oranının yüzde 2'lerin altına indiği bir ortamda bu pek de kolay olmayacaktır. Bu durumda hizmetlerin fiyatlandırılabilirdiği alanlara yerli ve yabancı özel kesimin çekilmesi önem arz etmektedir.

Bazı enerji ve sulama projelerinin özel kesim katılımıyla finansmanı gerekebilecektir. Yerli ve yabancı özel kesimin doğrudan yatırım yapması için esas itibariyle ülke genelinde makroekonomik istikrar ve öngörülebilirliği sağlamak gerekmektedir. Bu durum genel olarak kamu kesimi harcama ve gelir reformunu ve buna bağlı olarak etkin ve iyi yönetim, şeffaflık vb. şartları gerçekleştirmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu koşulların, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı doğrultusunda oluşması, yatırım yapamama noktasına gelmiş olan kamu kesimini rahatlatılabileceği gibi özel kaynakları da kuralları iyi düzenlenmiş alanlara çekebilecektir. Ayrıca, günümüzde yapılmaya çalışılan finansal kesimin güçlendirilmesi ve reformu da Plan'ın finansmanını kolaylaştıracak ulusal gelişmeler olarak umut vermektedir.

VII.2. Özel Kesimin Finansmanı

Bölge'de Plan dönemi süresinde yaratılacak gayrisafi gelirden mevcut vergi tahsilat varsayımları çerçevesinde hesaplanan vergi gelirleri düşüldükten sonra bulunan harcanabilir gelirin; Bölge'nin koşulları da dikkate alınarak, yüzde 8'inin tasarruf edileceği kabulüyle elde edilen tasarruf tutarı 3 235 trilyon TL'dir. Bu tasarrufların tamamının Bölge'de kalacağı varsayımını yapmak pek anlamlı değildir. Ayrıca, uygun ortam yaratıldığında, verimli ve etkin işleyen bir finansal kesimin ulusal ve uluslararası kaynaklardan Bölge'ye kaynak aktarması beklenebilir. Plan'da öngörülen özel kesim yatırımlarının sadece Bölge içinde yaratılan özel tasarruflarla bile finanse edilmesi mümkün görülmektedir. Özellikle, konut yatırımları, özel kesim tarım sektörü yatırımları, turizm-ticaret yatırımlarının, finansal kesimdeki mevcut durumun normale dönüşünden sonra, Bölge'de doğacak fonlarla finanse edilmesi imkan dahilindedir.

Ancak, özel kesimin altyapı yatırımlarına katılımını kolaylaştırmak için bazı temel düzenlemelerin devlet tarafından yapılması gerekmektedir. Bunlar;

- i) Sağlıklı ve istikrarlı bir makroekonomik ortamın kurulması,

- ii) İstikrarlı ve şeffaf yasal çerçeveler ve yatırımcıyı koruyacak düzenleyici sistemler oluşturulması,
- iii) Rekabeti teşvik edici sektörel politikalar geliştirilmesi ve izlenmesi,
- iv) Altyapı hizmetlerinin makul şekilde fiyatlandırılması,
- v) Özel kesim altyapı projelerinin onay ve uygulama işlemlerinin kolaylaştırılması,
- vi) Piyasaların derinliği ve çeşitliliğini artırarak gelişmiş bir finansal sistem yaratma çabalarının sürdürülmesi ve uzun vadeli sermayeye erişimin kolaylaştırılması.

Türkiye’de yerli sermaye oluşumunda karşılaşılan en önemli sorun, mali kaynakların sermaye yatırımlarına kanalize edilememesidir. Bu durum, kamunun mali piyasalara borç alıcı ve kağıt ihraç edici olarak hakim olması ve kalıcı enflasyon nedeniyle ortaya çıkan yüksek faiz oranları ve istikrarsız büyüme gibi olgularla kendini gösteren ve uzun süredir devam eden makroekonomik istikrarsızlıktan kaynaklanmaktadır. Özel kesimin kullanabileceği finansal kaynakların kısıtlı olması, özellikle GAP’ın büyük bir kısmının yer aldığı az gelişmiş yörelerde ve KOBİ’ler tarafından daha çok hissedilmektedir. Büyüme ve kalkınma sürecinde ister banka ister piyasa temelli olsun, gelişmiş ve iyi işleyen bir mali sistemin önemini inkar etmek olanaksızdır.

Sonuç olarak, bölgesel kalkınma yaklaşımlarında politika geliştirilmesinde şu hususlara dikkat edilmesi gerekmektedir:

- i) Kapsamlı bir kamu reformuyla kamu finansmanı dengesizliklerinin ve yönetim sorunlarının ortadan kaldırılması. Reform programı neticesinde mali piyasalardaki kamu hakimiyetinin azaltılması ve kıt kaynakların daha etkin kullanımının sağlanması,
- ii) Mali piyasaların derinleşmesini ve genişlemesini kolaylaştıracak ve reel sektöre güçlü bir yatırım ivmesi kazandıracak sağlıklı ve istikrarlı bir makroekonomik ortamın tesisi,
- iii) Finansal altyapıyı güçlendirmeye, mali sistemin hizmetlerini iyileştirmeye ve uluslararası normlara uyumunu kolaylaştırmaya yönelik destekleyici politikalar uygulanması,
- iv) Özellikle doğrudan yabancı yatırım ve uzun vadeli sermaye şeklindeki yabancı kaynakların ülkeye ve Bölge’ye çekilmesi.

Bu koşulların başarıyla yerine getirilmesi yolundaki samimi çabalar, Plan’ın özel yatırım ihtiyaçlarının zamanında yerine getirilmesine katkıda bulunacaktır. Bu reform çabaları sırasında, Bölge’nin yatırım finansman ihtiyaçlarına uygun finansman yöntemleri ve araçlarının kullanımının teşvik edilmesi de Plan’ın amaç ve hedeflerine ulaşmadaki başarısını artıracaktır. Bu noktalar göz önünde tutularak Plan’ın özel yatırım finansmanı çerçevesinde kullanılacak kaynak ve araçların genel bir listesi ve değerlendirilmesi Tablo VII.1’de özetlenmiştir.

Tablo VII.1: GAP Bölgesi'nde Özel Sektör Yatırımlarının Finansmanı: Bir Değerlendirme

Kaynaklar / Araçlar	Genel Açıklamalar ve Değerlendirme	GAP Özel Sektör Yatırımlarının Finansman İmkanları Çerçevesinde Ön Değerlendirme
Yerel Kaynaklar		
Firmaların Dahili Kaynakları (Öz Kaynaklar)	Tüm şirketler, fakat özellikle mali piyasalara erişimi olmayan firmalar için en önemli finansman kaynağını oluşturur.	Çoğunluğu KOBİ kategorisinde yer alan ve mali açıdan zayıf olan Bölge'deki firmalar bu tür fonlara sahip değildir. Daha gelişmiş öz kaynaklara sahip büyük şirketlerin Bölge'de yatırım yapması teşvik edilmelidir.
Satıcı Kredileri	Yaygın bir uygulama alanı vardır, şartları ve mekanizmaları krediyi veren/alana göre değişir.	Kredi alan firmanın finansal yeteneği dışında herhangi bir engel yoktur.
Devlet Yardımları	Uzun bir geçmişi olmakla beraber sonuçları henüz tam alınabilmiş değildir. Mevcut sistemde nakit ve aynı teşvikler bulunmaktadır. Sektörel/bölgesel içerikler teşvik türüne göre değişmekle beraber, genel olarak ülkenin alan olarak yarısından fazlasını, nüfus olarak üçte birinden çoğunu ve hemen hemen tüm sektörleri kapsamaktadır. İlgili mevzuatlarda çeşitli değişiklikler yapılmıştır. Ocak 2001'de yürürlüğe konan son iki Bakanlar Kurulu Kararı'yla (2000/1821 ve 2000/1822) teşvik sistemi iki ana grup altında basitleştirilmiştir: yatırımlarda (ve yatırım teşvik fonunda) genel devlet yardımları ve KOBİ'ler için devlet yardımları. İlgili mevzuatta belirtilen kriterleri sağlayan yatırımlar aynı yardımlar yanında teşvik fonundan kredi de alabilirler. Ayrıca bazı illerdeki yarım kalmış ve işlemeyen yatırımların tamamlanması için tasarlanmış olan bir devlet yardım paketi (acil yardım paketi) de vardır. Şimdiye kadar üç paket uygulamaya konmuştur.	Gaziantep hariç Bölge'deki tüm iller, hem genel teşvik hem de KOBİ teşvik mevzuatında 'Kalkınmada Öncelikli Yörelere'(KÖY) kategorisi içinde yer almaktadır. Gaziantep ise 'normal bölgelerdeki iller' grubundadır. Hükümetlerin bölgesel kalkınma yaklaşımında KOBİ finansmanında devlet yardımı ve mali sistemin hizmetlerini bu alana genişletmesinin teşvik edilmesi birincil öncelik taşımaktadır. Son yaklaşımlar doğrultusunda iyi tasarlanmış 'piyasa yönelimli' yardım çerçevesinin bugüne kadar izlenmiş geleneksel yaklaşımlardan daha iyi bir seçenek olabileceği düşünülmektedir.
Ticari Banka Kredileri	Bankacılık sisteminde faaliyette bulunan bankalar ortalama olarak yaygın şube ağlarına sahiptir ve Batı standartlarına göre oldukça modern işletmelerdir. Bankalar, kredi uygulamalarında yaygın biçimde kısıtlamalar yapmaktadır. 'Blue-chip' (seçkin) firmalarının kredi almada öncelikleri varken, KOBİ'ler daha az kurumlaşmış diğer firmaların kredilere erişimi, çok yüksek maliyetler ve ağır ipotek/güvence gerekleri yüzünden çok sınırlıdır, hatta kimi zaman hiç mümkün değildir. Bu tür talepler, bankaların kredi verme konusundaki isteksizliklerini göstermektedir. Sistemde vadeli (orta, uzun) kredi uygulaması hemen hemen hiç yoktur; bu amaçla genellikle 'roll-over' (kısa vadeli borçların yenilenmesi) mekanizması kullanılmaktadır. Son yıllarda, bankalar özellikle tek önemli kredi faaliyeti olan tüketici	Mevcut makroekonomik konjonktür ve bankacılık sisteminin içinde bulunduğu sorunlu ortam nedeniyle banka finansmanı imkanları son derece kısıtlıdır ve yakın gelecekte de bu durumun sürmesi olasılığı çok yüksektir. Ancak, makroekonomik istikrarın ve sürdürülebilir büyümenin tesisinden sonra bankacılık sistemi bir vadeli kredi aracı olarak tekrar önem kazanacak ve gelişecektir. Fakat diğer ülke deneyimlerinin de gösterdiği gibi bu tür bir gelişme için en az birkaç yıla ihtiyaç vardır. Destekleyici devlet politikaları yardımıyla banka finansmanının Bölge'deki yatırımcılar için önemli bir finansman kaynağı haline gelmesi yüksek bir olasılıktır.

Tablo VII.1'in Devamı

Kaynaklar / Araçlar	Genel Açıklamalar ve Değerlendirme	GAP Özel Sektör Yatırımlarının Finansman İmkanları Çerçevesinde Ön Değerlendirme
	kredilerine yoğunlaşmışlardır (bankacılık sektörünün temel işlevi haline gelen kamu kesimi açıklarının finansmanı dışında). 2000 yılının sonundan beri, bankacılık sisteminde, birtakım banka iflasları ve diğer mali sorunların zorunlu kıldığı bir yeniden yapılandırma süreci devam etmektedir.	
Kalkınma/Yatırım Bankaları Kredileri	Bu bankalar, kendi kaynaklarından miktar ve içerik olarak çok sınırlı vadeli kredi vermektedirler. Sözkonusu kaynakların bazıları ülke dışından ve/veya Hazine'den temin edilen teşvikli fonlardır (on-lend concessional funds). Hazine'den alınan fonlar, bu bankaların verdiği toplam vadeli kredilerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bankacılık sisteminin toplam varlıklar veya kredi stokları içindeki payları çok düşüktür.	Banka finansmanı için yukarıda söylenenlerin büyük çoğunluğu kalkınma/yatırım bankaları için de geçerlidir. Ancak, koşullar daha elverişli hale geldiğinde, bu bankalar, Bölge'deki yerli yatırımcılara kredi sağlamak için ulusal ve uluslar arası piyasaları daha çok kullanarak fon yaratabilirler.
Banka dışı Mali Kurumlar Finansmanı	Kiralama ve factoring türleri dışında bu tür finansman henüz gelişmemiştir	Yatırımcılara cazip seçenekler sunan bu araçlar, gerekli ek düzenlemelerin yapılması ve destekleyici hukuksal çerçevenin hazırlanması halinde Bölge için önemli bir finansman aracı olabilir.
Leasing, Factoring, Forfaiting	.Sistemde faaliyet gösteren 150'den fazla şirketle finansal kiralama ve factoring hizmetleri oldukça gelişmiştir. Ticari bankalar bu tür hizmetleri sunabilmek için ayrı şirketler kurmak zorundadır. Forfaiting ise henüz gelişmemiştir.	Bu yöntemler, özellikle finansal kiralama, KOBİ'ler için çok uygundur ve bunlar elverişli finansman olanakları sunarlar. Hukuksal dayanakları, reel sektörün ülke genelinde ve Bölge özelinde ihtiyaçları gözönüne alınarak biraz daha geliştirilebilir.
Risk Sermayesi Finansmanı	Uygulamada hiçbir faaliyet yoktur; yalnızca daha yeni kurulmuş bir şirket mevcuttur. SPK tarafından çıkarılmış kısa bir düzenleyici genelge dışında herhangi bir mevzuat yoktur.	KOBİ finansmanına uygun bir araçtır ve Bölge'deki yüksek potansiyeli olan özel sektör yatırım projeleri için elverişli olanaklar sunabilir. Gelişimi teşvik edilmeli, ilgili hukuksal mevzuat iyileştirilmeli ve kapsamı geliştirilmelidir.
Özel Yatırım Fonlarına Dayalı Finansman (Private Equity Financing)	Mevcut değil.	Risk sermayesi konusunda değerlendirme Özel Yatırım Fonlarına Dayalı Finansman için de geçerlidir.
Sermaye Piyasalarında Birincil Şirket Menkul Kıymet Arzları (Primary Corporate Securities Issues in Capital Markets)	1980'lerde mali piyasaların liberalleştirilmesinden sonra hisse senedi piyasaları hem hacim hem de çeşit olarak büyük gelişme kaydetmiştir. Ancak istikrarsız makroekonomik konjonktür ve devlet iç borçlanma senetlerinin piyasalarındaki ezici hakimiyeti gerçek anlamda bir sermaye piyasasının gelişimine izin vermemiştir.	Bu seçenek GAP yatırımlarının finansmanı için önemli fırsatlar sunabilir. Ancak engelleyici etkenler kaldırılarak sermaye piyasasının gerçek anlamda gelişiminin sağlanması şarttır.

Tablo VII.1'in Devamı

Kaynaklar / Araçlar	Genel Açıklamalar ve Değerlendirme	GAP Özel Sektör Yatırımlarının Finansman İmkanları Çerçevesinde Ön Değerlendirme
Hisse Senedi Finansmanı	Bazı yıllarda sıçramalar görülmekle beraber, hisse senedi ihraçları özel sektör için önemli bir finansman aracı olmaktan uzaktır.	Önemli olmakla beraber mevcut koşullarda uygulaması olamayan bir araçtır. Makroekonomik konjoktüre ve kamu finansman dengesine bağlı olarak, gelecek yıllarda, büyük ve oturmuş orta-ölçekli firmalar için belli başlı finansman araçlarından biri olabilir.
Tahvil Finansmanı (Şirket Tahvilleri)	1980'lerde bazı düşük hacimli hisseler olmakla beraber günümüzde neredeyse hiç kalmamıştır. Mevcut uygulamada yalnızca devlet tahvilleri ihraç edilmektedir.	Yukarıdaki değerlendirmeler, bu finansman için de geçerlidir.
Yabancı Kaynaklar/Yatırımlar		
Yabancı Sermaye Yatırımı	Oldukça gelişmiş hukuksal ve kurumsal düzenlemelere, uygulamada yerli ve yabancı yatırımcılara aşağı yukarı aynı haklar verilmesine rağmen, yılda ortalama 1 milyar Dolar'ın altında kalan Türkiye'deki doğrudan yabancı sermaye yatırımları oldukça sınırlıdır. Türkiye'nin riskli ülke olarak algılanması bu gelişmenin en önemli sebebi olarak görülmektedir.	Önemli bir finansman kaynağı olan doğrudan yabancı sermaye yatırımı, GAP yatırımlarının gerçekleştirilmesinde yerli sermayenin yanında kullanılacak tamamlayıcı bir araç olarak düşünülmelidir.
Tahvil ve Hisse Senetlerinin Uluslararası Sermaye Piyasalarında Halka Arzı / Kote Edilmesi (Public Listing of Securities)	Ev sahibi ülkelerdeki kayıt zorlukları ve/veya ağır mali sözleşmeler nedeniyle çok sınırlıdır.	Kolay uygulanamaz. Bölge'deki firmaların bu aracı kullanma olasılığı en azından görünür gelecekte, hemen hemen hiç yoktur.
Hisse Senetlerinin Özel Plasmanı (Private Placement of Securities)	Türkiye'de özel sektör uluslar arası borç ve hisse senedi piyasalarında pek faal değildir. Özel plasman kullanımı oldukça sınırlıdır.	Mümkün, ayrıntılı değerlendirmeye ihtiyaç vardır.

Tablo VII.1'in Devamı

Kaynaklar / Araçlar	Genel Açıklamalar ve Değerlendirme	GAP Özel Sektör Yatırımlarının Finansman İmkanları Çerçevesinde Ön Değerlendirme
Amerikan/Global Depozit Makbuzları (American/Global Depository Receipts)	Her ikisi de çok sınırlıdır.	Mümkün, ayrıntılı değerlendirmeye ihtiyaç vardır.
Risk Seramyesi ve Özel Yatırım Fonlarına Dayalı Finansman	Her ikisi de çok sınırlıdır.	Mümkün ve doğrudan ilgilidir. Daha elverişli makroekonomik koşullar sağlandığı ve hukuksal düzenlemeler yapıldığı takdirde, Bölge'de gelecek vaad eden yatırım olanakları bu tür kurumlar için cazip hale gelebilir. Ayrıca, uzun vadeli yabancı fonları Bölge'deki yatırımlara yönlendirmek için Dünya Bankası veya IFC gibi çok taraflı bir kuruluş yönteminde ülkeye veya Bölge'ye özel uluslararası bir yatırım Fonu'nun kurulmasına ilişkin olanakların araştırılması da yerinde olacaktır.
Çok Taraflı Kuruluşlardan Borç Alma (IFC, EBRD, IDB, vb.)	Kullanılmaktadır (İstatistiksel veriler kullanılarak boyutları araştırılmalıdır).	Mümkün.
İkili Anlaşmalar Yoluyla Borçlanma (KfW, UBS, AG vb.)	Kullanılmaktadır (İstatistiksel veriler kullanılarak boyutları araştırılmalıdır).	Mümkündür ve bu kaynakları kullanan bazı firmalar bulunmaktadır.
AB Katılım Öncesi Fonları	Devam eden bir süreç, ancak yavaş ilerliyor.	Mümkün, ayrıntılı değerlendirme gerekli.
Satıcı Kredileri	Oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır.	Mümkün.

VIII MEKANSAL GELİŞME

VIII.1 Bölge Mekansal Organizasyonunun Temel Çerçevesi ve Dayanağı

Plan'ın çerçevesini çizen temel öğeler; “su” ve “toprak” kaynakları ile bunları kalkınma amaçlı kullanacak “insan”dır. Dolayısıyla, Plan yaklaşımını belirleyen çerçeve ilkeler; bunlardan ilk ikisinin korunması, üçüncüsünün ise geliştirilmesidir.

Bu yaklaşım sürdürülebilirlik, çevresel duyarlılık ve sürdürülebilir insani yerleşmeler kavramlarını temel ilkeler olarak öne çıkarmaktadır.

Bu temel ilkelerin Bölge mekanına yansması bir dizi “Plan ilke kararları”nın alınması ve “ayrıntılı alt ölçekli planlama”nın yapılması ve uygulanmasına bağlıdır. Bunlar;

- i) Bölge mekanını oluşturan ve önemli bir kısmı kırsal kesimde kalan doğal kaynaklar (su, toprak, orman, mer'a ve benzeri varlıklar) için konuya özel; ayrıntılı geliştirme ve yönetim planlaması yapılması ve uygulanması,
- ii) Kentsel veya kırsal tüm yerleşme birimlerinde çevresel kirliliğe yol açabilecek her türlü eylemin denetlenmesi, olumsuzlukları giderici önlemlerin alınması ve yerleşmelerin özelliklerine uygun planlar yapıp uygulanması,
- iii) Kültürel varlıkların korunması ve tanıtımı için konuya özel yönetim ve düzenleme planlarının yapılması ve uygulanmasıdır.

Bu temel önlemlerin alınması; hem Bölge'nin kalkınması için stratejik önem taşıyan su ve toprak gibi doğal kaynakların ekonomik olarak canlı kalmasını sağlayacak, hem de insani değerler ve beklentilere saygılı toplumsal gelişmenin mekansal altlığını oluşturacaktır.

VIII.2 Bölge Mekansal Gelişmesini Etkileyen Etmenler

Plan'ı belirleyici üç temel etmen bulunmaktadır;

- 1) Sektörel belirleyiciler;
 - i) Bölge'nin gelişme potansiyelini büyük ölçüde başta su ve toprak olmak üzere doğal kaynaklar belirlemektedir. Bu durum; özellikle tarım sektörü ve kırsal kesim için mekansal gelişmenin çerçevesini çizmektedir,
 - ii) Kentsel sektörler olarak tanımlanabilecek imalat sanayi ve hizmetler sektörlerinin, bugünkünden daha yaygın olmakla birlikte, mevcut yapı ve yığılmalardan önemli ölçüde etkilenen bir mekansal gelişme deseni izlemesi beklenmektedir,
 - iii) Madencilik ve turizm gibi sektörlerin ise kaynak ve potansiyele göre konumsal gelişme göstermeleri beklenmektedir.
- 2) Mevcut mekansal yığılmalar: Bölge'nin en büyük üç kenti, önemli işgücü ve nüfus yığılmalarına sahiptir. 1989 Master Planı'nda “Kırık Gelişme Aksı” olarak adlandırılan “Gaziantep-Şanlıurfa-Diyarbakır” eksenini günümüzde de önemini korumaktadır,
- 3) Planlamanın erimi: Bölge mekan organizasyonunun belirlenmesinde 2010 nihai yıl hedef alınmıştır; ancak, bu dönem köklü mekansal oluşum ve dönüşümler için kısadır.

VIII.3 Mevcut Durum ve Kısıtlar

Bölge; ekonomik yapı ve oluşumlar açısından çeşitlilik arz etmektedir. Bu bağlamda, Bölge temel özellikleri itibariyle Batı, Orta ve Doğu Kesimi olmak üzere 3 kesime ayrılmakta olup her kesimin görece üstünlükleri ve kısıtları bulunmaktadır.

VIII.3.1. Batı Kesimi (BK)

Gaziantep, Kilis, Adıyaman ve Şanlıurfa illerinden oluşan bu kesim Fırat Havzası'ndadır. Albölge coğrafyası tek düze değildir. Kuzey ve kısmen kuzeybatı engebeli, güney ise sulanabilir düzlüklerle kaplıdır. Bu kesim Kuzey Albölgesi ve Güney Albölgesi'ne ayrılmaktadır.

VIII.3.1.1. Batı Kesimi Kuzey Albölgesi'nin (BK1'in) Görelî Üstünlükleri ve Kısıtları

BK1 olarak adlandırılan ve Adıyaman İli'nin yer aldığı engebeli kesim son 10 yılda önemli ölçüde nüfus almıştır.

Görelî üstünlükler;

- i) Önemli kentlere yakınlık ve görece kolay erişilebilirlik,
- ii) İmalat sanayiinin son yıllarda atılım içine girmiş bulunması; girişimciliğin canlanması,
- iii) Kısıtlı da olsa, sulama olanaklarına sahip olması,
- iv) Rekreasyon ve tatlısu balıkçılığı olanaklarının bulunması,
- v) Kentsel altyapıda önemli gelişmelerin olması.

Görelî kısıtlar;

- i) Albölge'nin engebeli yapıda olması ve tarım toprağının azlığı,
- ii) Son yıllarda, kentsel nüfusun önemli ölçüde artması ve aktivite oranının düşüklüğü,
- iii) Sulamaların büyük ölçüde pompaja bağlı olması ve büyük yatırım ihtiyacının bulunması,
- iv) Tarımsal toprakların önemli bir bölümünün Atatürk Baraj Gölü altında kalmış olması.

VIII.3.1.2. Batı Kesimi Güney Albölgesi'nin (BK2'in) Görelî Üstünlükleri ve Kısıtları

Gaziantep, Kilis ve Şanlıurfa illerinin önemli bir kısmı batı kesiminin güneyinde yer almaktadır. BK2 olarak adlandırılan bu yörenin belirgin özellikleri; büyük işgücü ve nüfus yığılması, Gaziantep'te imalat sanayiinin gelişmiş olması ve Şanlıurfa'nın son yıllarda sanayide atılım yapması, sulama alanlarının fazla olması, konumsal üstünlükleri ve kolay erişilebilir olmasıdır. Bu nedenlerle albölge, önemli beşeri ve ekonomik birikimlere sahiptir. Bu özellikleri BK2'yi, diğerlerine göre daha avantajlı duruma getirmektedir. Bu albölgenin görelî üstünlükleri;

- i) Verimli topraklara sahip bulunması ve bu toprakların önemli bir bölümünün sulanıyor ya da sulanacak olması,
- ii) Doğu Akdeniz limanlarına, büyük yerleşmelere ve güney komşularımıza yakınlık ve bunlara görece kolay erişilebilir olması,
- iii) Bölge'nin 1. ve 3. büyük kentlerinin bu kesimde yer alması ve Gaziantep Kenti'nin metropol kentleşme sürecini yaşıyor olması,

- iv) Gaziantep Kenti'nin imalat sanayiinin bazı dallarında ve ticaretle uzmanlaşmış ve göreceli olarak fiziksel ve sosyal donatılarının yeterli düzeyde olması,
- v) Gaziantep'te girişimciliğin gelişmiş bulunması,
- vi) Şanlıurfa Kenti'nin imalat sanayinin bazı kollarında bir atılım sürecine girmiş bulunması ve çeşitlenme potansiyeline sahip olması,
- vii) Zengin kültür varlığına sahip olması ve bunun turizm açısından umut vaatmesi.

Görelî kısıtlar;

- i) Altbölge'nin kuzey ve kuzeybatı kesimlerinin engebeli olması ve buralarda tarım toprağının azlığı,
- ii) Kuzey ve kuzeybatı kesimlerindeki sulamaların çoğunlukla yüksek maliyetli pompaj sulaması olması,
- iii) Son yıllarda, özellikle büyük kentlerin hızlı nüfus artışına sahne olmaları ve buralardaki istihdam/nüfus oranının düşük olması,
- iv) Gaziantep dışındaki kentlerde altyapı ve sosyal donatı yetersizliği,
- v) Kırsal kesimin büyük ölçüde altyapısız ve sosyal donatısız olması.

VIII.3.2. Orta Kesimi (OK)

Bölge'nin orta kesimi de, batısında olduğu gibi iki farklı coğrafyayı sergilemektedir. Diyarbakır, Batman ve Mardin İllerini kapsayan bu altbölgenin güneyi önemli ölçüde sulanabilirken, kuzey çeper engebelidir. Altbölge Dicle Havzası'nda yer almaktadır. Terör nedeni ile kentsel kesim özellikle son yıllarda önemli ölçüde nüfus almıştır.

VIII.3.2.1. Orta Kesimi Kuzey Altbölgesi'nin (OK1'in) Görelî Üstünlükleri ve Kısıtları

Orta Kesimi'nin kuzeyi (OK1) pek çok gösterge itibarı ile Doğu Kesimi ile benzeşmektedir.

Görelî üstünlükler;

- i) Kuzey Anadolu ve Doğu Anadolu'ya açılma olanaklarının görece yüksek olması; düzgün karayolu bağlantılarının bulunması,
- ii) Hayvancılık potansiyelinin yüksekliği,
- iii) Baraj göllerinde su ürünleri üretim imkanlarının olması.

Görelî kısıtlar;

- i) Arazi yapısının engebeli olması ve tarım toprağının azlığı,
- ii) Sulanan ve sulanacak alanın çok kısıtlı olması,
- iii) Kentsel ve kırsal kesimlerin büyük ölçüde altyapısız ve sosyal donatısız olması.

VIII.3.2.2. Orta Kesimi Güney Altbölgesi'nin (OK2'in) Görelî Üstünlükleri ve Kısıtları

Orta Kesimi'nin güneyi (OK2) kuzey çepere göre daha gelişmiştir. Bununla birlikte; terör nedeni ile kentsel kesim, özellikle Diyarbakır ve Batman il merkezleri, 1990'larda önemli ölçüde nüfus almış ve önemli altyapı ve sosyal donatı sorunları ile karşılaşmışlardır.

Görelî üstünlükler;

- i) Sulama potansiyelinin büyük olması,
- ii) Bölge içi önemli merkezlere ve Bölge dışına kolay erişilebilirlik,
- iii) Diyarbakır Kenti'nin Bölgenin geleneksel merkezi olması ve ekonomisinin çeşitliliği,
- iv) Diyarbakır Kenti'nde üniversite ve sağlık tesisleri gibi bölgesel ölçekli donatıların olması,
- v) Sanayinin son yıllarda canlılık göstermeye başlaması,
- vi) Mardin ve Diyarbakır kentlerinde girişimciliğin gelişiyor olması,
- vii) Kültür varlıklarının zenginliği ve bunun kültür turizmi için yüksek potansiyel arz etmesi.

Görelî kısıtlar;

- i) Son yıllarda, kentsel nüfusun hızla artmış olması,
- ii) Genç nüfus oranının yüksekliği ve istihdam/nüfus oranının düşüklüğü,
- iii) Kırsal ve kentsel kesimde altyapı ve sosyal donatı yetersizliği.

VIII.3.3. Doğu Kesimi (DK)

Siirt ve Şırnak illerinin oluşturduğu Doğu Kesimi Bölge'nin en dezavantajlı kesimidir. Yöre; terörden ve Körfez Savaşı'ndan en fazla etkilenmiş altbölgedir. Bu olumsuzluklar, altbölge mekanına hızlı kentsel nüfus artışı ve sağlıksız kentleşme olarak yansımıştır. Bu kesim de Dicle Havzası'nda yer almaktadır ve sulama projeleri büyük ölçüde gerçekleşmemiştir.

VIII.3.3.1. Doğu Kesimi'nin (DK'nın) Görelî Üstünlükleri ve Kısıtları

Görelî üstünlükler;

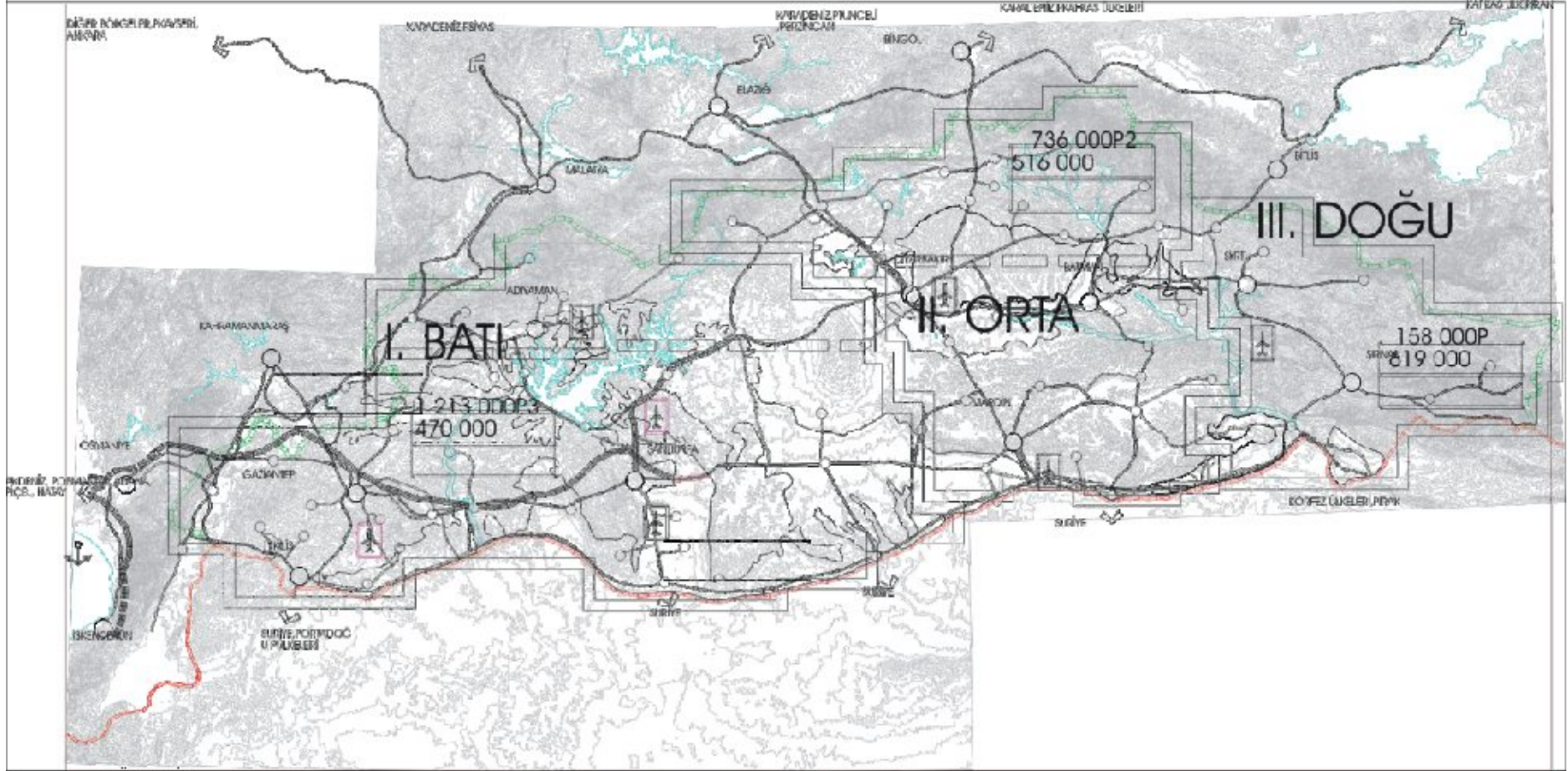
- i) Güneybatı kesiminde önemli bir sulama potansiyeli bulunması,
- ii) Bölge içi önemli merkezlere kolay erişilebilir olması,
- iii) Kültür varlıklarının zenginliği ve bunun kültür turizmi için yüksek potansiyel oluşturması,
- iv) Hayvancılık faaliyetinin gelişmesi için ekosistemin elverişli olması.

Görelî kısıtlar;

- i) Sulanmayan alanların görece fazlalığı,
- ii) Ülkenin diğer bölgelerine görece konum açısından dezavantajlı bir durumda olması,
- iii) Son yıllarda kentsel nüfusun artmış olması ve istihdam/nüfus oranının düşüklüğü,
- iv) Kentsel ve kırsal kesimde altyapı ve sosyal donatı eksikliği.

Bu değerlendirmeler; altbölgeler arası gelişmişlik ve olanak farklılaşmasını göstermektedir. Gelişmiş bölgelere yakın ve Fırat üzerindeki hidrolik yapıların tamamlanmış bulunduğu BK olanaklar ve konum açılarından daha avantajlı durumdadır. Buna karşılık, Dicle Havzası'nda yer alan OK2 ve DK sahip olduğu su ve toprak kaynaklarını büyük ölçüde harekete geçirememiştir. Öte yandan, terör, Körfez Savaşı ve Irak ambargosu gibi çoğu dışsal faktörlere bağlı olumsuzluklar, tüm Bölge için geçerli olmakla birlikte, en fazla DK'da hissedilmiştir.

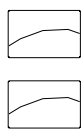
Altbölgeler arası gelişmişlik, olanak ve kısıt farklılıkları her altbölgede farklı stratejilerin uygulanmasını gerektirmektedir.

GÖSTERİMİ

K

SULAMA ALANLARI

PLAN DÖNEMİNDE (2002-2010) GERÇEKLEŞECEK SULAMA AL.

PLAN DÖNEMİNDEN SONRA GERÇEKLEŞECEK SULAMA AL.

KENTSEL GELİŞMEPODAK VE AKSLARI

İL VE İLÇE MERKEZLERİ

ALTBÖLGE ŞEMATİK SINIRI

İSTİHDAM (2000)

NÜFUS (2000)

ULASTIRMA

OTOYOL

KARAYOLLARI

DEMİRYOLU

HAVAALANI

ULUSLARARASI HAVAALANI

VIII.4 Altbölgelere Göre Farklılaşan Kalkınma Stratejileri

Plan, Bölge içi gelişme farklarının olabildiğince giderilmesini, ekonomik gelişmeyi ve donanımlı bireylerden oluşan “insan odaklı” bir toplumsal kalkınmayı hedeflemektedir.

Bu bağlamda, altbölgesel olanaklar ve kısıtlar çerçevesinde uygulanması öngörülen strateji setleri aşağıdadır.

VIII.4.1. Strateji Seti-1 (Geliştirmeci Önlemler): Sulamaya Açılan Altbölgeler (BK2 ve OK2)

Sulamamanın kalkınmanın asıl itici gücünü oluşturacağı altbölgelere yöneliktir.

Bu stratejinin bileşenleri;

- i) Geliştirmeci tüm altyapının sağlanması (sulama, ulaşım, kentsel ve kırsal donatılar ve altyapılar) sağlanması,
- ii) Ölçek ve yığılma ekonomilerinden yararlanılmasına yönelik olarak büyük kentlerin sanayi ve hizmet kapasitelerinin artırılması,
- iii) Örgütlenme düzeyinin artırılması.

VIII.4.2. Strateji Seti-2 (Karma Önlemler): Sulamaya Açılmayan, Konumsal Üstünlüğü Bulunan Altbölgeler (Büyük Ölçüde BK1 ve OK1)

Karma önlemler sulamaya açılmayan, toprak kaynakları kısıtlı, ancak coğrafi konum açısından üstünlüğü bulunan ve bunları ulaşım, turizm gibi sektörlerde değerlendirebilecek kesimlerde uygulanacaktır. Karma önlemler farklı kesim ve sektörler için değişmekle birlikte üstünlüğü bulunan kesimlerde geliştirmeci önlemler, olanakların kısıtlı olduğu kesimlerde ise daha çok iyileştirmeci ve sosyal yapıyı güçlendirici önlemlerdir.

Bu stratejinin bileşenleri;

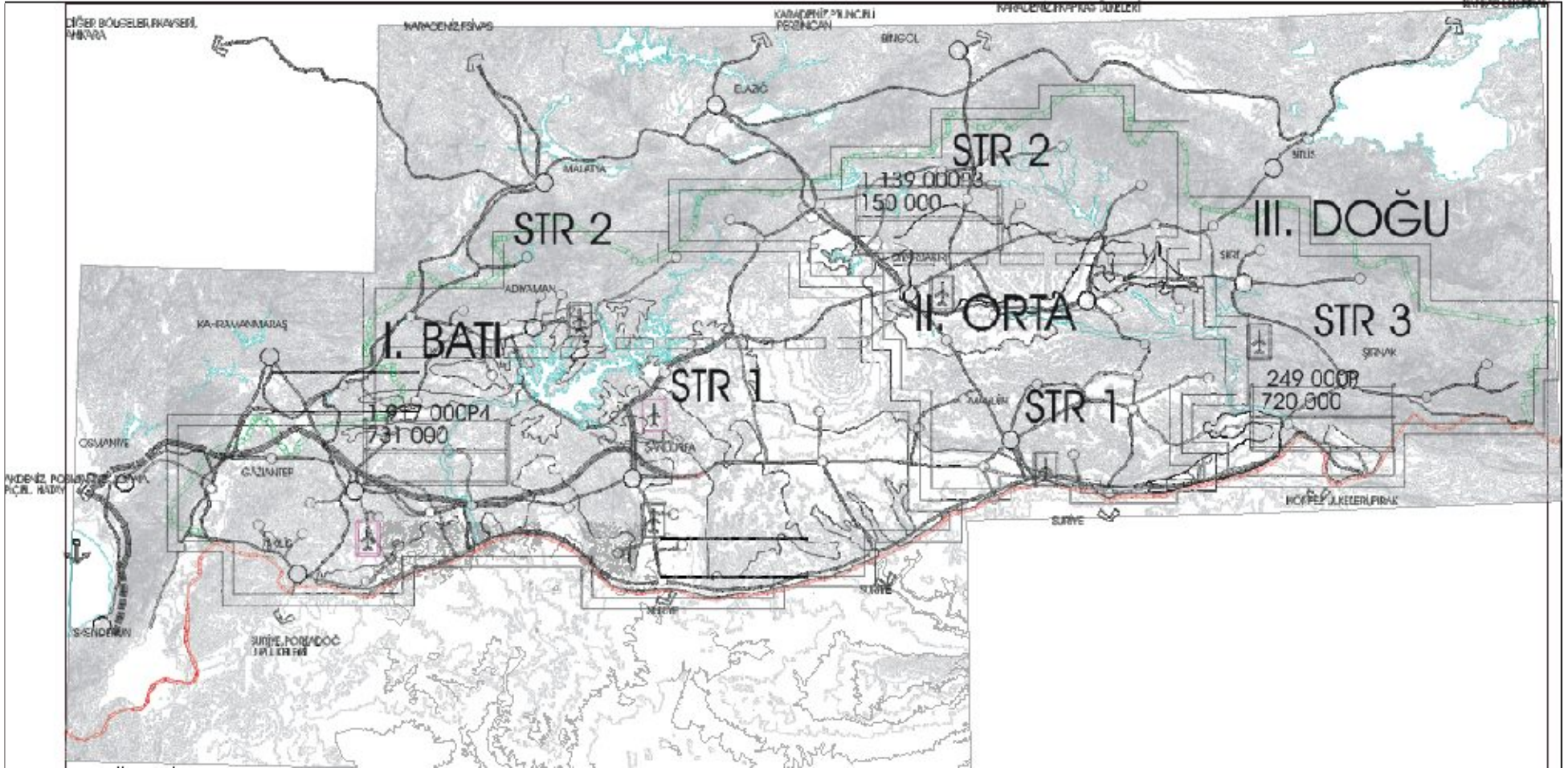
- i) Sulamadan kısmen yararlanacak alanlar için geliştirme önlemleri,
- ii) Üstünlüğü olan sektör ve kesimler için özel önlemler (turizm, ulaştırma, hayvancılık, madencilik vb.),
- iii) Sulama dışı alanlarda iyileştirme önlemleridir.

VIII.4.3. Strateji Seti 3 (İyileştirme ve Onarım Önlemleri): Sulamaya Açılmayan, Doğal Kısıtları Fazla ve Konumsal Üstünlüğü Bulunmayan Altbölgeler (Büyük Ölçüde DK ile Kısmen BK1 ve OK1)

İyileştirme ve onarım önlemleri; genelde hem doğal kısıtları fazla olan ve hem de farklı göstergeler itibarı ile geri kalmışlık sergileyen alanlarda uygulanması gereken önlemlerdir. Ekonomik yapının güçlendirilmesi, bunun için görece üstünlüğü olan sektörlerde yatırımların özendirilmesi; toplumsal yapıda her türlü iyileştirme önleminin alınarak yaşam kalitesinin yükseltilmesi bu önlemler setinin temel öğeleridir.

Bu stratejinin bileşenleri;

- i) Ekonomik iyileştirme ve özellikle hayvan varlığının genetik iyileştirilmesi,
- ii) Tarımsal üretimin çeşitlendirilmesi (tavukçuluk, su ürünleri, arıcılık vb.),
- iii) Baraj üst havzalarının yönetimi ve ağaçlandırılması kapsamında istihdam artırıcı programlar uygulanması,
- iv) Doğal kaynaklara dayalı imalatın özendirilmesi ve gerekli altyapı tamini,
- v) El sanatlarının ve ev ekonomisinin geliştirilmesi,
- vi) Kırsal ve kentsel altyapı yatırımlarıyla yaşam kalitesinin artırılması yükseltilmesi,
- vii) Uygun sosyal donatı sunumu.

GÖSTERİM

SULAMA ALANLARI

PLAN DÖNEMİNDE (2002-2010) GERÇEKLEŞECEK SULAMA AL.

PLAN DÖNEMİNDEN SONRA GERÇEKLEŞECEK SULAMA AL.

KENTSEL GELİŞME PODAK VE AKSLARI

İL VE İLÇE MERKEZLERİ

İSTİHDAM (2010) PNÜFUS (2010)

ULASTIRMA

OTOYOL

KARAYOLLARI

DEMİRYOLU

HAVAALANLARI

ULUSLARARASI HAVAALANI

K

VIII.5 Öngörülen Bölgesel İstihdam ve Nüfus Dağılımı

Bölge nüfusu, ülke ortalamasından daha hızlı bir oranda artmaktadır. 1990-2000 döneminde Türkiye’de yüzde 1.8 olan yıllık nüfus artış hızı Bölge’de yüzde 2.5 olarak tespit edilmiştir. Önceki dönemlerden gelen yıllık nüfus artış hızları ile karşılaştırıldığında Bölge’deki nüfus artış hızlarında önemli bir azalma görülmektedir, ancak Bölge’deki yoğun dış göçe rağmen Türkiye nüfusundan daha hızlı artmaya devam etmektedir.

2000 Genel Nüfus Sayımı geçici sonuçlarına göre, Bölge’nin nüfusu 6 604 205 kişidir ve aynı yılda 67 884 903 kişi olarak açıklanan Türkiye nüfusunun yüzde 9.7’sini oluşturmaktadır.

2000 döneminde, ülke ortalamasının üzerinde nüfus artışı gösteren Bölge’nin Plan döneminde de bu özelliğini koruyacağı ve 2010 yılı nüfusunun 8 601 bin kişi olacağı tahmin edilmektedir. Bu nüfusun yüzde 67’sini oluşturan 5 milyon 754 bin kişi kentsel kesimde, günümüz il ve ilçe merkezlerinde, yüzde 33’ünü oluşturan 2 milyon 847 bin kişi ise beldeler de dahil, kırsal kesimde yaşayacaktır. Bu değerler, Plan döneminde kent-baskın yerleşme deseninin giderek ağırlık kazanacağını göstermektedir.

1990-2000 döneminde en yüksek nüfus artış hızı Bölge’nin Batı Kesiminde (BK) yüzde 2.7 değeri ile ortaya çıkmış, bunu Orta Kesimi (OK) ve Doğu Kesimi (DK) sırası ile yüzde 2.3 ve yüzde 2.1 değerleri ile izlemiştir.

Kentsel nüfus artışında, batı kesimlerine göre dezavantajlı bulunan Doğu GAP daha önde bulunmaktadır. 1990-2000 döneminde kentsel nüfus artış hızı en yüksek yüzde 4.5 değeri ile Doğu Kesimine aittir. Bunu yüzde 3.8 ile Orta kesim ve yüzde 3.6 ile Batı Kesim izlemektedir. Bu durum ekonomik gelişmeye bağlı bir kentsel gelişmeden çok, Bölge’nin yaşadığı terör sorununa bağlı bir nüfus kaymasının sonucudur.

Öngörülere göre Batı Kesimi’nin nüfusu mutlak ve oransal olarak artacak, Orta Kesim’de görece olarak önemli bir nüfus değişikliği yaşanmayacak; Doğu Kesim’in nüfusu mutlak olarak artmasına karşılık, oransal olarak çok az bir oranda azalacaktır. Batı Kesimi, 2010 yılında Bölge nüfusunun yüzde 55’ini barındıracaktır.

İstihdamın dağılımında da benzer gelişmeler öngörülmektedir. Batı Kesiminde az da olsa istihdam artışı ortaya çıkacak, bu altbölge istihdamının toplam Bölge istihdamına oranı 2010 yılında yüzde 58 olacaktır. Orta ve doğu kesimler işgücü artışına sahip olmakla birlikte, oransal olarak 2000 yılı değerlerinin altında kalacaklardır.

Bu plan öngörülerinin arkasındaki gerekçe, mevcut birikimlerin ve olanakların görece fazla olduğu Batı Kesimi’nden yararlanılmasıdır.

İstihdam ve nüfus dinamikleri Bölge mekanının genel yapısını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, Bölge içi dengesizliklerin giderilmesi hedefine ulaşmak için istihdam/nüfus oranlarının farklılaşmaması öngörülmüştür (Bkz; Tablo VIII.1, Tablo VIII.2, Tablo VIII.3).

Tablo VIII.1: Altbölgeler İtibariyle Nüfus ve İstihdam

Alt-Bölgeler	2000				2010			
	Toplam Nüfus (Bin)	Bölge Nüfusundaki Payı (%)	İstihdam (Bin)	Bölge İstihdamındaki Payı (%)	Toplam Nüfus (Bin)	Bölge Nüfusundaki Payı (%)	İstihdam (Bin)	Bölge İstihdamındaki Payı (%)
Batı Kesimi	3 470	52.5	1 213	57.6	4 731	55.0	1 917	58.0
Orta Kesim	2 516	38.1	736	34.9	3 150	36.6	1 139	34.5
Doğu Kesimi	619	9.4	158	7.5	720	8.4	249	7.5
Bölge	6 605	100.0	2 107	100.0	8 601	100.0	3 305	100.0

Tablo VIII.2: Altbölgeler İtibariyle Kırsal ve Kentsel Nüfus Dağılımı

Alt Bölgeler	2000				2010				İstihdam 2000 (Bin)	İstihdam 2010 (Bin)
	Kırsal Nüfus (Bin)	Kırsal Nüfus Oranı (%)	Kentsel Nüfus (Bin)	Kentsel Nüfus Oranı (%)	Kırsal Nüfus (Bin)	Kırsal Nüfus Oranı (%)	Kentsel Nüfus (Bin)	Kentsel Nüfus Oranı (%)		
Batı Kesimi	1 198	35	2 272	65	1 485	31	3 246	69	1 213	1 917
Orta Kesim	1001	40	1 515	60	1 088	35	2 062	66	736	1 139
Doğu Kesimi	252	41	367	59	274	38	446	62	158	249
Bölge	2 451	37	4 154	63	2 847	33	5 754	67	2 107	3 305

Tablo VIII.3: Altbölgeler İtibariyle Kırsal ve Kentsel Nüfus ve Bölge Toplamlarına Oranları

Altbölgeler	2000			2010		
	Kırsal Nüfusun Bölge Nüfusuna Oranı (%)	Kentsel Nüfusun Bölge Nüfusuna Oranı (%)	Altbölge Nüfusunun Bölge Nüfusuna Oranı (%)	Kırsal Nüfusun Bölge Nüfusuna Oranı (%)	Kentsel Nüfusun Bölge Nüfusuna Oranı (%)	Altbölge Nüfusunun Bölge Nüfusuna Oranı (%)
Batı Kesimi	18	34	53	17	38	55
Orta Kesimi	15	23	38	13	24	37
Doğu Kesimi	4	6	9	3	5	8
Bölge	37	63	100	33	67	100

* Yuvarlamalar nedeniyle kesim payları toplamı, Bölge oranına eşit değildir.

VIII.5.1. Nüfusun ve İstihdamın İller İtibariyle Kırsal ve Kentsel Dağılımı

Bölge’de kentsel yerleşimlerin nüfus artış hızı, Bölge nüfusunun artış hızından fazladır. 1990-2000 döneminde, kentsel yerleşmelerin nüfusu yüzde 3.7, Bölge nüfusu yüzde 2.5 hızla artmıştır.

Bölge’deki hızlı kentleşme, Batı Kesimi ağırlıklı nüfus dağılımı ve üç büyük ilde (Şanlıurfa, Gaziantep ve Diyarbakır), faaliyet yoğunlaşması sürecektir. Bölge nüfusunun 2000 yılında yaklaşık yüzde 62’si bu 3 ilde yaşarken 2010 yılında bu oran yaklaşık yüzde 65’e yükselecektir. Bölge kentsel nüfusunun da yine yüzde 65’i bu 3 ilde yaşıyor olacaktır.

Tablo VIII.4, 5, 6 illerin Bölge’deki nüfus ve istihdam paylarını vermektedir.

Tablo VIII.4: İller İtibariyle Nüfus Dağılımı

İl	2000		2010	
	Nüfusu (Bin)	Bölge Nüfusuna Oran (%)	Nüfusu (Bin)	Bölge Nüfusuna Oran (%)
Adıyaman	624	9.4	855	9.9
Batman	447	6.8	516	6.0
Diyarbakır	1 364	20.7	1 789	20.8
Gaziantep	1 294	19.6	1 717	20.0
Kilis	115	1.7	134	1.6
Mardin	705	10.7	845	9.8
Siirt	265	4.0	335	3.9
Şanlıurfa	1 437	21.8	2 025	23.5
Şırnak	354	5.4	385	4.5
Toplam	6 605	100	8 601	100

Gaziantep, Bölge'nin en gelişmiş ilidir ve kentleşme oranı en yüksektir ve Plan döneminde de bu özelliğini koruyacaktır. Gaziantep ilinin bir bölümünden oluşturulan Kilis ilinde de kentleşme yönünden benzer özellikler görülecektir.

Adıyaman, Batman ve Siirt'te kentsel nüfus oranının yüksekliği bu illerde sulama alanlarının kısıtlı olması ve istihdam olanaklarının daha çok kentsel kesimde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Günümüzde de bu illerde benzer nedenlerle kentsel nüfus oranları yüksektir. 1980 ve 1990'larda yaşanan terör olayları da bu illerde kentsel nüfus oranının yükselmesine katkı yapmıştır.

2010 Kentsel nüfus oranı, Bölge ortalaması düzeyinde veya altında olacak iller ise; Diyarbakır, Mardin, Şırnak ve Şanlıurfa'dır. Şırnak dışında anılan 3 ilde önemli ölçüde sulama alanı bulunmakta ve tarım sektörü kırsal nüfusu barındıracak olanaklar sunmaktadır.

Tablo VIII.5: İller İtibariyle Kentsel ve Kırsal Nüfus Oranları (2010)

İl	Kentsel Nüfus (Bin)	Kentsel Nüfus Oranı (%)	Kırsal Nüfus (Bin)	Kırsal Nüfus Oranı (%)
Adıyaman	582	68.1	273	31.9
Batman	385	74.6	131	25.4
Diyarbakır	1 163	65.0	626	35.0
Gaziantep	1 383	80.5	334	19.5
Kilis	100	74.6	34	25.4
Mardin	514	60.8	331	39.2
Siirt	214	63.9	121	36.1
Şanlıurfa	1 181	58.3	844	41.7
Şırnak	232	60.3	153	39.7
Toplam	5 754	66.9	2 847	33.1

Bölge'nin 3 büyük ili olan Şanlıurfa, Gaziantep ve Diyarbakır'da, 2000 yılında Bölge işgücünün yaklaşık yüzde 69'u yığılmış iken, bu oran 2010 yılında da sürecektir.

Tablo VIII.6: İller İtibariyle İstihdamın Dağılımı

İl	2000		2010	
	İstihdam (Bin)	İl/Bölge Oranı (%)	İstihdam (Bin)	İl/Bölge Oranı (%)
Adıyaman	167	8	256	8
Batman	90	4	139	4
Diyarbakır	434	21	682	21
Gaziantep	414	20	674	20
Kilis	44	2	71	2
Mardin	212	10	318	10
Siirt	83	4	127	4
Şanlıurfa	588	28	916	28
Şırnak	75	4	122	4
Toplam	2 107	100	3 305	100

Plan döneminde Bölge, gerek kentsel kesimde ve gerek kırsal kesimde ülke ortalamalarının üzerinde nüfus artış hızları ile karşılaşacaktır. Kırsal kesim nüfus oranı ülke ortalamasının üstünde olacaktır. Kırsal nüfus artışı, büyük ölçüde tarımsal istihdam olanaklarının artmasına bağlı olacaktır.

VIII.6 Amaç, Hedef ve Politikalar

- i) Bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak ve dezavantajlı altbölgelerin sosyo-ekonomik standartlarını yükseltmek,
- ii) Yerleşmelerin büyüklük ve yığılmalarını; ekonomik, toplumsal ve çevresel yararlarla uyumlu kılmak,
- iii) Yerleşmelerin altyapı ve sosyal donatı standartlarını azami ölçüde yükseltmek, kırsal ve kentsel konut stokunu iyileştirmek ve geliştirmek,

gibi hedefler, mekan organizasyonunun kurgulanmasında belirleyicidir.

Bu amaç ve hedeflerin gerçekleştirilmesi çok sayıda ve çok sektörü kapsayan politikalar bütününe de oluşturulmasını gerektirmektedir. Bunların ayrıntıları bir sonraki bölümde açıklanan mekansal kurgulamaya yansımıştır.

VIII.7 Öngörülen Kentsel Yerleşme Deseni: Mekan Formu

Mevcut eğilimler ve öngörülen ekonomik gelişme deseni Plan döneminde de, büyük kentlerin önemlerini koruyacağını göstermektedir.

Bölge kentsel deseninin Plan döneminde, mevcut eğilimlere de uygun olarak, “Çok Eksenli ve Kutuplu” bir form şeklinde gelişmesi öngörülmektedir.

Bu formun belli üstünlükleri bulunmaktadır. Bu çerçevede;

- i) Yerleşmeler arası ağsal ilişkiler daha kolay kurulacaktır,
- ii) Altbölgelere daha etkin hizmet sunumu yapılacaktır,
- iii) Hizmetlere erişebilme olanağı artacaktır,
- iv) Hizmet sunumunda işletme maliyetlerini düşürmek olanaklı hale gelecektir,

- v) Mekan formunun mevcut eğilimlere uygun olması nedeniyle, eğilimleri değiştirmenin maliyetlerine katlanılmayacaktır.

Böyle bir desen; 1989 Master Planı'nda öngörülen "Kırık Gelişme Aksı"nın, Plan'ın vizyon ve amaçlarına daha uygun biçimine dönüştürülmüş ve son 10-15 yıllık gelişmelere daha uyumlu bir şekli olarak öngörülmüştür.

Bu bağlamda; Plan dönemi içinde aşağıdaki kentsel gelişme eksen ve kutuplarının desteklenmesi öngörülmektedir. Bunlar;

- i) Gaziantep - Oğuzeli - Nizip Kutbu (Batı Kesimi),
- ii) Şanlıurfa ve Yakın Çevresi (Batı Kesimi),
- iii) Adıyaman - Kahta Eksen (Batı Kesimi),
- iv) Diyarbakır - Bismil - Batman Eksen (Orta Kesimi),
- v) Mardin - Kızıltepe Eksen (Orta Kesimi),
- vi) Siirt (Doğu Kesimi),
- vii) Cizre - Silopi Eksen (Doğu Kesimi)'dir.

Bu deseni oluşturan yerleşmelerin seçimini aşağıdaki ölçütler belirlemiştir.

- i) Nüfus ve istihdam büyüklükleri,
- ii) Yerleşmelerin altbölge içindeki konumu, erişilebilirlik,
- iii) Eksen üzerinde yer alan yerleşmelerin birbirlerine uzaklığı ve ilişkileri.

Gelişme eksen ve kutuplarında toplam nüfusun yüzde 48'i, Bölge kentsel nüfusunun ise yüzde 72'sinin yoğunlaşması öngörülmektedir (Bkz: Tablo VIII.7).

Desenin büyük yerleşmeleri, Gaziantep ve yakın çevresi, Diyarbakır ve yakın çevresi ve Şanlıurfa ve yakın çevresi olarak belirlemektedir. Bu üç ana yerleşmede toplam nüfusun yüzde 37'si, toplam kentsel nüfusun ise yüzde 56'sı barınacaktır. Nüfusun yığılmasına koşut olarak, özellikle sanayi ve hizmetlerdeki istihdamın, önemli bir bölümü kentsel gelişme eksen ve kutuplarında yer alacaktır.

Tablo VIII.7: Kentsel Gelişme Eksen ve Kutupların Nüfusları ve Bölge Nüfusuna Oranları (2010)

Kentsel Gelişme Eksen ve Kutupları	Kentsel Nüfus (Bin)	Bölge Kentsel Nüfusuna Oranı (%)	Bölge Nüfusuna Oranı (%)
Gaziantep-Oğuzeli-Nizip	1 271	22	15
Diyarbakır-Bismil-Batman	1 221	21	14
Şanlıurfa ve Yakın Çevresi	736	13	9
Adıyaman-Kahta	430	7	5
Mardin-Kızıltepe	247	4	3
Siirt	131	2	2
Cizre- Silopi	124	2	1
Kentsel Gelişme Eksen ve Kutupları Ara Toplamı	4 160	72	48
Bölge Kentsel Nüfusu	5 754	100	67
Bölge Nüfusu	8 601		100

VIII.7.1. Kentsel Gelişme Eksen ve Kutuplarında Alt Ölçekli Planlama

Gelişme eksen ve kutuplarında yer alan kentlerin önemli bir kısmının çeşitli ölçeklerde arazi kullanım planları (Çevre Düzeni, Nazım ve Uygulama İmar Planları) bulunmaktadır. Bu planların erimi 2010 yılını ve hedef yılı nüfusları da 2010 yılı nüfus öngörülerini aşmaktadır.

Bu durumda; çekirdek yerleşimler olarak adlandırılan ve planı bulunan kesimler için, gerekirse Plan'ın mekansal gelişme öngörülerini doğrultusunda plan revizyonu yapılacaktır.

Kent planlarındaki ilave ve değişiklikler; öngörülen eksensel ve kutupsal gelişmelerle, uygulamanın finansal ve organizasyon boyutlarını gözeterek bir yaklaşımla yapılmalıdır. Bu yeni yaklaşım eksen ya da kutupların ulaşım ve altyapı sistemlerini birlikte ele almalı ve olabildiğince ortak çözüm arayışlarına yönelmelidir.

VIII.7.2. Kentsel Gelişme Eksen ve Kutuplarının Etki Alanları

Bölge Planı'nda çekirdek yerleşmelerin dışında kalan ancak Plan dönemi içinde gelişme baskısı altında kalabilecek etki alanları ya da yakın etkileşim alanlarının önemli bir kısmının alt ölçekli planları bulunmamaktadır. Bu tür alanlarda oluşabilecek yeni yapılanma talepleri alt ölçekli planlamaya konu olacaktır. Bu planlamanın, özellikle çevresel duyarlılık ve ekonomik olabilmek hedefleri doğrultusunda yapılması öngörülmektedir.

Bu bağlamda; çekirdek yerleşmelerin yakın çevrelerinde yer alan ve hem yasal düzenlemeler uyarınca hem de sürdürülebilirlik açısından korunması zorunlu tarımsal arazilere özel bir önem verilmelidir.

Ülkemizdeki plan deneyimi; bu tür arazilerin, gerek büyüklük ve fiyatlarındaki görece uygunluk ve gerekse ulaşım ve altyapı kolaylıkları açısından yatırımcılara çekici geldiğini göstermektedir. Bu alanlara oluşabilecek talep, plan kararları ile yönlendirilmelidir.

Çevre yörelerin, korunması zorunlu tarım alanları dışında kalan kesimlerinde alternatif kullanım türleri belirlenmelidir ve bunlar belli bir esnekliği taşımalıdır. Oluşabilecek talep tahminlerine göre alt ölçekli planlarda yeterli ayrıntıya girilmeli ve bu planlar daha belirgin bir yasal statüye kavuşturulmalıdır.

VIII.7.3. Kırsal Kesim Planlanması

Kırsal nüfus büyük ölçüde sulanan ovalarda yoğunlaşacaktır. Bu ovalarda yer alan kırsal yerleşmelerin birim bazında daha fazla nüfusa sahip olacakları ve bunların bir kısmının belde statüsü kazanacakları tahmin edilmektedir.

VIII.7.3.1. Sulanabilir Kesimlerde Konumlanan Kırsal Yerleşmelere İlişkin Öneriler

Kırsal yerleşmelerde günümüzden farklı bir planlama ve servis sunum programlarına gereksinme duyulacaktır.

Kırsal kesimlerde; bir program dahilinde ve nüfus büyüklüğüne göre öncelik sıralaması esas alınmak kaydı ile bütüncül alt ölçekli planlamalar öngörülmektedir. Kırsal alan yönetim planı olarak nitelendirilebilecek bu planlama aşağıdaki bileşenleri içermelidir.

- i) Fiziki gelişme deseni,
- ii) Altyapı sunum programı ve maliyetleri,
- iii) Sosyal donatı sunum programı ve maliyetleri,
- iv) Konut ve ekleri tiplerini, malzeme seçimi ve kullanımı ile bunların maliyet analizleri,
- v) Kurumsal öneriler, Plan uygulayıcıları tanımı, kırsal yönetim ve katılım modeli.

VIII.7.3.2. Sulama Dışı Alanlarda Konumlanan Kırsal Yerleşmelere İlişkin Öneriler

Bölge'nin engebeli ve sulama dışı alanlarında yer alan kırsal yerleşmeler ve yerleşme grupları için de alt ölçekli planlar yapılmalıdır. Bu planların temel hedefi altyapı ve sosyal donatı sunumlarında etkinlik artışı sağlamak olmalıdır.

IX. SANAYİ

IX.1. Madencilik

IX.1.1. Mevcut Durum ve Sorunlar

Madencilik sektörü, temel sanayilere hammadde sağlaması bakımından Bölge'nin önemli sektörlerden biridir. Bölge madencilik alanında görece avantajlı bir konumdadır.

IX.1.2. Amaç, Hedef ve Politikalar

Kamu ve özel kesim işbirliğinin sürdürülmesi bu yolla sektöre sermaye girişinin artırılması, maden ve enerji kaynaklarını geliştirmek ve mevcut potansiyelleri kullanmak suretiyle Bölge ekonomisini ulusal ve uluslararası düzeyde rekabet edebilir seviyeye getirmek amaçlanmaktadır.

Bu amaçları gerçekleştirmek için aşağıdaki hedeflere ulaşmak gerekecektir;

- i) Maden ve enerji kaynaklarının etütlerini tamamlamak,
- ii) Bölge'deki mevcut maden kaynakları envanterini güncellemek,
- iii) Teknik elemanlara gerekli eğitim ve danışmanlık hizmetlerini vermek,
- iv) Ekolojik dengenin sağlanması ve doğanın korunması amacıyla madencilik ve enerji üretiminden tüketimine kadar çeşitli basamaklarda ortaya çıkan ve/veya çıkacak çevre sorunlarını giderici önlemleri saptamak ve/veya almak,
- v) Taşıma ve ocak içi üretim maliyetinin düşürülmesi yönünde önlemler almak, bu bağlamda demiryolu taşımacılığını desteklemek,
- vi) Metropollere göçü önlemek amacıyla madencilik ve madencilik dayalı sanayiye desteklemektir.

Bu hedeflere ulaşmak için izlenecek politikalar;

- i) Projeler eşgüdüm ilkeleri gözetilerek uygulanacak,
- ii) Ulusal ve uluslararası pazar imkanlarının güçlendirilmesi gerekecektir.

İl düzeyinde aşağıda önceliklendirilen aktivitelerin yapılması uygun olacaktır.

Diyarbakır;

- i) Petrol üretim kuyularının araştırılması, özellikle Dicle, Eğil, Hani, Kocaköy ve Merkez ilçelerinde TPAO ve Peranco gibi şirketlere ait petrol kuyularının ve doğalgaz rezervlerinin belirlenmesi,
- ii) Hazro ilçesindeki taşkömürü rezervlerinin tespit edilmesi,
- iii) Dicle ilçesi Aşağı Singirek Bölgesi'ndeki krom rezervlerinin tespit edilmesi,
- iv) Karacadağ volkanik patlaması sonucu oluşan bazaltik pomzaların (çimento fabrikalarında traş malzemesi olarak kullanılabilir) kullanıma açılması,
- v) Ergani ilçesi mermer yataklarının etüt edilmesi ve kullanıma açılması,

Mardin;

- i) Fizibilite raporlarının hazırlanması ve uzun vadeli hedefler içerisinde Mazıdağı Fosfatları'nın değerlendirilmesine yönelik çalışmaların yapılması,
- ii) Mardin ili ve civarında çimento mevcut hammadde kaynaklarının geliştirilmesi ve yeni kaynakların araştırılması.

Gaziantep;

- i) Gaziantep-Kilis fosfatlarının incelenmesi.

Siirt;

- i) Şirvan Madenköy bakır yataklarının fizibilite etütlerinin revize edilmesi,
- ii) Baykan ilçesi mermer yataklarının etüt edilmesi ve kullanıma açılması,
- iii) Siirt ili krom ve tuz yataklarının yeniden etüt edilmesi ve rezervlerinin belirlenmesi,
- iv) Siirt ili Billoris termal su kaynaklarının etüt edilmesi.

Şırnak;

- i) Şırnak ili Güçlükönak ilçesine bağlı Hısta kaplıcası (mevcut yapının iyileştirilmesi) ve Beytüşebap ilçesine bağlı Zümrüt Dağ kaplıcalarının etüt edilmesi ve kullanıma açılması.

Adıyaman;

- i) Tilek-Rötükan-Bistikan-Bigar alanları kaplıca ve maden suları arama ve geliştirilme etütlerinin yapılması,
- ii) Adıyaman il merkezi ve Kahta-Çınarcık yatakları tuğla-kiremit hammaddelerinin etüt edilmesi,
- iii) Adıyaman ili ve Gölbaşı-Böngerek yatakları çimento hammaddelerinin etüt edilmesi.

Şanlıurfa;

- i) Siverek ilçesi mermer yataklarının rezerv etütlerinin yapılması.

Bunlara ek olarak illerdeki diğer maden potansiyelinin ortaya çıkartılması yararlı olacaktır.

IX.2. İmalat Sanayi

IX.2.1. Mevcut Durum ve Sorunlar

- i) Bölge'de tarıma dayalı bir sanayi yapısı oluşmuştur. Mevcut potansiyelin tarıma dayalı sanayilerde olduğu gözlenmektedir,
- ii) İmalat sanayi 1989 Master Planı'nda öngörülen Gaziantep, Şanlıurfa ve Diyarbakır koridorunda yoğunlaşmıştır. Özellikle Gaziantep'te sektör çeşitliliği bulunmaktadır,
- iii) Bölge'de, 1995-2000 yılları arasında, tamamına yakını yerel yatırımcılar tarafından gerçekleştirilen sanayi işletmelerinin sayısı, 1995 öncesine oranla yaklaşık iki katına çıkmıştır. Ancak, bu yüksek artış, yaşanan atıl kapasite nedeniyle üretime ve ihracata aynı ölçüde yansımamıştır,

- iv) Bölge’de müteşebbis güç mevcuttur ve genç girişimciler ağırlıktadır. Bazı altbölgeler hariç sanayi geleneği henüz yerleşmemiştir,
- v) Düşük maliyetli niteliksiz işgücü mevcuttur,
- vi) Fiziki sanayi altyapısında olumlu gelişmeler vardır. Bu bağlamda;
 - 6 adet OSB faal olarak işlemekte, 9 adet OSB ise proje halindedir. Ayrıca, 2 adet Serbest Bölge bulunmaktadır,
 - Devam etmekte olan Gaziantep - Şanlıurfa otoyolu tamamlandığında Akdeniz limanları için sanayiye yönelik önemli bir ulaşım altyapısı oluşmuş olacaktır,
 - Kilis ve Şırnak hariç Bölge’nin diğer illerinde havaalanı bulunmaktadır,
 - Bölge’de enerji dağıtım hatları ile ilgili sorunlar yaşanmaktadır.
- vii) Sanayiye destek olacak kurumsal altyapı, bazı eksikliklerine rağmen, mevcuttur;
 - GAP-GİDEM’ler 5 ilde faaliyet göstermektedir,
 - Üç büyük ilde KOSGEB merkezi vardır,
 - Gaziantep’te Milli Prodüktivite Merkezi Bölge Müdürlüğü kurulmuştur,
 - Sanayi - Ticaret Odaları faaldir,
 - Üç büyük ilde üniversite bulunmaktadır.
- viii) Halen mevcut KOBİ’lere devlet yardımları kararnamesi çerçevesinde yatırım indirimi, gümrük vergisi istisnası, KDV istisnası, vergi-resim-harç-istisnası ve fon kaynaklı kredi imkanları mevcuttur,
- ix) Teşvik uygulaması uluslararası yükümlülüklerimiz çerçevesinde ilke olarak sektör bazında farklılık içermemektedir. Ancak KOBİ’lere, AR-GE ve çevre yatırımlarına daha farklılaştırılmış tedbirler uygulanabilmektedir. Yatırım riskini girişimcinin alması; GAP-GİDEM, Halk Bankası, Kalkınma Bankası ve Hazine Müsteşarlığı gibi kamu kuruluşlarının da projelerin iyi hazırlanmış, rasyonel ve rekabetçi olmasına dikkat etmesi gerekmektedir. Ayrıca, aynı sektörde çok yığılma olduğunda teşviklere sınırlama getirilmelidir. Burada girişimcinin bilgilendirilmesi ön plana çıkmaktadır. Aksi takdirde sektörel bir kriz yerel krizlere yol açmaktadır.

Bölge’deki sorunları aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür;

- i) Kentlere yoğun göçün ve yüksek düzeyde işsizliğin varlığı,
- ii) Genç nüfus ve genç işsiz oranının görece yüksekliği, mevcut insan kaynaklarının sanayi gereksinimlerine göre nitelik olarak yetersizliği,
- iii) Bölge’deki sermaye birikiminin ve Bölge dışından gelen sermayenin yetersizliği,
- iv) Banka kredilerinin yetersizliği ve teminat kabulündeki zorlukların mevcudiyeti,
- v) Kurumsal altyapı ve girişimciliğin geliştirilme ihtiyacı,
- vi) Tarımsal ve işlenmiş tarım ürünlerinin bölgesel sorunlar nedeniyle pazarlama gücünün,
- vii) Enerji dağıtım hatlarının yetersizliği nedeniyle, varolan enerjinin Bölge sanayine istenilen kalite ve verimde ulaştırılamaması,
- viii) Serbest bölgelerden beklenen yararın sağlanamaması.

IX.2.2. Amaç, Hedef ve Politikalar

İmalat sanayinin, yerel kaynakları harekete geçiren, ulusal ve uluslararası çevre normlarına uygun, tüketici tercihlerini gözeterek, ulusal ve uluslararası standartlarda, tüketici sağlığını ve güvenliğini ön alan, nitelikli işgücü kullanan, çağdaş işletmecilik yöntemleri ile çalışan, AR-

GE ve teknoloji üretimine kaynak tahsis eden, özgün tasarım ve marka yaratan bir yapıda gelişmesinin özendirilmesi ana amaçtır.

Bölge'deki yüksek oranlı işsizliğin bir avantaja dönüştürülerek kullanılması planın başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda tekstil-gıda ağırlıklı imalat sanayi yapısı geliştirilecek, mevcut tesisler modernize edilirken düşük olan kapasite kullanım oranı yükseltilecektir. İlk aşamada üretilen malların pazarlamasına öncelik verilecek bu amaçla iç pazara erişim ve sınır komşusu ülkelere ihracat desteklenecektir. Özellikle Ortadoğu, Akdeniz ve Kuzey Afrika pazarlarına yönelik ihracatın geliştirilmesine öncelik verilmelidir. Konut ve acil istihdam projeleri ile muhtemel istihdam sorunları en aza indirilecektir.

İkinci aşamada özellikle tarım kesiminde verimlilik artırılarak tarıma dayalı imalat sanayinin rekabet gücü artırılırken, işgücünün beceri düzeyi meslek edindirme ve işbaşı eğitimleriyle yükseltilecek mevcut tesislerin teknik sürdürülebilirliği sağlanacaktır. Daha sonra Bölge sanayinin iki sektörlü ve risklere açık yapısı “Devlet Yardım ve Destekleri” mekanizmasıyla özendirilerek çeşitlendirilecektir. Ucuz işgücü avantajının doğal olarak ortadan kalkacağı bu dönemde, girişimciliğin desteklenmesi, yeni aktivite alanlarına yönelmenin özendirilmesi ve bu safhada daha da artacak tarımsal üretimin ayrıntılı işlenmesi, pazarlama olanaklarının artırılması için reel rekabet gücünün sürdürülebilirliğinin sağlanması, AR-GE ve teknoloji üretimi yöntemleriyle sağlanacaktır.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yer alan sanayi politikası, Bölge'nin mevcut durumu ve öngörülen gelişmesi bağlamında Genel Sanayi Politikası aşağıdaki unsurları içermektedir;

- i) İmalat sanayiinin dışa dönük bir yapı içinde rekabet gücünün artırılması için piyasa mekanizması bütün kurum ve kurallarıyla yerleştirilecek,
- ii) Sanayinin, yerel kaynakları harekete geçiren, çevre normlarına uygun üretim yapan, tüketici sağlığını ve tercihlerini gözeten, yüksek nitelikli işgücü kullanan, çağdaş işletmecilik anlayışını uygulayan, AR-GE'ye önem veren, teknoloji üreten, özgün tasarım ve marka yaratarak uluslararası pazarlarda yerini alan bir yapıya kavuşturulacak,
- iii) Devletin, uluslararası kurallar çerçevesinde sanayiye destekleyici, piyasaları düzenleyici ve denetleyici rolünün güçlendirilmesi, bazı stratejik konular dışında sanayiden çekilmesi sürdürülecek,
- iv) Sanayinin ihtiyacı olan hammadde ve girdilerin ekonomik ve güvenli biçimde temin edilmesine önem verilmesi, bu bağlamda kaynak çeşitliliği özendirilecek,
- v) Tarımsal girdi kullanan sanayilerde, özel kesim öncülüğünde tarım-sanayi işbirliği ve bütünleşmesinin geliştirilmesi, yüksek katma değerli mamul üretiminin artırılması ve rekabetçi bir yapı oluşturulacak,
- vi) Tekstil sektöründe, 2005 yılında dünya dokuma ve giyim ticaretinin serbestleştirilmesiyle daha da artacak olan rekabet ortamında, rekabet edebilirliğin korunması; varolan atıl kapasitenin kullanılması ve pazar çeşitlendirmesi yoluyla dünya pazarlarından daha çok pay alınması amacıyla tasarıma, koleksiyon tipi üretime, tanıtım ve pazarlama faaliyetlerine ağırlık verilecek,
- vii) Geleneksel el sanatlarına dayalı üretim yapan işletmeler yatırım ve pazarlama aşamalarında desteklenecek,
- viii) İstihdamın artırılmasında ve işsizliğin azaltılmasında önem taşıyan ve sanayi sektörünün gelişmesine girdi vererek destek sağlayan KOBİ'lerin istihdam yaratma potansiyellerinden azami şekilde yararlanılacak,

- ix) Kırsal kesimde yaşayan nüfusun verimliliğini artıracak ve tarımsal üretim yelpazesini zenginleştirecek mesleki yönlendirme programlarına ve projelere ağırlık verilerek ilgili yöre halkının katılımı sağlanacaktır.

Bunların yanısıra, Bölge sanayinin gelişebilmesi için aşağıdaki hususları dikkate alan uygun politikalar uygulanacaktır;

- i) Dışa açık, rekabetçi ve diğer bölgelerle bütünleşmiş bir sanayi yapısı esas alınacak,
- ii) İmalat sanayinin satılabilir mal üretmesi sağlanacak,
- iii) Bölge'deki müteşebbis güç etkin kullanılacak,
- iv) Diğer bölgelerden ve yurtdışından sermaye girişi sağlanacak,
- v) Sanayi uygulamaları mekansal planlama ile desteklenecek,
- vi) Bölge'deki ana gelişme odaklarında yoğunlaşan yapıya koşut, altmerkezler oluşturularak kademeli bir yapılanma özendirilecek,
- vii) İmalat sanayinin enerji gereksinimleri yeterli ve güvenli bir biçimde temin edilecek,
- viii) Bu gelişmelerin gerçekleştirilmesi için sanayiye ilave fiziki ve kurumsal destekler sağlanacak,
- ix) Ulaşım altyapısının eksiklikleri hızla tamamlanacak,
- x) Kentsel altyapı proje uygulamaları bir önceliklendirme içinde bitirilecek,
- xi) Küçük Sanayi Siteleri ve örnek sanayi siteleri tamamlanacak, kapasite yetersizliği olan yörelerde yeni OSB'ler kurulacak,
- xii) Eğitim, sağlık, sosyal ve çevreye yönelik yatırımların tamamlanmasıyla kentsel yaşam kalitesi yükseltilecektir.

IX.2.3. Yasal ve Kurumsal Düzenlemeler

- i) KOBİ'ler için temel kurumsal altyapı işlevi gören KOSGEB, MPM, TSE gibi kuruluşların Bölge'deki faaliyetleri etkinleştirilecek ve yaygınlaştırılacaktır,
- ii) Kamu kesimi, sanayi yapısını girişimci / doğal kaynak / sermaye birikimi potansiyeline bakarak bir kademelendirme çerçevesinde yönlendirecek, bu bağlamda GAP-GİDEM'lerin kurumsal yapısı güçlendirilecektir,
- iii) Kamu kurumlarının hizmet birimleri güçlendirilerek, özellikle girişimciyi yönlendirme, pazar konusunda bilgilendirilme, profesyonel çalıştırma ve kurumlaşmaya yönelik eğitim sağlama, üretimde karşılaşılan problemlerin çözümünde destek olma ve ihracatı / ihracat pazarlarını tanıtmaya kapasiteleri arttırılacaktır,
- iv) Girişimcilerin desteklenmesi için Kredi Garanti Fonu uygulaması Bölge'de tanıtılacak ve yaygınlaştırılacak, gerekiyorsa bu fona sermaye desteği sağlanacaktır,
- v) Bölge'de kredi kullandıran kuruluşların (Halk Bankası, Eximbank, Kalkınma Bankası gibi), örgütlenmeleri güçlendirilecek ve etkinlikleri arttırılacaktır,
- vi) Bölge'deki üniversitelerin ekonomiyle ilgili bölümleri öğretim üyesi, laboratuvar, örnek işletme gibi yönleriyle güçlendirilecek, araştırma, pratik eğitim ve teknoloji üretimi faaliyetleri arttırılacaktır,
- vii) Tarım ve tarıma dayalı sanayilerde, üretilen ürünün satılabilirliğini arttırmak ve tarımda verimliliği yükseltmek için sözleşmeli çiftçilik modeli yaygınlaştırılacaktır,
- viii) Yerel kurum ve kuruluşların (İl Özel İdareleri, üniversiteler, ticaret – sanayi odaları ve birlikler) yapıları güçlendirilerek, yerel ortaklık girişimlerine öncü ve destek olmaları yaygınlaştırılacaktır,
- ix) Aynı sektörde aşırı yığılma olduğunda teşviklere zamanında sınırlama getirilmesi için etkin bir izleme mekanizmasının geliştirilmesi ve girişimcinin bilgilendirilmesi yoluyla sektörel krizlerin yerel krizlere yol açması önlenecektir,

- x) Devlet yardımlarının ve desteklerinin kademeli uygulanması ve farklılaştırılması yoluyla sanayinin uygun talep eğiğine ulaşmış / ulaşabilecek merkezlere yönlendirilmesi sağlanacaktır,
- xi) Büyük sanayicilerin Bölge'de yatırım yapması özellikle desteklenecektir,
- xii) GAP-BKİ'nce yurtdışı yatırımcılara Bölge'nin potansiyelinin daha yoğun tanıtımı yapılacaktır.

IX.3 Enerji

IX.3.1. Mevcut Durum

Baraj ve hidroelektrik santraller açısından Devlet Su İşleri (DSİ) tarafından projelendirilen ve uygulamasına geçilen Bölge'deki enerji yatırımlarının toplam kapasitesi 7 485 MW kurulu güçtür. Söz konusu proje kapasitesinin 5 265 MW kurulu gücü işletmeye alınmış bulunmaktadır. Başka bir deyişle, Bölge'deki hidroelektrik enerji projelerinin yüzde 70.3'ü işletme halindedir.

Türkiye'nin hidroelektrik enerji potansiyeli (2001 yılı itibariyle) 35 310 MW kurulu güç ile 125 328 GWh/yıl olarak belirlenmiştir. Bu potansiyelin kurulu güç olarak yüzde 21.2 si, yıllık enerji üretimi olarak yüzde 21.8'i GAP kapsamında yer almaktadır.

Halen Türkiye'de kullanılan hidroelektrik enerjinin yaklaşık olarak yüzde 45'i Bölge barajlarından elde edilmektedir.

İşletmeye alınmış bulunan Karakaya, Atatürk, Birecik, Karkamış, Kralkızı ve Dicle barajlarından elektrik üretilmekte, Batman Barajı'ndan ise Aralık 2001 döneminden itibaren enerji üretilmesi planlanmış bulunmaktadır. Sadece sulama amaçlı olarak inşa edilen Hancağz ve Çamgazi barajları ile birlikte 9 baraj ve 6 hidroelektrik santral inşaatı tamamlanmıştır.

Sadece 2000 yılında üretilen 12.1 milyar kWh, ülke genelinde toplam hidroelektrik enerjinin yüzde 36.3'ünü oluşturmaktadır.

IX.3.2. Amaç, Hedef ve Politikalar

Amaç, hidroelektrik kaynaklardan yararlanarak enerji üretiminin artırılması ve Bölge'nin enerji altyapısının oluşturulmasıdır.

Şanlıurfa HES ile kaynak bulunması halinde yatırım programında yer alan iki adet baraj ve HES (Ilısu Barajı ve HES ile Cizre Barajı ve HES) kurulması hedeflenmektedir. Bu bağlamda Ilısu Barajı ve HES için kamu kesimi kaynaklarından ödenek tahsis edilmiş, Cizre Barajı ve HES ile 13 büyük projenin dışındaki 9 adet münferit projenin (Koçalı Barajı ve HES, Sırımtaş Barajı ve HES, Kahta Barajı ve HES, Büyükçay Barajı ve HES, Fatopaşa HES, Erkenek HES, Silvan Barajı ve HES, Kayser Barajı ve HES ile Garzan Barajı ve HES) farklı finansman yöntemleriyle gerçekleştirilmesi öngörülmektedir.

Gerilim seviyesi 154 kV ile 380 kV düzeyindeki iletim hatlarının (ENH) ve trafo merkezlerinin (TM) inşası da, kamu kesimi kaynaklarıyla yapılacaktır.

Üretim ve iletim yatırımları, Enerji Bakanlığı, DSİ ve kamunun yönetiminde bulunan şirketler (TEDAŞ, İLETİM A.Ş.) aracılığı ile yürütülecektir. Uygun durumlarda YİD ve Yİ yöntemleri devreye girecektir.

IX.3.3. Yasal ve Kurumsal Düzenlemeler

Konuyla ilgili yasal ve kurumsal düzenlemeler Enerji Bakanlığı bünyesinde sürdürülmektedir. İhtiyaca göre ilave düzenlemeler yapılması da mümkün olabilecektir. Özellikle dağıtım

şebekelerinin yerel düzeyde özelleştirilmesinin Plan döneminde gerçekleşebileceği düşünülmektedir.

Tablo IX.1: Enerji Yatırımları

(1998 Fiyatlarıyla, Milyar TL)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Toplam
Baraj ve HES	384	15 106	15 106	15 106	30 211	30 211	30 211	45 317	45 314	226 966
ENH ve TM	8 114	8 114	8 115	8 115	8 115	8 115	8 115	8 115	8 117	73 034
Toplam	8 498	23 220	23 221	23 221	38 326	38 326	38 326	53 432	53 431	300 000

X. KIRSAL KALKINMA VE TARIM

X.1. Mevcut Durum ve Sorunlar

X.1.1. Genel Durum

Bölge'nin doğal kaynak potansiyeli yüksektir. Yer üstü su kaynağı açısından, Fırat ve Dicle nehirlerinin yıllık ortalama debisi 53 milyar m³/yıl, nehirlerin ana kol debileri ise, sırasıyla, 30 milyar m³ ile 16.7 milyar m³'dür. Bölge'nin yıllık toplam 46.7 milyar m³ düzeyindeki anakol akarsu potansiyeli, Türkiye toplam akarsu potansiyelinin yüzde 28.5'ini oluşturmaktadır. Sulama modülünün 1.002 ve 1.035 l/s/ha olarak varsayılması ile maksimum sulama koşullarında, yıllık toplam 17.7 milyar m³ ile 19.0 milyar m³ düzeyinde su miktarına ihtiyaç duyulacaktır.

Bölge'nin yeraltı suyu potansiyeli, toplam 1.5 milyar m³ olarak tahmin edilmektedir.

İşlemeli tarıma elverişli I., II. ve III. sınıf arazi miktarı 2 476.5 bin ha olup, toplam arazinin yüzde 33'ü kadardır. Kısıtlı işlemeye uygun arazi 694.3 bin ha (IV. sınıf) hesaba katıldığında, Bölge topraklarının yüzde 42.2'si tarıma elverişli görülmektedir.

Yukarı Mezopotamya olarak bilinen Bölge, sub-tropik bir iklim yapısına sahiptir. Yazları sıcak, kısa süren kış ayları ise soğuk geçmektedir. Bölge; iklim faktörlerinin olumlu ve olumsuz etkilerini birarada yaşamaktadır. Gün uzunluğu süresi (ışıklandırma periyodu), ortalama 3 100 saat/yıl olup, Türkiye ortalamasının çok üzerindedir. Ortalama günlük aydınlama süresi 8 saattir. Bu olgu, yılda üç ürün yetiştirme potansiyelini artırmaktadır. Ortalama toprak sıcaklığı, Bölge'nin farklı yörelerine göre değişmekle birlikte, 18 derecedir. Yıllık yağış düzensiz olup Haziran-Eylül vejetasyon döneminde, yok denecek kadar azdır. Ortalama 2 000 mm düzeyinde gerçekleşen buharlaşma, Şanlıurfa'da 2 048 mm ve Cizre'de 2 424 mm olup, bitki su ihtiyacını arttırmaktadır.

Tarıma kazandırılabilir taşlı arazi miktarı 266 bin ha'dır. Bunun yüzde 60'ı Şanlıurfa İli sınırları içerisindedir.

Bölge, toplam 1 256 bin ha orman alanına sahiptir. Mevcut orman kaynağının yüzde 3.9'u koru ormanı, yüzde 96.1'i baltalık/bozuk baltalık orman alanıdır. Orman varlığı açısından en fakir il Şanlıurfa'dır. Bu İl, orman varlığının yüzde 0.6'sına sahip bulunmaktadır. 46 bin ha ağaçlandırılmış alan ve 469 bin ha potansiyel ağaçlandırma ve erozyon kontrol önlemlerinin alınabileceği alan bulunduğu belirlenmiştir.

7.5 milyon ha alanın 3.2 milyon ha'lık kısmı tarımsal faaliyetlere elverişlidir. Yaklaşık 2.1 milyon ha'lık brüt alan sulama potansiyeline sahiptir. Bu, Türkiye'nin ekonomik olarak sulanabilir arazisinin takriben yüzde 20'sini oluşturmaktadır. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ), Fırat ve Dicle nehirleri havzasında, münferit projelerle birlikte, toplam olarak 1.8 milyon ha'lık brüt alanda sulama imkanı yaratacaktır. Buna ek olarak, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (KHGM) projelerinin 200 bin ha ve halk sulamalarının ise 100 bin ha brüt alanda sulama potansiyelinin bulunduğu tespit edilmiştir. Şanlıurfa-Harran Ovaları Projesi ve diğer bazı münferit projelerin uygulanması sonucunda 2001 yılı sonu itibarıyla DSİ tarafından 226 bin ha'lık brüt alanda kamu sulaması yapılması öngörülmektedir. Bu miktar, proje öngörüsünün yüzde 13.1'ine tekabül etmektedir. 2001 yılı sonu itibarıyla, DSİ, KHGM

ve halk sulamaları toplamı olarak, 360 bin ha'lık brüt alanda (DSİ: 226 bin ha, KHGM: 63 bin ha ve halk:71 bin ha) sulama yapılması planlanmıştır.

1999 yılı sonu itibariyle, 121 bin ha'lık alanda toprak muhafaza çalışmaları ve 50 bin ha'lık alanda ise tarla içi geliştirme hizmetleri gerçekleştirilmiştir. 2001 yılı itibariyle 22 bin ha İki Cırcıp Proje alanında ve 20 bin ha Şanlıurfa Ovası olmak üzere toplam 42 bin ha alan GAP-BKİ tarafından Tarım Reformu Genel Müdürlüğü (TRGM) ve Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü teknik desteğiyle, ayrıca 11.8 bin ha KHGM tarafından ve 45.8 bin ha Harran Ovası-1 ve 43.7 bin ha Harran Ovası-2 olmak üzere toplam 89.5 bin ha TRGM tarafından olmak üzere toplam 143.3 bin ha arazi toplulaştırması tamamlanmıştır.

1989 GAP Master Plan öncesinde ürün deseni kuru tarım koşullarına göre oluşmaktaydı. 1985 yılı verilerine göre tarla ürünlerine yüzde 77.3, bu oran içinde endüstri bitkilerinin payı ise yüzde 4.7 oranında yer ayrılmaktaydı. Master Plan, tam sulamanın gerçekleştiği proje sonrası ürün desenini, yüzde 52 oranında tarla ürünleri ve yüzde 35 oranında endüstri bitkileri olarak önermiştir.

Pamuk tarımı yüksek katma değer içerdiği ve diğer ürünlere göre organize satış piyasalarına sahip bulunduğu için ürün desenindeki oranı, plan öngörülerinin üstüne çıkmış bulunmaktadır. Dolayısıyla, 1998 yılı değerlerine göre ürün desenindeki payı, toplam yüzde 14'e (halk sulamaları dahil olmak üzere sulanan toplam 360 bin ha'lık alanın yüzde 85'ine) ve Harran sulama alanında ise görece daha düşük bir düzeyde olmak üzere yüzde 78.5'e yükselmiş bulunmaktadır. Harran Ovası'nda pamuğun ürün desenindeki payı artmış olmasına rağmen, ürün yoğunluğunun -1995'ten bu yana geçen kısa süre içinde- yüzde 107.5'e çıkmış bulunması, polikültür tarım imkanlarının yaygınlaşma potansiyeli olduğunu göstermektedir. Ürün desenindeki payları itibariyle, özellikle çok yıllık bitkilerde ve kısmen kış sebzelerinde, 1989 yılı öncesi ürün deseninin altına düşülmüş, özellikle bağ alanları daralmıştır. Örnekleme gerekirse, çok yıllık bitkilerde, yüzde 10.5 olarak belirlenen Master Plan öncesi ürün desenindeki pay, 1998'de yüzde 7'ye düşmüş bulunmaktadır. Ancak, Harran sulama alanında, mısır ve yem bitkileri ekilişlerinin ürün desenindeki payının yüzde 3.2 oranına yükselmesi ve Bölge ortalaması olarak gerçekleşen yüzde 2.5 oranının üzerine çıkmış bulunması olumlu bir gelişme olarak görülmektedir. Bölge'de, sulamaya açılan alanlarda endüstri bitkileri, özellikle pamuk ekimi yaygınlaşmıştır. Bu alanların yüzde 85'inde pamuk üretimi yapılmaktadır. Monokültüre olan eğilim, su-toprak kullanımı yanında, tohum yatağı hazırlığı, ürün rotasyonu, yeni ürünlerin denenmesi, bitki koruma, hayvan yetiştiriciliği ve arazi kullanımı konularında da ciddi sorunların doğmasına neden olmaktadır.

Temel girdi ve makina kullanımında, olumlu değişimler yaşanmış; 1985 yılında 26 bin olan traktör sayısı 1995'te 37 bine ulaşmıştır.

Bazı ürünlerin verimliliğinde görülen artışlar, özellikle sulu tarım koşullarında yetiştirilen pamuk ve mısırdaki, önemli sayılabilecek düzeylere varmıştır. Verimlilikteki artış endeksi, 1985 yılı baz olmak üzere, pamukta 152, mısırdaki 161, buğdayda 114 ve arpada 106'ya ulaşmıştır.

Su kaynaklarının kontrollü kullanılması, olası olumsuz çevresel etkileri azaltmak yanında, sürdürülebilir bir su yönetimi açısından da önem arz etmektedir. Sulama modülü ve su ihtiyaçları, sulama şebekelerine göre değişmekle birlikte, DSİ bitki desenine göre 1.002 l/s/ha olarak belirlenmiş olmasına karşın, mevcut Şanlıurfa-Harran sulama alanında, sulama

yönetimindeki çiftçi uygulamalarından kaynaklanan sorunlara da bağlı olarak, 1.7 l/s/ha düzeyini aşmıştır.

Aşağı Fırat Projesi kapsamında yer alan Şanlıurfa-Harran ovaları sulama alanında, kuru tarımdan sulu tarıma geçişle birlikte, üretim yapısı ve ilişkilerinde önemli değişimler yaşanmış ve tarımsal hasıla artmıştır. Ancak sözkonusu olumlu gelişmeler yanında, aşırı ve bilinçsiz sulama nedeniyle tuzluluk ve drenaj problemleri gibi arzu edilmeyen sonuçlar gözlenmiştir. Nitekim, 1970'lerin sonlarından beri yeraltı sulama (YAS) alanlarında, kısmi tuzlulaşmanın ortaya çıktığı ve 15 bin ha'lık alanda drenaj sorunu olduğu tespit edilmiş bulunmaktadır.

YAS alanları dahil olmak üzere, tüm kamu sulama alanlarında, toplam 30 adet sulama birliği kurulmuştur. Sulama birliklerinin kontrol ettiği sulama alanı 200 bin ha civarındadır. Sulama alanlarında, su yönetimine ilişkin olarak kamu eğitim-yayım-demonstrasyon programları (Güneydoğu Anadolu Projesi Sulama Sistemleri İşletme Bakım ve Yönetimi-GAP İBY) uygulanmaktadır. Kırsal eğitim-yayım açısından nihai amaç, etkili ve katılımcı kamu yayımı yanında, özel ve üretici örgüt temeline dayalı kurumsallaşmış çiftçi örgütleri yayımıdır. Sulama birliklerinin kısa bir süre önce (1995 yılından itibaren) kurulmaya başlanmış olmasına ve diğer nedenlere bağlı olarak, çiftçi organizasyonlarına dayalı eğitim-yayım hizmetleri için henüz elverişli ortam tesis edilememiştir. Ancak, öncelikle Şanlıurfa'da, "Önder Çiftçi" programlarına gönüllülük temelinde başlanmış olması, olumlu bir gelişmedir. Su, toprak gibi doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımında ve yönetiminde (toprak kaynaklarının kullanım planlamaları dahil) ortaya çıkabilecek sorunlarla, ürün yönetimindeki darboğazlar, diğer yayım seçenekleri ile birlikte etkili bir üretici yayımı ile aşılabilecektir. Yerel düzeyde, tarımsal-kırsal yayım hizmetlerinde etkili bir koordinasyonun tesisi, bir taraftan kamu yayım hizmetlerinin etkinliğini artıracak, diğer taraftan da üretici yayımı ile diğer özel yayımların yaygınlaşmasına fırsat verecektir.

Tedarik ve satış piyasalarında üreticinin güçlenmesine ve gelir paylarının artmasına imkan veren üretici örgütlenmesi henüz yeterli düzeyde değildir. Girdi temininde üretici örgüt payı henüz yüzde 2'ler düzeyindedir. Tarım Kredi Kooperatifleri sayısı 89 (Türkiye toplamının yüzde 3.5'i), depo kapasitesi ise 18 bin tondur (Türkiye toplamının yüzde 2.3'ü).

Tarım ve tarıma dayalı sanayi ürünlerinde, dış ticarete ilişkin gelişmeler umut vericidir. 1995-1998 döneminde, Bölge çıkışlı ihracatta iki kat artış gözlenmiştir. Anılan dönemde, tarım ve tarıma dayalı sanayi ürünlerinin bundaki payı yüzde 43.5'tir. Nihai mallar itibariyle ihracat yüzde 328 oranında artış göstermiştir. Ürün çeşitlendikçe ve niteliği geliştikçe, tarımsal ekonominin etkilediği alandaki ürünlerin ihracat potansiyeli gelişebilecektir.

Üreticilerin tarımsal kredi kaynaklarına erişim konusunda güçlüklerle karşılaştıkları bilinmektedir. Örneğin, Şanlıurfa-Harran sulama alanında GAP-BKİ tarafından gerçekleştirilen bir araştırmaya göre üreticilerin ancak yüzde 4'ünün, banka ve kooperatif gibi kredi kaynaklarından yararlanabildiği tespit edilmiştir.

Dengesiz toprak mülkiyet yapısı sorunu halen önemini korumakla birlikte iki boyutlu bir gelişmenin ortaya çıktığı da bilinmektedir. "reel parçalanma" yoluyla büyük işletmeler parçalanmaktadır. Bunun yanında, tapu-kayıt sisteminin, miras ya da devir yoluyla intikal eden arazilerin nihai mülkiyet durumlarına göre yenilenmediği anlaşılmaktadır. Şanlıurfa-Harran sulama alanında GAP-BKİ tarafından gerçekleştirilen bir gözlem çalışmasına göre toprak sahiplerinin yüzde 33'ünün tapuya sahip bulunmadıkları belirlenmiştir. Dengesiz

mülkiyet yapısı bağlamında mevcut işletmelerin sermaye ve mevsimlik emek kısıtları; kiracılık, ortakçılık gibi arazi kullanım modellerinin sürmesini nedenlemektedir.

Baraj üst havzalarında, insan odaklı gelişmenin temini yanında doğal kaynak tabanının korunması ve geliştirilmesine ve erozyon kontrolüne yönelik önlemlerin (mer'a ıslahı ve yönetimi dahil) etkinlikle alınması yönünde, TKB, Orman Bakanlığı, KHGM ile gönüllü kuruluşların çalışmalarının GAP-BKİ'sinin koordinasyonu ve katılımcı havza yönetimi programları ile sürdürülmesi önem arz etmektedir.

Hayvancılık, bitkisel üretime koşut bir gelişme sağlayamamıştır. 1980-1998 döneminde hayvan varlığında, tüm ülke genelinde olduğu gibi, önemli düşüşler olmuştur. Yaşanan olağan dışı durumlar nedeniyle Türkiye geneline göre daha yüksek oranlarda azalmalar belirlenmiştir. Anılan dönemde, sığır varlığında yüzde 44, koyun varlığında yüzde 36 ve keçi varlığında da yüzde 89 oranına varan düşüşler olmuştur. Buna karşılık, tavuk miktarında yüzde 153 oranında artış gerçekleşmiştir; ancak, tavuk miktarı az olduğundan, gerçekleşen artışı bir ilerleme olarak değerlendirmek mümkün değildir. Hayvancılık, mer'a ve otlaklara dayalı olarak sürdürülmekte, yem bitkileri üretimi ihtiyacın ancak yüzde 10'unu karşılayabilmektedir.

Su ürünleri faaliyeti için yüksek potansiyel içermektedir. 1998 yılı itibariyle, 136 bin ha'lık baraj göl alanı oluşmuş; anılan yılda, 1.8 bin tonu avcılıktan ve 0.5 bin tonu yetiştiricilikten olmak üzere toplam olarak 2.4 bin ton balık üretilmiştir. Bu, Bölge potansiyelinin çok altında bir düzeydir. Proje'nin tamamlanması ile toplam 199 bin ha'lık göl alanı oluşacaktır.

Bölge kırsal alanı, farklı agro-ekolojik yapılarla ve üretim imkanlarına sahip bulunmaktadır. Planlama çalışmalarında, agro-ekolojik açıdan birbirinden farklılık gösteren 22 adet altbölge tespit edilmiştir. Sulama alanları ile sulama dışı alanların gelir yapıları farklı potansiyel taşıdığı gibi söz konusu bölgelerin altbölgeleri de farklı gelir imkanlarına sahip bulunmaktadır. GAP-BKİ tarafından planlama sürecinde Bölge'nin 7 iline bağlı 21 köyünde gerçekleştirilen bir gözlem çalışmasının sonuçlarına göre, dağlık bölgelerdeki köylerin gelir düzeyi, ovada ve çok sınırlı alanlarda sulama imkanına sahip bulunan köylerdeki gelirin 1/3'ü düzeyini ancak yakalayabilmektedir. Bu bağlamda, sadece işletme ve köy düzeyinde sürdürülecek kalkınma faaliyetlerinin sınırlı sonuçlar vereceği gözlenmekte, bu nedenle de, benzerlik gösteren kırsal altbölgeler düzeyinde kalkınmanın ekonomik ve sosyal bir çok dinamiğe dayandırılması ihtiyacı doğmaktadır. Özellikle, kamu hizmetlerini bütünleştiren ve eşzamanlı sunulmasına imkan veren kalkınma programlarının katılımcı bir süreçle hayata geçirilmesi gerekmekte, katılımcı kırsal kalkınma yaklaşımı önem kazanmaktadır.

X.1.2. Genel Sorunlar

Kırsal-tarımsal genel sorunlar şöyle sıralanabilir;

1. Kırsal Temel Ekonomik/Sosyal Yapıya İlişkin Sorunlar;
 - i) Üretimde üretici gelir paylarının düşüklüğü,
 - ii) Yaygın işsizliğin varlığı ve sosyal güvenlik sisteminin yetersizliği,
 - iii) İşletme dışından sağlanan hizmetlerin yetersizliği ve üreticilerin bu hizmetlere erişimindeki güçlükler,
 - iv) Pazarlama sistemlerinin ve altyapısının yetersizliği,
 - v) Arazi yönetiminin ve piyasasının geliştirilemeyişi,

- vi) Depolama ve ürün stoklama imkan ve altyapılarının yetersizliği,
- vii) Damızlık materyal teminindeki güçlükler.

2. Tarımsal İşletme Yapısına İlişkin Sorunlar;

- i) Arazi varlıklarının parçalılığı, mülkiyet yapısının düzensizliği,
- ii) Tarım arazisinin taşlılık durumu,
- iii) Üretim ve yönetim tekniklerinin etkin kullanılmaması ve piyasalara ilişkin bilgilere erişim güçlüğü,
- iv) Ürün ve kaynak yönetimi düzensizliği,
- v) İşletme sermaye yapısının yetersizliği.

3. Doğal Kaynak, Teknoloji ve Altyapıya İlişkin Sorunlar;

- i) Olumsuz agro-ekolojik koşullar,
- ii) Kırsal ve tarımsal doğal kaynakların yeterli ölçüde geliştirilememesi ve/veya korunamaması,
- iii) Endemik türlerin korunamaması veya niteliklerinin iyileştirilememesi,
- iv) Kırsal ve tarımsal altyapı yetersizliği,
- v) Teknoloji seçiminin yanlışlığı, donanım eksikliği ve kullanımının yetersizliği,
- vi) Doğal kaynakların yönetiminde kurumlararası işbirliğinin yetersizliği.

4. İnsan Kaynakları Gelişimine ve Eğitimine İlişkin Sorunlar;

- i) Bilgi kaynaklarına erişim güçlüğü,
- ii) Bilgi transferine ilişkin kamu hizmetlerinin etkin kılınmaması ve transfer edilen bilgilerin yerleşik bilgilere ikamesinde kesiklik,
- iii) Transfer edilen bilgi eksikliği,
- iv) Üreticilerin, bilgi üretimine ve transferine yönelik katılımlarının sağlanamaması,
- v) Entegre eğitim programlarının yokluğu,
- vi) Üretici örgütlenmesi eksikliği.

5. Finansman Kaynaklarına İlişkin Sorunlar;

- i) Finans kaynaklarının yetersizliği,
- ii) Finans kaynaklarına erişim güçlüğü.

6. Üretim, Verim ve Kalite Yapılarına İlişkin Sorunlar;

- i) Üretim yetersizliği, verim düşüklüğü ve standardizasyon eksikliği,
- ii) Kaliteye yönelik tedbirlerin eksikliği.

7. Gelir Düzeyi ve Gelir Dağılımına İlişkin Sorunlar;

- i) Tarımsal işletme ve kırsal hane gelir yetersizliği,
- ii) Bölge içi ve kesimlerarası dengesiz gelir dağılımı.

8. Kamusal Kaynak ve Hizmetlerin Etkin Kullanımına İlişkin Sorunlar;

- i) Kamu kaynaklarının eşzamanlı kullanılmaması,

- ii) Kamu hizmetlerinin etkin ve eşzamanlı götürülememesi,
- iii) Kamu kararlarına katılımın etkenleştirilememesi,
- iv) Kırsal/tarımsal politika eksikliği ve/veya etkin kullanılmaması.

9. Kırsal-Kentsel Alan Etkileşimine İlişkin Sorun;

- i) Kırsal-kentsel ağ sisteminin kurulamamış olması.

X.2. Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları

X.2.1. Sürdürülebilir Tarımsal ve Kırsal Kalkınma Yaklaşımı

Kalkınmanın sürdürülebilir olması esastır. Sürdürülebilir tarımsal ve kırsal kalkınma yaklaşımları, öncelikle kırsal nüfusun yaşam kalitesini yükseltmek ve toplumun diğer kesimleri ile bütünleşmesini sağlamak amaçlarına yönelik olup, kırsal nüfusun içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal koşulların iyileştirilmesi ile teknolojik altyapı ve çevre kalitesinin geliştirilmesi araçlarına dayandırılır.

İnsan odaklı sürdürülebilir tarımsal ve kırsal kalkınma faaliyetleri, üç temel (ekonomik, toplumsal ve ekolojik) alanda, Bölge koşullarına uygun stratejiler ile gerçekleştirilecektir.

X.2.1.1. Ekonomik Gelişme Stratejileri

Kırsal nüfusun temel insani ihtiyaçlarının karşılanması, kırsal toplumun refah düzeyinin ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi için aşağıda belirlenen hususlar üzerinde durulacaktır.

- i) Toprak ve su kaynakları ile diğer biyolojik kaynakların geliştirilerek, doğal kaynak bazının elverişli hale getirilmesi ve olumsuz agro-ekolojik koşulların iyileştirilmesi,
- ii) Tarımsal altyapı hizmetleri (arazi geliştirme: arazi toplulaştırması, arazi kullanım planlaması, tarla içi yollar ve arazi tesviyesi) ile arazi ıslahı faaliyetlerinin etkinlikle sürdürülmesi,
- iii) Tarımın çeşitlendirilmesi ve tarım dışı ekonomik potansiyelin geliştirilmesiyle, üretim ve verimliliğin artırılması,
- iv) Girdi yönetiminin iyileştirilmesi ve entegre tarımsal mücadele tedbirlerinin etkinlikle alınması,
- v) Öncelikle üretici gelir paylarının artırılması için, üretici örgütlenmesinin teşvik edilmesi; bu doğrultuda kooperatifçilik, birlik ve sözleşmeli tarım araçlarından yararlanılması; üreticilerin, tedarik ve satış piyasalarında güçlendirilmesi, ürün borsalarının ve tarımsal pazarlama sistemlerinin gelişmesinin desteklenmesi; ürünlerin hasat edilmesi, depolanması, işlenmesi, dağıtımı ve pazarının iyileştirilmesine yönelik önlemlerin alınması,
- vi) Tarımsal işletmelerde ve işletme dışı faaliyetlerde istihdamın ve altyapının çeşitlendirilerek artırılması,
- vii) Kamu hizmetlerinin, katılımcı planlama ve uygulama süreçlerini içerecek bir şekilde çeşitlendirilmesi ve bütünleşmiş olarak uygulanması,
- viii) Gelişebilir küçük toprak temelli tarımsal işletmelerin arazi ediniminin kolaylaştırılması, arazi pazarını rasyonel temellerde geliştirmek ve arazi alıcıları ile satıcılarını gönüllülük ilkelerine uygun bir tarzda buluşturmak için arazi borsası ve arazi bilgi sisteminin oluşturulmasına destek olunması,

- ix) Özellikle doğal kaynakların korunması ve kamusal hizmet sistemlerinin rasyonel çalışabilmesi için kiracılık ve ortaklık sistemlerinin iyileştirilmesi tedbirlerinin alınması.

X.2.1.2. Toplumsal Gelişme Stratejileri

İnsan kaynaklarının gelişiminin sağlanması, kalkınma sürecinin eşitlik ve adillik ilkelerine bağlı kalınarak desteklenmesi ve katılımın kurumsallaşması tedbirleri alınacaktır.

- i) Eğitim-yayım ile danışmanlık hizmetlerinin çeşitlendirilerek artırılması, katılımcı bir şekilde geliştirilecek olan kamu yayımı yanında, kamunun desteklediği ve gözettiği ve kırsal üreticiler temelinde gelişen yayım sistemleri ile özel yayım sistemlerinin gelişiminin desteklenmesi, çoklu yayım sistemlerinden yararlanılması; bu maksatla, üretici örgütleri, gönüllü kuruluşlar ve sözleşmeli üretim modellerinden yararlanılması; ticari kuruluşlar, serbest danışmanlık kuruluşları, girdi satıcıları ve tarımsal ürün alıcısı firmaların etkin bir yayım için özendirilmesi ve hizmet imkanlarının artırılması,
- ii) Öncelikle, projeye dayalı eğitim faaliyetlerinin desteklenmesi; işbaşı-tarla- işletme eğitimine ağırlık verilmesi, kırsal alanda öngörülen değişim sürecinin desteklenmesi ve hızlandırılması için eğitim ihtiyaçlarının karşılanması,
- iii) Katılımcı eğitim ve yayım ile danışmanlık hizmetlerinin ürüne - işletmeye - aileye ve topluluğa yönelik olarak sürdürülmesi tedbirlerinin alınması,
- iv) Kamusal hizmetler etkinleştirilirken, katılımın güçlenmesi tedbirlerinin alınması.

X.2.1.3. Ekolojik Gelişme Stratejileri

Doğal ve biyolojik kaynaklar, taşıma kapasiteleri gözetilerek korunacak, özellikle su ve toprağa yönelik koruma ve rehabilitasyon tedbirleri etkinlikle alınacak, bitki ve hayvansal genetik kaynakları korunacak ve sürdürülebilir kullanımı tedbirleri alınacaktır.

- i) Doğal kaynakların korunmasına yönelik olarak, toprak ve su yönetimine ilişkin tedbirlerin etkinlikle uygulanması ve sulama suyunun tasarruf edilerek kullanımı (bitki ihtiyacı kadar) tedbirlerinin artırılması,
- ii) Ürün yönetimine ilişkin tedbirlerin alınması,
- iii) Ürün deseninin, avantajlı ürünleri içerecek şekilde planlanması ve bunun doğal kaynakların korunması ve geliştirilmesi amaçlarına uygun biçimde yapılması,
- iv) Mer'a ve orman yönetimine ilişkin tedbirlerle, ahır / ağıl hayvancılığının özendirilmesi tedbirlerinin etkinleştirilmesi, mer'a ve orman kaynakları üzerindeki hayvan baskısının azaltılması,
- v) Düşük girdili sürdürülebilir tarımsal sistemlerin (ekolojik tarımın) ve uygun tarım teknolojilerinin geliştirilmesinin özendirilmesi,
- vi) Flora ve faunanın korunmasına yönelik tedbirlerin alınması,
- vii) Mer'a ıslahı çalışmalarında, Bölge'nin doğal bitki türlerinin kullanılmasına özen gösterilmesi,
- viii) Bölge'de mer'a ıslahı çalışmalarının tüm ilgililerin ve icraatçı kuruluşların görüşlerinin alınarak sürdürülmesi,
- ix) Su ve toprak gibi tarımsal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve ekosistemlerinin işlev ve değerleri konusunda eğitim çalışmaları ve yayım hizmetlerinin etkinlikle sürdürülmesi.

X.3. Kırsal Alanın Yeniden Yapılanmasına Yönelik Temel Araçlar ve Kamu Yatırım Payları

X.3.1. Agro-Ekolojik Açıdan Türdeş Alanların Tespiti

Toprak ve su kaynaklarının etkin bir şekilde kullanılması ve bu kaynaklardan daha fazla gelir elde edilmesine yönelik olarak agroekolojik zonların belirlenmesi önem arz etmektedir. Bölge’de arazi şekli ve iklim koşulları açısından 22 türdeş alan belirlenmiş bulunmaktadır. Bu çalışma ile çeşitli bitkilerin yetiştirilebileceği alanların belirlenmesinde kullanılacak çok sayıda iklim ve toprak faktörü incelenmiştir.

X.3.2. Arazi Şeklinin Sınıflandırılması

Tarımsal üretim yapılabilecek alanların arazi sınıfları, yüzey şekilleri ve profil tipi gruplarına göre belirlenerek haritalandırılmıştır.

X.3.3. Toprak Kaynakları Yönetimi

Üç önemli doğal kaynaktan biri olan toprağın yönetimine ilişkin sorunlar ve çözüm önerileri belirlenmiş ve “Toprak Amenajman Tedbirleri” olarak haritalandırılmıştır.

X.3.4. Ürün Deseni Önerisi

İç ve dış arz ve talep koşulları dikkate alınarak, kısmi denge modelleri ile çözümlenen bir ürün deseni çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmayı desteklemek için iklim, toprak ve diğer ekolojik koşulların uygunluğu dikkate alınmıştır. Öngörülen her ürünün yetiştirilebileceği maksimum alan belirlenmiş ve ürün desenindeki payı bununla sınırlanmıştır. Ürün desenine girmesi öngörülen ürünlerde, bunların verimlerinin, talep açığı olan veya net ithalatçı olduğumuz ürünler için Türkiye verim ortalamasından yüksek olması koşulu aranmıştır.

Tablo X.1: Ürün Deseni Öngörüsü (2010)

Tarım Alanları	Toplam Alan (Bin ha)	Kuru Alan %	Sulu Alan %	Sulu+Kuru Alan %
Kuru Alan	1 968	100.00		60.67
Ana Ürünler	1 584	80.50		48.83
Çok Yıllık Bitkiler	384	19.50		11.83
Sulu Alan	1 276		100.00	39.33
Ana Ürünler	1 170		91.70	36.07
II.Ürün	215		16.82	6.62
Çok Yıllık Bitkiler	106		8.30	3.26
Ürün Yoğunluğu	3 244	100.00	116.82	106.62

X.3.5. Sulama, Tarımsal Altyapı Hizmetleri ve Yukarı Havzalar Programı

Su kaynaklarının geliştirilmesi için DSİ ve KHGM gibi kamu kuruluşları hizmet vereceklerdir. Bunlarla birlikte halk sulamalarının da gerçekleştirileceği varsayılmıştır. 2010 hedef yılı itibariyle öngörülen sulama programı aşağıdaki gibidir:

Tablo X.2: Sulama Programı (2010 Yılı İtibariyle)

İller	Sulanacak Brüt Alan (Bin Ha)	İller İtibariyle Dağılımı (%)	Sulanacak Net Alan (Bin Ha)
Adıyaman	67.8	4.5	57.9
DSİ	40.8		34.6
KHGM	10.0		8.5
Halk	17.0		14.8
Batman	57.1	3.8	48.7
DSİ	22.6		19.5
KHGM	19.5		16.5
Halk	15.0		13.1
Diyarbakır	245.4	16.3	208.3
DSİ	168.4		142.4
KHGM	50.0		42.3
Halk	27.0		23.6
Gaziantep	121.0	8.0	102.6
DSİ	96.0		81.2
KHGM	15.0		12.7
Halk	10.0		8.7
Kilis	64.8	4.3	55.5
DSİ	43.8		37.1
KHGM	15.0		12.7
Halk	6.0		5.2
Mardin	178.7	11.9	151.3
DSİ	128.7		108.9
KHGM	45.0		38.1
Halk	5.0		4.4
Şanlıurfa	735.2	48.8	622.3
DSİ	702.2		594.1
KHGM	23.0		19.5
Halk	10.0		8.7
Siirt	30.0	2.0	25.7
DSİ	-		-
KHGM	20.0		16.9
Halk	10.0		8.7
Şırnak	5.4	0.4	4.4
DSİ	2.7		2.3
KHGM	2.5		2.1
Halk	-		-
Toplam	1 505.3	100.0	1 276.2
DSİ	1 205.3		1 019.7
KHGM	200.0		169.2
Halk	100.0		87.3

DSİ tarafından, 2001 yılına kadar 191.2 bin ha'lık net alan sulamaya açılmış olup, 2010 yılı itibariyle, 1 019.7 bin ha'lık net alan sulamaya açılacaktır. Buna göre, 2002-2010 döneminde, 828.5 bin ha'lık net alan veya 979.3 ha'lık brüt alan DSİ tarafından sulamaya açılacaktır.

Sulama programına bağlı olarak gerçekleştirilecek tarımsal altyapı hizmetleri ile yukarı havzaların ıslahı çalışmaları, Tablo X. 3'te gösterilmiştir:

Tablo X.3: Tarımsal Altyapı Hizmetleri ile Yukarı Havzalar Islah Programı (bin ha) (2002-2010)

	Adıyaman	Batman	Diyarbakır	G.Antep	Kilis	Mardin	Siirt	Ş.Urfa	Şırnak	Toplam
Tarla İçi Geliştirme	35.2	16.3	132.7	54.3	33.6	106.6	-	408.2	0.4	787.7
Toplulaştırma	40.0	18.5	150.8	61.7	38.2	121.2	-	463.9	0.5	895.2
Toprak Muhafaza	2.3	2.5	7.6	4.6	1.1	4.4	1.8	10.0	8.4	43.0
Taşlı Alan Islahı	4.4	2.1	147.3	5.2	1.3	62.4	6.1	34.6	1.8	265.6
Yukarı Havza Islahı	0.7	-	3.3	-	-	-	2.5	-	-	6.6

X.3.6. Kırsal - Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetleri Programı

Kırsal alanın ve tarım sektörünün gelişmesine yönelik olarak “kırsal – tarımsal yayım ve eğitim hizmetleri” çoklu yayım seçenekleri kullanılarak, katılımcı bir süreçle uygulanacaktır. Kamu yayımı yanında, ilgili kurum ve kuruluşların gözetiminde, serbest danışmanlık, girdi satıcıları, sözleşmeli tarım, gönüllü kuruluş, çiftçi örgütü, bilgi kümeleri, danışmanlık firmaları, kırsal iletişim merkezleri, tarım teknoparkları, organik tarım havzaları, uzaktan eğitim ve kitle eğitim - yayım araçlarından yararlanılacaktır.

Eğitim-yayım hizmetleri sadece ürün-işletme hedefli değil aileye yönelik olarak planlanacak ve yürütülecektir.

X.3.7. Arazi Bilgi Sistemleri (Arazi Edinimine ve Kullanımına Destek) Programları

Arazi edinimi ile arazi kullanımı-ortakçılık ve kiracılık ilişkileri kapsamında, gönüllülük ilkesine dayalı olarak tarafların buluşmasını temin edecek olan organizasyonlar, hedef kitle temelinde desteklenecek, gerekli bilgi kaynaklarının (Tarımsal Arazi Bilgi Sistemi) sisteme dahil edilmesi koşulları hazırlanacaktır.

X.3.8. Kırsal Kalkınma Programları

Katılımcı kırsal kalkınma programları; sulu tarım alanları yanında, özellikle kuru tarım alanlarında, belirlenmiş bulunan “agro-ekolojik türdeş alanlar” çerçevesinde etkinlikle uygulanacaktır.

X.3.9. Kırsal ve Tarımsal Altsektörler Arasında Bütünleşme

Kırsal ve tarımsal programlar uygulanırken, özellikle tarımsal altsektörler arasındaki (bitkisel - hayvansal üretim örneğinde olduğu gibi) entegrasyon ilkesine uyulacaktır.

X.3.10. Kamu Yatırım Payları

Kırsal kalkınma ve tarım sektörü için kamu yatırımı tutarı, 1998 yılı fiyatlarıyla 1 691.5 trilyon TL’dir. Yatırım tutarının tarım altsektörlerine göre dağılımı Tablo X.4’teki gibidir.

Tablo X.4: Kırsal Kalkınma ve Tarım Sektörü Kamu Yatırımlarının Dağılımı
(1998 Fiyatlarıyla, Milyar TL)

Sektör	Yatırım Tutarı
Bitkisel Üretim	1 550 550
DSİ	1 337 242
KHGM	202 485
TKB	10 823
Ormancılık	85 412
Hayvancılık	22 886
Su Ürünleri	4 102
GAP-BKİ	28 550
Toplam	1 691 500

X.3.11. Özel Yatırım Payları

Kırsal kalkınma ve tarım sektörünün özel yatırım tutarı, 1998 yılı fiyatlarıyla 761.1 trilyon TL'dir. Yatırım tutarının altsektörlere göre dağılımı Tablo X.5'te verildiği gibidir:

Tablo X.5: Kırsal Kalkınma ve Tarım Sektörü Özel Yatırım Dağılımı
(1998 Fiyatlarıyla, Milyar TL)

Sektör	Yatırım Tutarı	Oranı %
Bitkisel Üretim (Basınçlı Sul. Sist. Dahil)	686 940	90.3
Hayvancılık	64 193	8.4
Su Ürünleri	4 640	0.6
Ormancılık	5 312	0.7
Toplam	761 085	100.0

X.4. Bitkisel Üretim

X.4.1. Mevcut Durum ve Sorunlar

Bitkisel üretimin özel yapısına ilişkin hususlar aşağıda verilmektedir:

X.4.2. Amaç, Hedef ve Politikalar

X.4.2.1. Amaçlar

- Piyasa koşullarına duyarlı, doğal kaynak tabanının korunmasına imkan veren ürün deseni yaşama geçirilecek, üretici geliri artırılacak ve bu sürekli kılınacaktır,
- İkinci ürün üretimi yaygınlaştırılacak, Bölge ekolojik potansiyeli üst düzeyde kullanılacak, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve üretici örgütlenmesinin özendirilmesi suretiyle insan odaklı kalkınma ortamı oluşturulacaktır,
- Az topraklı ve topraksızlara alternatif imkanlar yaratılarak (tarım ve tarım dışı imkanlar) arazi kullanım sorunları en aza indirilecek ve kırsal gelir kaynakları çeşitlendirilecektir,
- Tarım arazilerinin kabiliyet sınıflarına göre kullanılması yoluyla toprak kaynakları korunacak ve geliştirilecektir,
- Taşlı araziler tarıma kazandırılacaktır.

X.4.2.2. Hedefler

- Agro-ekolojik sınırlamalara göre biçimlenen bitkisel üretim yapısının sulama altyapısını geliştirmek suretiyle değiştirmek, Bölge'de 1 505 bin ha brüt (1 276 bin ha net) alanı, sulu tarıma almak ve kurumlar itibarıyla:
 - DSİ tarafından 1 205 bin ha'lık brüt (1 020 bin ha'lık net),

- KHGM tarafından 200 bin ha’lık brüt (169 bin ha’lık net),
- Halk sulamaları ile 100 bin ha’lık brüt (87 bin ha’lık net) alanı sulamaya açmak.
- ii) Tarımsal altyapı hizmetlerini geliştirmek:
 - 788 bin ha’lık alanda tarla içi geliştirme hizmetlerini,
 - 895 bin ha’lık alanda toplulaştırma hizmetlerini,
 - 43 bin ha’lık alanda toprak muhafaza hizmetlerini,
 - 266 bin ha’lık alanda taşlı arazi ıslah hizmetlerini yapmak.
- iii) Birincil tarım ürünleri üretimi ve ürün deseninin aşağıdaki gibi uygulanmasını sağlamak (alan itibariyle yüzde dağılım):

Kuru Alanlar	:	100.00
Ana Ürünler	:	86.80
Çok Yıllık Bitkiler	:	13.20
Sulu Alanlar	:	116.82
Ana Ürünler	:	91.70 (Pamuk: 45.60)
Çok Yıllık Bitkiler	:	8.30
II.Ürünler	:	16.82

- iv) İller, altbölgeler ve belirlenecek kırsal alanlarda (kırsal kalkınma programlarının uygulanacağı bölgelerde) çiftçi eğitimi ve yayım hizmetlerini etkinlikle uygulamak,
- v) Ürün yönetimine ilişkin tedbirleri artırmak,
- vi) Pazarlama altyapısını geliştirmek ve pazarlama imkanlarını artırmak,
- vii) Araştırma ve teknoloji geliştirme sistemini güçlendirmek,
- viii) Kırsal - tarımsal finansman ve kredi sistemlerinin, yenilikçi bir yaklaşımla (mikro finans sistemleri), güçlendirilmesi tedbirlerini almak,
- ix) Arazi edimine ilişkin bilgilere ulaşabilmek için arazi bilgi sisteminin kurulması ile arazi borsalarının oluşturulması yönündeki faaliyetleri özendirilmek,
- x) Mevcut yasa ve yönetmelikler çerçevesinde kiracılık ve ortaklık sisteminin düzenlenmesine yönelik tedbirleri almak,
- xi) Agro-ekolojik alanlarda tarımsal altsektörler ile tarım dışı sektörler arasındaki entegrasyon ve kamu kurum ve kuruluşları arasında eşgüdüm gözetilerek, katılımcı kırsal kalkınma programlarını uygulamak,
- xii) Mer’a yönetimine ilişkin faaliyetleri katılımcı bir süreçle etkinleştirmek.

X.4.2.3. Politikalar

- 1) Kamu kaynaklarının etkin ve eşzamanlı kullanılmasını sağlayacak tedbirler alınacak ve gerekli koordinasyon sağlanacaktır,
- 2.i) Ürün desenine yönelik olarak eğitim-yayım hizmetleri etkinleştirilecek ve çiftçi örgütlenmesi özendirilecektir,
- 2.ii) Ürün borsalarının geliştirilmesi desteklenecek,
- 3.i) Kamu yayım hizmetleri katılımcı bir süreçle etkinleştirilecektir,
- 3.ii) Bir “Bölgesel Yayım Koordinasyon Kurulu” oluşturularak, kamu yayımının etkinliği artırılacak ve uygulanan programlarda eşgüdüm sağlanacaktır,
- 3.iii) Özel yayım ve danışmanlık hizmetlerine yönelik olarak (mevcut yasal ve yönetsel imkanlar çerçevesinde) tüm illerde özendirici faaliyetler artırılabilecektir,
- 3.iv) Yüksek potansiyel içerdiği belirlenen Bölge’nin üç ilinde kamu desteğinde ve katılımlı bir süreçle çalışacak “Tarımsal-Kırsal Eğitim ve Teknik Danışmanlık Merkezleri” kurulacaktır,

- 3.v) Gönüllü kuruluşların yayım potansiyelinin artırılmasına ve tarımsal girdi temin eden kuruluşlarla tarımsal ürün alıcısı kuruluşların yayım imkanlarının geliştirilmesine yönelik özendirici tedbirler alınacaktır,
- 3.vi) Üretim projelerine dayalı mesleki eğitim programları etkinlikle ve yaygın olarak uygulanacaktır,
- 3.vii) Üreticinin kendi örgüt yapısı içerisindeki yayım imkanları artırılacak ve “Önder Çiftçi Yayım Modeli”nin yaygınlaşması tedbirleri alınacaktır,
- 4.i) Girdi (sermaye, emek, ilaç, gübre, su vb.) yönetiminin iyileştirilmesi yönündeki tedbirlerle, entegre zararlı yönetimi ve kontrolü tedbirleri özendirilerek artırılacaktır,
- 4.ii) Kırsal enerji seçenekleri özendirilecek, güneş enerjisinin üretim faaliyetlerinde kullanılması imkanları geliştirilerek yaygınlaştırılacaktır,
- 4.iii) Bitki gen kaynaklarının korunmasına ve sürdürülebilir kullanımına yönelik tedbirler geliştirilecektir,
- 5.i) Sözleşmeli bitkisel üretim modellerinin yaygınlaşmasına yönelik tedbirler artırılacaktır,
- 5.ii) Pazarlama sistemini destekleyici depo ve soğuk zincir sisteminin kurulması yönünde özendirici tedbirler alınacaktır,
- 6) Pazar bilgilerine erişimin artırılması yönündeki çalışmalar özendirilecek, üniversite, kamu ve özel araştırmaların Bölge’ye yansıtılması yönünde tedbirler artırılacaktır,
- 7.i) Finansman kaynaklarına erişim imkanlarının geliştirilmesine destek olunacak, mikro finans imkanlarının kullanılması özendirilecek, iç ve dış finansman imkanlarına erişim modelleri üretilecek ve Bölge’ye tanıtılmasına destek olunacaktır,
- 7.ii) Sermaye yapısının güçlenmesi yönünde, Bölge dışı sermayenin Bölge içine transferi yönündeki çalışmaların sürdürülecektir,
- 8) Arazi bilgi sistemi, gönüllülük ilkesine göre sürdürülecektir,
- 9) Kiracılık ve ortakçılık sisteminin düzenlenmesine yönelik kamusal faaliyetler artırılacak; tedbirlerin etkinliği katılımcı bir süreçle yükseltilecektir,
- 10) Projelerin planlama, uygulama ve değerlendirme dahil tüm aşamalarında, proje faydalanıcıları dahil tüm tarafların katılım ve katkısı sağlanacak; proje uygulamalarında ilgili kamu kuruluşları arasında etkin bir koordinasyon hayata geçirilecektir.

Bitkisel üretime ilişkin kamu yatırım maliyeti aşağıdaki gibidir.

Tablo X.6: Bitkisel Üretim Kamu Yatırımları

(1998 Fiyatlarıyla, Trilyon TL)

Kuruluş	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Toplam
DSİ	27.5	41.8	90.1	114.2	178.0	183.0	233.3	231.3	238.2	1 337.3
KHGM	13.1	14.8	16.6	26.5	27.4	22.6	31.3	25.1	25.2	202.5
TKB	2.3	2.3	2.2	0.7	0.7	0.6	0.6	0.6	0.6	10.8
Toplam	42.9	58.9	108.9	141.4	206.0	206.2	265.3	257.0	264.0	1 550.6

Tablo X.7: Kurum ve Programlar İtibariyle Bitkisel Üretim Yatırım Programı

(1998 Fiyatlarıyla, Milyar TL)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Toplam
DSİ Sulamalar	27 516	41 794	90 064	114 167	177 968	182 974	233 273	231 251	238 243	1 337 242
KHGM	13 078	14 765	16 601	26 507	27 360	22 575	31 334	25 095	25 169	202 485
Yukarı Havza Isl.Göletler	182	182	182	734	734	734	734	734	779	4 995
Toprak Muhafaza Taşlı Alanların Isl. Sulamalar	6 071	6 071	6 071	6 071	6 071	6 071	6 071	6 071	6 069	54 637
Tarlaıçi Geliştirme Arazi Toplulaştırması (TRGM)	2 353	2 895	3 618	6 699	7 308	5 718	5 470	6 694	6 691	47 446
TKB	2 273	2 326	2 235	716	698	644	644	644	644	10 823

Şekil X.1: Kurum ve Programlar İtibariyle Bitkisel Üretim Termin Planı

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
DSİ Sulamalar									
KHGM									
Yukarı Havza Isl.Göletler									
Toprak Muhafaza									
Taşlı Alanların Isl.									
Sulamalar									
Tarlaıçi Geliştirme									
Arazi Toplulaştırması (TRGM)									
TKB									

X.4.3. Yasal ve Kurumsal Düzenlemeler

- Toprak ve su yönetimi ve sulama birlikleri ile ilgili yasal ve yönetsel düzenlemeler yapılacaktır,
- Sulama altyapısı ile görevli DSİ, KHGM ve TRGM faaliyetlerinin plan bütünlüğü çerçevesinde yürütülmesi bakımından, GAP-BKİ'nin sorumluluğunda çalışmalarını sürdüren "Sulama Koordinasyon Kurulu"nun etkinleştirilmesini sağlayacak düzenlemeler yapılacaktır,
- Tarımsal araştırma kuruluşları arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesi bakımından, GAP-BKİ tarafından oluşturulmuş bulunan bölgesel "GAP Araştırma Eşgüdüm Kurulu"nun işlevsel kılınmasını sağlayacak gerekli düzenlemeler yapılacaktır,
- Tarımsal arazi pazarının geliştirilmesi ve kiracılık-ortakçılık ilişkilerine yönelik düzenlemeler yapılacaktır,
- Bir "Bölgesel Yayım Koordinasyon Kurulu"nun oluşturulmasına yönelik düzenlemeler yapılacaktır.

X.5. Hayvancılık

X.5.1. Mevcut Durum ve Sorunlar

X.5.1.1. Mevcut Durum

Hayvancılık; hayvansal ürün (hayvansal protein) ihtiyacının karşılanması, istihdamın artırılması, tarımsal sanayiye hammadde sağlanması açılarından olduğu kadar, özellikle sulama dışı alanlarda düşük hane gelirlerinin yükseltilmesi ve sulama alanlarında tarımsal faaliyet yoğunluğunun artırılması açılarından da önem arz etmektedir. Ayrıca, sulama alanlarında yem bitkileri üretim potansiyelinin kullanılmasına imkan sağlamaktadır.

Bölge tarım sektörü katma değerinde hayvancılığın payı yüzde 19 düzeyindedir.

Son yirmi yılda Türkiye hayvan varlığında önemli değişimler yaşanmış, 1980-1998 arasında toplam sığır sayısında yüzde 26, koyun sayısında ise yüzde 33 oranında bir azalma gerçekleşmiştir. Bölge'de ise hayvan varlığındaki azalma, daha önemli boyutlara ulaşmış, anılan dönemde, sığır varlığında yüzde 44, koyun varlığında yüzde 36 oranında düşüş görülmüştür. Tiftik keçisi miktarındaki azalma ise yüzde 89 oranına ulaşmıştır. Sadece, tavuk sayısında yüzde 153 oranında bir artış gerçekleşmiştir.

Verim düzeyi düşük yerli hayvan oranı halen önemini korumaktadır. Türkiye genelinde yerli ırkların sığır varlığındaki payı yüzde 42 ve koyun mevcudundaki oranı yüzde 97 düzeyinde iken Bölge’de, yerli ırk sığır payı halen yüzde 73 oranındadır. Koyun varlığının tamamına yakını (Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM) Ceylanpınar Tarım İşletmesi dışında) yerlidir.

Kültür ve melez sığır varlığının toplam sığır varlığına oranı, Kilis ve Gaziantep illerinde Türkiye ortalamasının üzerinde, Adıyaman ve Şanlıurfa illerinde ise Türkiye ortalamasına yakın bir değere sahiptir. Şırnak ve Batman illerinde ise en düşük değeri göstermektedir.

Sun’i tohumlama faaliyetleri yeterli düzeye ulaşmamıştır. 2000 yılının ilk 8 ayında, Şırnak dışındaki 8 ilinde, ancak 8.3 bin inek sun’i tohumlanabilmiştir. Bunun için 47 ekip çalışmıştır.

Hayvancılık, mer’a ve otlaklara dayalı olarak sürdürülmektedir. 1998 yılında 12.2 bin ha’lık alanda yem bitkileri üretimi yapılmış, 21 bin ton/yıl kuru ot eşdeğeri kaba yem üretilmiştir. Yonca üretimi, toplam üretimin yüzde 50’sini teşkil etmektedir.

Takriben 2 milyon ha mer’a alanı mevcut olup, dönüşümlü otlatma programlarının uygulanamayışı ve gerekli iyileştirme tedbirlerinin alınamayışı nedenleriyle verim kapasitesi düşüktür.

Koyun dışında, hayvansal ürünlerdeki verimlilikte, Türkiye ortalamasının altında bir değere sahiptir. 1998 yılı verilerine göre koyun karkas ağırlığı Türkiye genelinde ortalama 17.7 kg, Bölge’de 20 kg’dır. Sığır karkas ağırlığında, Türkiye ortalaması 166 kg, Bölge’de 120 kg’dır. Sığır laktasyon verimliliği Türkiye ortalaması 1 586 kg, Bölge ortalaması ise 1 123 kg’dır.

Kentsel yerleşim alanlarında da hayvancılık faaliyeti sürdürülmektedir. Batman, Diyarbakır, Şırnak ve Siirt illeri kent merkezlerinde bu üretim biçimi yaygındır. Batman, Siirt kent merkezlerinde koyun besiciliği, Diyarbakır kent merkezinde ise süt inekçiliği faaliyeti, ciddi çevresel sorunların önemli bir kaynağını teşkil etmektedir.

Hayvan hastalıkları, ciddi bir sorundur. Bölge’nin sosyo-ekonomik yapısı ve komşu ülkelerle ilişki niteliği nedeniyle sığır vebası, PPR, mavi dil, şap hastalığı (Asya-1 dahil) gibi bir çok egzotik hastalık bu bölgedeki komşu ülkelerden bulaşmaktadır. İklim koşulları nedeniyle kan parazitleri de büyük ve küçük baş hayvan yetiştiriciliğinde önemli bir sorundur. İz elementler yetmezliğine dayalı hastalıklar, iç parazitlerle birlikte koyun ve sığır yetiştiriciliğinde önemli verim kayıplarına neden olmaktadır. Bu arada, zoonoz hastalıklar (brucellosis, tuberculosis), toplum sağlığı için tehlike oluşturmaktadır.

Küçük evcil hayvan yetiştiriciliğinde, tavukçuluk faaliyeti henüz beklenen düzeyde değildir. Ticari yumurta tavukçuluğunda Diyarbakır, Şanlıurfa, Şırnak, Kilis ve Gaziantep illerinde sınırlı sayıda işletme bulunmakta, üretim kapasitesi 100 bin adet/yıl düzeyinde kalmaktadır. Et tavukçuluğu, entegre bir faaliyet olarak, gönüllü bir kuruluş öncülüğünde, 0.8 milyon adet/yıl kapasite ile Diyarbakır’da sürdürülmektedir. Kümes koşullarında, sıcaklığa ilişkin klimatolojik faktörün kontrol edilmesine bağlı olarak sektörde gelişme potansiyeli bulunmaktadır. Türkiye hindi varlığının yüzde 25’ine sahip bulunan Bölge’de, daha çok Adıyaman, Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinde sürdürülen hindicilik, mer’a ve anız kaynaklarına dayanmaktadır. Hindi etine dayalı olarak endüstriyel üretim süreci geliştikçe, bu altsektörde gelişmeler beklenmektedir.

1998 yılı verilerine göre 117 bin adet arı kovani bulunmakta ve yılda 1 147 ton bal üretilmektedir. Floranın miktar, çeşit ve mevsimlik vejetasyonuna ilişkin tespitlere, “gezici arıcılık” ölçek ve koşullarının geliştirilmesine ve üretici gelir paylarının artırılması tedbirlerinin alınmasına bağlı olarak, üretim potansiyelinin gelişebileceği beklenmektedir.

X.5.1.2. Sorunlar

Üretici gelirinin ve üretici gelir paylarının düşüklüğü, genel bir sorun olarak görülmektedir. Hayvancılığın büyük ölçüde ekosisteme dayalı olarak (geleneksel şekilde) yürütülmekte olması, sektör sorunlarını ağırlaştırmaktadır.

Sorunlar ve nedenleri şöyle sıralanabilir;

1. Üretim Düşüklüğü;
 - i) Küçük işletme yapısı,
 - ii) Yetersiz sermaye,
 - iii) Mer’aya dayalı hayvancılık (yetersiz yemleme),
 - iv) Kaynakların etkin kullanılamaması.
2. Verim Düşüklüğü;
 - i) Canlı materyalin genetik kabiliyetinin elverişsizliği,
 - ii) Uygun olmayan barınak sistemi,
 - iii) Sağlık tedbirlerinin yeterince alınmaması.
3. Elverişsiz Pazar ve Tedarik Piyasası Yapısı;
 - i) Örgütlenme eksikliği,
 - ii) Soğuk zincirin oluşturulamaması,
 - iii) Mevzuatın elverişli olmayışı,
 - iv) Tarım sigorta sistemi eksikliği,
 - v) Borsa ve hayvan pazar sisteminin elverişsizliği,
 - vi) Mer’a döneminde ürün işleme imkanlarının yetersizliği.
4. Bilgi Eksikliği ve Teknoloji Yetersizliği;
 - i) Bilgi aktarma sistemlerinin, işletmeye ve aileye yönelik olarak kurulamaması,
 - ii) Teknolojik bilginin, üreticiye yeterince yansıtılamaması.
5. Kamusal Hizmetlerin Etkin Kılınamaması;
 - i) Kamu kaynak ve hizmetlerinin eşzamanlı götürülememesi,
 - ii) Kredi / destek sistemlerinin etkin kullanılamaması,
 - iii) Kamusal karar ve kaynaklara üretici erişimi güçlüğü.
6. Kaçak Hayvan Girişi;
 - i) Kaçak hayvan girişinin önlenemeyişi.

7. Ağ Sistemlerinin Elverişsizliği;

- i) Sektör-sanayi ilişkisinin üretici lehine kurulamaması,
- ii) Sanayi yatırımlarının birincil ürün kaynaklarına göre kademelenmemesi,
- iii) Hayvancılığın, kent merkezlerinde çevre sorunlarına kaynaklık yapacak biçimde sürdürülmesi, temel sorunlar olarak görülmektedir.

X.5.2. Amaç, Hedef ve Politikalar

X.5.2.1. Amaçlar

Geleneksel olarak sürdürülen hayvancılığın, niteliksel dönüşüm süreci hızlandırılarak desteklenecek; özellikle sulama dışı alanlarda tamamen mer'aya dayalı olarak yürütülmekte olan hayvancılık faaliyetlerinde kontrollü otlatma yöntemi benimsenecek, mer'a destekli ahır/ağıl yetiştiriciliğinin özendirilmesi ile sulu tarım alanlarında ahır/ağıl yetiştiriciliğine dayalı entegre hayvancılık sistemine geçilecek ve Bölge genelinde özendirilerek yaygınlaştırılacaktır.

X.5.2.2. Hedefler

- i) Tüm illerde ekosisteme dayalı hayvancılık faaliyetini uzman hayvancılık faaliyetine dönüştürmek,
- ii) Hayvancılıkta üretim ve verim artışını sağlamak, Tablo X.8'deki verim ve üretim büyüklüklerine ulaşmak,

Tablo X.8: Hayvansal Üretim ve Verimler (1998-2010)

	1998	2010
İnek Sütü Üretimi	436 624 Ton	1 217 457 Ton
Koyun Sütü Üretimi	134 743 Ton	313 813 Ton
Keçi (kıl) Sütü Üretimi	47 910 Ton	63 932 Ton
Keçi (tıftık) Sütü Üretimi	515 Ton	2 304 Ton
Bal Üretimi	1 167 Ton	5 069 Ton
Yumurta Üretimi	24 451 Ton	185 450 Ton
Yapağı Üretim	6 488 Ton	13 076 Ton
İpek Üretimi	9 Ton	250 Ton
Katma Değer (2000-2010)	183 564(Milyar TL)	428 135(Milyar TL)
İstihdam	173 000(Adam/Yıl)	285 000(Adam/Yıl)
İnek Laktasyon Verimi	1 123 Kg	2 630 Kg
Koyun Laktasyon Verimi	50 Kg	100 Kg
Keçi Laktasyon Verimi	50 Kg	65 Kg
Yumurta Verimi	150 Adet/Yıl	240 Adet/Yıl
Kovan Bal Verimi	9.8 Kg	12 Kg
Koyun Yapağı Verimi	1.6 kg	2 Kg
Sığır Genetik Yapısı (Saf-Melez-Yerli) %	4-23-73	27-46-27

- iii) Üreticilerin pazar ve tedarik piyasalarına karşı güçlendirilmesi tedbirlerini almak,
- iv) Sektöre ilişkin bilgi ve teknolojik bilginin üreticiye ve aile çevresine ulaşmasını sağlayacak tedbirleri almak,
- v) Hayvancılığa ilişkin kamusal hizmet alanlarında eşgüdümü artırıcı tedbirleri alınmak; uygun görülecek bir Bölge ilinde "Hayvancılık Koordinasyon Merkezi"ni kurmak,
- vi) Kaçak hayvan girişini önlenmek ve hayvan girişlerini kontrol altına almak (komşu

- ülkelere sınır tüm illerde; Kilis, Mardin, Şanlıurfa, Şırnak),
vii) Tüm illerde kırsal ve kentsel hayvancılık ağ sistemlerini oluşturmak,
viii) Batman, Diyarbakır ve Siirt illerinde organize hayvancılık bölgelerini kurmak.

X.5.2.3. Politikalar

- 1.i) Uzman-optimum işletme sayısını artırıcı tedbirler alınacak, bu yönde kamu işbirliği güçlendirilecektir,
- 1.ii) Hayvancılığın bölgesel düzeyde gelişmesi özendirilecek, kuru alanlarda koyunculuk faaliyeti yanında, tavukçuluk, arıcılık, hindicilik ve ipekböcekçiliği faaliyetleri yaygınlaştırılacak, sulu alanlarda süt inekçiliğini teşvik edici tedbirler alınacaktır,
- 2.i) İşletmelerin sermaye yapıları güçlendirilecektir,
- 2.ii) İşletmelerin yatırım ve donatım ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde, yerleşmeler ve projeler bazında, finansman temin modelleri geliştirilecektir,
- 3.i) Yemleme ve rasyon hazırlama sistemi iyileştirilecektir,
- 3.ii) Yem bitkileri tarımının desteklenmesi, geliştirilmesi ve asgari 80 bin ha'lık alanda yem bitkileri üretimi özendirilecektir,
- 3.iii) Her ilin mer'a alanının asgari onda biri ıslah edilecektir,
- 3.iv) Mer'a ıslahında, doğal ekosistemin ve endemik türlerin korunması tedbirleri alınacaktır,
- 3.v) Koyunculuk faaliyetinde, mer'a / otlak alanlarına dayalı yemleme sisteminin, kış yem stoklarını garantileyecek tedbirlerle dönüştürülmesi, kış döneminde (asgari 5 aylık dönem) ağılda yemleme - yetiştirme koşullarının sağlanması özendirilecektir,
- 3.vi) Geleneksel sığırcılık faaliyetinin, yoğun hayvancılık faaliyetine dönüşümü desteklenecek, yılda 9 aylık dönemler için ahır yemleme - yetiştirme koşullarının hazırlanması özendirilecektir,
- 3.vii) Silaj üretimini uygun bitki tür ve çeşitlerinin transferi ve üretime ilişkin alet-ekipmanın temininin özendirilmesi suretiyle desteklenecek, konuya ilişkin olarak özel sektör ve üretici birlikleri girişimleri özendirilecek,
- 3.viii) Tarımsal sanayi ürün artıklarının (örneğin; küspe, kepek vb.) yemlemede kullanımı özendirilecektir,
- 3.ix) Kalitesiz kaba yemlerin (saman-sak), üre / amonyak / sodyum hidroksit gibi kimyasallarla kalitesini yükseltecek tedbirler alınacak ve yemlerin besin değerleri açısından dengeli hazırlanması özendirilecektir,
- 3.x) "Yem blokları" üretimi ve kullanımı tedbirleri alınacaktır,
- 3.xi) İyileştirilmiş yemleme sistemleri geliştirilecek, dengeli hayvan besleme koşulları hazırlanacaktır,
- 4) Kırsal alan düzeyindeki yerleşmeler bazında, "profesyonel tarım yönetim danışmanlığı" sistemi özendirilecektir,
- 5.i) Canlı materyal verimini artıracak ıslah uygulamaları; çevre faktörlerini iyileştirici tedbirlerle birlikte gerçekleştirilecektir,
- 5.ii) Özellikle koyunculuk faaliyetine yönelik olarak, genetik ilerlemenin etkin bir seleksiyonla temini tedbirleri özendirilecektir,
- 5.iii) Koyunculuk faaliyetinde yavru verim kabiliyetini arttırmak için 2 yılda 3 kuzu üretimini sağlayacak üreme sistemine ilişkin programlar gerçekleştirilecek ve bu programlar özellikle Batman, Siirt ve Şırnak illerinde en az 10 bin baş koyunda uygulanacaktır,
- 5.iv) Uzman süt inekçiliği işletmelerinin tesisine yönelik olarak, kültür hayvanı edinimi kolaylaştırılacak, tüm illere yansıtılmak üzere, 41 bin baş damızlık gebe düve transferi imkanları yaratılacaktır. Damızlık materyalin temini için, damızlıkçı işletmelerin özel

- sektör tarafından kurulması özendirilecektir,
- 5.v) Batman, Siirt ve Şırnak illerine, toplam olarak 30 bin baş ivesi koyun transferi imkanları geliştirilecektir,
 - 5.vi) Mardin, Siirt ve Şırnak illerine, toplam olarak 3 bin baş tiftik keçisi transferi ile süt verim amaçlı damızlık keçisi transferi imkanları sağlanacaktır,
 - 5.vii) Batman, Mardin, Siirt ve Şırnak illerinde, her ilde 500 bin adet/dönem (kümes) kapasiteli olmak üzere, toplam olarak 2 milyon adet/dönem kapasiteli et tavukçuluğu entegre tesisleri kurulması koşulları hazırlanacaktır,
 - 5.viii) Siirt ve Şırnak illerinde, her ilde 4 milyon adet/yıl kümes kapasiteli olmak üzere, toplam olarak 8 milyon adet/yıl kapasiteli entegre yumurta tavukçuluğu tesisleri kurulması koşulları hazırlanacaktır,
 - 5.ix) Batman, Kilis, Siirt ve Şırnak illerine yansıtılmak üzere 1 milyon adet hindi palazı transferi imkanları sağlanacaktır,
 - 5.x) Tüm illere yönelik olarak, toplam 200 bin adet arı kovanı transferi imkanları geliştirilecektir,
 - 5.xi) Sığır sun'i tohumlama uygulamaları, özel sektör katılımı ile yaygınlaştırılacak, 2002 yılında yüzde 12 tohumlama oranı ile başlanarak, 2010 hedef yılında yüzde 28 tohumlama oranına ulaşılabilecektir,
 - 5.xii) Her ilde sun'i tohumlama irtibat büroları ile alt depolar kurulacak ve Diyarbakır ile Gaziantep illerinde sun'i tohumlama ana depoları kurulacaktır,
 - 6.i) Barınak yapısını iyileştirici tedbirler alınacaktır,
 - 6.ii) Geleneksel barınakların, özellikle havalandırma ve yemleme işlemlerini kolaylaştırıcı yönde geliştirilmesi tedbiri alınacaktır,
 - 6.iii) Yeni proje uygulamaları için altbölgeler bazında, alternatif barınak tip ve modelleri / projeleri üretilecek ve üreticilere yansıtılacaktır,
 - 7.i) Hayvan sağlığı tedbirleri etkin kılınacaktır,
 - 7.ii) Epidemiyolojik çalışmalarda etkinlik sağlanacaktır,
 - 7.iii) Koruyucu veterinerlik hizmetleri yaygınlaştırılacaktır,
 - 7.iv) Paraziter hastalıklar için entegre mücadele usulleri özendirilecektir,
 - 7.v) Zoonoz hastalıklarla (brucella, tüberküloz v.s.) mücadele edilecektir,
 - 7.vi) Tazminatlı hastalıklar için yeterli kaynağın ayrılması tedbirleri alınacak, hayvan hastalıkları ile mücadele için il özel idareleri ve belediyelerce kaynak ayrılması hususu özendirilecek, serbest veterinerlik hizmetleri ve profesyonel danışmanlık hizmetlerinin etkin kılınması tedbirleri alınacak; bundan öncelikle sun'i tohumlama ve hastalık teşhis faaliyetleri için yararlanılacak ve özel sektör katılımlı "gezici hayvan sağlık ekipleri" nin oluşturulması özendirilecek, hayvan türlerine ve yoğunluklarına bağlı olarak, Diyarbakır ve Gaziantep illerinde, "araştırma ve hastalık teşhis laboratuvarları" oluşturulacak / güçlendirilecek, her ilde, "Hastalık Erken Uyarı Sistemi" kurulacak ve Kilis, Mardin, Şanlıurfa ve Şırnak gibi komşu ülkelere sınır illerimizde, tampon bölgeler oluşturulacak ve özellikle bu illerde, aşılama sistematiği olarak sürdürülecektir,
- 8) Hayvancılık altsektör ihtiyaçlarına ve taleplerine bağlı olarak, üreticilere seçenekli örgütlenme modelleri tanıtılacak, "kooperatifçilik", "üretici birlikleri", "sözleşmeli hayvancılık", gibi çoklu örgütlenme modellerinin yaygınlaşması özendirilecektir,
 - 9.i) Hayvansal ürünlerin, üretici inisiyatifi ile pazarlanabilmesi için soğuk zincirin, kırsal yerleşmelere uygun ölçeklerde kurulması özendirilecektir,
 - 9.ii) Her ilde, hayvancılık park ve pazar yeri ile ürün borsa sisteminin yenilikçi bir model içinde kurulması ve uygulanması tedbirleri alınacaktır,
 - 9.iii) Koyunculuk "yaylak dönemlerinde", süt ürünleri ön işleme ünitesi olarak "seyyar mandra sistemi"nin kurulması özendirilecektir,

- 9.vi) Sektöre ilişkin olarak “Pazar Bilgi Sistemleri” kurulacak ve üretici erişimi kolaylaştırılacaktır,
- 10.i) “Önder Çiftçi Danışmanlık Sistemi” nin kurulması ve yaygınlaşması tedbirleri alınacaktır,
- 10.ii) Etkin “kamu yayımı” oluşumuna destek olunacak ve “özel yayım” seçenekleri artırılacaktır,
- 10.iii) “Profesyonel danışmanlık hizmetleri”nin yaygınlaşması için tedbirler alınacaktır,
- 10.iv) “Projeli işbaşı eğitimi” imkanları geliştirilecek ve desteklenecektir,
- 11) Altsektörlere ilişkin olarak, Siirt’te arıcılık geliştirme ünitesi, Diyarbakır’da ipekböcekçiliği geliştirme ünitesi, Diyarbakır ve Siirt’te kanatlı hayvan geliştirme üniteleri kurulacaktır,
- 12) Endemik hayvan türlerinde (Güney Kırmızısı - Kilis Sığırı, Kilis Keçisi, Tiftik Keçisi vs.) yerel gen kaynakları korunacak, bu maksatla sürdürülen çalışmaların daha etkin kılınması için araştırma-geliştirme tabanı, yerel seçilmiş işletmelere kadar genişletilecektir,
- 13.i) Bölge düzeyinde hizmet vermek üzere, uygun görülecek bir ilde, TKB’nın yönlendirmeleri ve üretici katılımı ile “Hayvan Sağlığı ve Islahı Koordinasyon Kurulu” oluşturulacak, il ve ilçeler düzeyinde de üretici katılımı ile “Eşgüdüm Kurulları” oluşturulacaktır,
- 13.ii) Kamu hizmetlerinin eşzamanlı götürülmesini sağlamak için hayvan yoğunluk ve türlerine göre her altbölgede “Hayvancılık Bölgeleri” oluşturulacaktır,
- 14.i) Kaçak hayvan girişini önlemek üzere kamusal tedbirler alınacak ve bu tedbirlere üretici desteğini sağlamaya yönelik çalışmalar yapılacaktır,
- 14.ii) Her gümrük giriş kapısında (Kilis, Mardin, Şanlıurfa ve Şırnak) “Karantina Bölgeleri” oluşturulacak, muhtemel diğer alanlarda da kaçak hayvan girişini önleyici tedbirler alınacaktır,
- 15.i) Birincil ürün işleme tesislerinin kırsal alanda kurulmasını özendirici tedbirler alınacaktır,
- 15.ii) Girdi temini, üretim ve pazarlama sistemlerinde, arz-talep kaynaklarına erişimi kolaylaştırıcı tedbirler alınacaktır,
- 15.iii) Batman, Diyarbakır ve Siirt illerinde, kent merkezlerinde yürütülmekte olan hayvancılık faaliyetlerinin kent dışında oluşturulacak “Organize Hayvancılık Bölgesi”nde sürdürülmesi tedbirleri alınacaktır.

Tablo X.9: Hayvancılık Kamu Yatırım Programı

(1998 Fiyatlarıyla, Milyar TL)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Toplam
Toplam	2 885	3 619	3 496	3 289	2 300	2 132	1 932	1 632	1 601	22 886

Şekil X.2: Hayvancılık Yatırımları Termin Planı

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Sun'i Tohumlama Yatırımları									
Ekipman									
İrtibat Bürosu									
Depolama Ünitesi									
Koyunculuk İslah Yatırımları									
Hayvancılığı Geliştirme Yatırımları									
Hastalık Teşhis Lab.									
Hastalık Erken Uyarı Sistemi									
Karantina Alanları									
Park ve Pazar									
İnsan Kaynaklarını Geliştirme									
Yatırım Danışmanlık									
Aşılama Ekibi									
Organize Hayvan Bölgesi									
Mer'a Islahı									
Arıcılık Geliştirme Ünitesi									
İpek Böcekçiliği Geliş. Ünitesi									
Kanatlı Geliştirme Ünitesi									

X.5.3. Yasal ve Kurumsal Düzenlemeler

- i) TKB yönlendirmeleri ile katılımlı bir yönetim yapısı içerisinde, kamu- özel işbirliğini artıracak olan "Hayvan Sağlığı ve Islahı Koordinasyon Kurulu" kurulacaktır,
- ii) "Araştırma ve Hayvan Hastalıkları Teşhis Laboratuvarları" (Diyarbakır ve Gaziantep illerinde) kurulacaktır,
- iii) Kanatlı hayvan, ipekböcekçiliği, arıcılık geliştirme üniteleri kurulup / geliştirilmelidir. Arıcılık geliştirme ünitesi Siirt'te, ipekböcekçiliği geliştirme ünitesi Diyarbakır'da ve kanatlı hayvan geliştirme üniteleri Diyarbakır ve Siirt'te kurulacaktır,
- iv) "Sun'i Tohumlama Uygulama Sistemi" geliştirilecek, iki adet ana depo (Diyarbakır ve Gaziantep İlleri'nde) kurulacaktır,
- v) Komşu ülkelere sınır illerimizde, "Tampon Bölgeler" kurulacaktır,
- vi) Gümrük kapılarımızda, "Hayvancılık Karantina Alanları" oluşturulacaktır,
- vii) Tüm Bölge illerinde "Hayvan Park, Pazar ve Ürün Borsası Sistemi" kurulacaktır.

X.6. Su Ürünleri

X.6.1. Mevcut Durum ve Sorunlar

X.6.1.1. Mevcut Durum

136 bin ha'lık baraj göl alanı oluşmuş bulunmaktadır. Baraj gölü potansiyel su yüzey alanı 199 bin ha'dır. 2.2 bin km'lik akarsularla birlikte mevcut 6.5 bin ha'lık doğal göl alanı, toplam baraj gölü alanına ilave edildiğinde, önemli bir su ürünleri üretim potansiyeli doğmaktadır.

1998 yılında, 1 842 tonu avcılıktan ve 520 tonu yetiştiricilikten olmak üzere toplam olarak

2 362 ton balık üretimi Bölge potansiyelinin çok altında bir düzeyde gerçekleşmiştir.

Sektördeki istihdam 400 ve geçimini su ürünlerinden sağlayan nüfus ise 1.5 bin kişidir.

1998 yılında, 1980 yılına göre 2.3 kat üretim gerçekleştirilmesine rağmen, bu düzey, toplam üretim potansiyelinin ancak yüzde 5'ine tekabül etmektedir.

Avcılıkla 1998 yılında üretilen 1 842 ton balığın yüzde 65'ini sazan, yetiştiricilik yolu ile üretilen 520 ton balığın yüzde 46'sını sazan ve yüzde 54'ünü alabalık teşkil etmektedir.

1998 yılında kültür balığının yüzde 50'si Gaziantep'te, yüzde 38'i Diyarbakır'da, yüzde 10'u Adıyaman'da ve yüzde 2'si ise Şanlıurfa'da üretilmiştir.

DSİ'ce, 1980 yılından 1998 yılına kadar, GAP baraj rezervuarlarında, 25 milyon adet yavru balık ile balıklandırma yapılmıştır. Anılan dönemde, TKB'nca, doğal göl, gölet ve akarsularda, 16.5 milyon adet yavru balık ile balıklandırma yapılmıştır.

Mevcut potansiyelin kullanılması yönünde, limnolojik olarak uygun ve ekonomik değeri bulunan türlerle balıklandırmanın hızlandırılması ve buna koşul olarak yetiştiriciliğin özendirilmesi gerekmektedir.

Yavru balık üretimi, insan kaynaklarının geliştirilmesi ile örgütlenmesinin teşviki, fiziksel altyapılar ile sektör altyapılarının geliştirilmesi hususları önem arz etmektedir.

X.6.1.2. Sorunlar

Sorunlar ve nedenleri şöyle sıralanabilir:

Su kaynaklarının tam ve sürdürülebilir kullanılmaması genel bir sorundur. Ayrıca su ürünleri üretimine yönelik olarak temel altyapı hizmetlerinin henüz yetersiz düzeyde bulunması, sektör sorunlarını ağırlaştırmaktadır.

1. Yetersiz Üretim;

- i) Su kaynaklarının etkin kullanılmaması,
- ii) Avcılığa yönelik yeterli stok oluşturulamaması,
- iii) Kafes yetiştiriciliğinin yaygınlaştırılmaması,
- iv) Uygun tür seçiminin yapılamaması,
- v) Yavru üretiminin yapılamaması,
- vi) Yem temininde güçlüklerin bulunması,
- vii) Hastalıklarla ilgili etkin mücadelenin yapılamaması.

2. Yetersiz Altyapı;

- i) Limnolojik etütlerin eksikliği,
- ii) Su alanları ile bağlantılı yol, su ve elektrik gibi altyapı eksikliği,
- iii) Baraj göl alanlarında balıkçı barınağı ve karaya çıkış yeri eksikliği,
- iv) Sektöre ilişkin olarak ortak yatırım (ürün kabul ve satış yeri, soğuk zincir, taşıma araçları v.s.) eksikliği,
- v) Araştırma-geliştirme merkezi ve ortak yönetim merkezi eksikliği,

vi) Üniversitelerde ve ilgili kamu kuruluşlarında donanım eksikliği.

3. Elverişsiz Pazar ve Tedarik Piyasası Yapısı;

- i) Üretici örgütlenmesi yetersizliği,
- ii) Talep azlığı,
- iii) Ürün çeşidi azlığı,
- iv) İşlenmiş ürün azlığı,
- v) Özel sektörün yavru üretimine yönlendirilemeyişi,
- vi) Yerel yem kaynaklarının tespit edilmemiş olması,
- vii) Etkin pazarlama sisteminin kurulamamış olması.

4. Çevresel Kirlilik;

- i) Ekolojik yetiştiriciliğin yapılamayışı,
- ii) Erozyon sorunu,
- iii) Kimyasal ve biyolojik kirliliğin kontrol edilemeyişi,
- iv) İstenmeyen yabancı türlerin aşılınması.

5. Bilgi Eksikliği ve Teknoloji Yetersizliği;

- i) Avcı ve yetiştirici eğitimi eksikliği,
- ii) Eğitim - yayım hizmetleri eksikliği,
- iii) Teknik eleman yetersizliği,
- iv) Hizmet içi eğitim eksikliği.

6. Avcılık Organizasyonu ve Avlanma Teknolojisi Eksikliği;

- i) Kaynak etüdünün ve stok tespitinin yapılamayışı,
- ii) Su, çevre ve erozyon izleme sistemlerinin geliştirilemeyişi,
- iii) Seçici ağ modellerinin geliştirilemeyişi,
- iv) Avlanma sirkülerinin hazırlanıp - uygulanamayışı.

7. Yetersiz Kamusal Hizmet ve Organizasyon Yapısı;

- i) Sektöre ilişkin izleme ve değerlendirme sisteminin olmayışı,
- ii) Kalite kontrol sisteminin eksikliği,
- iii) Kredi / finansman kaynakları eksikliği,
- iv) Avlak alanların yönetilmesine ilişkin modellerin tespit edilemeyişi,
- v) Kuruluşlararası koordinasyon eksikliği.

X.6.2. Amaç, Hedef ve Politikalar

X.6.2.1. Amaçlar

Özellikle baraj göllerinde su kaynaklarının tam kullanılabilmesi için “avcılık” ve “yetiştiricilik” usulleri yaygınlaştırılacak ve sulama dışı alanlarda küçük su kaynaklarının geliştirilmesi suretiyle üretici geliri artırılabilecektir.

X.6.2.2. Hedefler

- i) Üretim artışının sağlanması ve toplam su ürünleri üretimini, 34 365 ton/yıl'a yükseltmek,
- a) Baraj göl alanlarından, 28 365 ton su ürünleri üretimine ulaşmak (141 827 ha göl alanında),
- b) Küçük su kaynaklarından ve karada yetiştiricilikten 6 000 ton su ürünleri üretimine ulaşmak (1 200 ha yetiştiricilik alanında),
- ii) Su ürünleri altyapı hizmetlerini geliştirmek,
- iii) Üreticilerin piyasalara karşı güçlenmesini sağlayacak tedbirleri almak,
- iv) Çevresel kirliliğin önlenmesine yönelik tedbirleri almak (öncelikle baraj göllerinin oluşacağı illerde),
- v) Sektöre ilişkin bilgi ve teknolojik bilginin üreticiye ve aile çevresine ulaşmasını sağlayacak tedbirleri almak,
- vi) Tüm baraj gölü alanlarında avcılık organizasyonlarının güçlenmesi ve avlanma teknolojisi düzeylerini yükseltmek,
- vii) Kamusal hizmet etkinliğini, işbirliği temelinde artırmak.

X.6.2.3. Politikalar

- 1.i) Baraj göllerinde, limnolojik etütlere bağlı olarak, uygun yetiştirme alanlarının belirlenecek, gerekli tescil işlemleri tamamlanacak ve kafes balıkçılığı için elverişli alanlar belirlenecektir,
- 1.ii) Baraj göl alanlarında, balıklandırma ve stok oluşturma tedbirlerine öncelik verilecek ve uygun türler seçilecektir,
- 1.iii) Baraj gölleri dışında varolan su kaynaklarından ve "karada yetiştiricilik" imkanlarından yararlanmayı özendirici tedbirler alınacaktır,
- 1.iv) Etkin eğitim ve yayım çalışmalarında bulunulacaktır,
- 1.v) Kamu - özel sektör - üretici işbirliği imkanları geliştirilecektir,
- 1.vi) Finansman kaynaklarına erişim imkanları artırılacaktır,
- 1.vii) Seçenekler halinde kafes ve yetiştirme usulleri sunuma hazır duruma getirilecektir,
- 1.viii) Üretim alanlarına ve piyasa koşullarına göre uygun tür seçimi için destek olunacaktır,
- 1.ix) Yavru ve yumurta üretiminin gerçekleşmesi için özendirici tedbirler alınacaktır,
- 1.x) Canlı ve yapay yem üretiminin gerçekleşmesi yönünde tedbirler alınacaktır,
- 1.xi) Su ürünleri hastalıkları ile ilgili olarak etkin mücadele tedbirler alınacaktır,
- 2.i) Adıyaman İli'nde, "Bölge Su Ürünleri Merkezi" kurmak ve hastalıklarla ilgili olarak laboratuvar tesis edilecektir,
- 2.ii) Adıyaman, Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinde, baraj göllerinin olduğu / oluşacağı yörelerin 15 noktasında, fiziksel altyapı (elektrik, su ve yol hizmetleri) sunulacaktır,
- 2.iii) Adıyaman, Diyarbakır ve Şanlıurfa illeri baraj göllerinde 5 adet "balıkçı barınağı" inşa edilecektir,
- 2.iv) Adıyaman, Diyarbakır ve Şanlıurfa illeri baraj göllerinde 10 adet "karaya çıkış yeri" inşa edilecektir,
- 2.v) Ayrı illerde olmak üzere toplam olarak 7 adet "ürün kabul ve satış yeri" inşa edilecek ve "Borsa Sistemi"ni kurulacaktır,
- 2.vi) Bölge üniversiteleri ile kamu kuruluşlarının, sektöre ilişkin donanım ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olarak tedbirler alınacaktır,
- 3.i) Su ürünleri ihtiyaçlarına ve taleplerine bağlı olarak üreticilere seçenekli örgütlenme imkanları sunulacaktır,

- 3.ii) Özellikle Bölge’de tüketim alışkanlığını artırıcı tedbirler alınacaktır,
- 3.iii) Özel niteliklere sahip ürün çeşidi arzına yönelik çalışmalar özendirilecektir,
- 3.iv) Pazarı geliştirici ve yönlendirici nitelikte ürün işleme ve soğuk zincirin özel sektör tarafından kurulmasını özendirici tedbirler alınacaktır,
- 4.i) Biyolojik ve kimyasal kirlilik için kontrol sistemi kurulacaktır,
- 4.ii) Erozyona yönelik tedbirler alınacak, “su” ve “çevre” kalitesinin korunmasına yönelik izleme / kontrol sistemleri kurulacaktır,
- 4.iii) “Ekolojik yetiştiricilik” yöntemlerinin yaygınlaşması tedbirleri alınacaktır,
- 4.iv) İlgili kurumların etkin denetim imkanları geliştirilecektir,
- 4.v) Kooperatif üye ve teknik personelinin eğitilmesi yoluyla kapasiteleri artırılabilecektir,
- 5.i) “Yetiştirici” ve “avcı”lara yönelik olarak, etkin eğitim programları uygulanacaktır,
- 5.ii) Kamu ve özel yayım araçları kullanılarak, üretici ve aile çevresine yönelik yayım çalışmalarında bulunulacaktır,
- 5.iii) Teknik elemanların eğitimleri sağlanacaktır,
- 6.i) “Avlak alanları”nda kaynak etüdü ve stok tespiti sistemi kurulacak ve işlerliği sağlanacaktır,
- 6.ii) Seçici “ağ modelleri” geliştirilmesi ve bunların yaygınlaşması için tedbirler alınacaktır,
- 6.iii) “Avlanma sirküleri” hazırlanacak ve uygulanacaktır,
- 7.i) Adıyaman İli’nde “Su Ürünleri Koordinasyon Kurulu ve Kontrol Sistemi” kurulacaktır,
- 7.ii) Sektöre ilişkin olarak “İzleme ve Değerlendirme Sistemi” ile “Kalite ve Kontrol Sistemi”ni kurulacaktır,
- 7.iii) Üretim ve dağıtım süreçleri için oto-kontrol sistemi kurulacaktır,
- 7.iv) Kredi ve finansman kaynaklarına erişim sistemleri geliştirilecektir.

Tablo X.10: Su Ürünleri Kamu Yatırım Programı

(1998 Fiyatlarıyla, Milyar TL)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Toplam
Toplam	775	735	735	451	551	551	135	135	35	4 102

Şekil X.3: Kurum ve Programlar İtibariyle Kamu Yatırımları Termin Planı

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	
TKB										
Koordinasyon Kurulu ve Kontrol Sistemi										
Bölge Su ürünleri Merkezi										
İnsan Kaynaklarını Geliştirme										
Ulaştırma Bakanlığı										
Balıkçı Barınağı										
Karaya Çıkış Yeri										
Fiziksel Altyapı										
Belediyeler										
Ürün Satış Kabul Yeri										

X.6.3. Yasal ve Kurumsal Düzenlemeler

- i) GAP-BKİ’nin koordinasyonunda, ilgili tüm kuruluşların katılımları ile katılımcı bir yönetim yapısı içerisinde, kamu - özel kesim işbirliği artırılacak ve “Su Ürünleri Koordinasyon Kurulu ve Kontrol Sistemi” kurulacaktır,

- ii) “Bölge Su Ürünleri Merkezi” AR-GE faaliyetlerine yönelik olarak kurulacaktır,
iii) “Su Ürünleri Ürün Borsa Sistemi”, ürün kabul ve satış yerleri kurulacaktır.

X.7. Ormancılık

X.7.1. Mevcut Durum ve Sorunlar

X.7.1.1. Mevcut Durum

Bölge, orman varlığı bakımından, Türkiye'nin diğer bölgelerine göre en fakir bölgedir.

Bölge'deki toplam 1 257 bin hektarlık orman alanınının 78 bin hektarı kuru (yüzde 6.2), 1 178 bin hektarı baltalık ve bozuk baltalık (enerji), orman alanıdır (Tablo X.11).

Tablo X.11: Orman Varlığı ve Dağılımı

İller	Verimlilik Durumu	Koru Ormanları (bin ha)	Baltalık Ormanlar (bin ha)	Toplam Orman Alanı (bin ha)	Erozyon Kontrolü ve Ağaçlandırma Yapılması Gereken Sahalar (bin ha)
		İğne Yapraklı (bin ha)			
Adıyaman	Verimli	15.0	2.0	17.0	
	Verimsiz	4.5	108.4	112.9	
	Toplam	19.5	110.4	129.9	27.6
Batman	Verimli	0.5	16.9	17.4	
	Verimsiz		43.2	43.2	
	Toplam	0.5	60.1	60.6	2.2
Diyarbakır	Verimli		264.2	264.2	
	Verimsiz		64.5	64.5	
	Toplam		328.7	328.7	215.7
Gaziantep	Verimli	7.4	58.6	7.4	
	Verimsiz	29.0		87.6	
	Toplam	36.4	58.6	95.0	39.5
Kilis	Verimli	15.0	3.3	18.3	
	Verimsiz				
	Toplam	15.0	3.3	18.3	
Mardin	Verimli		15.5	15.5	
	Verimsiz		97.8	97.8	
	Toplam		113.3	113.3	111.3
Siirt	Verimli	0.1	61.1	61.2	
	Verimsiz		177.3	177.3	
	Toplam	0.1	238.6	238.7	61.6
Şanlıurfa	Verimli	5.8	8.3	5.8	
	Verimsiz			8.3	
	Toplam	5.8	8.3	14.1	3.5
Şırnak	Verimli	1.1	80.0	80.0	
	Verimsiz		176.9	178.0	
	Toplam	1.1	257.0	258.1	7.5
Verimli Toplam		28.7	440.0	468.7	
Verimsiz Toplam		50.0	738.3	788.3	
Toplam		78.4	1 178.3	1 256.7	468.9

Kaynak: Orman Bakanlığı,1999

Orman varlığı açısından en şanssız il Şanlıurfa'dır. Bu il, Bölge orman varlığının yüzde 0.7'si oranında enerji ormanına sahip olup, bunun büyük bölümü de bozuk baltalıktır.

Diyarbakır, Mardin ve Şırnak'ta hiç koru ormanı yoktur. Buna karşılık, Mardin İli'nde (Savur Vadisi) 6 bin hektar kavak ormanı vardır ve yılda 60 bin m³ kavak odunu üretildiği tahmin edilmektedir.

Enerji ormanlarının yüzde 36'sı normal, yüzde 64'ü bozuk baltalıktır. Verimli koru ormanı az olduğu için yakacak odun üretimi de çok düşüktür (84 bin m³).

Ormanların büyük bölümü yakacak odun üretimi amacıyla işletmeye alınmış olmasına rağmen, yakacak odun ihtiyacı karşılanamamaktadır.

Kilis, Adıyaman ve Siirt Orman İşletmeleri'ndeki yakacak odun açığının 1.7 milyon ster olduğu saptanmıştır. Bu rakam, her yıl Bölge ormanlarından, üretim kapasitesinin çok üzerinde, usulsüz odun üretildiğini ve ormanların büyük bir hızla tahrip edildiğini göstermektedir.

Bölge ormanlarından yılda üretilebilecek odun miktarı yaklaşık 1 milyon ster'dir.

Bölge Orman İşletmeleri Orman Amenajman Planları ibrelilerde, sun'i yolla gençleştirmekle 4.3 bin m³, bakımla 2.8 bin m³, temizleme ile 0.4 bin m³, yapraklılarda ise 0.2 bin m³ olmak üzere toplam 7.7 bin m³ yıllık ortalama "ETA" vermiştir. Bölge'deki enerji orman alanının 279 bin hektarı kesim düzeninde, 927 bin hektarı ise bozuk baltalıktır.

46 bin hektar ağaçlandırılmış alan, 469 bin hektar potansiyel ağaçlandırma ve erozyon kontrol önlemlerinin alınması gerekli alan bulunduğu saptanmıştır.

Ormanlardan 2000 yılı itibariyle ve 1998 fiyatlarıyla, 14.5 trilyon TL değerinde üretim, 12.4 trilyon TL katma değer ve 101 bin adam / yıl istihdam yaratılmıştır.

X.7.1.2. Sorunlar

- i) Toprakların yüzde 33.7'si çok şiddetli, yüzde 38.6'si şiddetli erozyon tehdidi altındadır. Fırat Havzası'ndan taşınan ortalama sediment miktarı 1 167 ton/yıl-km², Dicle Havzası'ndan taşınan sediment miktarı ise 1 085 ton/yıl-km² olarak saptanmıştır. Bundan ötürü, toprak muhafaza ve erozyonla mücadele Bölge'nin en önemli konusudur,
- ii) Düzensiz, usulsüz ve kaçak kesim; meşe yapraklarının hayvan yemi olarak tüketilmesi; Bölge'nin yakacak ve yapacak odun ihtiyacı ile ormanların verim gücü arasındaki dengesizlikten kaynaklanan tahribat; mülkiyet sorununun çözümlenmemiş olmasından dolayı alan bütünlüğü içinde ağaçlandırma ve erozyon kontrol projeleri uygulanamamaktadır,
- iii) Potansiyel ağaçlandırma alanlarının tapulaşma çalışmaları sırasında mer'a olarak tescil edilmesi nedeniyle ağaçlandırma girişimlerine daha başlangıçta engel oluşması,
- iv) Yetiştirilmiş teknik eleman, örgütlenme, halkla ilişkiler, ödenek, donanım yetersizliği ve hizmet birimleri arasındaki eşgüdüm eksikliği ve yetersizliği; Bölge'deki ormancılık sektörünün gündemindeki sorunlardır.

X.7.2. Amaç, Hedef ve Politikalar

X.7.2.1. Amaçlar

Sürdürülebilirlik, biyolojik çeşitlilik, yaban hayatını koruma ve çok yönlü yararlanma ilkeleri doğrultusunda; ekonomik, sosyal ve çevresel kriterler çerçevesinde yeni orman olanakları oluşturulacak, yönetilecek, işletilecek, korunacak ve geliştirilecektir.

X.7.2.2. Hedefler

- i) Baraj gölleri çevresinden ve yukarı havzalardan başlayarak, ağaçlandırma ve toprak muhafaza faaliyetleri yoğunlaştırılarak, bu bağlamda, toplam 217 bin ha alan ağaçlandırmak,
- ii) Bordür ve galeri kavakçılığının geliştirilmesi ve okaliptüs yetiştirilmesi için üreticiye her türlü destek verilerek, yeni kavak ve okaliptüs alanı 19 bin ha'a çıkarmak,
- iii) 6.6 bin ha'lık alanda, havza yönetimi programları uygulamak.

X.7.2.3. Politikalar

- i) Orman rejimindeki alanlarda, alan bütünlüğü ve emniyeti sağlanacak; bu alanların korunması etkinleştirilecek ve yatırımların verimliliğinin artırılması bakımından kadastro çalışmaları, potansiyel ağaçlandırma ve gençleştirme alanları öncelikli olmak üzere yaygınlaştırılacaktır,
- ii) Yukarı havzalara ve baraj üst havzalarına öncelik verilecek ve havzalarda yaşayan halkın yaşam kalitesini yükseltmek amacıyla, toprak ve su kaynakları korunacak, geliştirilecek ve yönetmek için hizmet birimleri yeniden düzenlenecektir,
- iii) Orman, mer'a ve su amenajman planlarında, sürdürülebilir orman yönetimi ilkeleri doğrultusunda, toplum ihtiyaçları dikkate alınarak gerekli düzeltmeler yapılacaktır,
- iv) Erozyonun önlenmesi, toprağın, flora ve faunanın korunması, su kalitesinin yükseltilmesi temeline dayalı bir yaklaşım çerçevesinde, standartların geliştirmesine ilişkin çalışmalar hızlandırılacaktır,
- v) Orman kaynakları; ekosistem yaklaşımı bağlamında, sektörlerarası bağımlılık, verimlilik ve istihdam açısından, uygun işletmecilik ilkeleri gözönüne alınarak yönetilecektir,
- vi) Orman köylüsünün kalkındırılması amacıyla, sosyal ormancılık faaliyetleri yaygınlaştırılacaktır,
- vii) Ekolojik tarımı, ekoturizme (kırsal turizm) ekleme girişimlerine destek verilmesi suretiyle, orman köylüsüne ek gelir elde etme imkanı yaratmak için gerekli düzenlemeler yapılacaktır.

Tablo X.12:Yıllar İtibariyle Kamu Ormancılık Yatırımları

(1998 Fiyatlarıyla Milyar TL)										
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Toplam
Toplam	6 699	6 699	11 522	10 082	10 082	10 082	10 082	10 082	10 082	85 412

X.7.3. Yasal ve Kurumsal Düzenlemeler

- i) Katılımcı Havza Yönetimi Birimi'nin oluşturulması için gerekli yönetsel, kurumsal, finansal ve teknik düzenlemeler yapılacaktır,

- iii) Orman köylüsünün örgütlenmesi açısından; birim kooperatifler, il ve bölge birlikleri ve ulusal birlik oluşumu için çıkarılması gündemde olan “Kooperatifler Çerçeve Yasası” kapsamında gerekli düzenlemeler yapılacaktır.

XI. SOSYAL YAPI ve SEKTÖRLER

XI.1. Mevcut Durum ve Sorunlar

XI.1.1. Demografik Yapı

XI.1.1.1. Demografik Göstergeler

2000 yılı itibariyle Türkiye toplam nüfusunun (67 845 bin) yaklaşık yüzde 10'u (6 604 bin) Bölge'de yaşamaktadır. Tablo XI.1'de yer alan temel demografik göstergelerin de ortaya koyduğu üzere Bölge demografik yapısı Türkiye ortalamasından önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Aynı farklılaşma Bölge'deki iller arasında da saptanmıştır. Örneğin nüfus artış hızı Şanlıurfa'da yüzde 3.6 iken Kilis'te yüzde -1.3'tür.

Nüfusun üç ana yaş grubu itibariyle dağılımına bakıldığında 0-14 yaş yüzde 41.2, 15-64 yaş yüzde 54.7, 65+ yaş grubu ise yüzde 4.1'dir. Aynı yaş gruplarında Türkiye dağılımı ise, sırasıyla yüzde 29.9, yüzde 64.5 ve yüzde 5.6'dır.

Tablo XI.1: Bölge İlleri ve Türkiye İçin 2000 Yılı Temel Demografik Göstergeleri

Değişkenler	Türkiye	Bölge	Adıyaman	Batman	Diyarbakır	Gazintep	Kilis	Mardin	Siirt	Şanlıurfa	Şırnak
Toplam Nüfus (Bin Kişi)	67 845	6 605	624	447	1 364	1 294	115	705	265	1 437	354
Yıllık Nüfus Artış Hızı (%)	1.8	2.5	2.0	2.6	2.2	2.5	-1.3	2.3	0.8	3.6	3.0
Kaba Doğum Hızı (Binde)	21.5	35.9	35.8	38.3	37.6	28.1	27.2	37.4	41.4	35.6	41.8
Kaba Ölüm Hızı (Binde)	6.7	6.1	6.6	7.8	6.5	6.3	6.0	9.8	7.2	4.7	7.2
Toplam Doğurganlık Hızı	2.5	4.2	4.0	4.5	4.3	3.2	3.1	5.1	5.7	4.9	5.7
Bebek Ölüm Hızı (Binde)	35.3	60.0	49.1	68.9	55.0	48.4	46.2	71.1	58.6	37.4	67.6
Doğuşta Yaşam Beklentisi (Yıl)											
Toplam	69.1	63.0	66.5	60.1	63.1	68.5	66.9	59.8	62.1	69.5	60.2
Erkek	66.9	60.9	64.4	58.0	61.0	66.4	64.8	57.7	60.0	67.4	58.1
Kadın	71.5	65.1	68.6	62.2	65.2	70.6	69.0	61.9	64.2	71.6	62.3
Nüfusun Üç Ana Yaş Grubu İtibariyle Dağılımı (Yüzde)											
0-14	29.9	41.2	36.6	45.2	42.2	36.0	35.8	41.2	42.6	44.8	46.2
15-64	64.5	54.7	58.3	50.9	54.0	59.3	57.8	54.6	53.2	51.7	50.8
65+	5.6	4.1	5.1	3.9	3.8	4.7	6.4	4.3	4.2	3.5	3.0
Nüfusun Eğitim Açısından Çağ Gruplarına Göre Dağılımı (Yüzde)											
3-5	5.9	8.5	7.2	9.7	9.0	7.1	7.1	8.6	9.0	9.3	10.2
6-13	15.9	20.8	19.6	22.6	21.8	18.8	19.1	20.7	21.0	21.6	22.4
14-16	6.2	10.8	7.8	7.6	7.4	7.3	7.2	7.3	7.1	7.6	6.7
17-20	8.2	9.9	9.8	9.5	9.3	9.2	8.9	9.3	9.4	9.3	9.8

Kaynak: 1997 Nüfus Tespiti Sonuçları, Sekizinci BYKP ve Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE) Projeksiyonu, 2000 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları.

Bölge'nin demografik yapısında Türkiye ortalamalarına yaklaşma eğilimleri vardır. Ancak bu gelişmelere karşın özellikle nüfus artışı, kaba doğum, doğurganlık ve bebek ölüm hızları hala

Türkiye ortalamalarının oldukça üzerindedir. Bölge’de genç ve çocuk nüfus oranları da ülke ortalamalarının üzerindedir.

XI.1.1.2. Nüfus Hareketleri

Bölge’de, çeşitli itim ve çekim etmenlerinin etkisiyle kuzeydeki dağlık alanlardan güneydeki ovalara, kırdan-kente ve Bölge’den Bölge dışına doğru bir göç süreci yaşanmaktadır. Bu göçlerin temel nedeni; göçenler tarafından ağırlıklı olarak ekonomik nedenler gösterilmekle birlikte terör de bu süreci hızlandırmıştır. Bu nedenle, 1990’dan bugüne kadar geçen zamanda Bölge’deki bazı büyük kentlerin nüfusu yaklaşık iki katına çıkmıştır. Bugün için göçlerin yarattığı en büyük sorun, kentlerde aşırı nüfus yığılmasıdır. Kentlerde bu nüfusu emecek yeterli altyapı, istihdam olanakları ve sosyal donatılar yetersizdir.

Bunun doğal bir sonucu olarak, Bölge’de mevsimlik tarım işçiliği ve göç yoğun olarak yaşanmaktadır. Mevsimlik göçe katılan hanelerin yüzde 44.7’si kırsal alandan, yüzde 50.3’ü ise kentsel alandan göçe katılmaktadır.

XI.1.2. Sosyo-Ekonomik Yapı

XI.1.2.1. Geleneksel Yapılar

Son yirmi yıllık dönemde, özellikle GAP uygulamalarının yarattığı etkiler sonucunda, Bölge’deki toplumsal ilişkilerde; aile kurumunda, birey ve grup davranışlarında, kır - kent ilişkilerinde, dış dünya ile kurulan bağlantılarda gözle görülür bir değişim yaşanmaktadır. Bununla birlikte Bölge genelinde, aşiret, toprak ağalığı vb. geleneksel yapılar hala etkisini ve önemini sürdürmektedir. Bu nedenle, geleneksel yapıya bağlı düşünce, davranış, değer ve yargılar kalkınmanın ve toplumsal ilişkilerde niteliksel değişimin hızını ve yönünü olumsuz yönde etkilemektedir.

Bölge’de GAP-BKİ tarafından yaptırılan bir araştırmaya göre toplam hanelerin Şanlıurfa’da yüzde 81’i, Mardin’de yüzde 64’ü, Diyarbakır’da yüzde 34’ü, Adıyaman’da yüzde 31’i, Gaziantep’te ise yüzde 21’i kendilerini aşiret bağı içinde tanımlamaktadır.

Toprak mülkiyetine dayalı, ekonomik niteliği ağır basan ve aynı zamanda bir sosyal statü ve siyasal güç yapılanmasını da ifade eden “ağalık” etkisini sürdürmektedir. Örneğin, Bölge’deki tarım işletmelerinin yüzde 45.4’ü 50 dekardan daha az arazi varlığına sahip olup toplam arazinin yüzde 5.9’unu işlerken, toplam işletmelerin yüzde 2.9’unu oluşturan 1000 dekardan daha büyük arazi varlığına sahip işletmeler ise toplam arazinin yüzde 38.3’ünü işlemektedir.

Geleneksel kurumların toplumsal yaşamda etkileri altbölgelere göre farklılaşmakla birlikte yaygın olarak sürmektedir. Bu yapı GAP-BKP’nda dikkate alınan katılımcılık, kamu kurumlarında saydamlık ve demokrasinin gelişimini engelleyen bir özellik taşımaktadır.

XI.1.2.2. İşsizlik ve Sosyal Güvenlik

Bölge’de, iş olanakları son derece sınırlıdır. İş arayanların oranı yüksek, iş bulanların oranı düşüktür.

Bölge’de İş ve İşçi Bulma Kurumu’na (İİBK) 1999 yılında iş bulmak için başvuruların sayısı 16 612, aynı yıl işe yerleştirilenlerin sayısı 7 018’dir. Başvuranlar içinde işe yerleştirme oranı

yüzde 42.2'dir. Her iki grupta da erkekler büyük çoğunluktadır. İş bulmak için İİBK'na başvurular, işsizlerin çok küçük bir bölümünü oluşturmaktadır.

Ücretli ve işveren olarak tanımlanan kesimlerin, Bölge'deki ortalaması Türkiye ortalamasının altındadır. Buna karşılık, kendi işinde çalışanlar ve ücretsiz aile işçisi kategorilerinde ortalamalar tersine dönmektedir. Ücretsiz aile işçiliği bir ölçüde işgücünün eksik istihdamını açıklamaktadır. Bu kategoride özellikle kadın ve çocuklar dezavantajlı konumdadırlar. Bölge'de kadın nüfusun yaklaşık 2/3'ünün ücretsiz aile işçiliğinde çalışması aynı zamanda kadın emeğinin görünmezliğinin bir göstergesidir.

Bölge'de ortalama hanehalkı geliri ve kişi başına düşen gelir Türkiye ortalamasının altındadır.

Türkiye'de yaklaşık 4.5 milyon kayıtlı esnaf ve sanatkarın 198 bini (yüzde 4.4) Bölge'dedir ve kayıt dışı esnaf sayısının yaklaşık 62 bin olduğu tahmin edilmektedir. Esnaf ve sanatkarların; vergi, haksız rekabet, eğitim, yasal ve yönetsel yetmezlikler, üretim ve pazarlama, sağlık ve sosyal güvenlik ile istihdam konularında bir çok sorunları bulunmaktadır.

Türkiye'de sosyal sigorta sistemlerinden yararlananların oranı 1995 yılında yüzde 78.8'den 1999 yılında yüzde 91'e yükselmiştir. Bu oran, Bölge'de bir artış göstermekle birlikte, ancak yüzde 40 düzeyine yaklaşabilmiştir.

Bölge'de 1991 yılı Tarım Sayımı sonuçlarına göre, tarımla uğraşan hanelerin yüzde 40'ı topraksızdır.

XI.1.2.3. Özgüven ve Gelecek Kaygısı

Yüksek orandaki işsizlik bireylerin ve özellikle gençlerin toplumla bütünleşmesini engellemektedir. Bölge'deki toplumsal güç yapılanmasının niteliğinden dolayı geniş kitleler için bireysel girişimcilik ve kaynaklara erişim güçleşmektedir. Ayrıca, yakın geçmişte yaşanan terör olayları toplum nezdinde, kurum ve kuruluşlarla olan ilişkilerde belirgin bir güvensizlik ortamının oluşmasına yol açmıştır.

XI.1.2.4. Eğitim

2000 yılı itibariyle Türkiye genelinde toplam okur-yazarlık oranı yüzde 85.6 iken bu oran Bölge'de yüzde 68.8'e düşmektedir. Okur-yazarlık oranının cinsiyetler arasındaki dağılımında da Bölge Türkiye toplamının gerisindedir. Türkiye'de erkeklerin yüzde 92.4'ü, kadınların yüzde 78.7'si okur-yazarken, Bölge'de erkeklerin yüzde 81.8'i, kadınların yüzde 55.6'sı okur-yazardır (Tablo XI.2).

Tablo XI.2: Türkiye’de ve Bölge’de Cinsiyete Göre Okur-Yazarlık Oranları (2000 Yılı, %)

İller	Erkek	Kadın	Toplam
Adıyaman	87.33	67.45	80.6
Batman	79.77	45.12	62.80
Diyarbakır	78.96	49.59	64.17
Gaziantep*	88.24	70.10	79.21
Mardin	80.55	52.65	66.18
Siirt	77.17	40.86	59.30
Şanlıurfa	84.29	59.36	71.71
Şırnak	65.80	23.92	46.25
Bölge	81.83	55.60	68.79
Türkiye	92.40	78.71	85.60

Kaynak: HÜNEE Projeksiyonu, 2001.

* Kilis ili Gaziantep içinde değerlendirilmiştir.

Bölge’de örgün eğitimde okullaşma oranları Türkiye ortalamalarının gerisindedir (TabloXI.3).

Tablo XI.3: Türkiye’de ve Bölge’de Okullaşma Oranları (2000 Yılı, %)

Eğitim Kademeleri	Türkiye	Bölge
Okul Öncesi Eğitim (3-5 Yaş)	9.8	2.1
İlköğretim (6-13 Yaş)	97.6	82.4
Genel Ortaöğretim (14-17 Yaş)	36.6	18.4
Mesleki ve Teknik Ortaöğretim (14-17 Yaş)	22.8	6.8
Yükseköğretim*	27.8	4.3

Kaynak: Anadolu Üniversitesi, Bölge Kalkınma Planı Eğitim Planlaması Çalışması, 2001

* Yükseköğretimdeki öğrencilerin yalnızca kendi illerinde öğrenim görmedikleri, Bölge dışına giden ve gelen öğrencilerin olduğu da tablonun değerlendirilmesinde dikkate alınmalıdır.

Bölge’de 1998 yılı itibariyle 71 halk kütüphanesi vardır ve toplam okuyucu sayısı 2 364 104’tür. Toplam kitap sayısı 556 585’tir. En az halk kütüphanesi (1) ve en az kitap sayısı (15 723) olan il Kilis’tir. En az okuyucu sayısı Şırnak’tadır (40 056). Bölge’deki kütüphane sayısı ve personel azdır.

1998 yılı itibariyle Bölge’deki sinema ve tiyatro sayısı son derece yetersizdir. Bölge’de hiç özel tiyatro ve opera ve bale bulunmamaktadır. Resmi tiyatroların sayısı 1’dir ve Diyarbakır ilindedir. Toplam sinema sayısı 18’dir. Batman, Kilis ve Şırnak illerinde hiç sinema salonu bulunmamaktadır.

XI.1.2.4.1. Okulöncesi Eğitim

Okul öncesi eğitim erken çocukluk gelişimi ve eğitim kademelerine hazırlık açısından Bölge’de büyük öneme sahiptir. Buna karşın okul öncesi eğitimde okullaşma oranı Türkiye ortalamasının altındadır. Ülke genelinde yüzde 9.8 olan okul öncesi eğitim oranı Bölge’de yüzde 2.1’e düşmektedir.

XI.1.2.4.2. İlköğretim

İlköğretimde okullaşma oranı ülke genelinde yüzde 97.6 iken Bölge’de yüzde 82.4’dür ve okul sayısı, öğrenci/öğretmen ve öğrenci/derslik oranları açısından da Türkiye ortalamalarının altındadır. Türkiye’de ortalama olarak 31 öğrenciye bir öğretmen, ortalama 42 öğrenciye bir derslik düşmekteyken; Bölge’de 43 öğrenciye bir öğretmen, 58 öğrenciye bir derslik düşmektedir.

İlköğretimde cinsiyete göre okullaşma oranlarında Bölge, ülke ortalamalarının gerisindedir. Türkiye’de kız çocuklarının ilköğretimde okullaşma oranı ortalama yüzde 92.3 iken Bölge’de ortalama 75.2’tür (Tablo XI. 4).

Tablo XI. 4. İlköğretimde cinsiyete göre okullaşma oranları (2000)

İl	Okullaşma Oranı (%)		
	Kız	Erkek	Genel
Adıyaman	70.2	83.5	76.89
Batman	63.6	86.2	94.5
Diyarbakır	66.6	88.7	78.21
Gaziantep	82.7	97.0	93.88
Kilis	77.5	91.7	96.65
Mardin	62.8	97.8	87.54
Siirt	65.6	89.3	78.75
Şanlıurfa	65.4	84.2	73.29
Şırnak	67.6	86.4	82.24
Bölge	75.2	96.9	82.39
Türkiye	92.3	98.4	97.60

Kaynak: MEB, 2000 verileri ve HÜNEE Projeksiyonu.

Türkiye’deki toplam 203 Yatılı İlköğretim Bölge Okulu (YİBO)’nun, 45’i Bölge’de bulunmaktadır. Toplam 102.4 bin öğrencinin, 25.4 bin’i Bölge’deki okullarda eğitim görmektedir. Bunların 4.4 bin’i (yüzde 17.5) kız öğrencidir. Ayrıca Bölge’de 8 adet Pansiyonlu İlköğretim Okulu (PİO) bulunmaktadır. Bu okullarda da 4.2 bin öğrenci eğitim görmektedir.

Türkiye genelinde 1999-2000 öğretim yılında taşınmalı eğitime bağlı olarak taşınan 622 bin öğrencinin 40.1 bini Bölge’dedir. Bunların 12.3 bin’i kız öğrencidir.

Bölge’de YİBO’lar, PİO’lar ve taşınmalı eğitim yaşamsal önem taşımaktadır.

XI.1.2.4.3. Genel Ortaöğretim

Genel ortaöğretim kademesinde ülke genelinde yüzde 36.6 olan okullaşma oranı, Bölge’de yüzde 18.4’tür. 2000 yılı itibarıyla Türkiye genelinde ortalama 18 öğrenciye bir öğretmen, ortalama 31 öğrenciye bir derslik düşmekteyken; Bölge’de ortalama 25 öğrenciye bir öğretmen, ortalama 40 öğrenciye bir derslik düşmektedir.

XI.1.2.4.4. Mesleki ve Teknik Ortaöğretim Kurumları

Ülke genelinde yüzde 22.8 olan okullaşma oranı, Bölge’de yüzde 6.8’e düşmektedir. Türkiye’deki resmi mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarının yüzde 5.6’si Bölge’dedir.

Bölge'deki 178 mesleki ve teknik lisede 33.5 bin öğrenci ve 3 bin öğretmen bulunmaktadır. Bölge'deki bir okulda ortalama 188 öğrenci ve 17 öğretmen bulunmakta ve 11 öğrenciye bir öğretmen düşmektedir. Bu okullar; Endüstri Meslek Liseleri, Kız Meslek Liseleri, Ticaret Liseleri ve İmam-Hatip Liselerinden vb. oluşmaktadır. Mesleki ve teknik liselerde 37 farklı program içinde en yaygın olanı elektrik bölümüdür. Bunu metal işleri, tesviye, bilgisayar ve elektronik bölümleri izlemektedir. Bu okullarda kız öğrenci oranı yüzde 34.5'dir.

Türkiye'deki toplam 24 özel mesleki ve teknik ortaöğretim kurumundan hiçbiri Bölge'de bulunmamaktadır. Bölge'de hemen her alanda ara-insan gücüne gereksinim bulunmasına karşın, mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarına ilgi oldukça düşüktür. Bu durum, Bölge'de yeterli iş alanlarının olmayışı ve eğitim kurumu - istihdam ilişkilerinin yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.

XI.1.2.4.5. Yükseköğretim

Türkiye'de 53'ü kamu 21'i vakıf üniversitesi olmak üzere toplam 74 üniversite bulunmakta ve 1999-2000 öğretim yılında 1 793 bin öğrenci ön lisans ve lisans öğrenimi görmektedir. Kamu üniversitelerinin üçü Bölge'dedir ve bu üniversitelerin ön lisans ve lisans programlarında 36 bin öğrenci bulunmaktadır ve aynı dönemde Bölge'de 4.8 bin öğrenci mezun olmuştur.

Ülke genelinde olduğu gibi, Bölge üniversitelerinin toplum ve sanayi işbirliğini yeterince kuramadığı ve mevcut kapasiteleri ile Bölge kalkınmasına yeterince katkıda bulunamadıkları gözlenmektedir. Üç üniversitede de GAP araştırma merkezleri bulunmasına karşın, merkezlerin etkinlikleri istenilen düzeyde değildir. Bununla birlikte üniversiteler ve GAP araştırma merkezleri ileriye yönelik çalışmalar için bir potansiyel oluşturmaktadır.

XI.1.2.4.6. Yaygın Eğitim

Bölge'deki okullaşma ve okuma-yazma oranlarının düşüklüğü, toplumsal cinsiyet rollerindeki farklılaşma, göçerler ve mevsimlik işçilerin varlığı, iş ve mesleki becerilerdeki sorunlar, genç nüfus oranının yüksekliği, üretim ilişkilerindeki farklılaşma ve kırdan kente göçün hızı ve boyutları yaygın eğitimin önemini daha da artırmaktadır. Buna karşın Bölge'de yaygın eğitim programları yetersizdir. Özellikle kadınlar yaygın eğitimden yeterince yararlanamamaktadır.

Yaygın eğitimde temel sorumluluk MEB'nin olmakla birlikte, iş-meslek, beceri edindirme konularında İİBK, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Valilikler, Kaymakamlıklar, Belediyeler, GAP-GİDEM'ler, ÇATOM'lar, SHÇEK Toplum Merkezleri ve sivil toplum kuruluşları (STK'lar) gibi çok sayıda kurumun da çalışmaları bulunmaktadır.

1999-2000 yıllarında Bölge'de MEB Halk Eğitim Merkezleri (HEM)'nce açılan bin okuma-yazma kursundan 8.8 bin'i kadın, 50.2 bin'i erkek 59.6 bin kursiyer, meslek kurslarından 72.1 bin, sosyal-kültürel kurslardan 13.5 bin kursiyer yararlanmıştır.

Türkiye'de çıraklık eğitimine ilişkin sorunlar, Bölge illerinde daha fazla etkisini göstermektedir. Ayrıca Türkiye nüfusunun yüzde 10'u, ortaöğretim düzeyinde öğrencilerin yüzde 11,6'sı Bölge'de bulunmasına karşın; Türkiye'de mevcut 330 Çıraklık Eğitim Merkezi (ÇEM)'nin yalnızca yüzde 6.1'i ve çıraklık eğitiminden yararlanan 228.8 bin kişinin yalnızca yüzde 3.7'si Bölge'dedir.

XI.1.2.4.7. Engellilerin Eğitimi ve Rehabilitasyonu

Türkiye genelinde olduğu gibi Bölge’de de engellilere yönelik özel eğitim ve rehabilitasyon kuruluşlarının sayısı yetersizdir. MEB bünyesinde Gaziantep’te görme engelliler için 125 kapasiteli yatılı, işitme engelliler için 150’si yatılı 262 kapasiteli, Diyarbakır’da ise 150’si yatılı işitme engelliler için 211 kapasiteli ilköğretim okulu bulunmaktadır. Bu eğitime ihtiyaç duyan farklı engelli gruplarındaki çocukların ve yetişkinlerin sayısı da bilinmemektedir. SSK ile Emekli Sandığı’nın engelli çocuklara yönelik eğitim yardımı çerçevesinde özel engelli bakım ve rehabilitasyon merkezlerinin sayısı Diyarbakır’da 4, Gaziantep’te 6, Batman’da 1 olmak üzere toplam 11’e ulaşmıştır.

XI.1.2.4.8. Sorunlar

- i) Bölge’de öğrencilerin özellikle ilköğretime hazırlanması açısından büyük önem taşıyan okulöncesi eğitim kademesinde okullaşma oranı Türkiye ortalamasının oldukça altındadır,
- ii) Kırsal ve kentsel alanda eğitim donatıları (sınıf, laboratuvar, lojman, modern eğitim teknolojileri, araç-gereç vb.) ihtiyacın altındadır,
- iii) Eğitimin finansman kaynakları yetersizliğini korumakta ve mevcut kaynaklar etkili kullanılamamaktadır,
- iv) Öğretmen, eğitim denetçisi, eğitim uzmanı yetersizdir. Özellikle başta meslek dersleri ve İngilizce olmak üzere yeterli branş öğretmeni bulunmamaktadır,
- v) Zorunlu ilköğretim kademesinde, çağ nüfusunun tümünün okullaşması henüz sağlanamamıştır. Özellikle kırsal kesimde kız çocuklarının ilköğretime gönderilmeme eğilimi yaygındır,
- vi) Örgün ve yaygın eğitimin tüm kademelerinde kız çocuklar eğitim olanaklarından yeterince yararlanamamaktadır,
- vii) Taşıma merkezlerinin ve taşıma araçlarının seçiminde standartlara uyulmamasından ötürü taşınabilir eğitim uygulamalarının verimlilik düzeyi düşüktür,
- viii) Bölge’de hemen her alanda ara-insan gücüne büyük gereksinim duyulmasına karşın, mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarına talep yetersizdir,
- ix) Üniversite-sanayi işbirliği ve üniversite-toplum ilişkileri, istenilen düzeyde değildir,
- x) Özel eğitime gereksinimi olan bireyler için uygun eğitim ortamları ve uzman eğitici yetersizlikleri sorunu yoğundur,
- xi) Yaygın eğitim konusunda STK’ların çalışmaları olmakla birlikte yetersizdir.

XI.1.2.5. Sağlık

Bölge; nüfus artış hızı, bebek-çocuk ölüm oranı, kaba ölüm hızı, doğurganlık hızı, erken-geç yaşta doğum vb. temel sağlık göstergeleri açısından Ülke ortalamasının üstündedir.

Bölge’de kırsal alan yerleşmelerinin yüzde 28’i susuz, yüzde 12’si ise yetersiz içme suyuna sahip olup, işletme ve kirlenme sorunu vardır.

Bölge’de pis su şebekesi ve atık su arıtma tesisleri, katı atık ayrıştırma, nakil ve depolaması yetersizdir.

Beslenme, konut standardı ve hijyeninde yaygın sorunlar vardır.

Toplam doğurganlık hızı ortalaması Türkiye’de 2.5, Bölge’de 4.2’dir. Kaba doğum hızı Türkiye’de binde 21.5 iken, Bölge’de 35.9’dur. Bebek ölüm hızı Türkiye ortalaması binde 35.3, Bölge’de 60’dır.

Bağışıklamada, bulaşıcı hastalıklarda, etkin aile planlaması gibi diğer temel sağlık göstergelerinde de tüm gelişmelere karşın Bölge ortalamaları, Türkiye ortalamalarının gerisindedir.

Sağlık hizmetlerinin sunumunda tesis sayısındaki yetersizlikler, yönetim aksaklıkları, donanım eksikliği, sağlık personelinin sayıca ve nitelikçe yetersizliği ve bu personelin Bölge içindeki dengesiz dağılımı başlıca sorunları oluşturmaktadır.

Temel sağlık hizmetleri kapsamında sağlık ocakları ve sağlık evleri tarafından verilen hizmetler Bölge’de önemli ölçüde aksamaktadır.

Kadın ve çocuklara yönelik ana-çocuk sağlığı ve aile planlaması hizmetleri Bölge’nin pek çok yerleşiminde yetersizdir. Kırsal yerleşim birimlerinin dağınıklığı ve Bölge’ye özgü doğa koşulları da sağlık hizmetlerindeki yetersizliği artıran bir diğer etmendir. Temel sağlık hizmetlerinin sunumunda çok önemli bir işlevi bulunan, özellikle kırsal kesim sağlık ocakları ile sağlık evlerinin büyük bir bölümü hizmet dışıdır.

Bölge’de toplam 432 sağlık ocağı vardır. Bunların 200’ü kent, 232’si kır tipidir. Sağlık ocaklarına bağlı 781 sağlık evi, 21 AÇSAP, 24 verem savaş dispanseri ve 7 halk sağlığı laboratuvarı bulunmaktadır. Sağlık ocaklarından kentsel kesimde 4, kırsal kesimde 43 olmak üzere 47’si, sağlık evlerinden ise 609’u kapalıdır. Bölge’nin doğusunda kalan illerde kapalı sağlık ocağı sayısı daha fazladır. Buna karşın Bölge’de 21 sağlık ocağının inşaatı devam etmektedir. Ayrıca 470 sağlık ocağı ve 1.1 bin sağlık evinin yapımı planlanmaktadır.

Bölge’deki yataklı tedavi kurumları; yeterli sayı ve nitelikte personel bulunmaması ve donanım yetersizliği nedenleriyle çok düşük doluluk oranlarıyla çalışmaktadırlar (Tablo XI.5). Ana-çocuk sağlığı ve aile planlaması konularında faaliyet gösteren kamu, özel ve sivil toplum kuruluşları arasında sağlıklı işleyen bir eşgüdüm ve süregelen bir işbirliği yoktur.

Bölge’de Sağlık Bakanlığı’na bağlı 5.4 bin kapasiteli 56, SSK’ya bağlı 1.2 bin kapasiteli 5, üniversitelere bağlı 1.6 bin kapasiteli 3, ayrıca özel sektöre ait 9 adet yataklı tedavi kurumu bulunmaktadır. Temel sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi halinde yataklı tedavi kurumlarına (hastanelere) başvuranların sayısında önemli oranda bir azalma sağlanabilecektir. Bu nedenle, Bölge’de Birinci Basamak Sağlık Kurumları’nın iyileştirilmesinin önemi bir kat daha artmaktadır.

Bölge’de sağlık personeli başına nüfus, Türkiye ortalamasının üzerindedir. Bölge içi iller arasında da önemli farklar vardır. Örneğin Kilis ve Gaziantep’te bir hekime düşen nüfus Türkiye ortalamasına çok yakın iken Mardin, Şırnak, Batman ve Adıyaman gibi illerde Türkiye ortalamasının üzerindedir (Tablo XI.6).

Tablo XI. 5: İller İtibariyle Yataklı Tedavi Kurumlarının Durumu (2000)*

İl	Hastane Sayısı	Yatak		Yatak İşgal Oranı	10 bin Kişiyeye Düşen Yatak Sayısı	Yoğun Bakım Ünitesi	Kan Merkezi	Diyaliz Ünitesi
		Kadro	Fiili					
Adıyaman	9	685	650	53.7	8.9	1	1	1
Batman	4	214	288	61.1	5.0	2	1	1
Diyarbakır	17	2 880	2 313	59.4	21.0	5	3	3
Gaziantep	13	2 495	2 093	60.8	21.1	5	2	2
Kilis	1	190	136	47.0	18.6	1	1	1
Mardin	5	475	305	46.8	6.9	1	1	1
Siirt	4	285	205	37.9	10.5	1	1	1
Şanlıurfa	14	1 214	1 117	50.4	8.3	3	3	2
Şırnak	6	215	160	28.9	6.2	0	0	0
Bölge	73	8 653	7 267	47.0	13.1	19	13	12
Türkiye	1 171	158 938		58.0	24.3			

Kaynak: İl Sağlık Müdürlükleri verileri, Sağlık Bakanlığı 1999 3. Dönem Faaliyet Raporu

* Milli Savunma Bakanlığı'na ait kurum ve yataklar dahil değildir.

Tablo XI.6: İller İtibariyle Sağlık Personeli Başına Düşen Nüfus (2000)

İl	Bir Hekime Düşen Nüfus	Bir Uzman Hekime Düşen Nüfus	Bir Pratisyene Hekime Düşen Nüfus	Bir Diş Hekimine Düşen Nüfus	Bir Eczacıya Düşen Nüfus	Bir Sağlık Memuruna Düşen Nüfus	Bir Hemşireye Düşen Nüfus	Bir Ebeye Düşen Nüfus
Adıyaman	2 990	11 962	3 987	47 850	10 346	5 889	2 285	2 552
Batman	2 427	6 376	3 919	28 482	7 768	2 069	3 052	3 261
Diyarbakır	1 603	4 145	2 613	10 315	5 913	2 472	1 323	2 476
Gaziantep	1 515	3 054	3 008	10 190	3 626	3 094	1 970	2 855
Kilis	929	4 646	1 161	25 552	3 650	2 086	897	1 175
Mardin	3 684	15 658	4 818	86 120	7 252	3 704	2 312	3 960
Siirt	2 737	12 315	3 519	54 186	6 157	2 202	1 830	2 913
Şanlıurfa	2 834	7 884	4 422	34 751	6 852	6 726	2 733	4 604
Şırnak	3 751	2 465	4 425	69 025	10 150	3 672	3 711	4 930
Bölge	2 154	5 822	3 418	19 225	6 007	3 407	2 005	2 811
Türkiye	920	2 098	1 640	5 264	3 318	1 671	1 012	1 677

Kaynak: İl Sağlık Müdürlükleri verileri, 2000 ve Sağlık Bakanlığı Sağlık İstatistikleri, 1997.

XI.1.2.6. Sosyal Hizmetler

Bölge'de Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na (SHÇEK) bağlı 6 çocuk yuvası, 7 kız ve erkek yetiştirme yurdu, 2 huzurevi, 1 bakım ve rehabilitasyon merkezi, 2 çocuk ve gençlik merkezi, 10 toplum merkezi ile SHÇEK tarafından açılış izini verilip denetlenen 11 gündüzlü özel bakım ve rehabilitasyon merkezi ile 33 kreş ve gündüz bakımevi bulunmaktadır. Ayrıca Belediyelere bağlı toplam 200 kapasiteli 4 huzurevi ve 1 çocuk ve gençlik merkezi vardır (Tablo XI.7).

Tablo XI.7: İller İtibariyle Sosyal Hizmet Kuruluşları (2000)

İl	Çocuk Yuvası	Yetiştirme Yurdu	Huzurevi		Rehabilitasyon Merkezi		Çocuk ve Gençlik Merkezi		Kreş ve Bakımevi	Toplum Merkezi		Toplam
			SHÇEK	Belediye	SHÇEK	Özel	SHÇEK	Belediye	Özel	SHÇEK	ÇATOM	
Adıyaman		1		1					2	1	1	6
Batman						1				3	2	6
Diyarbakır	1	1		1		4	1	1	11	1		21
Gaziantep	2	1	1	1	1	6			13	1	1	27
Kilis		1									1	2
Mardin	1	1	1							1	5	9
Siirt	1	1								2	4	8
Şanlıurfa	1	1		1			1		7	1	4	16
Şırnak											5	5
Toplam	6	7	2	4	1	11	2	1	33	10	23	100

Kaynak: SHÇEK, 2001

Bölge'deki yatılı ve gündüzlü sosyal hizmet kuruluşlarının sayısı yetersiz ve illere dağılımı dengesizdir. Başta sosyal hizmet uzmanı olmak üzere yetişmiş insan gücünde büyük açık bulunmaktadır.

Sosyal yardım faaliyetlerinde 65+ yaştakilerle, engellilere yönelik yasa (2022 sayılı yasa)'dan Bölge'de yararlananların sayısı 2000 yılında 114.3 bin kişi, kullanılan kaynak 17.1 trilyon TL'dir. 2001 yılının ilk on ayında 118.8 bin kişi sosyal yardımlardan yararlanmıştır ve kullanılan kaynak 26.1 trilyon TL'dir.

Ekim 2001 itibariyle, sağlık hizmetlerinde sosyal sigortası olmayanların yararlandığı yeşil kart için başvuranların sayısı 2.1 milyon; yararlananların sayısı 1.7 milyondur.

3294 sayılı yasa çerçevesinde her il ve ilçede kurulu Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) aracılığıyla sunulan (sağlık, beslenme, eğitim, yakacak, aşevi, engellilere sağlanan her türlü destek ile kişileri kendi kendine yeterli hale getirmeyi amaçlayan ayni ve nakdi destekler vb.) sosyal yardımlardan 2000 yılında yararlananların toplam sayısı 211.2 bin, yardımların tutarı 6.8 trilyon TL, 2001 yılında Kasım sonu itibariyle yararlananların sayısı 171.4 bin kişi ve tutarı 8.8 trilyon TL'dir.

Bir kişinin birden çok sosyal yardım programından yararlanması olanaklı olmakla birlikte Bölge'de sosyal hizmet ve sosyal yardımlardan yararlanan ve yararlanması gerekenlerin sayısı, bu alandaki gereksinimi ve bu hizmetlerin yaşamsallığını göstermektedir.

XI.1.2.7. Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadının Durumu

Bölge kadınının toplumsal gelişmişlik göstergeleri açısından modern bir toplumun standartlarının çok gerisinde olduğu görülmektedir. Kadınlar geleneksel sosyal katmanlaşmadan özellikle de aşiret bağlarından kaynaklanan ve rolleri/statüleri toplumsal olarak belirlenmiş cinsler arası eşitsizliklerden olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu durum özellikle kırsal alanda yaşayan kadın için daha da belirgindir. Diğer taraftan Bölge'de yakın akraba evlilikleri (amca kızı/amca oğlu) de kadının toplumsal statüsündeki olumlu yöndeki değişimin önündeki engellerden biridir. Kadınlar erkeklere göre yönetim ve karar alma süreçlerine daha az katılmakta, temel sağlık ve eğitim hizmetleri ile teknolojiye daha az yararlanmakta, gelir kaynaklarına ulaşmakta güçlük çekmektedir.

Bölge'de kırsal alanda yüksek orandaki topraksızlık, az topraklılık ve küçük tarım işletmelerinin yaygınlığı kadının iş yükünü artırmaktadır. Buna ek olarak hem kırsal alanda hem de kentsel alanda çok çocukluluk iş yükü sorununu daha da yükseltmektedir. Doğurganlık hızında Ülke ortalaması binde 2.5 iken Bölge'de 4.2'dir.

Kırsal alanda kadınlar için ilk evlilik yaşı ortalama 17'dir ve kadınların yüzde 37'si 15 yaşın altında evlenmektedir. Kentsel kesimde ilk evlilik yaşı ortalama 17.5'dir. Kentli kadınların yüzde 64'ü, 15-19 yaşları arasında evlenmektedir. Ülkede ilk evlenme yaşı ortalama 18.9'dur.

Kırsal alanda üretim sürecinde aktif bir role sahip olan Bölge kadını, kentsel alanlarda eğitim seviyesinin yetersizliği, beceri düzeyinin düşük ve piyasa koşullarının elverişli olmayışı gibi nedenlerle ekonomik faaliyetlerde istenilen düzeyde rol alamamaktadır.

Bölge'deki kadınların okur-yazarlık oranı yüzde 55.6'dır. Okur-yazar yetişkin kadın oranı bakımından Bölge illerinin hepsi ülke ortalamasının altındadır. Bu oran Şırnak'ta yüzde 23.9'a düşmektedir.

Zorunlu eğitim kademesinde, Bölge'de iller arasında okul sayıları, öğrenci/öğretmen ve öğrenci/derslik oranları büyük farklılıklar gösterdiği gibi, kentsel yöreler ile kırsal kesim ve kız-erkek öğrenci sayıları arasında da farklılıklar bulunmaktadır.

İlköğretimde cinsiyete göre okullaşma oranlarında Bölge, ülke ortalamalarının gerisindedir. Türkiye'de kız çocuklarının ilköğretimde okullaşma oranı ortalama yüzde 92.3 iken Bölge'de yüzde 75.2'dir.

Kadınların yerel meclislerde yer alma oranı yalnızca Gaziantep'te yüzde 0.6 olup diğer yerlerde sıfırdır. Kadınların temsili kurumlardaki etkinliği tüm Türkiye genelinde düşükken, bu durum Bölge'de daha da ağırlaşmaktadır.

Kadınlara yönelik negatif ayrımcılık mülkiyet konusunda da kendini net bir biçimde göstermektedir. Kadınlar yoğun çalışmalarına ve üretime büyük katkılarda bulunmalarına karşın, ekonomik kaynakları kadının tasarrufunda değildir.

XI.1.2.8. Gençlik

Bölge nüfusunun 2000 yılı tahminlerine göre yüzde 22'si 15-24 yaşları arasındadır. Bu değişime açık ve dinamik yaş grubunun yoğunluğu gençler için özel politika ve hedefler geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Gençlerin çoğunluğu çok sınırlı sosyal çevre ve ilişkiler ağı içinde yetişmiş ve bir çoğu hala bulunduğu il ve ilçe dışına çıkmamıştır. Ayrıca gençliğin yararlanabileceği tiyatro, sinema, müzik, kültürel, sportif etkinlikler ve serbest zamanlarını değerlendirebilecekleri altyapı hizmetlerinin son derece yetersiz olması da sosyal gelişmelerini engellemektedir.

Bölge'deki gençlerin en çok karşılaştıkları sorunlar; işsizlik, eğitimsizlik, iletişimsizlik, aile ve toplum baskısı, cinsellik, kendini ifade edememe, özgüven ve bilgi eksikliği, sosyal ve kültürel tesislerin ve spor alanlarının yetersizliğidir. Bölge'deki üniversite gençliği de sosyal ve kültürel altyapıların ve etkinliklerin yeterince gelişmemiş olmasından olumsuz yönde etkilenmektedirler.

Bölge'deki Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü'ne (GSGM) bağlı spor tesislerinin sayısı genç nüfusun oranı düşünüldüğünde azdır. Türkiye'deki 45 çim futbol stadyumunun 3'ü, 183 çim futbol stadının 13'ü, 47 toprak futbol stadının 5'i, 276 çim futbol sahasının 4'ü, 874 toprak futbol sahasının 64'ü, 25 açık yüzme havuzunun 2'si, 27 kapalı yüzme havuzunun 3'ü, 6075 semt sahasının (basketbol, voleybol vb.) 234'ü, 350 spor salonunun 22'si, 173 antrenman spor salonunun 27'si Bölge'dedir. Bölge'deki spor tesisleri sayısı 1 kapalı atış poligonu, 2 tenis sahası, 12 atletizm pisti, 9 gençlik merkezi, 1 yelken spor alanı ile birlikte toplam 400'dür. GSGM'nin Bölge'de yatırım programında yer alan 11 spor tesisi projesi bulunmaktadır.

Bölge'deki sporcu sayısı, antrenör ve kulüp sayısı da azdır. Türkiye'deki 254 bin faal sporcu sayısının 8.8 bini Bölge'dedir. Bunun 1.8 bini izcilik, 1.7 bini taekwondo, 0.7 bini voleybol, 0.9 bini basketbol ve 0.7 bini judo branşlarındadır. Ülke'deki 17.8 bin faal antrenör ve

monitörün 81'i ve 5 856 spor kulübünün 276'sı Bölge'dedir.

GAP-BKİ Başkanlığı bir sivil toplum kuruluşu ile birlikte Mardin ve Diyarbakır'da gençlik merkezlerini hizmete açmıştır. Bu merkezler tüm Bölge illerine yaygınlaştırılmaktadır.

XI.1.2.9. Sivil Toplum Kuruluşları (STK)

Bölge genelinde 556 STK bulunmaktadır. Bunların 73'ü sivil vakıf, 110'u resmi vakıf, 373'ü dernektir. Bölge'de STK'ların sayısı, işlevi ve etkinliği ülke geneline göre daha yetersizdir.

Vakıf türü kuruluşların ancak yüzde 40'ı "sivil", diğerleri ise kamu hizmetlerine destek sağlamak amacıyla kurulan ve çoğunluğu çevre amaçlı ve yarı-resmi nitelikli sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarıdır. Bu kuruluşların bütçeleri ve kadrolu personelinin ücretleri fonlardan ya da genel bütçeden karşılanmaktadır. Bu vakıfları sivil toplum kuruluşları içinde değerlendirmek de olanaklı değildir.

Bölge'deki STK'ların en çok ilgilendikleri beş konu ve bunların bütün içindeki payları sırasıyla; meslek-özlük haklarında yüzde 17, eğitim-gençlikte yüzde 14, toplum kalkınmasında yüzde 13, kültür-sanatta yüzde 12 ve sağlık-sosyal yardımlarda yüzde 10'dur.

Bölge'deki STK'lar arasında ortak proje geliştirme ve uygulama ve kaynak yaratma gibi konularda da yeterli ve etkin işbirliği görülmemektedir.

XI.2. Amaç, Hedef ve Politikalar

XI.2.1. Amaçlar

- i) Bölge kalkınması, ekonomik, sosyal, kültürel, mekansal ve çevre koruma boyutlarıyla entegre bir şekilde ve insani gelişme temelinde, katılımcılık ve sürdürülebilirlik ilkelerine uygun olarak gerçekleştirilecektir,
- ii) Sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi için insan kaynakları ve yerel kurumsal kapasiteleri geliştirilerek toplumsal yapı güçlendirilecektir,
- iii) Toplumun beşeri kaynaklarının güçlendirilmesi yönünde yaygın ve örgün eğitim ile sağlık ve sosyal yardım hizmetleri iyileştirilecek ve yaygınlaştırılacaktır,
- iv) Dezavantajlı gruplar (kadınlar, çocuklar, gençler ve yoksullar vb.) başta olmak üzere tüm toplumsal kesimlerin adil bir şekilde kararlara ve kaynaklara erişiminin kolaylaştırılacak ve katılımcılık mekanizmaları geliştirilecektir,
- v) Çağdaş kurumsal yapıların oluşturulması ve güçlendirilmesi amacıyla gerekli düzenlemeler ve yönlendirmeler yapılacaktır.

XI.2.2. Hedefler ve Politikalar

XI.2.2.1. Nüfus Hareketleri Hedefleri

- i) Nüfusun merkez köylerde ve orta büyüklükteki kentlerde yoğunlaşmasını sağlayacak önlemler geliştirmek,
- ii) Baraj yapımından etkilenen nüfusun, kalkınma ilkeleri ve katılımcılığı gözeterek yeniden yerleştirilmelerini sağlamak,
- iii) Sosyal ve ekonomik gelişmelerin bir sonucu olarak yaşam alanları daralan göçer ve yarı-göçer topluluklardan isteyenlerin yerleşik hayata geçirilmesini sağlamak,

- iv) Köylerine geri dönmek isteyenlerin geri dönüşlerini sağlayacak program ve projeler geliştirmek,
- v) Mevsimlik tarım işçilerinin sosyal sigorta ve sosyal hizmetlerden yararlanmalarını sağlayacak programlar geliştirmek.

XI.2.2.1.1. Nüfus ve Nüfus Hareketlerine İlişkin Politikalar

- i) Kırsal alandaki göçün yönlendirilmesi için kamu yatırımlarında merkez köylere ve orta büyüklükteki kentlere öncelik verilecek ve buralara yönelik yatırımlar teşvik edilecektir,
- ii) Dezavantajlı bölgelerde eğitim, kredi ve temel girdi ve pazarlama destek hizmetlerine yönelik olarak bütüncül bir yaklaşım esas alınacaktır,
- iii) Köy grupları/mikro havza düzeyinde küçük ölçekli gelir getirici ve yerinde kalkınmayı amaçlayan projeler yaygın olarak uygulanacaktır,
- iv) Kalkınma sürecinin etkinliği açısından, kente özgü değerlerin benimsenmesinde varolan kültür öğelerinden yararlanılacaktır,
- v) Saklı nüfus sorununun önlenmesi için yasal mevzuata işlerlik kazandırılacaktır,
- vi) Kentsel alanda hizmet ve sanayi sektörlerinde gereksinim duyulan kalifiye ara personel/iş gücünün yetiştirilmesine, kırsal alanda da yerinde kalkınmaya önem verilerek, kırdan kente ve Bölge'den Bölge dışına olan göçün olumsuz etkileri en aza indirilecektir.

XI.2.2.2. Eğitim Hedefleri

- i) Okullaşma oranını okul öncesi eğitimde Adıyaman ve Şanlıurfa illerinde yüzde 10'a, Batman, Diyarbakır ve Mardin illerinde yüzde 15'e, Siirt ve Şırnak illerinde yüzde 25'e; ilköğretimde tüm illerde yüzde 100'e, genel ortaöğretimde Batman, Mardin, Siirt ve Şırnak illerinde yüzde 40'a; teknik ortaöğretimde Siirt ve Şırnak illerinde yüzde 45'e çıkartmak,
- ii) Ortaöğretimde kızların okullaşma oranındaki payını yükseltmek,
- iii) Bölge'nin gereksinimlerine uygun ve işlevsel yaygın eğitim programları düzenlemek,
- iv) Üniversite-sanayi işbirliğini geliştirmek,
- v) Taşınabilir eğitim sistemindeki sorunları çözerek işlevsel hale getirmek,
- vi) Kırsal alanda YİBO'lar ve PİO'ları yaygınlaştırmak,
- vii) Topraksız ve küçük topraklı çiftçiler ile kadınlara yönelik özel bir kırsal yaygın sistemi geliştirmek,
- viii) Engelli çocukların eğitim ihtiyacını saptayarak, kaynaştırılmış eğitim, özel alt sınıf, yatılı/yatısız okulları açmak; mesleki eğitimi olmayan yetişkin engelliler için yaygın eğitim olanakları sağlamak,
- ix) Bölge Üniversitelerinde Sosyal Hizmetler, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, Psikoloji, Sosyoloji bölümlerini açmak ve/veya açılmış olan bölümlere işlerlik kazandırmak,
- x) Çağdaş değerlerin benimsenmesinde, varolan kültür öğelerinden yararlanmak ve Bölge'nin kültürel zenginliklerini tanıtabilecek eğitim programları düzenlenmek.

XI.2.2.2.1. Eğitim Politikaları

- i) Okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılmasına öncelik verilecektir,
- ii) Mevcut ortaöğretim kurumları bünyesinde, bölgesel gereksinimlerle tutarlı yeni mesleki eğitim programları açılacak, ara insan gücü gereksinimleri karşılanacaktır,
- iii) Eğitimle kazanılan becerilerin göstergesi olan (diploma veya sertifika) belgeler; iş kurma ya da işletme sermayesi amacıyla kredi başvurularında tercih faktörleri arasında değerlendirilecektir,

- iv) Kırsal alanda eğitim hizmetleri öncelikle merkez köylerde yoğunlaştırılacaktır,
- v) Çocukların okula devamını sağlamak için yasaların uygulanması izlenecektir,
- vi) Eğitici personelin barınma ihtiyaçları giderilecek ve ücretleri iyileştirilecektir,
- vii) Pilot uygulama olarak sözleşmeli öğretmen istihdamı başlatılacaktır,
- viii) Bölge’de öğretmen gereksinmesinin hangi dallarda olduğu belirlenecek ve atamalar ile görevlendirmeler buna göre yapılacaktır,
- ix) Engellilere yönelik örgün ve yaygın eğitim programları uygulanmasına önem verilecektir,
- x) Yaygın eğitim, iş ve meslek edindirme programlarının koordine edilerek, kaynak savurganlığı önlenecektir,
- xi) Bölge’de kız ortaöğretim okulları açılacak ve YİBO’lar ortaöğretimi de kapsayacak şekilde geliştirilecektir,
- xii) Örgün ve yaygın eğitim olanaklarından tüm dezavantajlı grupların yararlanması sağlanacaktır,
- xiii) Dezavantajlı gruplara yönelik mesleki ve teknik eğitim programları uygulamak suretiyle istihdam artırılacak ve gelir düzeyi yükseltilecektir.

XI.2.2.3. Sağlık Hedefleri

- i) Bebek, çocuk ve anne ölüm oranları ile doğurganlık oranı gibi temel sağlık göstergelerinin 2010 yılı ülke ortalamasına getirmek,
- ii) Doğumların tamamının sağlık kuruluşlarında ya da sağlık personeli tarafından asgari sağlık koşullarında yaptırılmasını sağlamak,
- iii) Doğurganlık dönemindeki tüm kadınların doğum öncesi ve sonrası bakım almalarını sağlamak,
- iv) 0-59 ay bebeklerin tam aşıli olmalarını sağlamak,
- v) Nitelikli ve deneyimli sağlık personelinin bölgede tutulabilmesi için özendirici tedbirler almak,
- vi) Yatak başına nüfusun Batman, Diyarbakır ve Mardin İllerinde 360’a, Siirt ve Şırnak illerinde 351’e düşürmek,
- vii) Merkez köylerde yeni sağlık ocakları yapmak,
- viii) İl ve ilçe merkezlerinde AÇSAP’lar, halk sağlığı laboratuvarları ve kent tipi sağlık ocakları yapmak,
- ix) Tropikal Hastalıklar Eğitim ve Araştırma Merkezi’nin etkinliğini artırmak,
- x) Atıl durumdaki sağlık evi ve sağlık ocaklarının değerlendirmeye tabi tutularak hizmetine ihtiyaç duyulanları faaliyete geçirmek,
- xi) Gaziantep’ten itibaren Irak sınırına kadar uzanan Bölge’de “Acil Yardım ve Kurtarma Hizmeti” sunan yeterli sayıda istasyon kurmak,
- xii) Branş hastaneleri (göğüs hastalıkları, acil yardım ve travmatoloji) açmak,
- xiii) Sağlık ocaklarını bulaşıcı hastalıklarla mücadele hizmetini yerine getirebilecek şekilde iyileştirilmek,
- xiv) Tüm eğitim kurumlarında “Ruh Sağlığı ve Danışma Merkezleri” açmak ve koruyucu ruh sağlığı hizmetlerinin sağlık ocaklarına entegrasyonunu tamamlamak.

XI.2.2.3.1. Sağlık Politikaları

- i) Her kademedeki sağlık hizmeti veren birimlerin nicelik ve niteliği artırılacak, yetişmiş insan gücü açığı kapatılacak ve merkez sağlık ocaklarına ilgili meslek personeli atanacaktır,
- ii) Temel sağlık hizmetlerinin, ana-çocuk sağlığı programlarının ve kurumlarının örgütsel kapasiteleri geliştirilecektir,

- iii) Sulamanın yaygınlaşmasıyla ortaya çıkabilecek sağlık sorunlarına karşı önlemler alınacaktır,
- iv) Beslenme, çevre sağlığı, aile planlaması, ana-çocuk sağlığı vb. konularda halkın bilinç düzeyi yükseltilecek ve bunun için yerel önderlerden, gönüllülerden ve STK'lardan yararlanılacaktır,
- v) Sağlık çalışmalarının izlenmesi ve değerlendirilmesi süreçlerine, başta meslek odaları olmak üzere, ilgili sivil toplum kuruluşlarının katılımı sağlanacaktır,
- vi) Kaza, şiddet ve afetlerin olumsuz sonuçlarının en aza indirilmesi için sektörler arası işbirliği geliştirilecektir,
- vii) Çevre kirliliğinin önlenmesinde sektörler arası işbirliği geliştirilecektir,
- viii) Canlı hayvan kesimlerinin sağlıklı koşullarda ve denetimsiz yapılmasından ve kentlerde yürütülen hayvancılık faaliyetlerinden kaynaklanan insan ve çevre sağlığı sorunlarını önlemek için gereken idari, kurumsal, mali ve fiziki önlemler alınacaktır.

XI.2.2.4. Sosyal Hizmet Hedefleri

- i) Sosyal hizmetler il örgütlerinin etkinliğini arttırmak, gereksinimlerle bağlantılı olarak ilçe sosyal hizmetler birimleri oluşturmak ve başta uzman eleman olmak üzere personel eksikliğini gidermek,
- ii) Korunmaya muhtaç çocuklar, çalıştırılan çocuklar, sokak çocukları, engelliler, sürekli bakım ve rehabilitasyon ihtiyacı duyanlara yönelik yeni sosyal hizmet kuruluşları açmak,
- iii) Yoksullara yönelik olarak gelir getirici işlere ilişkin eğitim programları geliştirmek,
- iv) Sosyal hizmetlerle ilgili kamu, özel kuruluşlar ve STK'lar arasında etkin bir işbirliği ve eşgüdüm sağlamak,
- v) SHÇEK'e bağlı Toplum Merkezleri ile GAP-BKİ bünyesindeki ÇATOM'ları yaygınlaştırmak, geliştirmek ve birlikte çalışmalarını sağlamak,
- vi) İl/İlçe Sosyal Hizmetler Danışma Kurulları'nı mahalle ya da mahalle gruplarını kapsayacak şekilde ve halk katılımı sağlanarak işlevselleştirmek,
- vii) Bölge üniversitelerinde Sosyal Hizmetler, Psikoloji, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi bölümlerini kurmak,
- viii) Sosyal yardım programlarının finansal kaynaklarını güçlendirmek,
- ix) Yerel yönetimlerde sosyal hizmet birimleri oluşturmak.

XI.2.2.4.1. Sosyal Hizmet Politikaları

- i) Sosyal hizmet ve sosyal yardımların yurttaşlara sunulmasında ve dağıtılmasında çağdaş, bilimsel ilkelere uygunluk, kişilik haklarına ve onuruna saygı prensiplerine uyulacaktır,
- ii) Sosyal hizmet kurumlarının araştırma, program/proje geliştirme, halkla ilişkiler, katılımcı planlama ve uygulama konusunda örgütsel yapıları güçlendirilecek ve personel kadroları bu yapıya uygun hale getirilecektir,
- iii) Korunmaya muhtaç çocuklar, çalıştırılan çocuklar, sokak çocukları, engelliler, sürekli bakım ve rehabilitasyon ihtiyacı duyanlara yönelik programlar yaygınlaştırılacaktır,
- iv) İİBK'nun özel kesim ile birlikte mesleki beceri kazandırıcı eğitim programları ve hizmetleri etkin bir biçimde yeniden organize edilecektir,
- v) Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDF) uygulamaları yaygınlaştırılacak ve bu kapsamda "Kendi İşini Kurma" amaçlı projelere öncelik tanınacaktır,
- vi) Yoksullara yönelik sosyal yardım kaynakları etkin ve kişileri kendi kendine yeterli hale getirecek şekilde kullanılacaktır,

- vii) Yardımların dağıtımında mutlak yoksulluk içindekilere öncelik verilecek ve yardımlar hane bazında, yerinde sosyal incelemeler yapılarak dağıtılacaktır,
- viii) Çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasına yönelik tedbirler alınacak ve ilgili kuruluşlar arasında program ve proje bazında somut işbirliği yapılacaktır,
- ix) Sosyal güvenlik sisteminin nüfusun tümüne yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.

XI.2.2.5. Esnaf ve Sanatkarlara İlişkin Hedefler

- i) Girişimciliği ve kendi işini kurmayı desteklemek ve mevcut işletmeleri geliştirmek,
- ii) Esnaf ve sanatkarlara yönelik özel finans sistemleri, örgütlenme, insan gücü yetiştirme ve teknik destek konularında özel program ve projeler geliştirmek,
- iii) Geleneksel zanaatların envanterini çıkartmak ve bunların üretim ve pazarlama yoluyla turizmin geliştirilmesinde kullanmak,
- iv) İllerde esnaf ve sanatkarlara yönelik “Esnaf ve Sanatkar Danışma, Bilgilendirme ve Yönlendirme Merkezi” kurmak,
- v) Kayıt dışı esnafın kayıt altına almak.

XI.2.2.5.1. Esnaf ve Sanatkarlara İlişkin Politikalar

- i) Kaybolmaya yüz tutmuş zanaatları canlandırılacak ve küçük imalat işletmeleri uygun kredilerle desteklenecektir,
- ii) Mesleki ve teknik eğitim kurumları yaygınlaştırılacaktır,
- iii) Küçük işletmelerin kayıtlı faaliyetlere özendirilmesi için tedbirler geliştirilecektir.

XI.2.2.6. Kadına İlişkin Hedefler

- i) Örgün ve yaygın eğitimde kız çocuklarına ve kadınlara yönelik eğitim düzeyinin yükseltmek,
- ii) Kız çocuklarının ilköğretimde okullaşma oranını yüzde 100'e çıkartmak,
- iii) Türkiye’de ve Bölge’de kadın okuma-yazma oranı en düşük il olan Şırnak başta olmak üzere okuma-yazma programlarını yaygınlaştırmak ve okuma-yazma bilen kadın oranını 2010 yılı Türkiye ortalamasına yaklaştırmak,
- iv) Kadınlara yönelik sosyal, psikolojik ve hukuksal danışmanlık hizmeti verecek yeni birimleri oluşturmak,
- v) Kadınların ekonomik yaşama katılımını kolaylaştıracak mesleki eğitim ve beceri programlarını geliştirmek ve uygulamak,
- vi) Kadın girişimciliğinin özendirilmesi için kadınlara yönelik özel kredi/mikro finans mekanizmaları geliştirmek,
- vii) Ağırlıklı olarak çocuk ve kadınlara hizmet veren toplum merkezlerinin/ÇATOM’ların/HEM’lerin sayılarını arttırmak,
- viii) Kadın sığınma evleri açmak,
- ix) Yerel yönetimlerde kadınlara yönelik hizmet/danışmanlık birimleri oluşturmak.

XI.2.2.6.1. Kadına İlişkin Politikalar

- i) Eğitim, sağlık ve istihdam alanlarındaki temel hizmet ve gereksinimlere ulaşmada kadınlara yönelik mekanizmalar oluşturulacaktır,

- ii) Çok eşlilik, erken yaşta evlilik, resmi nikahın olmaması, kız çocuklarının okula gönderilmemesi, nüfusa kayıtlı olmama, kadına yönelik şiddet, miras gibi konularda yasaların uygulanması izlenecektir,
- iii) Kadınlara yönelik özel eğitim ve kredi sistemlerinin geliştirilmesi, ekonomik girişkenlik özendirilecek; bilgi, teknoloji ve krediye ulaşabilirlik sağlanacaktır,
- iv) Bir ilke olarak, “kalkınmada kadın” yaklaşımı yerine “kalkınmada toplumsal cinsiyet” yaklaşımı benimsenecektir,
- v) Kadına yönelik STK’lar desteklenecektir,
- vi) Sağlık hizmetlerine erişimde cinsiyet ayrımcılığından kaynaklanan sorunlara yönelik programlar geliştirilecektir,
- vii) Kitle iletişim araçları ile kalkınmada toplumsal cinsiyet eşitliğinin önemini vurgulayan yayınlar artırılacaktır.

XI.2.2.7. Gençliğe İlişkin Hedefler

- i) Bireyi güçlendiren kültürel ve sosyal altyapıları geliştirmek, bunun için her ilde Gençlik Evi/Gençlik Merkezleri açmak,
- ii) Gençlerin sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine katılımını özendirmek,
- iii) Gençlere yönelik yaygın eğitim programlarında gelir getirici eğitim faaliyetlerine ağırlık vermek,
- iv) Yaygın eğitim kapsamında gençlere yönelik bilişim teknolojileri ve yabancı dil eğitimi vermek,
- v) GSGM’nin Bölge’deki yatırımlarının tamamlanmasına öncelik vermek,
- vi) Gençlerin ulusal ve uluslararası düzeydeki gençlik gruplarıyla iletişimini güçlendirerek ortak yaz kampları ve diğer etkinliklerin düzenlenmesini sağlamak,
- vii) Kütüphane ve kültür merkezlerini yaygınlaştırmak, il ve ilçe merkezlerindeki mevcut kütüphanelerin hizmet kapasitelerini artırmak.

XI.2.2.7.1. Gençliğe İlişkin Politikalar

- i) Yaygın eğitimde gencin aile içi ve toplumla iletişimini güçlendirecek programlara yer verilecektir,
- ii) Kamu kuruluşları ve yerel yönetimler bünyesinde gençlerin iş ve mesleğe yönelme ve sosyal-psikolojik danışmanlık gereksinimlerini karşılayacak yapılanmalar oluşturulacaktır,
- iii) Kamu kuruluşları, üniversiteler, yerel yönetimler ve STK’ların işbirliğiyle gençliğe yönelik sosyo-kültürel etkinlikler (festival, spor karşılaşmaları vb.) düzenlenecektir,
- iv) Merkez köyler de dahil olmak üzere amatör sporlar özendirilecek, faal sporcu, antrenör ve klüp sayısı arttırılacak, semt sahaları yaygınlaştırılacaktır,
- v) Gelir getirici işlere yönelik eğitim programları düzenlenecektir,
- vi) Gençlerin toplum kalkınması çalışmalarına katılımları özendirilecektir,
- vii) Kalkınma sürecinin etkinliği açısından varolan kültür öğelerinden yararlanılarak kültürel zenginliklerin tanıtımı ve korunmasında gençlerin etkin görev almaları sağlanacaktır.

XI.2.2.8. Sivil Toplum Kuruluşları (STK)’na İlişkin Hedefler

- i) STK’lar arasında çalışma alanlarını da dikkate alarak GAP STK Platformu/Platformları oluşturulmasını özendirmek, yerel ve merkezi yönetimlerin bu platformlara desteğini sağlamak,

- ii) STK'ların kurumsal kapasitelerinin ve insan kaynaklarının geliştirilmesine yönelik eğitim programları oluşturmak,
- iii) STK'lara yönelik proje hazırlama, ulusal/uluslararası fon geliştirme ve kaynak yaratma, ulusal ve uluslararası yasal çerçeve gibi konularda ilgili kuruluşlar arasında işbirliğine gidilmesini özendirme,
- iv) Bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde faaliyet gösteren STK'lar arasında ağ sistemleri kurmak ve işlevsel kılmak,
- v) Bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeylerde faaliyet gösteren STK'lar arasındaki iletişimi kolaylaştırmak için "GAP Bölgesi Sivil Toplum Kuruluşları Rehberi" hazırlamak,
- vi) Bölge illerinde STK'nın gelişmesini sağlamak için hizmet merkezleri açmak,
- vii) Kalkınma sürecinin etkinliği açısından, yeni değerlerin benimsenmesinde, varolan kültür öğelerinden yararlanmak ve altbölge düzeyinde kültürel zenginlikleri tanıtmak için yerel örgütlenmelerin kurulmasını teşvik etmek.

XI.2.2.8.1. Sivil Toplum Kuruluşları (STK)'na İlişkin Politikalar

- i) STK faaliyetlerine katılım özendirilecektir,
- ii) Çağdaş örgütlenme ve katılım açısından yerel liderlik geliştirilecek ve kadınlara öncelik verilecektir,
- iii) Kamu kaynak ve olanaklarından yararlanmada toplumun örgütlü kesimlerine (kooperatifler, sulama birlikleri vb.) ve gönüllü kuruluşlara öncelik tanınacaktır,
- iv) Konu özelinde örgütlenen STK'lar (kadın, çocuk, genç, engelli, spor, çevre koruma, müzik, tiyatro, kooperatif, hayvancılık, tarım sulama vb.) desteklenecek ve özendirilecektir,
- v) Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, Çevre Koruma Vakfı gibi yarı-resmi vakıflarla STK'lar arasında proje bazında işbirliği yapılacaktır.

Sosyal yapı ve sektörlerdeki amaç, hedef ve politikaların gerçekleştirilmesi için Plan döneminde ayrılan kamu yatırımlarının toplamı 1998 yılı fiyatlarıyla 445 003 milyar TL'dir. Toplam kamu yatırımları içinde eğitimin toplamı 245 082 milyar TL, sağlık ve sosyal hizmetlerin toplamı 133 037 milyar TL ve diğer sosyal kamu hizmetlerinin toplamı ise 68 884 milyar TL'dir.

Tablo XI.8: Eğitim Yatırımlarının İllere ve Yıllara Dağılımları

(1998 Fiyatlarıyla, Milyar TL)

İl	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Toplam
Adıyaman	1 000	1 250	1 500	1 600	1 800	2 000	2 100	2 150	2 541	15 941
Batman	1 000	1 250	1 400	1 600	1 900	2 250	2 500	2 600	4 005	18 505
Diyarbakır	2 847	2 200	3 875	4 200	4 825	5 900	6 550	9 000	14 916	54 313
Gaziantep	1 153	1 500	2 000	2 250	2 500	3 500	4 500	4 750	6 554	28 707
Kilis	50	100	125	150	175	250	300	350	635	2 135
Mardin	1 250	1 500	1 750	2 000	2 500	3 000	3 750	3 800	4 748	24 298
Siirt	1 000	1 100	1 250	1 350	1 500	1 600	1 800	2 000	2 217	13 817
Şanlıurfa	2 000	2 500	4 000	5 750	6 500	8 000	10 000	10 750	13 317	62 817
Şırnak	1 500	1 600	1 800	2 100	2 300	2 500	3 500	3 600	5 649	24 549
Toplam	11 800	13 000	17 700	21 000	24 000	29 000	35 000	39 000	54 582	245 082

Tablo XI.9: Sağlık Yatırımlarının İllere Yıllar İtibariyle Dağılımları**(1998 Fiyatlarıyla, Milyar TL)**

İl	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Toplam
Adıyaman	100	150	175	200	225	250	350	450	580	2 480
Batman	500	750	1 000	1 250	1 500	2 000	2 500	2 750	3 483	15 733
Diyarbakır	2 000	2 005	3 500	4 100	4 200	4 450	6 150	6 500	8 926	41 831
Gaziantep	500	600	650	750	800	850	900	950	1 049	7 049
Kilis	75	110	125	140	180	200	250	275	301	1 656
Mardin	1 422	1 430	1 603	1 650	1 845	2 000	2 100	3 625	5 746	21 421
Siirt	600	650	750	900	1 000	1 250	1 500	1 750	2 129	10 529
Şanlıurfa	1 000	1 001	1 500	1 614	1 750	2 000	2 100	3 500	4 469	18 934
Şırnak	650	750	850	950	1 000	1 500	1 750	2 500	3 454	13 404
Toplam	6 847	7 446	10 153	11 554	12 500	14 500	17 600	22 300	30 137	133 037

Tablo XI.10: Diğer Kamu Hizmetleri Yatırımlarının İllere Yıllar İtibariyle Dağılımları**(1998 Fiyatlarıyla, Milyar TL)**

İl	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Toplam
Adıyaman										
Batman	1 045	1 340	1 873	1 880	2 000	2 517	3 800	4 525	7 699	26 679
Diyarbakır	1 000	1 300	1 750	1 835	2 000	2 200	3 000	4 000	4 497	21 582
Gaziantep	50	150	250	300	350	358				1 458
Kilis										
Mardin	200	250	350	500	600	750	850	1 000	1 020	5 520
Siirt	350	450	550	600	650	750	900	1 000	1 123	6 373
Şanlıurfa	5	10	27	35						77
Şırnak	350	500	800	850	900	925	950	975	945	7 195
Toplam	3 000	4 000	5 600	6 000	6 500	7 500	9 500	11 500	15 284	68 884

XI.3 Yasal ve Kurumsal Düzenlemeler

XI.3.1. Nüfus ve Göç

- i) Kamu ve özel sektör yatırımlarının dezavantajlı konumdaki altbölgelere öncelikle yönlendirilmesi için özel teşvik ve kredi mevzuatı geliştirilecektir.

XI.3.2. Eğitim

- i) Eğitim konusunda gereksinimler dikkate alınarak ilgili kurumlar bünyesindeki GAP birimlerinin etkinliği artırılacaktır,
- ii) Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın tedbirleri doğrultusunda, eğitim kalitesinin artırılması ve eğitim göstergelerinin iyileştirilmesi için, sözleşmeli öğretmen ve yönetici istihdam edilebilmesi amacıyla gerekli hukuki ve kurumsal düzenlemeler yapılacak ve ilgili uygulamalarda Bölge'ye öncelik tanınacaktır,
- iii) Özel eğitime gereksinim duyan çocuklar ve gençler için yeni örgün ve yaygın eğitim birimleri kurulacaktır.

XI.3.3. Sağlık

- i) Halk sağlığı laboratuvarları güçlendirilecek ve ölçek belediyelerde halk sağlığı uzmanları istihdam edilecektir,

- ii) Hızlı nüfus hareketliliği ve göçler dikkate alınarak sağlık ocaklarının personel kadrosu, yerleşimin nüfusuna ve 224 sayılı yasaya göre yeniden güncelleştirilecek ve bu yasa etkin bir şekilde uygulanacaktır,

XI.3.4. Sosyal Hizmetler

- i) Belediyeler ve İl Özel İdareleri sosyal hizmetlerle ilgili görev ve yükümlülüklerini daha etkin şekilde yerine getireceklerdir,
- ii) Ölçek belediyelerde sosyal hizmet birimleri kurulacaktır,
- iii) Gerek görülecek ilçelerde Sosyal Hizmet Müdürlükleri kurulacaktır,
- iv) Her il merkezinde, nüfusun büyüklüğüne göre bir veya birden fazla mahalleyi içine alacak şekilde İl/İlçe Sosyal Hizmet Kurulları oluşturulacaktır,
- v) Çocuk Hakları Sözleşmesi ile ilgili uyum yasaları çıkartılacaktır.

XI.3.5. Esnaf ve Sanatkarlar

- i) Esnaf ve sanatkara yönelik teşvik kredilerinin kullandırılmasında, esnaf ve sanatkar odaları birliklerinin rol almasını sağlayacak düzenlemeler yapılacaktır,
- ii) Sağlık hizmetleriyle ilgili olarak sözleşme yapılmamış üniversite hastaneleri ile BAĞ-KUR arasında, BAĞ-KUR üyesi esnaf ve sanatkara yönelik sağlık hizmetlerinin verilmesini sağlayacak bir protokol düzenlenecektir.

XI.3.6. Kadın ve Toplumsal Cinsiyet

- i) Kadın girişimcilere yönelik özel kredi ve teşvik düzenlemeleri yapılacaktır.

XI.3.7. Sivil Toplum Kuruluşları (STK)

- i) Kamu kuruluşlarının, STK'ların uygulamalarına parasal destek sağlamalarına yönelik düzenlemeler yapılacaktır.

XII. KÜLTÜR VARLIKLARI

XII.1 Mevcut Durum ve Sorunlar

Bölge'deki kültür varlıklarını belgeleme kurtarma ve koruma konusunda yapılan çalışmalar, yalnızca kendi konumlarındaki kısıtlamalardan değil, tüm Türkiye için geçerli olan nedenlerle sınırlı kalmakta ve ihtiyaçlar ile orantılı olmayan bir etkinlik düzeyinde sürdürülmektedir.

Bu bağlamda, yapılan analizler çerçevesindeki değerlendirmelere göre, kültürel varlıkların sürdürülebilirliği açısından karşılaşılan darboğazlar şöyle özetlenebilir:

Bölge, kültürel ve tarihsel önemine karşın çok az araştırılmış olup, geçmişi çok az bilinmektedir.

Bölge'de onbeş yıl süreyle devam eden olağandışı durum bu konulardaki çalışmaların sürdürülmesini büyük ölçüde engellemiştir.

Uygulanacak koruma ve değerlendirme projeleri için yerel ve ulusal kaynaklardan ayrılan finansman yetersizliğinin yanısıra, Kültür Bakanlığı'nın; uzman kadrosu, arazi teşkilatı ve bütçesi, yapılacak çalışmalar için çok yetersiz kalmaktadır.

Bölge'nin gelir düzeyinin düşük oluşu ve yerel yönetimlerin yeterince güçlü olmaması, kültür varlıklarına ilgiyi ve korumaya yönelik özeni azaltmaktadır. Ayrıca, toplumun genel bir sorunu olarak yerel tarih bilincinin de yeterince gelişmemiş olması nedeniyle yerel politika kayırmacılığı etkisini göstermekte ve yerleşmelerin kültür varlıklarının korunması zorlaşmaktadır.

Geleneksel yönetim anlayışınca katılımcı karar süreçlerinin çalıştırılmaması ve sivil toplum örgütlerinin örgütsel güç olarak yetersizliği, uygulamaların yerel ihtiyaçlara göre tanımlanmasını engellemektedir. Dolayısıyla, Bölge için yaratıcı ve gerekli projeler geliştirilememekte, müze, kültür merkezi, ulaşım ağı ve danışma merkezi gibi altyapı hizmetleri yetersiz kalmaktadır.

Bölge üniversitelerinde tarih, kültür ve koruma ile ilgili bölümler ya hiç yoktur ya da bu bölümlerin kuruluş koşulları ve maddi kısıtları, araştırma ve bilimsel çalışmaları olanaksız kılmaktadır.

Bölge'de gerçekleştirilen fiziksel yatırımlar daha proje aşamasındayken, uygulama alanındaki kültür varlıklarının saptanmasını, varsa kurtarılması ve belgelenmesini sağlayacak ve bu çalışmaları planlayıp koordine edecek sistem etkin değildir.

Bölge'nin kültürel potansiyeli ve kurtarılması gereken kültür varlıklarına ilişkin çalışmalar genelde, baraj göl alanları altında kalacak kültür varlıkları ile sınırlı kalmaktadır. Oysa baraj havzaları dışında kalan kentsel ve kırsal sit alanlarında da binlerce kültür varlığı mevcuttur ve söz konusu kültür varlıkları GAP uygulamalarının getirdiği hızlı değişimle birlikte büyük bir tahribat içinde bulunmaktadır.

Eğitim ve bilinç eksikliği nedeniyle Bölge'de kaçak kazılar yaygınlaşmakta kültür varlıkları tahrip edilmektedir. Bu da Bölge'nin kültür varlıklarına zarar vermektedir.

Bölge’de sosyo-kültürel açıdan yaşanan hızlı değişim ve göç gibi etkenler geleneksel halk kültürünün değişmesine ve zaman içinde yok olmasına neden olmaktadır.

Bölge, bu darboğazların yanısıra kültürel varlıkların yaşatılması ve sürdürülebilmesi açısından bir çok fırsatlara sahiptir:

Bölge’nin, uygarlığın ilk oluşum merkezlerinden biri olması, kültür varlıklarının korunması konusundaki sorumlulukların, yerel olmanın ötesinde, bölgesel, ulusal ve uluslararası boyutlara taşınmasını gerektirmektedir.

Evrensel kültürün köklerinin, Bölge’yi de içine alan bir coğrafyada oluştuğu ve bu bölge üzerinden tüm dünyaya yayıldığı kabul edildiğinde; “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme” hükümlerine göre; istisnai evrensel değerler olarak kabul edilmesi gereken Bölge’deki “Kültürel Miras’ın” kurtarılması, korunması ve değerlendirilmesinin evrensel bir işbirliği çerçevesinde ele alınması yararlı olacaktır.

Kurtarma, koruma çalışmaları, bunlara yönelik bilincin yaratılması, tanıtım ve turizm altyapısının geliştirilmesi önemli kaynakları ve işbirliğini gerektirmektedir. Bölge gibi çok önemli tarihsel zenginliğe sahip bir alanda ülkenin devlet kuruluşları, sivil toplum örgütleri ve hatta özel sektörü, ne kadar kaynak ayırırsa ayırsın bu kaynaklar böylesine zengin ve çeşitli kültürel mirasın kurtarılması ve korunması için yetersiz kalmaktadır.

Bölge, araştırılmayı ve keşfedilmeyi bekleyen binlerce kültür varlığının oluşturduğu bir potansiyel sunmasına rağmen yeterli düzeyde araştırma yapılmamıştır.

Türkiye’nin Güneydoğu Anadolu gibi kültür varlıkları bakımından zengin bir bölgeye sahip olması, ülkeye önemli ve çok yönlü sorumluluklar yüklemektedir. Birecik ve Ilısu Barajları vesilesiyle başlayan ve uluslararası boyutlara taşınan kamusal ilginin yoğunlaşması, bilinçlenmeyi artırmak, büyük projelerin uygulanmasındaki meşruiyet çerçevelerine ilişkin anlayışı geliştirmek bakımından yararlanılacak bir durumdur.

Bölge kentlerinin büyük bir bölümünde (Gaziantep, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin) yaşanan dış göçlere rağmen eski kentli ailelerin varlığı, geleneksel kentsel kültürün sürdürülmesinde ve yaşatılmasında önemli bir etkidir.

Bölge’deki tarihi süreçte, özellikle kentsel mekanlarda çeşitli inançlara sahip toplulukların bir arada yaşamış olması, günümüzde birbirine saygılı bir toplumsal anlayışın sürdürülmesindeki en önemli dinamiktir.

Bölge, bütün semavi dinler için kutsal sayılan birçok mekan ve anıtsal esere sahiptir.

Mardin, Şanlıurfa, Midyat ve Savur gibi yerleşmelerde müze kent dokusuna sahip alanlar bulunmaktadır.

Kültürel varlıkların sürdürülebilirliği bir çok disiplinin (Antropoloji, Etnoloji, Tarih, Arkeoloji, Sanat Tarihi, Mimarlık, Şehir-Bölge Planlama vb.) ortak çalışmasını gerektirmektedir. Ancak, sivil toplum kuruluşları da dahil, pek çok kuruluşun ortaklaşa yapacağı araştırma, planlama ve uygulamalarla kültürel varlıklar sağlıklı bir şekilde korunup değerlendirilebilecek ve gelecek kuşaklara aktarılacaktır. Bu bağlamda bölgesel kalkınmayı hızlandırma amacıyla kurulmuş olan GAP-BKİ’nin mevcudiyeti, disiplinler ve

kuruluşlar arası işbirliğinin ve eşgüdümün sağlanmasında önemli bir fırsattır.

XII.2 Amaç, Hedef ve Politikalar

XII.2.1. Amaçlar

- i) Kültür varlıkları azami ölçüde korunacak, kurtarılacak ve toplum yararına kullanılacaktır,
- ii) Geçmişin doğru ve ayrıntılı bilgisine sahip olarak geleceğin kurulmasına katkı yapılacaktır,
- iii) Kaybolacak, tahrip olacak, başkalaşacak olanlar da dahil olmak üzere, kültür varlıkları olabildiğince ayrıntılı bir biçimde belgelenecektir,
- iv) Toplumun kendisini daha yakından tanıyarak belleğini oluşturmasına ve kendisine saygısını, özgüvenini geliştirmesine yardımcı olunacaktır,
- v) Bilimsel araştırma çabalarına destek olunacaktır,
- vi) Bölgesel kalkınmanın ve toplumsal bütünleşmenin hızlanmasında kültürel birikimlerden yararlanılacaktır.

XII.2.2. Hedefler

- i) Kültür varlıklarını, insan odaklı kalkınma sürecinde, toplumun kalkınmaya katılımının ana eksenini kullanarak kullanmak,
- ii) Bölge'nin kültürel varlık envanterini çıkartarak tescil işlemlerini tamamlamak,
- iii) Plan döneminde, GAP uygulamalarından etkilenecek alanlardaki kültürel değerlerin öncelikleri itibarıyla kurtarılması, korunması, belgeleneceği, tanıtılması ve değerlendirilmesine yönelik olarak, 30 höyük ve 32 arkeolojik sit alanında kazı çalışmaları yapmak,
- iv) Hızlı göç nedeniyle tahrip olmaya başlayan kent dokusunun korunması ve değerlendirilmesi için, Plan döneminde;
 - Mardin'de sit alanı içinde kalan 30 ev, 4 çarşı, 1 ilkokul binası, 1 kilise ve metropoliten yapılarını, 1 cami ve sokak sağlıklılaştırılmasını, 3 medrese restorasyonunu yapmak,
 - Diyarbakır'da 4 cami ve 2 türbe restorasyonunu, 3 sur onarımını, 1 kilise restorasyonunu, 13 ev, 5 sokak, 1 han, 1 medrese restorasyonunu ve bunların çevre düzenlemesini yapmak,
 - Gaziantep'de 10 ev restorasyonunu, kale restorasyonunu ve çevre düzenlemesini yapmak,
 - Şanlıurfa'da 4 han, 1 bedesten, 1 kale, 4 ev, 1 köprü restorasyonunu ve çevre düzenlemesini yapmak,
 - Kilis'de 6 evin restorasyonunu yapmak,
 - Şırnak'da 3 ev, 1 medrese, 1 türbe ve surların restorasyonunu yapmak.
- v) Arkeolojik sit alanlarından; Şuayip Şehri, Harran, Dara, Pirin, ve Dülük antik yerleşme alanlarını korumaya almak ve kültür turizmine yönelik olarak değerlendirmek,
- vi) Kültür turizminin Bölge'nin kalkınmasında itici güç olarak geliştirilmesine yönelik Cudi Dağı Kabartmaları, Nemrut Tümülüsü, Lice Tüneli Asur Kabartmaları, Dara, Harran, Soğmatar, Şuayip Şehri, Göbeklitepe, Çayönü, Yesemek Açık Hava Atölyesi, Zeugma Antik Kenti ve Hasankeyf gibi arkeolojik alanlarda 12 açık hava müzesi ve

- ayrıca 1 tane Folklor Açık Hava Müzesi kurmak; Diyarbakır, Şanlıurfa, Gaziantep ve Mardin müzelerini modern müzecilik anlayışına göre yeniden düzenlemek,
- vii) Mardin İli sınırları içindeki tarihi Tur-Abdin Bölgesi'ni ikinci Kapadokya Bölgesi özelliklerini kazanacak biçimde bir altbölge planı çerçevesinde düzenlemek,
- viii) Mardin Kenti'nin Diyarbakır Surları'nın, Hasankeyf, Şanlıurfa ve Harran yerleşmelerinin Dünya Kültür Mirası Listesi'ne alınmasının sağlamaktır.

XII.2.3. Politikalar

- i) Kültür varlıkları niceliksel ve niteliksel özellikleri itibariyle belirlenecek ve belgelenecektir,
- ii) Belirlenen öncelikli arkeolojik alanlarda kazı çalışmaları tamamlanacaktır,
- iii) Tarihi yerleşmelere ait koruma planları disiplinlerarası bir yaklaşımla yapılacaktır,
- iv) Özel mülkiyetteki sit alanlarının kamulaştırılması ya da hazine arazileri ile takas edilmesi imkanları araştırılacaktır,
- v) Yeni yerleşim alanları, sosyo-kültürel doku gözetilerek, kentin tarihsel kimliğini yansıtan ölçütlere uygun olarak tasarlanacaktır,
- vi) Büyük projelerin ÇED raporlarında, ekonomik ve sosyal verilerin yanısıra, doğal çevreye ve kültürel varlıklara ilişkin veriler de ağırlıklı olarak gözetilecektir,
- vii) Koruma alanlarında; yerel yönetimler, STK'lar ve özel sektörün yapacağı çalışmalar desteklenecektir,
- viii) Ülke ve öncelikle Bölge ölçeğinde kültürel varlıklara ilişkin eğitim, bilgilendirme ve tanıtım programları hazırlanacak ve konuya yönelik olarak yerel örgütlenme modelleri oluşturulacaktır,
- ix) Taşınabilir maddi varlıkların korunması ve teşhiri amacıyla, Bölge'de çağdaş koşullara uygun müze sayısı artırılacak ve nitelikli personel istihdam edilecektir,
- x) Maddi olmayan kültür ürünlerinin belgeleme çalışmaları tamamlanacak, bunlara ilişkin eğitim ve yayın olanakları sağlanacak, tarihi ve kültürel zenginliği koruyup gelecek kuşaklara aktarılmasını amaçlayan yerel girişimler desteklenecektir,
- xi) Bölge'de yapılan yüzey araştırmaları ve kazı çalışmalarının sonuçları kısa sürede yayımlanacaktır,
- xii) Bölge için bir "Kültürel Varlıkları Koruma Eğitim Uygulama Planı" ile "Kültürel Varlıkları Tanıtım Uygulama Planı" hazırlanacak ve uygulaması yapılacaktır,
- xiii) Bölge kültür varlıkları evrensel kültüre büyük ölçüde kaynak teşkil ettiği için uluslar arası işbirliği sağlanacaktır,
- xiv) Ulusal kaynak (finans, insan) yanında uluslararası sözleşmeleri (Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme, Arkeolojik Mirasın Korunmasına ilişkin Avrupa Sözleşmesi gibi) de göz önüne alarak, uluslararası kuruluşlardan ve sivil toplum kuruluşlarından kaynak sağlama yoluna gidilecektir.

Belirlenen amaç, hedef ve politikalar çerçevesinde Plan döneminde kültür varlıkları için 1998 yılı fiyatlarıyla 8 trilyon TL yatırım yapılması öngörülmüştür.

Tablo XII.1: Kültürel Mirasın Korunması ve Değerlendirilmesi İçin Kamu Kesimine Ayrılan Finansman İller ve Yıllar İtibariyle Dağılımı

(1998 Fiyatlarıyla, Milyar TL)

İl	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Toplam
Adıyaman	7	6	34	40	104	53	21	21	26	312
Batman	71	51	58	54	104	123	194	318	323	1 296
Diyarbakır	117	117	112	110	166	210	178	255	230	1 495
Gaziantep	97	99	92	98	208	265	300	459	420	2 038
Kilis	6	6	7	7	12	16	15	21	21	111
Mardin	52	87	92	96	220	57	15	37	90	746
Siirt	39	29	7	7	12	15	15	18	19	161
Şanlıurfa	104	99	92	81	162	245	250	347	350	1 730
Şırnak	7	6	6	7	12	16	12	24	21	111
Toplam	500	500	500	500	1 000	1 000	1 000	1 500	1 500	8 000

XII.3 Yasal ve Kurumsal Düzenlemeler

Ülke genelindeki kültürel varlıkları kurtarma, koruma ve değerlendirme çalışmalarında karşılaşılan hukuki sorunların hemen hepsi Bölge için de geçerlidir. Bu çerçevede öngörülen düzenlemelerin öncelikle gerçekleştirilmesi önemlidir.

- i) Kültürel varlıkların tescilinin süratle yapılabilmesine ilişkin işlemler hızlandırılacak, koordinasyonun sağlanması ve işlevsel kılınması için gereken yönetsel düzenlemeler gerçekleştirilecektir,
- ii) Uygulama imar planlarında, temel verilerden sayılan jeolojik veriler, taşkın etütleri, verimli tarım arazileri gibi, doğal ve kültürel varlıklara ilişkin bilgilerin de “Zorunlu Temel Bilgi” sayılması, bu bağlamda hazırlanacak olan “İmar ve Şehirleşme Kanun Tasarısı”nda yer alacak “Uygulama İmar Planı” tanımına; doğal, tarihi ve kültürel varlık bilgilerinin de temel veri olarak (var ise Koruma Amaçlı İmar Planının) eklenmesi sağlanacaktır,
- iii) Halihazırda taşınmaz kültür varlıkları için uygulanmakta olan 50 metrelik koruma mesafesi bir pilot uygulama olarak Bölge’de yeniden gözden geçirilecektir,
- iv) Yerel yönetimlerin aktif korumaya yönelik tedbir almaları ve kaynak ayırmaları yönünde mekanizmalar ve yaptırımlar geliştirilecektir,
- v) Kültürel varlıkların korunması alanında önemli harcamalar yapan kamu dışı kuruluşlara belirli bir oranda vergi indirimini getirilecektir,
- vi) Müze ve örenyeri gelirlerinin ait oldukları müzenin ve örenyerinin ihtiyacı için harcanması hususunda gerekli düzenlemeler yapılacaktır,
- vii) Tescilli yapılmış taşınmaz mallara vergi muafiyeti uygulanacak, sit alanlarındaki tüm taşınmazlara (konut, işyeri) korumayı geliştiren emlak ve gelir vergileri indirim ve teşvikler sağlanacak, tescilli taşınmazların onarım giderlerinin bir bölümü vergiden düşülecektir,
- viii) 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, Avrupa Birliği kriterlerine göre yeniden düzenlenecek, “Avrupa Arkeolojik Kültürel Varlıkları Koruma Sözleşmesi” hükümleri ile 2863 sayılı yasa hükümleri uyumlulaştırılacaktır,
- ix) Müzelerin, İl Kültür Müdürlükleri aracılığı olmaksızın daha önceden olduğu gibi doğrudan ilgili Genel Müdürlüğe bağlanması sağlanacaktır,
- x) Tescilli tarihi yapılar bir nedenle ortadan kalksa bile yerlerinin yapılaşmaya açılmaması konusunda imar planlarına hüküm konulacaktır,
- xi) Türkiye’nin taahhütte bulunduğu “Avrupa Arkeolojik Kültürel Mirası Koruma Sözleşmesi” hükümleri uyarınca, yapılması gereken yatırımlar sonucu etkilenecek olan

- kültürel varlıkların belgelenmesi ve kurtarılması çalışmalarının, ilgili kamu veya özel sektör tarafından gerçekleştirilmesi hususu yasallaştırılacaktır,
- xii) Bölge’de kültürel varlıkları koruma yönetimi kurulacaktır. Bu yeni örgütsel yapı, Bölge’deki yetkili koruma kurullarının temsil edildiği bir “Yönlendirme Kurulu” ile projelerin ilgili ortamlarda tanıtımını yapacak ve kaynak oluşturma görevini üstlenecek bir teknik birim oluşturulacaktır. Bu birim aynı zamanda, diğer alt birimlerin, bölgesel/yerel resmi ve sivil kuruluşların ve proje yüklenicilerinin, eşgüdümünü sağlayacaktır,
- xiii) “Kültür Varlıkları Planı”, GAP-BKİ’nin koordinasyonda yürütülecektir,
- xiv) Uluslararası işbirliği ile yürütülecek programların koordinasyonuna yönelik olarak, Kültür Bakanlığı ile GAP-BKİ gözetiminde bir birim oluşturulacaktır.

XIII. BÖLGESEL ULAŞIM

XIII.1 Mevcut Durum

XIII.1.1. Karayolu

Ülke genelinde olduğu gibi, Güneydoğu Anadolu'da da taşımaların en büyük bölümü karayolu ile gerçekleştirilmektedir. Bölge'de 1987 yılında devlet ve il yolları toplamı 4 345 km iken 2000 yılı itibari ile bu rakam 5 512 km'ye ulaşmıştır. Bunun 2 731 km'si devlet yolu ve 2 781 km'si il yoludur. Bunların dışında Çukurova'yı Bölge'ye bağlayan otoyolun Gaziantep'e kadar olan kesimi hizmete açılmış durumdadır. Gaziantep-Şanlıurfa Otoyolu'nun ihalesi yapılmıştır.

XIII.1.2. Köy Yolları

Bölge'de, köy yollarındaki fiziki gelişim Tablo XIII.1'de verilmektedir:

Tablo XIII.1: Köy Yolları Durumu

Yıllar	Köy Yolları (km)				Toplam
	Asfalt	Stabilize	Tesviye	Ham Yol	
1987	689	12 651	8 610	3 673	25 623
2000	5 889	14 430	7 643	3 037	30 999

Bölge'de köy yolları sisteminin ihtiyaca cevap vermediği görülmektedir. Yol kaplama durumu ve yol kalitesi düşüktür. Özellikle kış aylarında ulaşım imkanları azalmaktadır.

Köy yolları ile ilgili çalışmalar, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nce (KHGM) belli önceliklere göre yıllık programlar çerçevesinde sürdürülmektedir.

XIII.1.3. Demiryolu

Bölge'ye güney ve kuzeyden olmak üzere iki yönden hizmet veren demiryollarının her iki hattı da halen kapasitelerinin çok altında çalışmaktadır. Temel sorun, işletme ve pazarlamadaki yetersizlikler nedeniyle talebin istenildiği düzeyde demiryoluna çekilememesidir.

XIII.1.4. Havayolu

Bölge'deki başlıca havaalanlarının 2000 yılı yolcu kapasiteleri Tablo XIII.2'de verilmektedir.

Tablo XIII.2: Havaalanlarının Kapasiteleri

Havaalanı	Terminal Alanı (m ²)	Yolcu Kapasitesi (yolcu/yıl) (Bin)
Adıyaman	1 226	300
Diyarbakır(*)	1 669	620
Gaziantep	1 669	620
Mardin	1 620	400
Siirt	400	100
Şanlıurfa	825	500
Batman(*)(**)	-	25

(*) 19 Kasım 1986 tarihli sivil havacılık işletmelerinin askeri meydanlardan yararlanabilmeleri için Genelkurmay Başkanlığı ile Ulaştırma Bakanlığı arasında yapılan genel protokol kapsamında bulunan havaalanlarıdır.

(**) 2001 yılı rakamlarını göstermekte olup 2002 yılında sivil uçuşlara kapatılmıştır.

Mevcut altyapının yanısıra, Bölge’de GAP Uluslararası Havaalanı İnşaatı, Gaziantep Havaalanı Tevsii, Batman Havaalanı Apron Bağlantı Taksirutu ve Müteferrik İşler ve STOL Havaalanları inşaatları devam etmektedir.

XIII.1.5. Boruhatları

Ülkemizdeki mevcut ham petrol boru hatlarının büyük bir bölümü Bölge içinde yer almaktadır. Bunlar Irak-Türkiye Boruhattı, Batman-Dörtyol Boruhattı, Şelmo-Batman Boruhattı ve Ham Petrol Toplama Boruhatları’dır.

Ülkemizdeki ürün boruhatlarını ise iki grup altında toplamak mümkündür: sivil ve askeri boruhatları. Sivil ürün boruhatları çoğunlukla kısa mesafeli olup rafineri-Petrol Ofisi depo tesisleri arasındaki taşımaya hizmet vermektedir. Askeri ürün boruhatları ise, Petrol Ofisi A.Ş. ANT Başkanlığı’nca işletilmekte olan NATO Boruhatları Sistemi’dir. Bu sistem iki bölümden oluşmaktadır: batı ve doğu şebekesi. NATO Doğu Boruhattı Sistemindeki boruhatları Bölge’de yer almaktadır.

Rusya-Türkiye Doğal Gaz Boruhattı başta olmak üzere, önemli doğal gaz boruhatları ülkenin batısında yer almaktadır. Bölge içinde iki tali doğal gaz boruhattı bulunmaktadır. Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) tarafından işletilen bu hatlar, kuyulardan üretilen doğal gazın küçük çaplı hatlarla ana istasyonlarda toplanıp burada proses edildikten sonra tüketim yerlerine taşınmasında kullanılmaktadır.

XIII.2 Hedefler

XIII.2.1. Karayolu

2010 yılında mevcut Gaziantep-Şanlıurfa Karayolu ortaya çıkacak talepleri karşılamakta yetersiz kalacaktır. Söz konusu talebin karşılanabilmesi için, mevcut güzergahın 2x2 izli bölünmüş bir yol haline getirilmesi yeterlidir. Ancak, çok daha pahalı ve zaman alıcı bir çözüm olmakla beraber, yatırım programına alınmış ve ihalesi gerçekleştirilmiş olduğu için Gaziantep-Şanlıurfa Otoyolu’nun yapımının sürdürülmesi öngörülmektedir.

Mevcut Şanlıurfa-Diyarbakır güzergahında Siverek’e kadar olan kesimdeki yetersizliklerin aşılması için 2x2 şeritli bir bölünmüş yol öngörülmektedir.

Şanlıurfa-Adıyaman güzergahında Bozova civarındaki bazı kesimlerde ve Şanlıurfa-Viranşehir yolunun bir kesiminde saptanan yetersizliklerin ise tırmanma şeridi, yerel iyileştirmeler gibi az yatırımlı önlemlerle çözümlenmesi öngörülmektedir.

XIII.2.2. Köy Yolları

Köyleri il ve ilçe merkezine bağlayan yolların asfaltlanması planlanmaktadır. Köyleri köylere bağlayan yolların rehabilite edilmesi ve genişletilerek stabilize kaplanması öncelikli hedef olarak görülmekte; daha sonra bu yollarla, ürün kalitesini yükseltmek bakımından üretim yollarının asfaltlanması öngörülmektedir.

KHGM’nin hazırladığı GAP Master Planı’nda, 2003 yılına kadar mevcut tüm köy yollarının asfaltlanması öngörülmektedir.

Köy yollarında Bölge’de devam etmekte olan ya da KHGM’ce planlanan iyileştirmeler 2010’a kadar yeterli olacaktır.

XIII.2.3. Demiryolu

2010 yılı demiryolu taşımasına ilişkin talep tahmini, kurulan modeldeki demiryolu tercihli seçenekte bile hacim/kapasite oranının gelecekte de çok düşük kalacağını göstermektedir. Altyapıya yapılacak yatırımlardan çok Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları’nın (TCDD) yeniden yapılanması ve çeken-çekilen araç filosunun geliştirilmesi önem taşımaktadır.

Son dönemde yıllık programlarda yer almasına karşın henüz hiçbir uygulama yapılmamış olan “Nizip-Birecik-Şanlıurfa” Demiryolu Projesi’ne 2010 yılında gereksinme olup olmadığına da sınaması yapılmıştır. Sınamada; tek hatlı ve mütevazı standartlarla inşa edileceği varsayıldığında bile, günlük taşıma talebinin elde edilecek kapasitenin çok altında olduğu anlaşılmış ve söz konusu projenin 2010 yılından sonraya ertelenmesinin gerekli olduğu sonucuna varılmıştır.

XIII.2.4. Havayolu

Yapılan projeksiyonlar, mevcut havaalanı tesislerinin, 2010 yılındaki yolculuk taleplerini de karşılamakta yeterli olacağını göstermektedir. Bunun tek istinası, Gaziantep Havaalanı’dır. Ancak, anılan havaalanının tevsii projesi programa alınmış olup, terminalin yenilenmesi tamamlandığında bu sorun da aşılmış olacaktır. Öte yandan, mevcut Şanlıurfa Havaalanı’nın bugünkü yolcu kapasitesinin 2010 yılında yeterli olacağı anlaşılmaktadır. Talep analizi yeni Uluslararası GAP Havaalanı Projesi’nin standartlarının yolcu trafiği açısından gereğinden fazla yüksek tutulmuş olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak, bu havaalanının temel işlevi yük trafiği olup, verimliliği yeterli yük talebinin oluşmasına bağlıdır.

Bu çerçevede, Bölge’deki mevcut havaalanı tesislerinin kapasiteleri, programlanmış ve uygulanmakta olan yatırımlar da göz önüne alındığında, Plan döneminde yeterli olacaktır ve yeni bir yatırım öngörülmemektedir.

XIII.2.5. Boruhatları

2010 yılına kadar ki dönemde, Birleşmiş Milletler (BM) tarafından Irak'a uygulanan ambargonun kaldırılması ve halen kısıtlı sevkiyat yapılan Irak-Türkiye Ham Petrol Boruhattı’nın tam kapasiteyle çalışır hale gelmesi beklenmektedir. Aynı dönemde, Bakü-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı’nın da tamamlanması öngörülmektedir. Bu hattan, büyük bir olasılıkla, halen düşük kapasitede çalıştırılmakta olan Kırıkkale ve Batman Rafinerilerine petrol arzı yapılması söz konusu olacaktır.

Ülkemizdeki petrol ürünleri taşımacılığı sistemi göz önüne alındığında, önümüzdeki 10 yıllık dönemde Bölge’de yeni bir ürün boruhattının yapılması mümkün görülmektedir.

Doğal gaz kullanımının yurt çapında yaygınlaştırılması çalışmaları kapsamında, yalnız Güney Doğal Gaz İletim Hattı Bölge’den geçmektedir ve bu hattan sadece Gaziantep’in yararlanması mümkün olacaktır.

Tablo XIII.3: Ulaştırma Sektörü Yatırımları**(1998 Fiyatlarıyla, Milyar TL)**

İl	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Toplam (2002-2010)
Adıyaman	1 381	1 381	1 382	495	495	495	820	1 820	1 820	10 089
Batman	1 047	707	707	685	495	495	495	495	495	5 621
Diyarbakır	1 768	1 701	1 701	1 685	1 495	5 046	3 965	3 998	3 565	24 924
Gaziantep	5 345	5 436	5 049	10 861	7 995	7 995	7 995	8 545	8 983	68 204
Kilis	495	495	495	495	495	495	495	495	495	4 455
Mardin	1 224	745	745	701	495	495	495	495	1 123	6 518
Siirt	2 314	2 349	2 114	2 117	1 614	1 614	495	495	495	13 607
Şanlıurfa	3 431	3 394	1 990	3 408	495	2 475	12 025	12 475	12 475	52 168
Şırnak	1 187	1 195	1 610	837	837	838	495	495	495	7 989
Toplam	18 192	17 403	15 793	21 284	14 416	19 948	27 280	29 313	29 946	193 575

XIV. ÇEVRE

XIV.1 Mevcut Durum ve Sorunlar

XIV.1.1. Mevcut Durum

XIV.1.1.1. Toprak Kaynakları

İşlemeli tarıma elverişli I. II. ve III. sınıf arazi miktarı toplam alanın yüzde 33.0'ı kadardır. Kısıtlı işlemeye uygun arazi (IV. sınıf) de hesaba katıldığında bölge topraklarının yüzde 42.2'sinin tarıma elverişli olduğu görülmektedir. Mer'a ve ormana elverişli VI. ve VII. sınıf arazi miktarı ise 4 066 bin ha olup toplam bölge arazilerinin yüzde 54.0'ı civarındadır. Bu araziler genelde dik eğim, şiddetli erozyon, taşlılık, sığ kök bölgesi, kuraklık vb. sorunlar içermektedir.

XIV.1.1.2. Su Kaynakları

Fırat ve Dicle nehirleri Bölge'nin iki büyük su havzasını oluştururlar. Fırat Havzası 127 bin km², Dicle Havzası 58 bin km² dir. Her iki nehrin havzaları Bölge'nin dışına taşar. Ortalama yıllık akış Türkiye'de 186.05 milyar m³'tür. Fırat Havzası'nda ortalama yıllık akış 31.61 milyar m³ (Türkiye'nin yüzde 17'si), Dicle Havzasında 21.33 milyar m³ (Türkiye'nin yüzde 11.5'i) dir. Anakol yıllık akışı Fırat Nehri için sınırlarımızda yaklaşık yılda 30 milyar m³, Dicle için 16.7 milyar m³'tür.

1974 yılında Keban Barajı'nın hizmete açılmasıyla başlayan baraj ve sulama uygulamaları su ve toprak rejimi ile biyolojik yapıda önemli değişikliklere neden olmuştur.

Proje alanında yeraltısuyu kaynağının varlığı ve bu kaynağın ekonomik olarak geliştirilebileceği belirlenmiştir. Ceylanpınar yeraltısuyu havzasında yeraltısuyunun her yerde serbest yüzeyli bir tabla oluşturmasına karşın, Şanlıurfa-Harran havzasında, havza ortasındaki graben (çöküntü) ve bunun üzerinin nispeten geçirimsiz 100-200 m kalınlığında alüvyon-fars formasyonu ile örtülmüş olması, yeraltısuyunun artezyen (basınçlı) bir durum almasına neden olmuştur.

Şanlıurfa-Harran-Mardin-Ceylanpınar Ovaları Yer Altı Suları, kireçtaşı akiferinden boşalan kaynakların ve suyunu kireçtaşı akiferinden alan kuyuların kimyasal analiz sonuçlarına göre içme, kullanma ve sulama suyu bakımından kullanılabilir özelliktedir.

Su kalite izlenmesi ile ilgili numuneler periyodik olarak DSİ tarafından alınmaktadır. 2000 yılı sonu itibarıyla tüm Fırat Havzası'nda 122, Dicle Havzası'nda 80 adet örnek alma istasyonu bulunmaktadır.

XIV.1.1.3. Biyolojik Çeşitlilik

Türkiye'nin biyolojik çeşitlilik zenginliği içinde Bölge'nin ayrıcalıklı bir konumu vardır. Ortadoğu'ya özgü bozkır ve yarı-çöl canlılarının Türkiye'ye girdikleri sınır kapısı olma özelliğinde olan Bölge, Türkiye'nin diğer yerlerinde bulunmayan canlı türlerini temsil eden iki doğal yaşam ortamı içermektedir:

- i) Fırat ve Dicle nehirlerinin boyları, taşkın düzlükleri ve bu nehirlere açılan ana kollar,

ii) Bölge'nin özellikle güney kesimlerinde bulunan bozkır ve yarı-çöl alanlar.

Bunlardan ilki, Mezopotamya'ya özgü sucul canlı türlerinin Türkiye'ye girdikleri doğal bir yol özelliğini taşımaktadır. Bu bölge, dünyanın başka yerlerinde yaşamayan pek çok canlı türüne ev sahipliği yapan ve biyolojik çeşitlilik açısından küresel öneme sahip olan bir alandır. Bu bölgeye özgü çok sayıda bitki, sürüngen, kuş ve balık türü bulunmaktadır. Bu türlerin büyük kısmı, Fırat ve Dicle nehirleri ile ilişki içinde olan ve nehir eko-sisteminde yaşamaya uyum göstermiş sucul canlılardır. Fırat ve Dicle'nin Türkiye sınırları içinde kalan bölümleri, bu türlerin dünyadaki en kuzey dağılış alanını oluşturmaktadır ve burada yaşayan canlıların büyük bir kısmı Türkiye'nin başka hiç bir bölgesinde bulunmamaktadır.

Bölge'de önemi olan diğer bir eko-sistem ise, Arap Yarımadası'na özgü yaşam ortamlarının devamı özelliğinde olan bozkır ve yarı-çöl alanlardır. Burada yaşayan canlıların da büyük kısmı, nehir boylarında yaşayan türler gibi Türkiye'nin sadece bu bölgesinde bulunmaktadır.

Bölge eko-sistemleri özellikle agro-genetik çalışmalar için büyük önem taşıyan yabancı buğday, yabancı çavdar, arpa, bezelye, mercimek gibi bitki ırklarını ve bozkır yaşamına uyum göstermiş bazı nadir hayvan türlerini barındırması açısından büyük önem taşımaktadır. Örneğin: *Capreolus capreolus* (Karaca), *Capra aegagrus aegagrus* (Yaban Keçisi), *Rafetus euphraticus* (Fırat Kaplumbağası), *Varanus griseus* (Çöl Varanı), *Hyaena hyaena* (Çizgili Sırtlan), *Corvus sylvaticus* (Kelaynak), *Hoplopterus indicus* (Büyük Kızkuşu), *Ceryle rudis* (Alaca Yalıçapkını) ve *Merops apiaster* (Yeşil Arıkuşu) Bölge'ye özgü olup nesli tehlikede ve ender olan hayvan türlerindedir.

Zengin bir flora alanına sahip olan, Bölge'de bulunan 33 familyaya ait endemik taksonların sayısı toplam 304 olup bunlardan yalnızca Bölge'ye özgü olanı 73'dür. Örneğin: Adıyaman Lalesi, *Cephalanthera Rubra* (Orkide), *Astragalus* spp. (Geven), *Cerasus Mahaleb* (Mahlep), *Quercus Robur Pedunculiflora* (Saplı Meşe), *Crataegus Aronic*(Alıç) ve *Crataegus Monogyna* (Alıç).

XIV.1.1.4. Doğayı Koruma Alanları

Bölge içinde halihazırda 7 Aralık 1988 tarihinde Milli Park ilan edilen 13.9 bin ha büyüklüğündeki Adıyaman-Nemrut Dağı dışında milli park bulunmamaktadır. Ayrıca komşu il olan Hakkari İli Şemdinli İlçesi'ne bağlı Rubaruh mevkiinde 1976 yılında ilan edilen 15 bin ha büyüklüğünde bir yaban hayatı koruma sahası bulunmaktadır. Bir diğer yaban hayatı koruma sahası ise Siirt İli Pervari İlçesi'ndeki Botan Vadisi yöresindedir ve 76.5 bin ha'lık alanı kapsamaktadır. Şırnak İli'nde de 1979 yılında Cudi Dağında 25.4 bin ha'lık alanda yaban geçisini korumak üzere bir yaban hayatı koruma sahası belirlenmiştir. Gaziantep İslahiye'de 1996'da su kuşları yaban hayatı alanı, 1978'de Şanlıurfa-Birecik'te Kelaynak biyogenetik rezerv alanı oluşturulmuştur.

XIV.1.2. Sorunlar

XIV.1.2.1. Doğal Kaynaklara Baskı ve Çevre Kirliliği

Bölge'de doğal kaynaklar üzerinde baskı yapan en önemli faktör, 1990-2000 yılları arasında 1.4 milyona varan nüfus artışıdır. 1990 nüfusuna göre 2000 yılı nüfusu yüzde 28.1 daha fazladır. 1990 yılında nüfus yoğunluğu 68 iken 2000 yılında 88'e yükselmiştir. Düzensiz kentleşme ve sanayileşmenin yanı sıra, gelir dağılımındaki dengesizlik, altyapı ile

desteklenmeden meydana gelen nüfus baskısı toprak, su, hava, bitki örtüsü ve hayvan varlığı üzerinde olumsuz etki yapmıştır.

XIV.1.2.1.1. Toprağa İlişkin Sorunlar

İşlemeli tarıma uygun I., II., III. ve kısmen işlemeli tarıma uygun IV. sınıf arazilerin yüzde 41.7'sinde çeşitli düzeylerde su erozyonu, yüzde 39.8'inde toprak derinliğinin yetersizliği ve çok az miktarda yaşlık (drenaj bozukluğu) sorunu görülmektedir. Hiç bir kısıtlayıcı sorunu olmayan, ekolojik koşullarda bitkilerin yetiştirilmesine uygun arazi miktarı ise yüzde 18.5'dir.

İşlemeli tarım arazilerinde en önemli sorunlarından biri de taşlılıktır. Taşlı arazilerin 266 bin hektarı tarıma kazandırılabilir.

İşlemeli tarıma uygun arazilerde drenaj bozukluğu ve aşırı sulama nedeniyle yaşlık sorunu olan arazi miktarı 7 920 ha'ı bulmaktadır. Bu alanlar daha çok düz ve düze yakın eğimli arazilerde yer almaktadır. Özellikle Gaziantep ve Şanlıurfa'da görülen yaşlık arazi miktarı, toplam yaşlık arazinin yüzde 59'unu oluşturmaktadır.

Aşırı gübre kullanımı, kontrolsüz tarım ilacı kullanımı nokta kirlilikler oluşturmaktadır.

Arıtılmadan alıcı ortama bırakılan kentsel pis sular tarım topraklarında nokta kirlilik meydana getirmektedir.

XIV.1.2.1.2. Su Kirlenmesi

Fırat ve Dicle nehirleri genellikle hala I. sınıf ham su özellikleri taşırlar. Fırat ve Dicle havzaları'nın yukarı ve aşağı mecraları çevresinde yer alan kentsel yerleşmelerin pis su atıkları genellikle arıtılmadan alıcı ortama verilmektedir. Yerleşme alanları ve tarım alanlarının yoğun atıklarını verdikleri noktalarda pek çok parametre II., III. ve IV. sınıf su özellikleri göstermektedir. Sanayileşmenin düşük oluşu ve tarımsal savaşım ilaçlarının şimdilik az kullanılması kirlenmenin daha fazla olmasını engellemiştir. Fırat-Keban çıkışında bazı noktalarda azotlu bileşiklerde, çözülmüş maddelerde standartlar aşılmaktadır.

Maden Çay'ının Maden ilçe girişi ile çıkışı arasında 1984-1999 yılları arasında kirlilik artışı görülmüştür. Kirliliğin nedeni olan bakır madeni özelleştirilmiş ve arıtım tesisi yapılmıştır.

XIV.1.2.1.3. Yeraltı Suları Kirlenmesi

Bölge'de, özellikle büyük yerleşim birimlerinde, evsel pisuların ve katı atık sızıntı sularının yeraltı sularına sızması ile petrol arama ve çıkarma tesis atıkları ciddi sorunlara kaynaklık yapmaktadır.

XIV.1.2.2. Biyolojik Çeşitlilik

Bölge'de özellikle akarsu ve bozkır/yarı çöl habitatlar özel önem taşımaktadır. Bu habitatlara bağımlı olarak varlıklarını sürdüren pek çok canlı, yaşam alanlarının tahribi gibi oldukça önemli bir tehditle karşı karşıya kalmışlardır. Akarsuların barajlarla segmentlere ayrılmasıyla birlikte, akarsu yolunu kullanarak göç eden su canlılarının göçü engellenmiş, diğer taraftan nehir taşkın düzlükleri ve akarsu kıyılarını, üreme, beslenme ve barınma alanı olarak kullanan pek çok canlı türü bu habitatların ortadan kalkmasıyla Bölge'yi terk etmişlerdir.

Bozkır ve yarı çöl karakterdeki habitatlar da akarsular gibi Bölge’de ciddi tehditlere maruz kalan habitatlar arasındadır. GAP ile birlikte Bölge’deki step karakterli alanlarda sulu tarım başlamış, bu alanların bir bölümü doğal yapılarını yitirmişlerdir.

Nasıl barajlar akarsular üzerinde bariyerler oluşturmuşlarsa, doğal stepler üzerinde değişiklikler yapılarak elde edilen tarım alanları da, bu koridorları kullanan türler üzerinde ciddi bariyerler oluşturup, türlerin hareketlerini sınırlamışlardır.

XIV.1.2.3. Doğayı Koruma Alanları

Bölge’de ulusal ve uluslararası standartlara uygun doğayı koruma alanlarının tespit ve tescil edilmemiş olmasıdır.

XIV.1.2.4. Hava Kalitesinin Ölçüm ve İzlenmesine Yönelik Sorunlar

Bölge’deki kentlerde yapılan hava kalitesinin ölçüm sonuçlarına bakıldığında, 1986 yılında yürürlüğe giren Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği çerçevesinde, ölçüm istasyonu bulunan kentlerden Diyarbakır ve Adıyaman’da kış sezonu ortalama kükürtdioksit değerleri kimi yıllar sınır değerlerin üzerine çıkmış, yine bu kentlerde zaman zaman sınır değerlerin üzerinde duman konsantrasyonu görülmüştür.

Her ne kadar hava kalitesine ilişkin saptamalar Bölge’de önemli bir hava kirliliği sorunu bulunmadığı, olan sorunların da giderek azaldığı izlenimini vermekte ise de; hava kalitesi parametrelerine ilişkin veriler hem kapsamı hem de güvenilirlikleri açısından nesnel bir değerlendirme için yeterli değildir.

Motorlu taşıtlardan kaynaklanan emisyon envanterleri ve hava kalitesi üzerindeki etkileri konusunda herhangi bir ölçüm ve hesaplama -Türkiye genelinde olduğu gibi - Bölge’de de bulunmamaktadır. Bölge’deki illerde kayıtlı motorlu kara taşıtlarının sayısı 1980 yılından 1999 yılına kadar yaklaşık 5 kat artmıştır.

Hızlı kentleşmenin ve refah artışının yaşandığı Gaziantep ve Şanlıurfa’nın yanında Şırnak’ta da, motorlu taşıtlardan kaynaklanan kükürtdioksit, azotoksitler, hidrokarbon ve kurşun emisyonları artacaktır. Özellikle Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa gibi büyük şehirlerde trafik sıkışıklığının yaşanması, sorunun boyutlarını büyütecektir.

Hava kirlenici emisyonlar açısından sorun yaratabilecek, başta petrol ve çimento sanayii olmak üzere, sanayi üretim faaliyetlerinden ve gayri sıhhi müesseselerden kaynaklanan hava kirlenici emisyonlarının miktarlarına ve bunların buldukları yöredeki çevre ve insan sağlığı üzerindeki etkilerine ilişkin herhangi bir veri bulunmamaktadır.

Bölge’de olası bir kirlenici kaynak da, projenin sulanan alanlardaki genişlemeyle birlikte artan tarımsal faaliyetler ve tarımsal ilaçların uçaklarla kullanımındaki artıştır. Bu yöntemle yapılan ilaçlamada, ilacın hedefe ulaşmayan bölümü, sürüklenme ile yerleşim alanlarına kayabilecektir, kitlesel sağlık sorunlarına yol açabilecektir. Yaklaşık 30 gün atmosferde kalabildikleri bilinen pestisitlerin kullanımında dikkatli olunmadığı takdirde başta kuşlar olmak üzere bazı kültür ve yabani hayvanların akut ölümleri ve bazı türlerin yok oluşu bir tehdittir.

Bölge’de, Türkiye genelinde olduğu gibi, hava kalitesinin korunması ve iyileştirilmesine

yönelik yasa ve yönetmelikler ile Çevre Bakanlığı'nın genelgesi doğrultusunda il merkezlerinde (yeni iller hariç) kükürtdioksit ve duman ölçümleri yapılmakta; İl Mahalli Çevre Kurulları tarafından tedbir kararları alınmakta, yasaklar getirilmekte, uygulamada bu yasaklara uyulup uyulmadığı olanaklar çerçevesinde denetlenmeye çalışılmaktadır. Batman, Kilis ve Şırnak'ta hava kalitesi ölçüm istasyonu bulunmadığından herhangi bir ölçüm yapılmamaktadır.

Ancak, 1980'li yılların başlarında edinilmiş bu cihazlar, teknolojik bakımdan geri ve yetersiz olup, bunlarla yapılan ölçümler hassas ve güvenilir değildir. Keza teknik eleman yetersizliği de cihazların verimli bir şekilde çalıştırılmamasına neden olmaktadır.

XIV.1.2.5. Katı Atık Yönetimi

Gaziantep dışında Bölge'de evsel katı atıkların, tehlikeli atıkların ve tıbbi atıkların ilgi mevzuatlarına göre bertarafı yapılmamakta; rasgele yerlere çöp depolanması toprak, su, yeraltı suyu ve hava kirliliği oluşturmaktadır.

Bölge'de yeralan yaklaşık 1 700 sanayi işletmesinden yılda yaklaşık 1.06 bin ton katı, 756 bin ton sıvı atık oluşmaktadır. Sıvı atıklar genelde tekstil sektöründeki boya işletmeleri ile hayvan kesiminden, katı atıklar daha çok taş toprağa dayalı sanayiden kaynaklanmaktadır.

XIV.2 Amaç, Hedef ve Politikalar

XIV.2.1. Amaçlar

- i) Toprak ve suyun en azından bugünkü standartları iyileştirilerek korunacak ve sürdürülecektir,
- ii) Biyolojik çeşitlilik korunarak yönetilecektir,
- iii) Hava kalitesi standartlara ve mevzuata uygun yönetilecektir,
- iv) Muhtemel ekolojik değişimlerin önceden tahmin edilerek yönlendirilmesi sağlanacaktır.

XIV.2.2. Hedefler

- i) Su ve toprak kaynakları bilgi sistemini kurmak,
- ii) Biyolojik çeşitliliği koruyarak doğal kaynakları sürdürülebilir bir şekilde kullanmak. Bölge'de ulusal ve uluslararası öneme sahip habitat ve canlı türlerini barındıran ekosistemlerin en az yüzde 30'unun uygun statülerle koruma altına alınması koşulu ile Bölge'nin yüzde 5'ini uluslararası standartlara uygun statülerde koruma alanı olarak ayırmak,
- iii) Hava Kalite Yönetimi ve iklim değişikliklerini izlemek,
- iv) Bilgi edinilmesine imkan veren, şeffaf ve katılımcı bir çevre yönetimini sağlamak,
- v) Yerel yönetimler ve STK'ların çevre yönetimine aktif katılımını sağlamak,
- vi) Bölge'nin AB Ulusal Katılım Belgesi Çevre Taahhütleri'nde öncü rol üstlenmesini sağlamak,
- vii) Bölge'deki Organize Sanayi Bölgeleri başta olmak üzere ÇED uygulamalarına riayet edilmesini sağlamak.

XIV.2.3. Politikalar

- i) Çevre değerlerinin yöre halkınca tanınması, çevre hakkı ve ödevlerinin bilincine varılması, çevre kirlenmenin toplum vicdanı ile mahkum edilmesi, korumanın ödüllendirilmesi ve Bölge çevre değerlerinin korunmaya alındığının taahhüdüne yönelik olarak, eğitim, bilinçlendirme ve bilgilendirme yapılacaktır,
- ii) Çevre mevzuatı eksiksiz uygulanacak; uygulama ödünsüz yapılacak, ancak adaptasyon için gerekli destek verilecektir,
- iii) Çevre korumaya ilişkin maliyetlerin sektör ve/veya işletme yatırım ve uygulama maliyetlerinin içinde ele alınması sağlanacaktır. Bunun için bilgi sağlama, şeffaflık, katılımcı yerel yönetim, diyalog, ödüllendirme ve teşhir etme yoluyla kamuoyu baskısı oluşturulacaktır,
- iv) Su kaynaklarının havza bazında yönetimi yaklaşımı benimsenecektir. Su kaynakları ile ilgili mevzuat uygulanacaktır. Su kaynakları uluslararası sorumlulukları yerine getirecek şekilde yönetilecek; yönetimle ilgili bilgilerde şeffaflık ve güvenilirlik sağlanacaktır,
- v) Kent ve tarım pıssularının baraj ve su kaynaklarını, su alıcı ortamını kirlenmesi önlenerek, uygun teknoloji ile arıtım tesislerinin devreye sokulması sağlanacak; yoğun nüfuslu yerleşmelerin pıssu şebeke ve arıtım tesisleri ile katı atık depolama tesisleri öncelikle tamamlanacak; katı ve sıvı atıkların alıcı ortama doğrudan verilmesinin önlenmesi sağlanacaktır,
- vi) Sulama suyu fiyatlandırma politikası aşırı su kullanmayı önleyecek şekilde değiştirilecektir,
- vii) Tarımsal sulama teknolojisi ve tarım ilacı kullanımı ile çevre kirliliği etkileşimi yakın izlemeye alınacak; tarla içi drenaj ve drenaj sistemleri sulama projelerine eşgüdümlemiş bir biçimde gerçekleştirilecek; tarım topraklarının tarım dışı amaçlara tahsis edilmemesi sağlanacaktır,
- viii) Doğal girdilerle üretim yapan işletmeler desteklenecektir,
- ix) Akarsu-bozkır-yarıçöl habitatların envanteri çıkarılacak ve bilinen endemik türler korunmaya alınacaktır; sulanan alan ekosistemlerinin işlev ve değerleri korunacak; nehir koridorlarının doğal özellikleri ve işlevlerinin korunmasına yönelik arazi kullanım kararları ve kısıtları belirlenecek; koruma alanı ve biyolojik hassas alanların uygun statüde ilan edilmesi ve yönetilmesi sağlanacaktır,
- x) Çevre sorunları oluşmadan önce önlemler alınacaktır,
- xi) Katılımcı yaklaşımlar özendirilecektir,
- xii) Acil durum eylem planları hazırlanacaktır,
- xiii) Doğal kaynak envanteri yapılacak, doğal muhasebe sistemine geçilecek, etkin bir izleme ve denetleme sistemi kurulacaktır,
- xiv) Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı yaygınlaştırılacak, bu amaçla özendirici tedbirler alınacaktır,
- xv) Kirlenmeden ödev prensibi uygulanacaktır,
- xvi) Ticaret yaptığımız ülkelerin çevre koruma politikalarının Bölge ticaretine etkileri incelenecek ve olumsuz gelişmelere hazırlıklı olunması sağlanacaktır,
- xvii) ISO 14 000 ve “çevre dostu” üretim süreci teknolojileri özendirilecektir,
- xviii) Belediyelerin Yerel Gündem 21 uygulamaları özendirilecek ve yaygınlaştırılacaktır.

Çevre ile ilgili önleme yatırımlarının ilgili sektör projesinin içinde yapıldığı varsayılmaktadır. Plan döneminde 1998 fiyatlarıyla 9 trilyon TL, çevre ile ilgili doğrudan yatırımlar; izleme-değerlendirme, araştırma, denetleme, ödüllendirme, eğitim ve bilgilendirme konularında kullanılmak üzere ayrılmıştır.

Tablo XIV.1: Bölge’de İller ve Yıllar İtibariyle Çevre Yatırımları**(1998 Fiyatlarıyla, Milyar TL)**

İl	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2002-2010 Toplamı
Adıyaman				125	125	125	125	125	125	750
Batman				125	125	125	125	125	125	750
Diyarbakır				165	165	165	165	165	175	1 000
Gaziantep				40	40	40	40	40	50	250
Kilis				40	40	40	40	40	50	250
Mardin				180	180	180	180	180	100	1 000
Siirt				330	330	330	330	330	350	2 000
Şanlıurfa				165	165	165	165	165	175	1 000
Şırnak				330	330	330	330	330	350	2 000
Toplam				1 500	1 500	1 500	1 500	1 500	1 500	9 000

XIV.3 Yasal ve Kurumsal Düzenlemeler

- i) Çevre Bakanlığı’nın Bölge’deki teşkilatları etkinleştirilecek ve çalışmalarını desteklenecektir,
- ii) Mahalli Çevre Kurulları daha etkin hale getirilecektir,
- iii) ÇED uygulamalarının süratlendirilmesi ve etkinleştirilmesi için ilgili yönetmelikte Bölge’ye özgü bir düzenleme yapılacaktır,
- iv) Plan döneminde GAP-BKİ’nin; bütün bakanlıklar, yerel yönetimler, üniversiteler, meslek odaları, STK’lar arasında aktif işbirliğini sağlayabilecek yetkiyle donatılması için gerekli yasal düzenleme yapılacaktır,
- v) Bölge için “çevre eğitimi yönetmeliği” hazırlanacaktır,
- vi) Bölge’de çevreye yönelik STK’ların yaygınlaştırılmasına destek verilecektir,
- vii) Mevzuatın su, hava, toprak, atık vb. çevre bilgilerinin izlenmesi ve kamuoyuna açıklanması hususunda açık hüküm getirdiği hallerde, GAP-BKİ koordinatörlüğünde veri toplama-izleme-değerlendirme-bilgi sunma hizmeti koordine edilecektir,
- viii) Stratejik ÇED, Bölge’de uygulanmaya başlanacaktır,
- ix) Sulama suyu fiyatlandırma uygulamalarının değiştirilmesine olanak sağlayacak, yeni bir ücret fiyatlandırma sistemine ilişkin bir mevzuat düzenlemesi yapılacaktır,
- x) Su yönetiminde havza bazında yönetime geçilmesi için çalışılacak, tüm izleme ve değerlendirmelerin havza bazında da gerçekleştirilmesinin sağlanmasına ilişkin düzenlemeler yapılacaktır,
- xi) Organize Sanayi Bölgeleri için atık deşarj yönetmeliği hazırlanacaktır.

XV. KIRSAL VE KENTSEL ALTYAPI

XV.1 Mevcut Durum ve Sorunlar

1989 yılında hazırlanan GAP Master Planı, altyapının geliştirilmesine önem vermiş ve altyapıyı önerilen mekansal gelişme stratejisinin gerçekleşmesi ve desteklenmesi için önemli bir araç olarak görmüştür. Ancak, kentsel altyapının geliştirilmesinde hedeflere ulaşamamıştır. Bölge'nin temel altyapısı gelişmiş bölgelerin gerisindedir. Bölge'deki hızlı nüfus artışı ve göç nedeniyle kentsel alanlarda altyapı sorunları gün geçtikçe artmıştır. Bölge kentleri, kentsel planlama hizmetlerinin verilemediği çok geniş alanlara yayılmıştır. Özellikle büyük kentlerin çevresinde oluşan imar dışı yerleşimlerde sorunlar daha da ağırlaşmakta, altyapı ve hizmet sunumu ise giderek artan talebi karşılayamamaktadır.

Bölge belediye sayısı hızla artmış, 1987 yılı verilerine göre 89 olan belediye sayısı 1992'de 161'e, 1999'da 196'ya ulaşmıştır. 1985 yılı nüfus verilerine göre kentsel ve kırsal nüfusun Bölge toplam nüfusuna oranı yüzde 50-yüzde 50 iken, 1997 yılı nüfus verilerine göre bu oran kentsel nüfus için yüzde 64.1'e yükselmiş, kırsal nüfus için ise yüzde 35.9'a düşmüştür.

XV.1.1. Kentsel İçme ve Kullanma Suyu

Bölge'deki 196 belediyenin 137'sinde içmesuyu projesi ele alınmış ancak zaman içinde değişen ihtiyaçlardan dolayı bazı yerleşimlerin içmesuyu tesisleri tekrar projelendirilmiştir. 79 yerleşimin içmesuyu tesisleri tamamlanmıştır. Halen 58 yerleşimde inşaatlar, 14 yerleşimde de içmesuyu etüt çalışmaları devam etmektedir.

1997 yılı nüfus verilerine göre; toplam kentsel nüfusun önemli bir oranı yetersiz içmesuyu şebekesi olan yerleşimlerde yaşamakta, yüzde 72'sine hizmet edecek olan içmesuyu tesisleri inşaatı devam etmekte, yüzde 4'ü için ise sözkonusu çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

XV.1.2. Kentsel Kanalizasyon ve Atıksu Arıtma

İller Bankası'nca, belediyelerin içmesuyu temin, iletim ve şebeke inşaatları atıksu şebekelerinden daha öncelikli olarak ele alındığından, kanalizasyon sistemleri ve arıtma tesisleri yapımında, programlanan hedeflere ulaşamamıştır. Bölge'de genel olarak pis su şebekeleri ve atıksu arıtma tesisleri çok yetersiz durumdadır. 6 yerleşimin kanalizasyon şebeke tesisleri tamamlanmıştır. Halen 19 yerleşimde inşaatlar, 32 yerleşimde ise kanalizasyon şebeke etüt çalışmaları devam etmektedir.

1997 yılı nüfus verilerine göre; toplam kentsel nüfusun yüzde 11'i kanalizasyon şebekesine kavuşmuş, yüzde 60'ının ise kanalizasyon tesisleri inşaatı devam etmektedir.

Bölge'nin tek çalışan atıksu arıtma tesisi Gaziantep'te olup, 14 yerleşimin atıksu arıtma tesisi inşaatları devam etmektedir.

XV.1.3. Katı Atık

Bölge'de yer alan yerleşimlerin katı atık yönetimi ile ilgili sorunları gün geçtikçe ağırlaşmaktadır. Evsel, sanayi ve tıbbi atıkların biriktirilme yöntemleri sağlıksız ve yetersizdir. Özellikle halkın katı atıkları kaplara koyma alışkanlığı gelişmediği için evlerin

önünde veya yakınında çöp yığınlarına raslanmaktadır. Yerel yönetimlerin yeterli ekip ve ekipmana sahip olmaması nedeniyle, katı atığın önemli bir bölümü günlük olarak toplanamamaktadır.

Gaziantep, Bölge'nin tek düzenli katı atık depolama tesisine sahip kentidir.

XV.1.4. Kırsal İçmesuyu

Kırsal yerleşimlerin, yüzde 60'ında içmesuyu vardır, yüzde 28'i susuzdur, yüzde 12'sinin de içmesuyu yetersizdir.

Kırsal nüfusun, yüzde 75'i sulu, yüzde 13'ü susuz, yüzde 12'si de suyu yetersiz olan yerleşmelerde yaşamaktadır.

XV.1.5. Kırsal Kanalizasyon

Bölge'de kırsal kanalizasyon hizmetleri yok denecek kadar az olmasına karşın giderek artan şebekeli içmesuyu hizmetlerinin yaygınlaşmasına bağlı olarak artan su tüketimi çevreye olan baskıyı arttırmaktadır. Dolayısıyla, kanalizasyon şebekelerinin yapılması önem arz etmektedir.

XV.2 Amaç, Hedef ve Politikalar

XV.2.1. Amaçlar

Kentsel ve kırsal fiziki altyapı hizmetlerinin sağlanması suretiyle yaşam kalitesinin yükseltilmesi için;

- i) Temel altyapı hizmetlerine erişebilirlik artırılabacaktır,
- ii) Sürdürülebilir ve yaşanabilir gelişmeler sağlanacaktır,
- iii) İnsan sağlığını etkileyebilecek olumsuzluklar ortadan kaldırılacaktır,
- iv) Çevre kirliliğinin önlenmesi ve doğal kaynakların korunması ile eko-sistemin taşıma kapasitesi zorlanmayacaktır.

XV.2.2. Hedefler

Kentsel içmesuyu, kanalizasyon, atıksu arıtma ve katı atık sistemleri ile kırsal içmesuyu ve kırsal kanalizasyon yatırımları için Plan döneminde öngörülen kamu yatırım tutarı, 1998 yılı fiyatlarıyla 321 trilyon TL'dir.

Bölge'de sektörler ve yıllar itibariyle altyapı yatırımları Tablo XV.1'de, Bölge'de iller ve yıllar itibariyle altyapı yatırımları Tablo XV.2'de yer almaktadır.

Tablo XV.1: Bölge’de Sektörler ve Yıllar İtibariyle Altyapı Yatırımları**(1998 Fiyatlarıyla, Milyar TL)**

Sektör	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Toplam 2002-2010
Kentsel										
İçmesuyu	9 783.49	10 258.92	12 470.19	10 136.77	11 957.27	16 373.70	19 783.70	24 331.40	22 249.50	137 344.94
Kanalizasyon	3 770.00	3 955.00	4 726.00	3 728.00	4 587.00	6 205.00	7 498.00	9 224.00	12 240.00	55 933.00
Atıksu Arıtma ⁽¹⁾				2 731.00	3 144.00	4 252.00	5 138.00	6 318.00	8 385.00	29 968.00
Katı Atık	⁽²⁾			2 324.00	2 674.00	3 618.00	4 371.00	5 376.00	7 135.00	25 498.00
Kentsel Toplam	13 553.49	14 213.92	17 196.19	18 919.77	22 362.27	30 448.70	36 790.70	45 249.40	50 009.50	248 743.94
Kırsal										
İçmesuyu	6 946.00	7 286.00	5 804.00	4 580.00	5 268.00	4 374.00	5 287.00	6 502.00	18 669.00	64 716.00
Kanalizasyon					870.00	1 177.00	1 422.00	1 750.00	2 321.00	7 540.00
Kırsal Toplam	6 946.00	7 286.00	5 804.00	4 580.00	6 138.00	5 551.00	6 709.00	8 252.00	20 990.00	72 256.00
Genel Toplam	20 499.49	21 499.92	23 000.19	23 499.77	28 500.27	35 999.70	43 499.70	53 501.40	70 999.50	320 999.94

- (1) 2004 yılına kadar arıtma yatırımları şebeke-arıtma olarak kanalizasyon projelerinin içinde yer almakta, 2005 yılından sonra ise kanalizasyon ve arıtma projeleri ayrı ayrı verilmektedir.
- (2) 2001 Yılı Yatırım Programında katı atık projeleri 70 milyar TL olup 2002 yılında tamamlanmaktadır. Bunlar 4 adet etüt projesidir.

Tablo XV.2: İller İtibariyle Kırsal ve Kentsel Altyapı Yatırımları**(1998 Fiyatlarıyla, Milyon TL)**

İl	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Toplam (2002-2010)
Adıyaman	1 178.00	1 228.00	1 000.00	2 156.20	2 954.67	3 196.87	3 451.13	5 712.98	7 860.01	28 737.86
Kent	478.00	478.00	400.00	1 556.20	2 254.67	2 568.87	2 987.17	5 007.69	6 916.13	22 646.74
Kır	700.00	750.00	600.00	600.00	700.00	628.00	463.96	705.28	943.88	6 091.12
Batman	800.00	950.00	1 000.00	1 921.56	2 160.42	676.35	1 230.20	1 531.08	4 061.50	14 331.10
Kent	200.00	300.00	500.00	1 421.56	1 372.42	629.35	1 027.90	1 318.38	1 979.50	8 749.10
Kır	600.00	650.00	500.00	500.00	788.00	47.00	202.30	212.70	2 081.99	5 582.00
Diyarbakır	5 671.37	5 476.52	3 827.00	3 930.31	5 314.33	5 454.35	5 604.71	8 572.34	21 662.83	65 513.76
Kent	3 355.37	3 026.52	1 716.00	2 652.31	3 434.33	4 756.35	5 070.42	8 012.19	12 630.36	44 653.86
Kır	2 316.00	2 450.00	2 111.00	1 278.00	1 880.00	698.00	534.28	560.16	9 032.47	20 859.90
Gaziantep	3 046.71	4 151.00	4 403.00	2 579.20	2 773.87	6 234.95	12 388.51	10 222.65	3 538.11	49 338.01
Kent	2 146.71	3 251.00	3 603.00	1 956.20	1 973.87	5 386.95	11 203.76	8 832.92	3 388.11	41 742.53
Kır	900.00	900.00	800.00	623.00	800.00	848.00	1 184.75	1 389.73	150.00	7 595.48
Kilis	1 146.27	1 266.27	1 266.27	1 325.44	1 166.06	256.02	282.31	509.26	1 356.89	8 574.79
Kent	1 066.27	1 166.27	1 166.27	1 246.44	1 166.06	256.02	256.54	478.27	835.55	7 637.67
Kır	80.00	100.00	100.00	79.00			25.77	30.99	521.35	937.11
Mardin	1 935.14	1 885.14	1 878.92	1 157.45	2 046.22	3 389.80	3 930.59	4 505.22	4 887.71	25 616.18
Kent	1 285.14	1 185.14	1 385.92	657.45	1 396.22	2 738.80	3 418.21	3 929.54	4 525.40	20 521.81
Kır	650.00	700.00	493.00	500.00	650.00	651.00	512.38	575.68	362.31	5 094.36
Siirt	250.00	250.00	200.00	95.87	473.31	748.25	1 126.94	1 713.48	3 831.33	8 689.19
Kent				95.87	473.31	748.25	929.32	1 500.78	2 038.34	5 785.87
Kır	250.00	250.00	200.00				197.62	212.70	1 792.99	2 903.31
Şanlıurfa	4 722.00	4 543.00	7 071.00	8 052.21	9 058.03	13 495.73	13 778.48	18 541.64	21 191.06	100 453.16
Kent	3 972.00	3 757.00	6 571.00	7 552.21	8 238.03	11 732.73	10 449.08	14 264.72	15 235.62	81 772.39
Kır	750.00	786.00	500.00	500.00	820.00	1 763.00	3 329.40	4 276.92	5 955.44	18 680.76
Şırnak	1 750.00	1 750.00	2 354.00	2 281.52	2 553.36	2 547.38	1 706.83	2 192.75	2 610.13	19 745.97
Kent	1 050.00	1 050.00	1 854.00	1 781.52	2 053.36	1 631.38	1 448.30	1 904.91	2 460.48	15 233.95
Kır	700.00	700.00	500.00	500.00	500.00	916.00	258.53	287.84	149.65	4 512.02
Toplam	20 499.49	21 499.92	23 000.19	23 499.77	28 500.27	35 999.70	43 499.70	53 501.40	70 999.50	320 999.94
Toplam Kent	13 553.49	14 213.92	17 196.19	18 919.77	22 362.27	30 448.70	36 790.70	45 249.40	50 009.50	248 743.94
Toplam Kır	6 946.00	7 286.00	5 804.00	4 580.00	6 138.00	5 551.00	6 709.00	8 252.00	20 990.00	72 256.00

Plan döneminde; kentsel içmesuyu altyapısı için 137.4 trilyon TL, kentsel kanalizasyon altyapısı için 55.9 trilyon TL, kentsel atıksu arıtma için 30 trilyon TL, kentsel katı atık için 25.5 trilyon TL, kırsal içmesuyu için 64.7 trilyon TL, kırsal kanalizasyon için 7.5 trilyon TL yatırım gerçekleştirmek suretiyle aşağıdaki hedeflere ulaşılması öngörülmüştür.

- i) İçmesuyu olmayan veya yetersiz olan yerleşimler öncelikli olmak üzere Plan dönemi sonunda kentsel nüfusun yüzde 71'ini yeterli içmesuyuna kavuşturmak,
- ii) Belediyelerde kişi başına su tüketimini 100-250 lt/kişi/gün seviyesine getirmek,
- iii) Plan dönemi sonunda kentsel nüfusun yüzde 61'ine kanalizasyon, yüzde 55'ine atıksu arıtma tesisi hizmeti götürmek,
- iv) Bölge'nin en önemli doğal kaynakları olan tarım toprakları ile hala birinci sınıf ham su özelliğini koruyan su kaynaklarını korumak; atıksu şebekelerini tamamlamak ve şebekeleri uygun arıtma tesisi ile birlikte devreye almak,
- v) Bölge'nin en önemli doğal kaynaklarından olan Fırat ve Dicle nehirleri ile baraj göllerinin potansiyel içmesuyu kaynağı olarak kullanılabilmesi varsayılarak koruma önlemlerini titizlikle uygulamak,
- vi) Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak İl merkezlerinde katı atık yönetim sistemleri kurmak,
- vii) Kırsal alanda susuz ya da suyu yetersiz olan yerleşim birimleri öncelikli olmak üzere, Plan dönemi sonunda kırsal nüfusun yüzde 93'ünü yeterli içmesuyuna kavuşturmak,
- viii) Kırsal kesimde kanalizasyon altyapısı bağlamında pilot uygulamaları gerçekleştirmek.

XV.2.3. Politikalar

- i) Altyapı yatırımlarında içmesuyu altyapısına öncelik verilecektir,
- ii) Ekonomik gelişme ve nüfus artışına koşut olarak talep artışını karşılamada insani gereksinimlere her zaman öncelik verilecektir,
- iii) Büyük kentlerin uzun vadeli su ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik çalışmalar tamamlanacaktır,
- iv) Nehir havzaları temelinde su yönetimine öncelik verilerek özellikle içmesuyu amacıyla kullanılan rezervuarlar ile muhtemel içmesuyu kaynakları koruma altına alınacak; bu kaynakların her türlü kirlilikten korunması amacıyla yukarı havzalarda da uygulanacak arazi kullanım kararlarında koruma önlemleri dikkate alınacak; atıksuların uzaklaştırılması ve arıtmada su kaynaklarının korunmasına hassasiyet gösterilecektir,
- v) İçmesuyu iletim ve dağıtım hatlarında meydana gelen kayıpların asgari düzeye indirilebilmesi için su temin şebekelerinde bakım, onarım ve yenileme çalışmalarına önem verilecektir,
- vi) İçmesuyu tesisleri tamamlanan yerleşimlerin kanalizasyon yatırımları devreye alınacaktır,
- vii) Atıksu şebeke ve arıtım projelerinde Fırat ve Dicle nehirleri için potansiyel kirlilik yaratacak, büyük nüfuslu yerleşim birimlerine öncelik verilecek; devam eden yatırımlar başta olmak üzere tesisler tamamlanacaktır,
- viii) Kentsel ve sınai faaliyetlerden kaynaklanan nokta bazlı kirlilikleri önlemek, kentsel gelişmenin doğal kaynaklar üzerinde yaratacağı baskıyı en aza indirmek amacıyla arıtma tesislerinin yapımı ve titizlikle işletilmesi sağlanacaktır,
- ix) Atıl durumdaki arıtma tesisleri revizyonları gerçekleştirilip işletmeye alınacaktır,
- x) Arıtma tesislerinin işletilmesi ile ilgili yaptırımlar uygulanacaktır,

- xi) İl merkezleri ile potansiyel gelişme alanlarında katı atık yönetim sistemleri geliştirilecek; su ve toprak kaynakları açısından potansiyel kirlilik yaratacak yerleşimlere öncelik verilecektir,
- xii) Katı atık bertaraf planlamasında yerleşmeler arasında ortak çözüm önerileri geliştirilecek ve desteklenecektir,
- xiii) Sanayide olabilecek gelişmeler göz önüne alınarak “Muhtemel Tehlikeli Atık”ların bertarafına yönelik olarak Bölge’de merkezi bir yöntem seçilecek ve projelendirilecektir,
- xiv) Gecekondulu bölgelerinde imar islah planları yapılacak, kentsel gelişme alanlarının imar planlarının önceden yapılarak, altyapılı kentsel arsa üretimine ağırlık verilmesi sağlanacaktır,
- xv) Götürülen kentsel hizmetlerin bedelinin karşılanması konusuna önem verilecek, kullanan-kirleten öder prensibi yaşama geçirilecektir,
- xvi) Kırsal kesimde suyu yetersiz ve susuz yerleşim yerleri öncelikli olarak içmesuyuna kavuşturulacaktır,
- xvii) Kırsal kesim içmesuyunda şebekeli sistemlerin geliştirilmesi sağlanacaktır,
- xviii) Kırsal kesimde şebekeli içmesuyu tesisi bulunan köylerden seçilecekler için pilot uygulamalara geçilerek en azından ortak kullanım mekanlarında (cami, okul, kahvehane vb.) temel kanalizasyon şebekelerinin gerçekleştirilmesi ile atıksuların fenni ve sıhhi fosseptiklere iletilmesi sağlanacaktır,
- xix) Kırsal alanda Bölge koşullarına uygun içmesuyu ve kanalizasyon altyapıları için tip projeler geliştirilecektir,
- xx) Tesislerin işletilmesi, sağlık ve sanitasyon konularında halkın bilinçlendirilmesine yönelik çalışmaların gerçekleştirilmesi sağlanacaktır,
- xxi) Karar alma süreçleri ile yatırımların gerçekleştirilmesi aşamalarında katılımcı yöntemle içmesuyu tesislerinin yapım, bakım ve işletilmesi halk ile işbirliği temelinde geliştirilecektir,
- xxii) Projelerin eşzamanlı gerçekleştirilmesi için kurumlar arası eşgüdüm sağlanacaktır.

XV.3 Yasal ve Kurumsal Düzenlemeler

- i) GAP-BKİ’nin koordinatörlük işlevi yeni düzenlemelerle güçlendirilecektir,
- ii) Nüfusu 100 000 ve üzeri yerleşimlerde içmesuyu ve kanalizasyondan sorumlu birimler oluşturulacaktır,
- iii) Sivil diyalog grupları oluşturulacaktır,
- iv) Mevzuattaki bilgi sağlama ve sunma ile ilgili hizmetler etkin kılınacaktır,
- v) Karar alma süreçleri ile yatırımların gerçekleştirilmesi aşamalarında katılımcı yöntemle kırsal kesim içmesuyu tesislerinin yapım, bakım ve işletilmesinin halk ile işbirliği temelinde geliştirilmesine yönelik mevzuat değişikliği yapılacaktır

XVI. KONUT

XVI.1 Mevcut Durum

Konut, Bölge’de gerek kentsel ve gerekse kırsal kesimde önemli bir sorun oluşturmaktadır. Sorun, hem yeteri sayıda konut üretememek ve hem de üretilen konutlarda ciddi boyutlarda konfor ve kalite eksikliği olarak ortaya çıkmaktadır.

Konut ve çevresinin ortaya koyduğu yaşam kalitesi düşüklüğü öncelikli olarak giderilmelidir. Bu durumda konut sektöründe kapsamlı; altyapı, çevre düzenlemesi, finansman, organizasyon ve diğer tüm ilişkili bileşenleri içeren, bütüncül programların üretilmesi ve uygulanması zorunlu olmaktadır.

Sektöre ilişkin tüm sayısal göstergeler, Bölge’nin Türkiye ortalamasının çok altında gelişmişlik düzeyinde olduğunu ortaya koymaktadır. Bölge’de konut ve oda başına düşen kişi sayısı fazladır. 1995 yılında oda başına düşen kişi sayısı Türkiye genelinde 2.60 iken bu rakam Bölge’de 3.74’dür.

Bölge’de konut sektörünün diğer özellikleri;

- i) Bölge illerinde nüfus artışının gereksindiği konut ihtiyacını karşılayacak düzeyde yasal konut üretimi yapılamamaktadır. Bu durumda yasal olmayan ve düşük kaliteli konut stoku hızla artmakta, konut ya da oda başına düşen kişi sayısı yükselmektedir,
- ii) Bölge’nin, ülke nüfusuna oranı yaklaşık yüzde 10 olmasına karşın konut inşaat ruhsatlarının Türkiye’ye oranı 1995’te yüzde 2 ve 1999 yılında da yüzde 4 olarak ortaya çıkmaktadır. 1990-1999 yılları arasındaki 9 yıllık dönemde Bölge İlleri’nde gereksinim duyulan konut yapı ruhsatlarının yaklaşık yüzde 20’si verilmiştir. Diğer bir deyişle, Bölge’de mevcut konut stokunun yasallaştırılması ve konut ve çevresinin asgari yaşam koşullarına getirilmesi gerekmektedir. Bu tür programlara gereksinme duyulan konutlar mevcut stokun yaklaşık yüzde 80’i düzeyindedir,
- iii) Bölge’nin nüfusu fazla ve görece büyük kentlerinde yasal konut üretimi daha yaygındır. Buna karşılık görece daha az gelişmiş kesimlerde yer alan kentler ile orta boy kentlerde yasal olmayan stok daha hızla artmaktadır,
- iv) Bir diğer önemli sorun, konut üretimine yönelik organizasyonların yetersizliğidir. “Yap-sat” ya da “konut kooperatifçiliği” gibi geleneksel konut üretim modelleri; Bölge’nin birkaç büyük yerleşmesinin dışında görülmemektedir. Özel sektörün konut organizasyonları da kısıtlıdır. Nüfusu 500 bin düzeyinde bulunan kentlerin dışında konut yapım firmaları yok denecek kadar azdır,
- v) Benzer durum, yerel yönetim girişimleri için de geçerlidir. 1990’larda ülkede yaygın olarak görülen belediyelerin konut ya da altyapılı arsa üretimi programları; sadece Gaziantep, Diyarbakır, Şanlıurfa, Batman gibi belli başlı yerleşmelerde uygulanmaya çalışılmıştır,
- vi) Örgütlenme düzeyindeki yetersizliğe koşut olarak konut finansmanında da yetersizlikler bulunmaktadır. Toplu konut kredisi kullanımı son derece düşüktür. Toplu konut kredilerinin yaygın olduğu 1984-1992 döneminde, Kalkınmada Öncelikli Yörelere ve Bölge illerinde (toplam 26 il) 72 040 konuta kredi açılmıştır. Bölge’nin en büyük yerleşmesine sahip Gaziantep’de 7 386, Diyarbakır’da 6 205 ve Şanlıurfa’da ise 3 500 konut kredilendirilmiştir. Diğer illerde kredilendirilen konut sayıları; Adıyaman’da 805, Siirt’te 709, Batman’da 570 ve Mardin’de 563’dür.

XVI.2 Konut Sektörüne İlişkin Olarak Öngörülen Politikalar

Konut ve buna ilişkin sorunları çözmeye yönelik köklü ve farklı bileşenlerden oluşan bir programın oluşturulması büyük önem taşımaktadır. Bu programların aşağıdaki bileşen ve süreçleri içermesi öngörülmektedir:

Program, geleneksel tüm konut üretim süreçlerini ve aktörlerini kapsamalıdır. Bu bağlamda; özel kesim, kamu kesimi (özellikle yerel yönetimler, TOKİ ve Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü) ve sivil toplum örgütleri tüm güçlerini harekete geçirmelidir.

Konut üretimini sağlayacak biçimde her türlü düzenek; arsa tahsisi, kamulaştırma gibi süreçler hızla harekete geçirilmeli, kooperatifçilik desteklenmelidir.

Özellikle büyük kentlerde; özel sektörün “kentsel geliştirmeci rolü” özendirilmelidir. Özel kesimin konut ve çevresini (donatılar, altyapı, açık ve yeşil alanlar, çalışma alanları ve diğerlerini) geliştirmesi Bölge'nin görece gelişmiş batı kesiminde ve büyük kentlerde daha olanaklıdır. Bu tür olanakların kullanılması için alt ölçekli kent planlarında gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

Konut üretimi ve mevcut stokun iyileştirilmesi, kapsamlı bir “kentsel gelişme planlaması ve yönetimi” programı içinde ele alınmalıdır. Bu bağlamda; “kentsel gelişme ve yeni konut üretim programları” ile “mevcut stoku iyileştirme ve onarımı programları” farklılaştırılmadığıdır. Bu iki programın, bir bütünlük içinde, ancak iki farklı organizasyonla ele alınması özellikle Bölge'nin büyük merkezlerinde zorunluluk arz etmektedir.

Konut sorununun sadece fiziki barınma mekanının sağlanması ile çözülemeyeceği açıktır. Konunun önemli ve ülke pratiğinde ihmal edilen yanı, yaşam kalitesinin yükseltilmesi için “yaşayanların motivasyonu”nun artırılmasıdır. Buna yönelik olarak kırsal kesimden koparak kentlerde yaşayanlara (yeni kentlilere) uygulanacak özel sosyalizasyon programları önemlidir. Böyle bir program sonucu oluşabilecek kenti benimseme ve hemşehrilik duygusunun gelişmesi, kamu eliyle yapılacak altyapı ve donatı iyileştirmeleri ve “tek yapı” sistemi ile sağlanabilecektir.

Yerel mimarinin korunup, geliştirilmesi ve yerel malzeme ile işgücünün sektörün hizmetine verilmesinden, sosyalizasyon programlarının uygulanmasına dek pek çok alanda, meslek uzmanlarının ve onların örgütlerinin bilinçli yönlendirmelerine gereksinme vardır.

Kırsal konut Bölge'de başlı başına bir sorundur ve özel olarak ele alınmalıdır. Sulamaya açılan ova kesimler ile engebeli alanlardaki kırsal yerleşmeler, hem ekonomik ve hem de yerleşme deseni açısından farklılaşmıştır. Bu iki grubu ayrı ele alan ve onların özgün niteliklerine göre yeni kırsal yerleşme ve donatı modelleri oluşturulmalıdır. Bu modelin ayrılmaz parçası konuttur. Yerel koşullara, iklim ve malzeme özelliklerine uygun yeni konut tiplerinin geliştirilmesi ve bunların kullanıcılara benimsetilerek uygulanmasında büyük yarar bulunmaktadır.

XVI.3 Plan Dönemine İlişkin Gelişmeler ve Öneriler

Bölge nüfusu gerek kentsel ve gerek kırsal kesimde ülke ortalamasının üzerinde artış göstermektedir. Konut talebi 2002-2010 dönemi için yaklaşık 320 bin'dir (Tablo XIV.1). Bu talebin 263 bini kentlerde oluşacaktır.

Tablo XVI.1: 2000-2010 Nüfus Artışının Ek Konut Gereksinimi (Bin)

İl	Kentsel	Kırsal	Toplam
Adıyaman	42		42
Batman	12		12
Diyarbakır	58	11	69
Gaziantep	60	8	68
Kilis	5		5
Mardin	19	2	21
Şanlıurfa	55	33	88
Siirt	10	2	12
Şırnak	2	1	3
Toplam	263	57	320

XVII. TURİZM

XVII.1 Mevcut Durum ve Sorunlar

Bölge turizm sektörünün yüksek bir potansiyeli vardır. Çünkü;

- i) Arkeolojik, tarihi, kültürel ve doğal zenginlikler ile Bölge, sektörün talep ettiği olanaklara sahiptir,
- ii) İş turizmi en büyük turizm bileşenlerinden birisidir ve iş amaçlı seyahatler çeşitlenmeyi sağlayacak niteliktedir,
- iii) Bölge, zengin kültürel varlıklara ek olarak, GAP uygulamaları ile yapay göllere kavuşmuş, insan yapısı eserler açısından da ilgi çekici ve görülmeye değer yapıtlar sunabilme olanağı kazanmıştır. Ancak bunlardan yeteri düzeyde yararlanılamamaktadır.

Bölge’de turizm potansiyeli yüksek alanlarda;”Turizm ve Rekreasyon Yönetim Planları” yapılması, gelişmelerin bütüncül olarak bu planlar doğrultusunda sağlanması önerilmektedir. Bu kesimler; Nemrut ve yakın çevresi, Hasankeyf ve yakın çevresi, Midyat ve yakın çevresi, Mardin, Birecik Barajı-Zeugma ve yakın çevresi ile Şanlıurfa ve yakın çevresidir.

Bölge’de iki tur güzergahı mevcuttur;

I. Bölge Turu Güzergahı: Havaalanı veya karayolu girişli bu güzergah Gaziantep veya Adıyaman’dan başlamaktadır. Turlar, Harita XVII.1’de de görüleceği gibi; ana ulaşım akslarını takiben Diyarbakır veya Mardin çıkışlı son bulmaktadır. Tur güzergahında; özellikle; Gaziantep (kent, yakın arkeolojik alanlar ve Zeugma), Nemrut ve çevresi (Adıyaman), Şanlıurfa (kent ve Harran), Mardin (kent ve yakın çevresi), Midyat, Hasankeyf (Batman) ve Diyarbakır önemli ilgi noktalarıdır. Bu tur güzergahları, giriş noktasına göre kuzey veya güney kesim karayolu izlenerek gerçekleştirilmektedir.

II. Kısmi Tur Güzergahları: Bölge’nin büyüklüğü, Bölge turunun yanısıra kısmi güzergah ve turları da olanaklı kılmaktadır. İki önemli kısmi turdan söz edilebilir.

- i) Bölge’nin batı kesiminde; Gaziantep veya Adıyaman girişli turlar: Gaziantep (kent, Yesemek, Kargamış ve Zeugma), Rumkale, Halfeti, Adıyaman ve yakın çevresi, Nemrut ve Şanlıurfa (kent ve Harran) veya Diyarbakır güzergahı,
- ii) Bölge’nin orta ve doğu kesiminde; Diyarbakır veya Şanlıurfa girişli turlar: Şanlıurfa (kent ve Harran), Mardin ve yakın çevresi, Midyat, Hasankeyf (Batman) ve Diyarbakır güzergahı.

Ancak, başta konaklama tesisleri olmak üzere, alan düzenlemesi ve kapasite yaratımı açısından güzergahların iyileştirilmesi önem taşımaktadır.

XVII.2 Amaç, Hedef ve Politikalar

XVII.2.1. Amaçlar

- i) Bölge’nin, mevcut ve potansiyel turizm kaynakları harekete geçirilecek ve bu olanaklardan azami ölçüde yararlanılacaktır,
- ii) Bölge’nin turizm değerleri etkin bir biçimde tanıtılacaktır.

XVII.2.2. Hedefler

İller bazında belirlenen hedefler aşağıda verilmektedir;

Gaziantep;

- i) Zeugma Antik Kenti ve çevresini Birecik Baraj Gölü'nü de kapsayacak şekilde bir "Turizm Geliştirme ve Yönetim Planı" olarak ele almak,
- ii) Yesemek, Kargamış ve diğer sit alanlarını düzenlemek,
- iii) Kentsel sit alanlarında rehabilitasyon çalışmaları yapmak,
- iv) Turizm Bakanlığı belgeli yatak sayısını Plan dönemi sonunda 3 bin düzeyine çıkarmak.

Şanlıurfa;

- i) Halfeti ve yakın çevresini, Zeugma Antik Kenti ve yakın çevresi için önerilen "Turizm Geliştirme ve Yönetim Planı" kapsamında ele almak,
- ii) İnanç turizmine yönelik kentsel imgeleri korumak ve geliştirmek,
- iii) Kentsel sit alanlarında rehabilitasyon çalışmaları yapmak,
- iv) Harran düzenlemesi ve "Alan Yönetim Planı" yapmak ve uygulamak,
- v) Turizm Bakanlığı belgeli yatak sayısını Plan dönemi sonunda 3.6 bin düzeyine çıkarmak.

Diyarbakır;

- i) Kentsel sit alanlarında rehabilitasyon çalışmaları yapmak,
- ii) Surları korumak ve çevresini düzenlemek,
- iii) Çayönü (Ergani) sit alanı tanıtımını ve "Alan Yönetim Planı"nı yapmak ve uygulamak,
- iv) Turizm Bakanlığı belgeli yatak sayısını yaklaşık 3.2 bin düzeyine çıkarmak.

Mardin;

- i) Mardin Kenti'ni bir müze-kent olarak değerlendirmek kent kültürel kimliğini tanıtmak,
- ii) Kentsel sit alanlarında rehabilitasyon çalışmaları yapmak,
- iii) Butik-otel uygulamaları başlatmak,
- iv) Midyat Kenti'nin kültürel kimliğini tanıtmak ve bir "Yönetim Planı" çerçevesinde ele almak,
- v) Turizm Bakanlığı belgeli yatak sayısını Plan dönemi sonunda 900 düzeyine çıkarmak.

Adıyaman;

- i) Nemrut ve yakın çevresindeki sit alanları ile Atatürk Baraj Gölü'nü birer "Turizm Geliştirme ve Yönetim Planı" kapsamında ele almak ve yönetmek,
- ii) Mevcut konaklama olanaklarını iyileştirmek,
- iii) Turizm Bakanlığı belgeli yatak sayısını Plan dönemi sonunda 1.4 bin düzeyine çıkarmak.

Batman;

- i) Hasankeyf ve ilerde oluşacak Iısu Baraj Gölü'nü "Turizm Geliştirme ve Yönetim Planı" çerçevesinde ele almak,

- ii) Turizm Bakanlığı belgeli yatak sayısını Plan dönemi sonunda 1.3 bin düzeyine çıkarmak.

Siirt;

- i) Veysel Karani Türbesi'nin çevre düzenlemesini yapmak,
- ii) Aydınlar (Tillo) ilçesinin çevre düzenlemesini yapmak,
- iii) Dağ tırmanma ve yürüyüş sporları için alan ve güzergah düzenlemeleri yapmak,
- iv) Turizm Bakanlığı belgeli yatak sayısını Plan dönemi sonunda 200 düzeyine çıkarmak.

Şırnak;

- i) Tarihi eserlerin tanıtımını ve çevre düzenlemelerini yapmak,
- ii) Sınır ticareti ve olanaklarının arzettiği potansiyelin değerlendirilebilmesi için konaklama imkanları ve gerekli donatıyı sağlamak,
- iii) Dağ, tırmanma ve yürüyüş sporları için alan ve güzergah düzenlemeleri yapmak,
- iv) Turizm Bakanlığı belgeli yatak sayısını Plan dönemi sonunda 300 düzeyine çıkarmak.

Kilis;

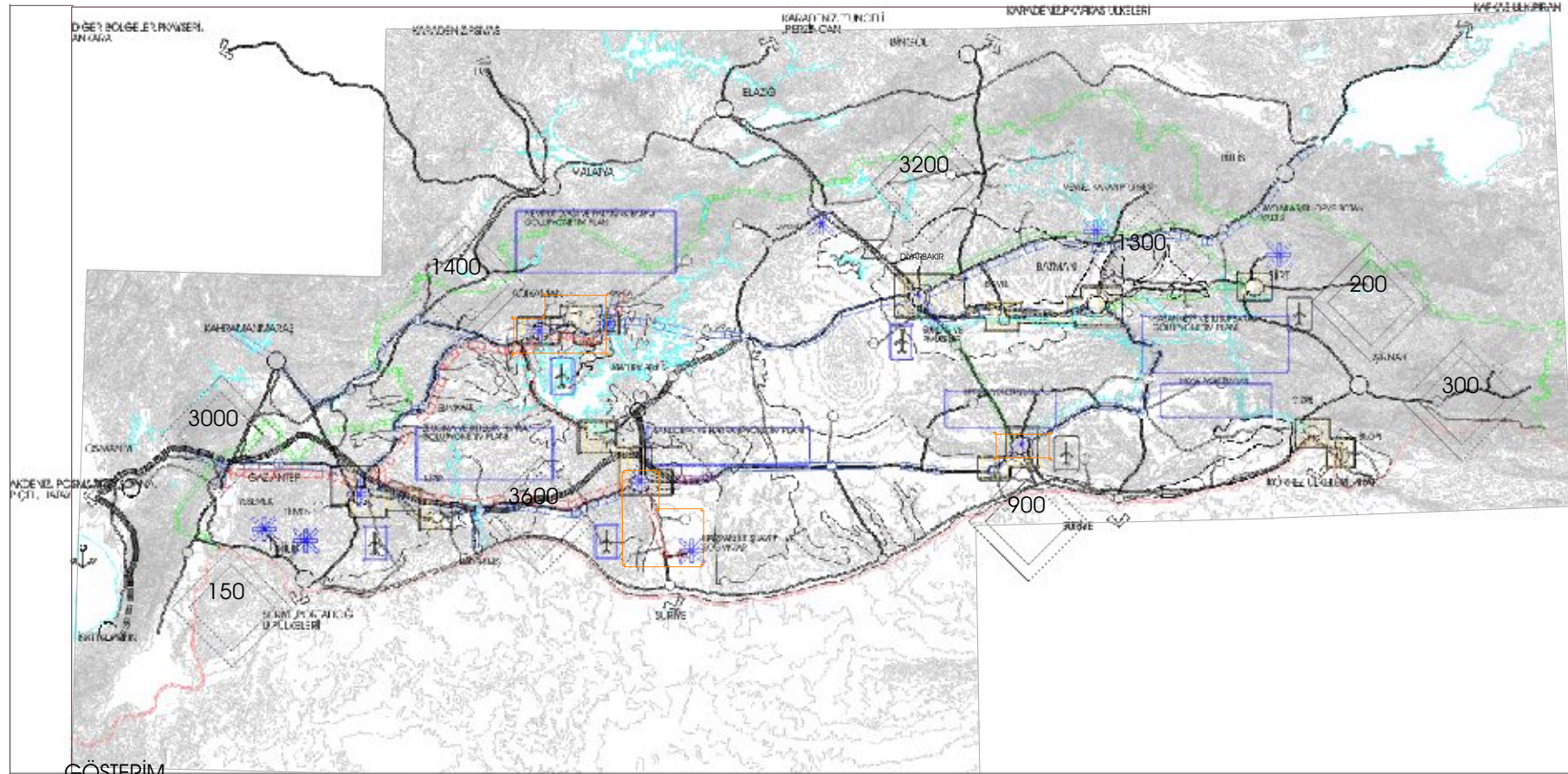
- i) Sınır ticareti ve olanaklarının arzettiği potansiyelin değerlendirilebilmesi için konaklama imkanları ve gerekli donatıyı sağlamak,
- ii) Turizm Bakanlığı belgeli yatak sayısını Plan dönemi sonunda 150 düzeyine çıkarmak.

XVII.2.3. Politikalar

- i) Bölge için "Turizm Geliştirme Yönetim Planları" yapılacak ve uygulanacaktır,
- ii) Arsa ve altyapısı çözümlenmiş organize turizm merkez ve alanları geliştirilecektir,
- iii) Yerel sermaye ve girişimcilik ön plana çıkarılacaktır,
- iv) Folklorik değerleri (yöre mutfağı, adetleri, müziği ve benzeri) yansıtan küçük işletmecilik özendirilecektir,
- v) Tarihi kent dokusunda yer alabilecek butik işletmelerin geliştirilmesi teşvik edilecektir,
- vi) Baraj gölleri ve çevresinin, çevresel duyarlılık ön plana çıkarılarak düzenlenmesi; sportif faaliyetlere açılması ve konaklama-dinlenme amaçlı olanaklara kavuşturulması sağlanacaktır.

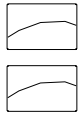
**Tablo XVII.1: 2002-2010 Dönemi Kamu Kesimi Turizm Sektörü Yatırımlarının İller ve Yatırım Konularına Göre Dağılımı
(1998 Fiyatlarıyla, Milyar TL)**

Yatırımlar	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2002-2010 Dönemi
Nemrut ve Yakın Çevresi Turizm ve Rekreasyon Amaçlı Yönetim Planı	26	26								52
Hasankeyf ve Yakın Çevresi Turizm ve Rekreasyon Amaçlı Yönetim Planı		26	26							52
Midyat ve Yakın Çevresi Turizm ve Rekreasyon Amaçlı Yönetim Planı	26	26								52
Mardin Turizm ve Rekreasyon Amaçlı Yönetim Planı		26	26							52
Birecik Barajı – Zeugma ve Yakın Çevresi Turizm ve Rekreasyon Amaçlı Yönetim Planı			26	26						52
Şanlıurfa ve Yakın Çevresi Turizm ve Rekreasyon Amaçlı Yönetim Planı				26	26					52
Etüt-Proje Ara Toplamı	52	104	78	52	26					312
Nemrut ve Yakın Çevresi Turizm ve Rekreasyon Amaçlı Düzenlemesi		60	60	60	60					240
Hasankeyf ve Yakın Çevresi Turizm ve Rekreasyon Amaçlı Düzenlemesi				60	60	60	60			240
Midyat ve Yakın Çevresi Turizm ve Rekreasyon Amaçlı Düzenlemesi			60	60	60	60				240
Mardin Kent Merkezi Turizm ve Rekreasyon Amaçlı Düzenlemesi				60	60	60	60			240
Birecik Barajı – Zeugma ve Yakın Çevresi Turizm ve Rekreasyon Amaçlı Düzenlemesi					60	60	60	60		240
Şanlıurfa ve Yakın Çevresi Turizm ve Rekreasyon Amaçlı Düzenlemesi						60	60	60	60	240
Yatırımlar 1 Ara Toplamı		60	120	240	300	300	240	120	60	1 440
Projeler ve Yatırımlar 1 Ara Toplamı	52	164	198	292	326	300	240	120	60	1 752
Adıyaman İli Turizm Sektörü Münferit Yatırımlar	6	6	6	6	6	6	10	15	17	78
Batman İli Turizm Sektörü Münferit Yatırımlar	7	7	7	7	5	5	9	14	16	77
Diyarbakır İli Turizm Sektörü Münferit Yatırımlar	41	41	41	41	41	41	41	41	42	370
Gaziantep İli Turizm Sektörü Münferit Yatırımlar	8	8	8	8	7	9	9	9	11	77
Kilis İli Turizm Sektörü Münferit Yatırımlar	24	24	24	24	21	24	26	26	29	222
Mardin İli Turizm Sektörü Münferit Yatırımlar		1	1	1		1	1	1	1	7
Şanlıurfa İli Turizm Sektörü Münferit Yatırımlar	8	8	8	8	9	9	9	9	10	78
Siirt İli Turizm Sektörü Münferit Yatırımlar	64	36	34	6			10	33	39	222
Şırnak İli Turizm Sektörü Münferit Yatırımlar	65	35	33	7			10	32	40	222
Münferit Projeler Ara Toplamı	223	166	162	108	89	95	125	180	205	1 353
Bölge Toplamı	275	330	360	400	415	395	365	300	265	3 105

GÖSTERİM

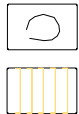
SULAMA ALANLARI

PLAN DÖNEMİNDE (2002-2010) GERÇEKLEŞECEK SULAMA AL.

PLAN DÖNEMİNDEN SONRA GERÇEKLEŞECEK SULAMA AL.

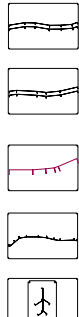
KENTSEL GELİŞİM PODAK VE AKSLARI

ANA YERLEŞMELER

ÇEVRE ETKİ ALANI

ULASTIRMA

OTOYOL

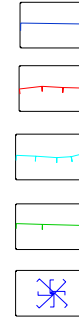
BÖLÜNÜMÜŞ YOL

GELİŞTİRİLECEK PKARAYOLU KESİMLERİ

KARAYOLLARI

HAVAALANI

TURİZM

BÜYÜK BÖLGE TURU

TALI TUR 1

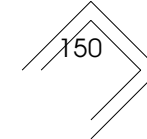
TALI TUR 2

TALI TUR UZANTILARI

ÖNEMLİ ÇEKİM NOKTALARI

TUR GÜZERGAHI HAVAALANI GİRİŞLERİ

İLLER İTİBARIYLA PYATAK SAYILARI

TURİZM VE REKREASYON YÖNETİM PLANLARI KAPSAMINDA PELE ALINACAK KESİMLER

K

T.C. BAŞBAKANLIK
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

Merkez: Willy Brandt Sokak No: 5 Çankaya ANKARA
Tel: (0.312) 442 23 24 (Pbx) Fax: (0.312) 440 13 84

Bölge Müdürlüğü: Şanlıurfa Tüneli Çıkış Ağızı, P.K.155.63000 ŞANLIURFA
Tel: (0.414) 314 17 50 (3 Hat) Fax: (0.414) 313 50 73

E-mail: gap@gap.gov.tr

İnternet: www.gap.gov.tr